

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“ИҚТИСОДИЁТ” КАФЕДРАСИ



ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК

ЎҚУВ –УСЛУБИЙ МАЖМУА

Билим соҳаси:	200 000	– Ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ
Таълим соҳаси:	230 000	– Иқтисод
Таълим йўналиши:	5 111100	– Иқтисод (касб таълими)

Гулистон-2017

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Ушбу ўқув - услубий мажмуа Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2015 йил 02 февралдаги 22– сонли буйруғи билан тасдиқланган ва МД 5А2300501 – 2/02 рақам билан рўйхатга олинган “Иқтисодий хавфсизлик” фани дастурига мувофиқ Вазирликнинг 2017 йил 1 мартдаги “ Янги ўқув-услубий мажмуаларини тайёрлаш бўйича услубий кўрсатмани тавсия этиш тўғрисида”ги буйруғи асосида тайёрланган.

Тузувчи: ГулДУ “Иқтисодиёт” кафедраси ўқитувчиси Абдувоҳидов А.А.

Тақризчи: ГулДУ “Иқтисодиёт” кафедраси профессори, и.ф.д. А.Маматов

“Иқтисодий хавфсизлик” фанидан ўқув-услубий мажмуа Гулистон давлат университети Ўқув-услубий Кенгашининг 2017 йил 27 декабрдаги 4-сонли йиғилишида кўриб чиқилиб, таълим жараёнида ишлатишга тавсия этилган.

МУНДАРИЖА

	КИРИШ	
	ФАН БЎЙИЧА ЎҚУВ МАТЕРИАЛЛАР	
	НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	
	АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	
	МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ	
	ГЛОССАРИЙ	
	ИЛОВАЛАР	

Кириш

Ўқитиладиган фан давлат ва жамият иқтисодий хавфсизлигининг моҳияти тўғрисида, шу жумладан, фаннинг предмети, объекти ва мақсади, иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари, индикаторлари, иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар тўғрисида тушунчалар беради.

Фанни доирасида глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири, терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири, иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли, иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги, аҳоли турмуш даражаси, ишсизлик, корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги, озиқ-овқат хавфсизлиги таъминлаш зарурияти кабиларга алоҳида эътибор қаратилган. Бундан ташқари хуфёна иқтисодиёт ва коррупция мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таҳдид сифатида алоҳида ажратиб кўрсатилган.

1 – МАВЗУ. ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ФАНИНИНГ ПРЕДМЕТИ, МЕТОДЛАРИ ВА АСОСИЙ УСУЛЛАРИ

Режа:

1.1. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси: унинг таърифи ва мазмуни

1.2. “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг предмети, объекти ва мақсади

1.3 Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари (индикаторлари)

Таянч тушунча ва иборалар: Иқтисодий хавфсизлик, барқарор иқтисодий ўсиш, давлатчилик, миллий хавфсизлик, иқтисодий манфаатлар, макроиқтисодий кўрсаткичлар.

1.1. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси: унинг таърифи ва мазмуни

Иқтисодий хавфсизлик – иқтисодий категория ҳисобланади. У иқтисодиётнинг барқарор иқтисодий ўсиш таъминланган, ижтимоий эҳтиёжлар оптимал даражада қондирилган, ратсионал бошқариш амалга оширилган, миллий ва халқаро даражаларда иқтисодий манфаатларнинг ҳимоялангандаги ҳолатини ифодалайди.

Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисми, унинг моддий асоси бўлиб ҳисобланади. Иқтисодий хавфсизлик иқтисодий категория сифатида давлатчилик шаклланган ҳамда жамият ўз манфаатларини англаб этган даврлардан пайдо бўла бошлаган.

Иқтисодий хавфсизлик ўзининг объект ва субъектларига эга бўлиб, унинг объекти деганда мамлакатнинг иқтисодий тизими ҳамда уни ташкил етувчи элементлари тушунилади.

Иқтисодий хавфсизлик объектларига қуйидагилар киради:

- табиий бойликлар;
- инсон ресурслари, меҳнатга лаёқатли аҳоли;
- ишлаб чиқариш фондлари;
- кўчмас мулк;
- молиявий ресурслар;
- хўжалик тизимлари;
- минтақалар;
- оила;
- инсон.

Иқтисодий хавфсизлик субъектлари қуйидагилардан иборат:

- функционал ва тармоқ вазирликлари ҳамда идоралари;
- солиқ хизматлари;
- божхона хизматлари;
- банклар;
- биржалар;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- суғурта компаниялари;
- қонун чиқарувчи органларнинг тегишли қўмита ва комиссиялари;
- маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ва сотувчилар, иш ва хизматлар кўрсатувчилар;
- истеъмолчилар жамиятлари.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- ишлаб – чиқариш –технологик соҳалардаги хавфсизлик;
- саноат соҳасидаги хавфсизлик;
- озиқ-овқат хавфсизлиги;
- демографик хавфсизлик;
- молиявий хавфсизлик;
- ахборот хавфсизлиги;
- ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги хавфсизлик ва ҳ.к.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйидаги индикаторлари ажратиб кўрсатилади:

- ялпи ички маҳсулот ҳажмининг ўсиши;
- аҳолининг турмуш даражаси ва сифати;
- инфляция даражаси;
- ишсизлик даражаси;
- иқтисодиёт таркиби;
- давлат қарзи;
- жамиятнинг мулкӣ табақаланиши;
- иқтисодиёт ва жамиятнинг криминаллашуви;
- ишлаб чиқаришнинг техник ва технологик ҳолати;
- рақобатбардошлик;
- импортга боғланганлик;
- Хуфёна иқтисодий фаолият миқёси;
- олтин валюта захиралари.

Иқтисодий хавфсизликни мезонларга асосланган ҳолда ўрганиш деганда, иқтисодиёт ҳолатини умумлаштирилган ҳолда, яъни ресурс салоҳияти ва унинг ривожланиш имкониятлари, ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги даражаси, рақобатбардошлиги ва ҳоказоларни баҳолаш тушунилади.

Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисми бўлганлиги боис ҳам уни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

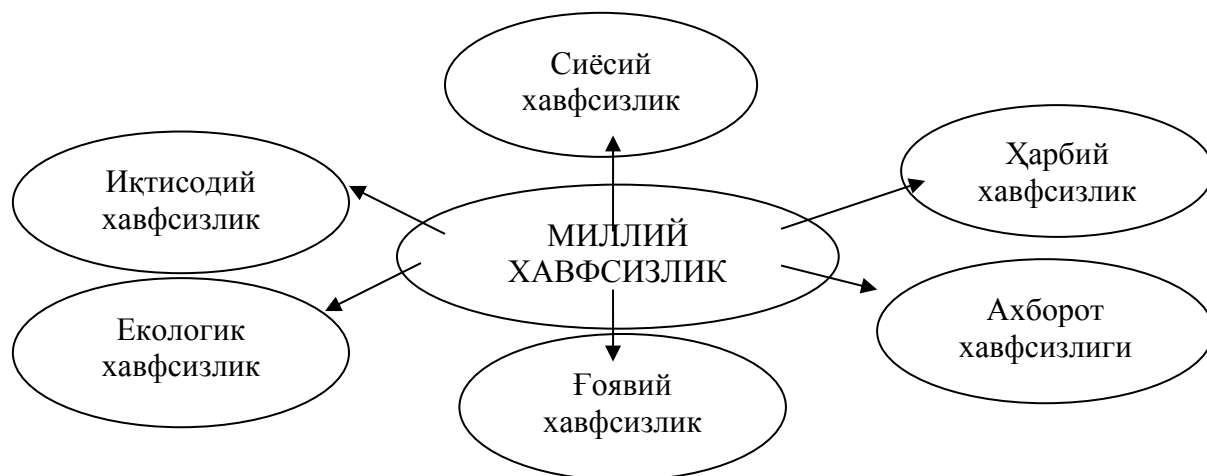
Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш мамлакатнинг ҳар соҳасида юксалишини асосий шартларидан бири бўлиб ҳисобланади. Мутахассисларнинг фикрича, “ушбу долзарб масалада йенгил фикрлаш ёки муқаррар хавфга беписандлик билан қараш, уни камайтириб кўрсатиш қандай оқибатларга олиб келганлиги ҳақида тарихдан исталганча мисоллар келтириш мумкин”¹.

¹ Abdusamedov N. Iqtisodiy xavfsizlik. Toshkent, 2008. 9 – б.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВФСИЗЛИК ҲАВФСИЗЛИГИ ҲАВФСИЗЛИГИ МАЖМУА

Иқтисодий хавфсизлик давлат хавфсизлиги тизимидаги муҳим йўналиш бўлиб, мамлакат мудофаа қобилиятини таъминлаш, жамиятда ижтимоий барқарорликни сақлаш, экологик ҳалокатлардан ҳимоя қилиш каби йўналишлар билан бир қаторда туради. Мана шу йўналишлар бир – бирини тўлдириб туради ва бир-бири билан узвий боғлиқдир. Чунки, мамлакат иқтисодиёти бақувват бўлмаса, у барқарор ривожланмаса, ушбу мамлакатнинг мудофаа қобилиятини таъминлаш мушкул бўлиб қолади. Айни пайтда, мамлакатда ижтимоий барқарорлик таъминланмас экан, унинг мудофаа қобилияти ҳам мустаҳкам бўлмайди ва иқтисодиёти самарали ривожланмайди.

Иқтисодий хавфсизлик тушунчасининг мазмун ва моҳиятини ёритиб бэришдан олдин миллий хавфсизлик тушунчасига тўхталиб ўтиш керак бўлади. Миллий хавфсизлик манфаатларни ҳимоялашнинг умумий шакли сифатида манфаат ва эҳтиёжларни қондириш, моддий, маънавий, умуминсоний қадриятлардан баҳраманд бўлиш ва фаровонликка интилиш тўғрисидаги барча тасавурларни ифодалайди. Мамлакатнинг миллий хавфсизлиги унинг миллий манфаатларини турли сиёсий, ҳарбий, иқтисодий, экологик, ғоявий ва бошқа омиллар таъсири ва таҳдидлардан ҳимоя қилишга йўналтирилади. Шунинг учун ҳам миллий хавфсизлик таркиби мураккаб тузилишга эга бўлиб, сиёсий, ҳарбий, иқтисодий, экологик, ғоявий, мафкуравий, ахборот хавфсизлигини ўз ичига олади (1-расм).



1-расм. Миллий хавфсизлик турлари

Иқтисодий хавфсизлик мамлакатнинг иқтисодий жиҳатдан мустақил, барқарор ривожланишига қодирлигини таъминлашга йўналтирилган.

Республикада иқтисодий хавфсизлик масаласи мамлакат миллий хавфсизлигининг бир қисми сифатида биринчи марта Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида:

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида кўриб чиқилди. Унда мамлакатнинг миллий хавфсизлиги, унинг ажралмас қисми бўлган иқтисодий хавфсизлик масалалари назарий жиҳатдан чуқур таҳлил қилинди.

Ҳозирги пайтда иқтисодий хавфсизлик бу – мамлакат иқтисодиётини доимий барқарор ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган чоратадбирларнинг умуммиллий мажмуаси бўлиб, у албатта давлатнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлиги ва мустақиллигини ҳамда ташқи ва ички таҳдидларга қарши туриш механизмини кўзда тутди.

Илмий адабиётларда ва дарсликларда «иқтисодий хавфсизлик» тушунчасининг турлича талқинлари берилган. Бир гуруҳ олимлар мазкур тушунча мазмунини мамлакатнинг етарли мудофаа салоҳиятини, давлат сиёсатининг ижтимоий йўналтирилганлигини, миллий манфаатларни ҳимоя қилишни кафолатлашга қодир бўлган иқтисодиёт ва ҳокимият институтларининг аҳволи сифатида таърифлайди.²

Бошқа бир гуруҳ олимлар эса ўрганилаётган тушунчани ҳокимият институтларининг иқтисодиётни ривожлантиришга қаратилган, миллий манфаатларни ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқариш ҳамда жамиятнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлаш механизмларини яратишга қодирлиги ва тайёрлиги, деб талқин қиладилар.³

А. Исаходжаев ва А. Расулевларнинг фикрича, иқтисодий хавфсизлик бу фақат миллий манфаатларни ҳимоя қилишдан иборат бўлмай, давлат ҳокимияти институтлари, ижтимоий ассотциациялар, хусусий секторнинг мамлакат иқтисодиёти ривожланишининг миллий манфаатларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш механизмини яратиш, жамиятнинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлашга тайёрлиги ва қобилиятидир.⁴

“Иқтисодий хавфсизлик” деганда иқтисодиётнинг мамлакат ижтимоий, сиёсий ва мудофаа қобилиятининг етарли даражасини таъминлаш имконини берадиган ҳолати тушунилади. “Иқтисодий хавфсизлик” – бу халқнинг (давлат орқали) мустақил равишда, ташқаридан бўладиган аралашуш ва тазйиқларсиз ўз иқтисодий тараққиёт йўли ҳамда шакллари белгилашидир. “Иқтисодий хавфсизлик” – бу нафақат миллий манфаатларни ҳимояланганлиги, балки ҳокимият институтларининг мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш борасидаги миллий манфаатларни амалга ошириш ва ҳимоялаш механизмларини яратишга бўлган тайёрлиги ва қобилияти ҳамдир.

Россиялик машҳур олим, академик Л. Абалкин «иқтисодий хавфсизлик» тушунчасининг учта асосий элементини ажратиб кўрсатган.

² Экономическая безопасность. Производство, финансы, банки. М.: ЗАО «Финстатинформ», 1998, с.12

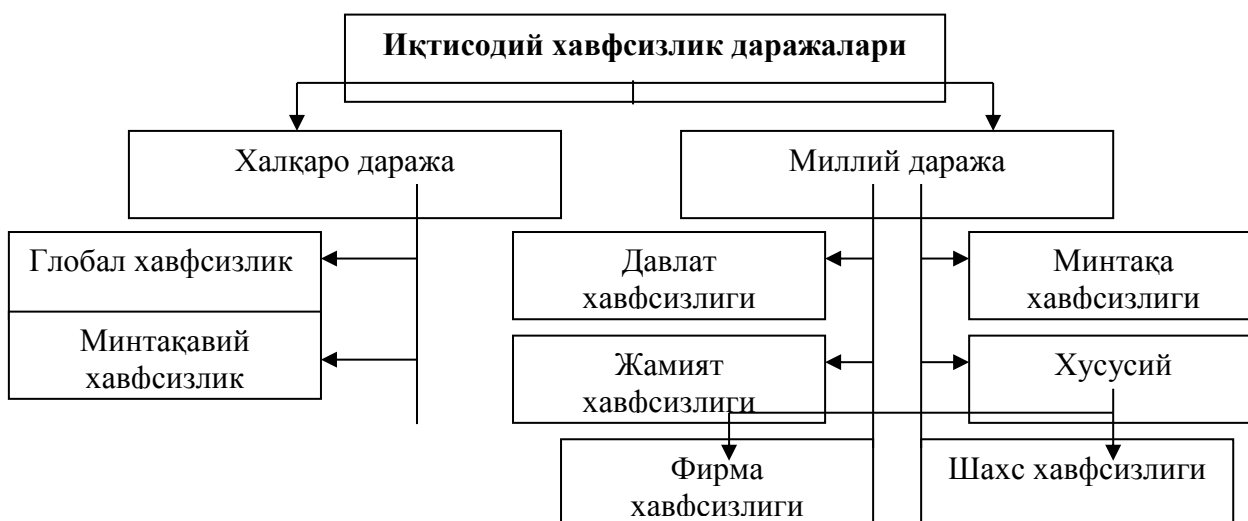
³ Shu manba, 12 – b.

⁴ Isaxodjaev A., Rasulev A. Xufyona iqtisodiyot va iqtisodiy xavfsizlik. –Т.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2004, 157-bet

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Булар: иқтисодий мустақиллик, миллий иқтисодиётнинг барқарорлиги, мамлакатнинг ўз-ўзидан ривожланиш ва тараққий етишга қодирлиги.⁵

Л.Абалкиннинг фикрича, иқтисодий мустақиллик абсолют характерга эга эмас, чунки халқаро меҳнат тақсимоли миллий иқтисодиётларни бири-бирига боғлиқ қилиб қўяди. Бундай шароитларда иқтисодий мустақиллик миллий ресурсларни назорат қилиш имкониятини билдиради. Ишлаб чиқариш, самарадорлик ва маҳсулот сифатининг шундай даражасига еришиш керакки, у маҳсулот рақобатбардошлигини таъминласин ва жаҳон савдосида, кооперация алоқаларида ва фан-техника ютуқларини айирбошлашда тенг иштирок етиш имкониятини берсин. Миллий иқтисодиётнинг барқарорлиги эса мулкчиликнинг барча шакллари химоя қилиш, тадбиркорлик фаоллиги учун шароит ва кафолатларни яратиш, барқарорликка путур етказиши мумкин бўлган омилларга (масалан, иқтисодиётда криминал тузилмалар билан кураш, оғир ижтимоий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган даромадлар тақсимланишида катта тафовутларга йўл қўймаслик) тўсик бўлиш имкониятларини билдиради.



2- расм. Иқтисодий хавфсизлик даражалари ⁶

Л.Абалкиннинг таъкидлашича, мамлакатнинг ўз-ўзидан ривожланиш ва тараққий етишга қодирлиги айниқса ҳозирги пайтда ўта муҳимдир. Инвестиция ва инноватсиялар учун керакли муҳитни яратиш, ишлаб чиқаришни мунтазам модернизация қилиш, ходимларнинг билим, касб-малака, умумий маданий даражасини ошириш кабилар миллий иқтисодиётнинг барқарорлигининг зарур ва муҳим шартларидан бири бўлиб ҳисобланади⁷.

⁵ Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение.// Вопросы экономики. 1994, №12, с. 45

⁶ Вечканов Г.С. Экономическая безопасность. – СПб.: Питер, 2007, с. 67

⁷ Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение.// Вопросы экономики. 1994, №12, с. 45

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВҲА-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Иқтисодий хавфсизлик иқтисодиёт ва ҳокимият институтларининг шундай ҳолатидирки, бундай ҳолатда мамлакат миллий манфаатларининг кафолатли ҳимоялангани, мамлакат иқтисодий ривожининг ижтимоий йўналтирилганлиги, ички ва ташқи жараёнлар ривожига энг ноқулай шароитда ҳам муҳофаа салоҳиятининг етарли даражада таъминланганлигини ифода этади.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйидаги даражалари мавжуд:
халқаро (глобал ва минтақа даражасида);
миллий, локал (мамлакат ичидаги минтақа ёки тармоқ даражасида);
хусусий (фирма ва шахс даражасида).

Халқаро иқтисодий хавфсизлик – бу ҳар бир давлат, яъни дунё ҳамжамияти аъзосининг ўз ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти стратегиясини эркин танлаш ва амалга ошириш имкониятларининг таъминлангандаги ҳолатидир.

Халқаро иқтисодий хавфсизликни амалга оширишда тараққиёт моделларини зўрлаб ўтказиш, иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан мажбурлашдан воз кечиш, ҳар қандай халқнинг ўз мустақил йўлини танлаш ҳуқуқини тан олиш, турли мулкчилик шакллари ва манфаатларнинг мавжудлигини қонуний эканлигини ҳурматлаш йўлидан борилади.

Миллий иқтисодий хавфсизлик иқтисодиёт ва ҳокимият институтларининг миллий манфаатларни кафолатли ҳимояланганлиги, мамлакат ривожланишининг ижтимоий йўналтирилганлиги, етарли иқтисодий ва муҳофаа салоҳиятининг таъминлангандаги ҳолатини ифодалайди.

Корхона (фирма)нинг иқтисодий хавфсизлиги – маъмурият ва персонал томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқий, ташкилий- иқтисодий ва инженер-техник чора-тадбирлар тизими туфайли вужудга келтирилган ҳаётий муҳим иқтисодий манфаатларнинг ички ва ташқи хавф-хатарлардан ҳимояланганлик ҳолатидир⁸.

Кўпчилик мутахассисларнинг фикрича, иқтисодий хавфсизликни таъминлаш борасида чора-тадбирларни ишлаб чиқишда унга таъсир етувчи барча омилларни ва биринчи навбатда иқтисодиётнинг самарадорлигини оширишни ҳисобга олиш керак бўлади.

Шундай қилиб, иқтисодий хавфсизлик миллий иқтисодиётнинг изчил ва самарали ўсишини таъминлай оладиган ички ва ташқи шарт-шароитлар йиғиндисини ҳамда унинг жамият, давлат, шахснинг эҳтиёжларини қондира олиш, ташқи бозорларда рақобатбардошлигини таъминлай олиш, турли таҳдидлардан ҳимоясини кафолатлай олиш қобилиятини ифодалайди.

Бундан келиб чиқадики, мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги биринчи навбатда иқтисодиётнинг самарадорлиги билан таъминланиши керак, яъни иқтисодиёт юқори меҳнат унумдорлигини таъминлаш, маҳсулот сифатини ошириш, рақобатбардошликни таъминлаш асосида ўзини ўзи

⁸Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. T.: Akademiya, 2006, 111 – b.

ҳимоя қилиши зарур. Бу эса давлат органлари, иқтисодиётнинг барча бўғинлари ва ташкилий тузилмалари томонидан қўллаб-қувватланиши керак.

1.2. “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг предмети, объекти ва мақсади

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб жаҳон иқтисодиётида катта ўзгаришлар амалга оша бошлади. Бу интеграция жараёнларида ва халқаро меҳнат тақсимоотида, глобаллашув жараёнларининг тезлашувида намоён бўлди. Жаҳон мамлакатларининг тараққиёт даражасидаги тафовутларнинг кучайиб бориши ва ривожланган давлатлар томонидан тенг бўлмаган иқтисодий муносабатларни амалга оширилиши, яъни билвосита назорат қилиш (инвестициялар киритиш, кредит ва субсидиялар бериш йўли билан) сиёсатини амалга ошириш, баъзи ҳолларда сиёсий тазйиқ ўтказиш каби ҳодисалар ҳам ҳозирги даврнинг хусусиятларидан бирига айланиб бормоқда. Иқтисодий жиҳатдан қарам мамлакатларга савдо эмбаргоси орқали сиёсий шартлар қўйиш амалиётини, бунинг оқибатларини бошдан кечирган Ироқ, Ерон, Ливия, Куба каби мамлакатлар мисолида кўриш мумкин.

Маълум даврларда жаҳон иқтисодиётида, алоҳида олинган минтақаларда, мамлакатларда содир бўладиган турли инқирозлар миллий, шу жумладан иқтисодий хавфсизликни таъминлаш муаммоларининг долзарблигини оширади. Маълумки, АҚШ ипотекали кредитлаш тизимидан бошланиб, кейинчалик жаҳон иқтисодиётини қамраб олган “молиявий-иқтисодий инқироз кўплаб мамлакатларда ишлаб чиқариш ва иқтисодий ўсиш суръатларининг кескин пасайиб кетиши билан боғлиқ ишсизлик ва бошқа салбий оқибатларни келтириб чиқарди”⁹. Бундай шароитда миллий манфаатларни ҳимоя қилиш, мамлакатда иқтисодий ва ижтимоий барқарорликни таъминлаш, аҳолини турмуш даражасини пасайиб кетишини олдини олиш муҳим аҳамият касб этади. Бу борада зарурий чоратадбирларни белгилаш учун эса таҳдидларнинг характери, миқёси, уларнинг оқибатларини билиш керак бўлади.

Ҳозирга келиб Ўзбекистон интеграциялашган глобал иқтисодий маконнинг, глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисмига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқироzi, Ўзбекистон шароитида уни бартараф етишнинг йўллари ва чоралари” асарида таъкидланганидек, бунинг тасдиғини республиканинг ташқи дунё билан алоқаларининг тобора кучайиб бораётганида, тараққий топган етакчи давлатлар кўмагида иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш, модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича дастурларни амалга оширилаётганлигида,

⁹ I.Karimov Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. Toshkent, "O'zbekiston", 2009. 4 – b .

Ўзбекистоннинг халқаро савдо тизимида интеграциялашувида ва бошқаларда кўриш мумкин.

Бундай шароитда мамлакат корхоналарини ташқи бозорларда рақобатбардош бўлишини таъминлаш, дунё бозорлари талабига жавоб берадиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш, экспортни рағбатлантириш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш эса мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Бозор муносабатлари шароитида иқтисодий хавфсизликни ҳам, миллий хавфсизликни ҳам бирдек таъминлаш давлатнинг энг асосий функцияларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Америкалик мутахассисларнинг фикрига кўра, иқтисодий хавфсизлик таъминланиши учун камида иккита шарт бажарилиши керак:

– биринчиси, мамлакатнинг иқтисодий мустақиллигини, хўжаликнинг таракқий етишига тегишли бўлган қарорларни ўз манфаатларидан келиб чиқиб қабул қилиш қобилиятини сақлаб қолиш;

– иккинчиси, аҳолининг еришилган турмуш даражасини сақлаб қолиш ва уни янада юксалтириш имкониятларининг мавжуд бўлиши¹⁰.

Шундан келиб чиқиладиган бўлса, иқтисодий хавфсизлик – бу энг аввало мамлакатнинг миллий манфаатларини ҳимояланганлигидир.

Ҳар қандай фаннинг предмети ва объект мавжуд бўлганидек “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг ҳам ўз объект ва предмети мавжуд.

Бир томондан иқтисодий тизимнинг объектив ҳимояланиш хусусиятлари, унга хавф соладиган куч ва омилларга қарши туриш механизмини, иккинчи томондан, давлатнинг ҳимоячи сифатидаги функциялари, шу мақсадда ташкил етиладиган институтларни ўрганиш ушбу фаннинг предмети бўлиб ҳисобланади.

Миллий иқтисодиёт ва унда амалга ошадиган жараёнлар “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг объектини ташкил этади.

Давлат, жамият ва шахснинг муҳим ҳаётий манфаатларидан келиб чиққан ҳолда мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш борасида назарий ва амалий билимлар бэриш фаннинг мақсади бўлиб ҳисобланади.

1.3 Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари (индикаторлари)

Мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги ҳолати мезон ва кўрсаткичлар тизими орқали баҳоланади. Макро ва микро даражада иқтисодий хавфсизликка бўладиган таҳдидларни таҳлил қилиш ва башоратлашда иқтисодий хавфсизликнинг мингдан зиёд кўрсаткичларидан фойдаланилади. Лекин шуларнинг ичида 19 та индикатордан фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисобланилади. Бу индикаторлар иқтисодиётнинг реал ва молиявий секторларида ва ижтимоий соҳада иқтисодий хавфсизликнинг муҳим

¹⁰ Богданов И.Я. Экономическая безопасность России. Теория и практика. М., 2001. с.21

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҶЌУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

жиҳатларини ифодалайди. 19 та индикаторнинг хусусиятларидан бири улар орасидаги ўзаро боғлиқликдир.

Иқтисодий хавфсизликнинг мезон ва кўрсаткичлари асосида иқтисодий тизимнинг амал қилишидаги таҳликали чегаралар белгиланади. Кўрсаткичлар таҳликали чегаралар сифатида қабул қилинган бирликлардан чекинган ҳолатларда тизим изчил ривожланишга бўлган қобилятини, ички ва ташқи бозорларда рақобатбардошлигини йўқотиб боради, трансмиллий корпорацияларнинг экспансияси объектга айланиб қолади, миллий бойликларнинг талон-тарож қилиниши, Хуфёна иқтисодиёт ва Коррупция миқёсларининг кенгайишидан зарар кўради.

Давлат сиёсатини ишлаб чиқишда иқтисодиётни нафақат сифат, балки хавфлардан холи бўлган тарзда ривожланиш чегараларини сон жиҳатдан ҳам белгилаши талаб етилади.

Демак мамлакатда иқтисодий хавфсизлик ҳолатининг сушлашишига маълум бир чегара доирасида йўл қўйилиши мумкин. Иқтисодий хавфсизлик учун кўрсаткичларнинг ўзи емас, уларнинг чегаравий миқдори муҳим аҳамиятга эга. Шу чегараларга риоя қилмаслик такрор ишлаб чиқаришнинг турли элементларини нормал тараққий етишига тўсқинлик қилади. Иқтисодий хавфсизликда негатив, бузувчи жараёнларнинг шаклланишига олиб келади. Иқтисодий хавфсизликнинг миқдорий кўрсаткичлари бўйича миллий манфаатларни таъминлаш мақсадида кўрсаткичларнинг энг қуйи ёки юқори чегаралари аниқланади.

Ҳокимият институтлари томонидан амалга ошириладиган иқтисодий хавфсизлик сиёсати кўрсаткичларнинг барчасини меъёрида сақлаб туришга қаратилиши керак. Иқтисодий хавфсизликнинг бир чегаравий кўрсаткичи бошқа шундай кўрсаткичнинг ёмонлашуви ҳисобига таъминланиши мумкин емас. Давлат ҳар бир конкрет ҳолатда хавфсизлик ва иқтисодий самарадорликни уйғунлашувини таъминлашга ҳаракат қилиши керак бўлади. Аини пайтда қисқа давр оралиғида фойда келтириши мумкин бўлган иш, стратегик жиҳатдан умуман фойдасиз бўлиши мумкин.

Иқтисодий хавфсизликнинг мезони – иқтисодий хавфсизликнинг моҳиятини ифодаловчи муҳим жараёнлар нуқтаи назаридан иқтисодий ҳолатни баҳолаш ҳисобланади. У қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ресурс салоҳияти ва уни ривожлантириш имкониятларини баҳолаш;
- ресурс, капитал, меҳнатдан самарали фойдаланиш даражасини йетакчи мамлакатлар даражасига ва шунингдек, ички ва ташқи характерга эга бўлган таҳдидлар минимумни ташкил етгандаги даражасига мувофиқлигини баҳолаш;
- иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини баҳолаш;
- ҳудудий сарҳадларни ва иқтисодий маконни яхлитлигини баҳолаш;

- суверенитет ва мустақилликни, ташқи таҳдидларга қарши туриш имкониятларини баҳолаш;
- ижтимоий барқарорликни ва ижтимоий зиддиятларни олдини олиш ва ҳал этиш имкониятларини баҳолаш.

Мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашга қаратилган тадбирларни амалга ошириш учун унинг индикаторлари мониторингини ташкил этиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Мониторинг иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини аниқлаш, таҳлил қилиш ва уларнинг ўзгариш тенденциялари ва истиқболини аниқлаш имконини беради.

Мутахассисларнинг фикрича, мезонлар бирор-бир ҳаракатни амалга ошириш учун йўлланма сифатида қабул қилиниши мумкин эмас. Уни амалга оширишда жамият базисини қайта ташкил этиш, ресурс ва ишлаб чиқариш салоҳиятини қайта қуриш, янги бозор институтларини, хўжалик юритиш дастакларини, бошқариш тизимини яратишга мувофиқ босқичма-босқич ҳаракат қилиш зарур бўлади.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйидаги кўрсаткичлари мавжуд:

- ялпи ички маҳсулот (худудий ялпи маҳсулот); инфляция даражаси; давлат бюджети камомади; ички қарз даражаси; ташқи қарз даражаси; ишсизлик даражаси; турмуш даражаси ва сифати; олтин валюта заҳиралари;
- хуфёна иқтисодиёт фаолияти; экологик ҳолат.

Юқоридаги кўрсаткичлардан ташқари яна бир қатор кўрсаткичлар ҳам мавжуд. Масалан, аҳоли даромадлари, чакана нархлар миқдори, уй-жой билан таъминланганлик, худуднинг мамлакат ялпи ички маҳсулотдаги улуши, худуднинг тўлов баланси, экспорт-импорт салдоси ва бошқалар.

Юқорида таъкидланганидек, кўрсаткичларнинг барча мажмуаси қабул қилинган чегаралар доирасида бўлган ва бир чегаравий кўрсаткич бошқа бир чегаравий кўрсаткичнинг ёмонлашуви ҳисобига яхшиланмаган тақдирдагина хавфсизликнинг энг юқори даражасига эришилади.

Хавфсизлик кўрсаткичлари билан уларнинг таҳликали чегара миқдорлари ўртасидаги боғлиқлик динамикада ўрганилиши зарур.

Адабиётларда иқтисодий хавфсизликнинг таҳликали чегарасига оид индикаторлар 50 кўрсаткични ўз ичига олган бўлиб, улар тўрт гуруҳга ажратилиб туркумланган:

- иқтисодиётнинг барқарор ривожланишга қодирлигини ифодаловчи кўрсаткичлар;
- молиявий тизим барқарорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар;
- ижтимоий соҳа кўрсаткичлари;
- ташқи савдо ва иқтисодий фаолият кўрсаткичлари¹¹.

Биринчи гуруҳ кўрсаткичларига ялпи ички маҳсулот ҳажми, саноат ишлаб чиқариши ҳажми ва унинг таркиби, машинасозлик маҳсулотлари

¹¹ Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. – T.: Akademiya, 2006.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ҳажмида янги турдаги маҳсулотлар улуши, мудофаа ва фан учун ҳаражатлар улуши каби кўрсаткичлар киради.

Иккинчи гуруҳ кўрсаткичларига эса давлат бюджети камомати, давлат қарзи, пул муомаласи, ўзаро ҳисоб-китоб ва бошқа молиявий кўрсаткичлар киради.

Учинчи гуруҳ аҳоли даромадлари даражаси, аҳолининг мулкӣ жиҳатдан табақаланиши, ишсизлик кабиларни ўз ичига олади.

Тўртинчи гуруҳ кўрсаткичларига эса мамлакат ички истеъмолида импортнинг улуши ва миллий ишлаб чиқариш ҳажмида экспортнинг улуши каби индикаторлар киради.



3- расм. Иқтисодий хавфсизлик индикаторларининг гуруҳланиши

Хўжалик юритишнинг исталган соҳасида – ишлаб чиқариш, ташқи савдо, илмий-техникавий ҳамкорлик ва бошқаларда, барча мамлакатлар учун хавфсизликнинг маълум чегаралари мавжуд бўлиб, уларни илмий асосланган

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

меъёрлар асосида аниқлаш мумкин. Айни пайтда айрим олинган мамлакатда мавжуд бўлган вазиятга тўлиқ баҳо берувчи универсал кўрсаткич мавжуд эканлиги тўғрисида гапириш унчалик тўғри бўлмайди. Чунки иқтисодий хавфсизлик кўп омиллар таъсирида бўладиган ҳодиса ҳисобланиб, у миллий ишлаб чиқаришнинг узлуксиз ўзгариб турувчи ички ва ташқи шароитларининг йиғиндисини акс эттиради.

Академик В.К Сенчаговнинг умумий таҳрири остида чоп етилган “Экономическая безопасность России” номли дасрликда таъкидланишича, иқтисодиёт ҳолати, унинг хавфсизлиги учта индикатор, яъни истеъмол нархлари, миллий валюта курси ва аҳолининг пул даромадлари билан белгиланади. Мана шу учта индикатор иқтисодий хавфсизликнинг бошқа индикаторларига сезиларли таъсир кўрсатади.

Улар иқтисодий хавфсизлик воситаси сифатида хизмат қилади¹². Бундай кўрсаткичлар давлатнинг иқтисодий хавфсизликни таъминлаш борасидаги вазифаларини амалга ошириш воситаларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Чегара кўрсаткичлари – иқтисодиёт соҳасидаги миллий манфаатларнинг миқдор жиҳатдан ифодаланишидир. Мазкур кўрсаткичлар тизимли таҳлил, прогноз ва ижтимоий-иқтисодий режалаштиришнинг муҳим воситаси бўлиб ҳисобланади.

Иқтисодиёт соҳасида асосий устуворлик аҳолининг турмуш даражасини юксалтириш бўлганлиги боис ЯИМ ҳажми ва у билан боғлиқ кўрсаткичларнинг қуйи чегаравий миқдорларини белгилашда айнан шу кўрсаткич асос сифатида олинishi керак.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, ижтимоий соҳада таҳдидлар минимал даражада бўлиши учун яшаш минимумидан паст даромадга эга бўлган аҳоли улуши 7-10 фоизни ташкил етиши, бой ва камбағаллар даромадлари ўртасидаги тафовут эса саккиз мартадан ошмаслиги керак.

Бир гуруҳ россиялик олимлар иқтисодий хавфсизликнинг чегаравий миқдорларини белгилашда БМТ томонидан 1990 йилда қабул қилинган инсоний ривожланиш индексини таклиф этадилар. Мазкур индекс ижтимоий тараққиётнинг энг аниқ умумлашган кўрсаткичи (мезони) бўлиб ҳисобланади¹³.

Адабиётларда иқтисодий хавфсизликнинг чегаравий миқдорлари учта гуруҳга ажратиб кўрсатилади:¹⁴

биринчи гуруҳга ишлаб чиқариш соҳаси, унинг ташқи дунёга минимал даражада боғлиқлик шароитида фаолият юритиш қобилиятини киритадилар. Ушбу гуруҳга қуйидаги чегаравий миқдорлар киритилган:

¹²Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: Учебник для вузов. – СПб. Питер 2007, с. 12

¹³Shu manba 73 bet.

¹⁴ Shu manba, 74-75 betlar.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

– ЯИМ умумий ҳажми – “катта еттилик” бўйича ўртача индикаторнинг 75 фоиз миқдорида;

– аҳоли жон бошига ЯИМ ҳажми – “катта еттилик” бўйича ўртача индикаторнинг 50 фоиз миқдорида;

– дунё бўйича ўртача индикаторнинг 100 фоиз миқдорида;

– саноат маҳсулоти ишлаб чиқариши умумий ҳажмида қайта ишлаш саноати улуши – 70 фоиз;

– ЯИМда инвестициялар улуши – 25 фоиз;

– саноат ишлаб чиқаришида машинасозлик улуши – 20 фоиз;

– аҳолининг ички истеъмолида импорт улуши – 30 фоиз, шу жумладан озиқ-овқат маҳсулотлари – 25 фоиз;

– маҳсулот ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажмида янги маҳсулотлар улуши – 6 фоиз.

Иккинчи гуруҳ кўрсаткичлари таркибига аҳоли турмуш даражаси ва сифати билан боғлиқ чегаравий миқдорлар киритилган:

– аҳолининг умумий сонидан яшаш минимумидан паст даромадга эга бўлган фуқаролар улуши - 7 фоиз;

– умр кўриш узунлиги – 70 ёш;

– бой ва камбағаллар даромадлари ўртасидаги тафовут – 8 марта;

– ишсизлик даражаси – 7 фоиз.

Учинчи гуруҳ кўрсаткичлари молиявий ҳолат билан боғлиқ бўлиб, улар қуйидагилардан иборат:

– ЯИМга нисбатан ички қарз миқдори – 30 фоиз;

– ЯИМга нисбатан ташқи қарз миқдори – 25 фоиз;

– ЯИМга нисбатан бюджет дефицити – 5 фоизгача;

– нақд хорижий валюта ҳажмининг нақд миллий валюта ҳажмига нисбати 25 фоиз;

– ЯИМга нисбатан пул массаси (M2) – 50 фоиз.

Мутахассисларнинг фикрига кўра, чегаравий кўрсаткичларнинг бир хил миқдорини белгилаб қўйиш услубий жиҳатдан унча тўғри бўлмайди. Масалан, биринчи гуруҳ кўрсаткичларида келтирилганидек, инвестициялар улуши ЯИМга нисбатан ҳисоблаганда 25 фоиздан кам бўлган ҳолатда иқтисодиётга таҳдид юзага келади. Лекин, айти пайтда инвестициялар улуши 40 фоиз бўлганида ҳам таҳдид юзага келиши мумкин. Фарқ шундаки, биринчи ҳолатда меҳнат қуролларининг моддий ва маънавий жиҳатдан ескириши натижаси сифатида таҳдид юзага келса, иккинчи ҳолат аҳоли турмуш даражаси ва сифатининг пасайиб кетишига олиб келиши мумкин. Шундан келиб чиқиб, иқтисодий хавфсизликнинг айрим чегаравий миқдорларини қатъий қилиб эмас, балки маълум доира чегарасида белгилаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Қисқача хулосалар

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲУҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

1. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва Ўзбекистоннинг интеграциялашган глобал иқтисодий маконнинг, глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисмига айланганлиги шароитида мамлакат миллий хавфсизлигининг муҳим элементи бўлган иқтисодий хавфсизликни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга. Иқтисодий хавфсизлик эса энг аввало мамлакатнинг миллий манфаатларини ҳимояланганлигини акс эттиради.

2. Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисми, унинг моддий асоси бўлиб, иқтисодий категория сифатида давлатчилик шаклланган ҳамда жамият ўз манфаатларини англаб етган даврлардан пайдо бўла бошлаган. Иқтисодий хавфсизлик мамлакат миллий манфаатларининг кафолатли ҳимоялангани, мамлакат иқтисодий ривожининг ижтимоий йўналтирилгани, ички ва ташқи жараёнлар ривожига энг ноқулай шароитда ҳам мудофаа салоҳиятининг етарли даражада таъминланганлигини ифода этади.

3. Мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги ҳолати мезон ва кўрсаткичлар тизими орқали баҳоланади. Мана шу мезон ва кўрсаткичлар асосида иқтисодий тизимнинг амал қилишидаги таҳликали чегаралар белгиланади. Мамлакатда иқтисодий хавфсизлик ҳолатининг сустлашишига маълум бир чегара доирасида йўл қўйилиши мумкин. Иқтисодий хавфсизлик учун кўрсаткичларнинг ўзи емас, уларнинг чегаравий миқдори муҳим аҳамиятга эга. Шу чегараларга риоя қилмаслик такрор ишлаб чиқаришнинг турли элементларини барқарор тараққий этишига тўсқинлик қилади.

2-МАВЗУ. ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ТАҲДИДЛАР ВА ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ

Режа:

2.1. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар

2.2. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири

Таянч тушунча ва иборалар: таҳдид, ички ва ташқи таҳдидлар, миллий иқтисодиёт, инфратузилма, инвестицион фаоллик, иқтисодиёт тузилмаси, глобаллашув.

2.1. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар

Таҳдид жамият, давлат ва уларнинг субъектлари, алоҳида шахснинг нормал ҳаёт фаолиятига, улар манфаатларини рўёбга чиқаришга тўсқинлик қиладиган, зиён-заҳмат келтирадиган, хавф-хатар туғдирадиган омиллар ва шарт-шароитларни англатади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

таракқиёт кафолатлари» асарида мамлакатимиз, миллатимиз, жамиятимиз ва ҳар бир фуқаронинг хавфсизлигига, янгилашиш ва таракқиёт йўлига, жаҳон ҳамжамиятига қўшилиш йўлига солинаётган таҳдидлар гуруҳларга ажратилиб, таҳлил қилинган¹⁵.

1-жадвал

Таҳдидларнинг турланиши*

Таҳдидларнинг турлари	Уларнинг тавсифи
Манбаларига кўра	ички, ташқи
Фаолият соҳалари бўйича	сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, ҳарбий, экологик, демографик, илмий-техникавий, технологик, интеллектуал, информатсион
Инсон фаолиятига нисбатан	объектив, субъектив
Амалга ошиш эҳтимоли бўйича	инкироз, қайта қуриш, ислох этиш, қарама-қаршилик, шерикчилик туфайли
Оқибатига кўра	умумий, локал, хусусий

Жадвал қуйидаги манба асосида тузилди: Абулқосимов Х.П. **Иқтисодий хавфсизлик.** – Т.: Академия, 2006, 56 б.

Иқтисодий хавфсизликка бўладиган таҳдидлар – мамлакатдаги иқтисодий ҳолатга салбий таъсир кўрсатадиган, шахс, жамият, давлатнинг иқтисодий манфаатларини чеклаб қўядиган, миллий кадриятлар ва ҳаёт тарзига хавф соладиган ҳодиса ва жараёнлардир¹⁶.

Одатда иқтисодий таҳдидлар умумлаштирилган ҳолда ички ва ташқи таҳдидларга ажратилиб ўрганилади. Иқтисодий таҳдидлар мамлакат иқтисодиёти ривожига, жамият, давлат, хўжалик юритувчи субъектлар, фуқароларнинг иқтисодий манфаатларига бевосита хавф туғдиради. Бу таҳдидлар ижтимоий такрор ишлаб чиқаришни издан чиқариб, аҳолининг турмуш даражасини пасайиб кетишига олиб келади, жамият ҳаётида танглик ҳолатларини келтириб чиқаради, ижтимоий барқарорликка путур етказди.

Ички таҳдидлар жумласига мамлакат иқтисодиётининг ривожланишга қодир эмаслиги, таракқиётда инноватсион асосларнинг заифлиги, қарама-қаршиликлар ва ижтимоий зиддиятларни ҳал этишда манфаатлар балансига ериша олмаслик кабилар киритилади.

Жаҳон нархлари ва ташқи савдодаги ўзгаришлар, кириб келаётган капитал (хорижий инвестициялар) ҳажмидан мамлакатдан чиқиб кетаётган капитал ҳажмининг ортиб кетиши, ташқи қарз миқдорининг катталашиб кетиши, импортга боғланиб қолиш, экспорт таркибида хом ашё маҳсулотлари улушининг ошиб кетиши ташқи таҳдидлар қаторига киради.

Агар мамлакат ичидаги таҳдидларни олди олинмаса, улар бартараф этилмаса, ички таҳдидлар иқтисодиётни ташқи таҳдидларга сезувчан қилиб

¹⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таракқиёт кафолатлари. – Т.: Ўзбекистон, 1997, 15 б.

¹⁶ Вечканов Г.С. Экономическая безопасность: Учебник для вузов. – СПб. Питер 2007, с.67

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

қўяди. Ички таҳдидлар давлатни иқтисодий ва молиявий жиҳатдан заифлаштириб, ҳарбий соҳада таҳдидларни кучайишига олиб келади. Давлатнинг иқтисодий жиҳатдан заиф бўлиши миллатни халқаро молиявий ташкилотларга қарам бўлиб қолишига олиб келади. Бунда давлатнинг бюджет маблағлари ижтимоий мажбуриятларни бажаришга, масалан, бюджет соҳаси ходимларига иш ҳақи тўлаш, пенсия, нафақалар бэришга ҳам етмай қолиши мумкин. Ички таҳдидлар миллий товар ишлаб чиқарувчилар томонидан ички талабни қондира олмаслик натижасида иқтисодиётни импортга, ташқи бозор конъюнктурасига боғлиқлигини кучайтириб қўяди. Давлатнинг ички таҳдидларга қарши туриш қобилиятининг суст бўлишлиги уни самарали ташқи сиёсат олиб боришдан маҳрум қилиб қўяди, у миллий товар ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлай олмайди, рақобатбардош маҳсулотлар экспортини рағбатлантириб, янги товар бозорларини эгаллай олмайди.

Адабиётларда иқтисодий хавфсизликка ички таҳдидлар сифатида қуйидагилар келтирилади¹⁷:

- мамлакат иқтисодиётининг бирёқлама ривожланганлиги ва таркибий деформациянинг кучайиши;
- миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигининг пастлиги;
- иқтисодиётнинг юқори даражада монополлашуви;
- юқори даражадаги инфляция;
- минерал – хом ашё базаларининг кам ўрганилганлиги;
- мамлакат илмий-техника салоҳиятининг ёмонлашуви, фан-техника ривожланишининг айрим йўналишларида илғор ўринларнинг бой берилиши, бошқа фаолият соҳаларида интеллектуал меҳнат нуфузи ва обрў- эътиборининг тушиб кетиши;
- инфратузилманинг ривожланмаганлиги;
- ички бозорлардан миллий товарларнинг чет ел товарлари томонидан сиқиб чиқарилиши;
- худудий сепаратизм ва лоббизмнинг юқорилиги;
- инвестицион фаолликнинг пасайиши;
- ижтимоий зиддиятлар келиб чиқиш хавфининг мавжудлиги;
- қонунчиликнинг ривожланмаганлиги, ҳуқуқий интизомнинг сустлиги;
- молиявий ва шартномавий интизомнинг пастлиги;
- иқтисодиётнинг криминаллашуви, бошқарувда Коррупциянинг кучайиши;
- даромадларни яшириш, солиқ тўлашдан қочиш ҳолларининг кўпайиши;

¹⁷ Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. – Т.: Akademiya, 2006, 57-58 –b.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- молиявий маблағларнинг чет элларга ноқонуний тарзда ўтказилиши.

Ташқи таҳдидлар жумласига эса қуйидагилар киритилади:

- экспорт таркибида хом ашё маҳсулотларининг устуворлиги;

- мамлакатнинг импорт маҳсулотларига қарамлиги, боғлиқлиги;

- импорт таркибининг рационал эмаслиги;

- ташқи қарзларнинг ўсиб бориши;

- экспорт ва валюта назоратининг яхши йўлга қўйилмаганлиги;

- божхона чегараларининг етарли даражада белгиланмаганлиги;

- экспорт-импорт операцияларига хизмат кўрсатувчи транспорт инфратузилмаларининг ривожланмаганлиги.

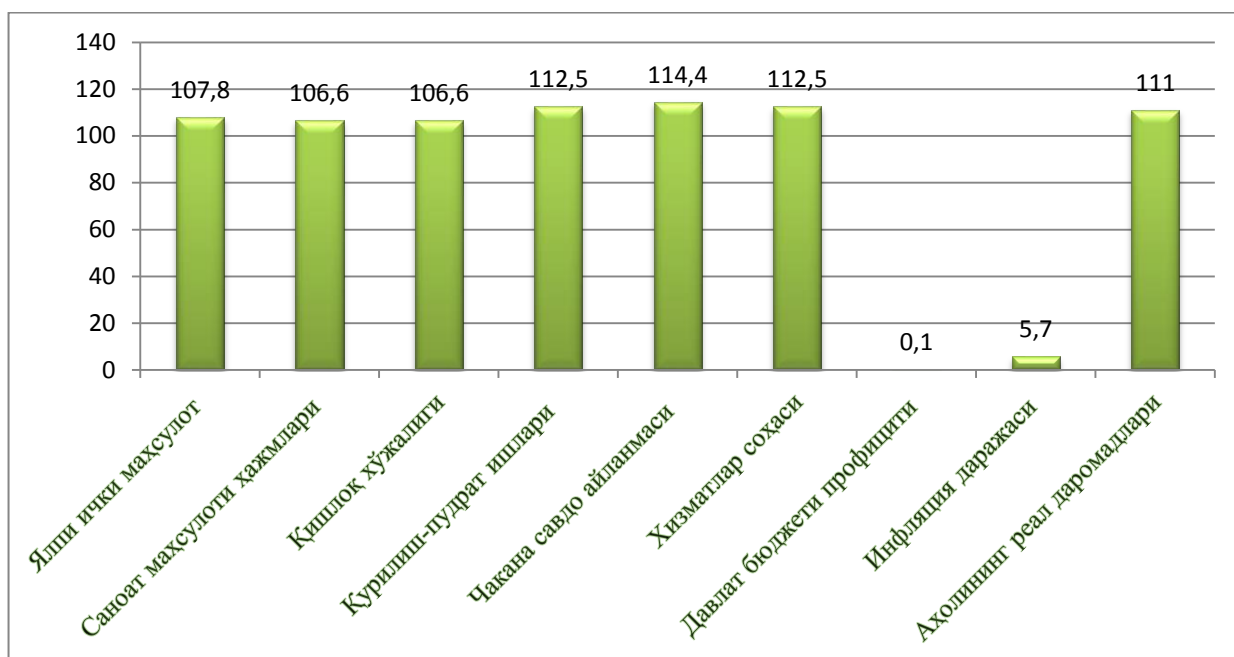
Юқорида келтирилган ички таҳдидлар орасида иқтисодиёт таркибининг деформатсиялашувининг кучайиши иқтисодиётга сезиларли таъсир кўрсатадиган таҳдидлардан бўлиб ҳисобланади. Мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлаш учун биринчи навбатда таркибий ўзгаришларни амалга ошириш керак бўлади. Бундай ўзгаришларнинг мазмуни ишлаб чиқариш билан талаб таркиби ўртасидаги мутаносибликни таъминлашда ифодаланади. Шунини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистонда олиб борилган ислохотлар давомида иқтисодиётда чуқур таркибий ўзгаришларни амалга оширишга алоҳида эътибор берилди. Айниқса, иқтисодиётнинг базавий тармоқларини ривожлантириш, реал сектор корхоналарини қўллаб-қувватлаш, иқтисодиётни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш каби масалалар биринчи навбатда ҳал этиладиган вазифалар каторидан ўрин олди.

Мамлакатда инвестицион ва инновацион фаолликнинг сусайиши ҳам жиддий таҳдидлардан бўлиб ҳисобланади. Республикада иқтисодиётга бўладиган бундай таҳдидни олдини олиш мақсадида фаол инвестиция сиёсати олиб борилди. Иқтисодиётни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш, унинг рақобатдошлигини кескин ошириш, экспорт салоҳиятини юксалтиришга қаратилган муҳим устувор лойиҳаларни амалга ошириш бўйича Дастур ишлаб чиқилди. Бу лойиҳалар ёқилғи-энергетика, кимё, нефт-газни қайта ишлаш, металлургия тармоқларига, йенгил ва тўқимачилик саноати, қурилиш материаллари саноати, машинасозлик ва бошқа соҳаларга тегишлидир.

Иқтисодиётни модернизациялаш, ислохотларни чуқурлаштириш, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондларни яратиш, амалда фаолият юритаётган техника ва технологияларни янгилаш, уларни қўллаб-қувватлаш инвестицион жараёнларни нечоғлиқ тўғри ва самарали амалга оширишга боғлиқ. Шу боисдан ҳам, Ўзбекистон Республикаси давлат раҳбари

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

томонидан ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, ишлаб чиқариш, транспорт-коммуникация ва ижтимоий инфратузилма лойиҳаларини амалга оширишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини олиб боришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунинг учун марказлашган, марказлашмаган жамғармалар маблағлари, хорижий инвестициялар ва кредитларни ўзлаштиришга ҳамда улардан самарали фойдаланиш масалаларига урғу берилмоқда.



4-расм. 2016 йилда Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асосий кўрсаткичлари (2015 йилга нисбатан фоизда)¹⁸

Мамлакатимиз иқтисодиётини таркибий ўзгартириш, тармоқларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир лойиҳаларни амалга ошириш учун инвестицияларни жалб қилиш борасида бажарилаётган ишлар алоҳида эътиборга лойиқ.

2016 йилда иқтисодиётга 16,6 миллиард АҚШ долларидан кўп инвестиция киритилди, бу 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўпдир. Ўзлаштирилган чет эл инвестиция ва кредитлари ҳажми эса 11,3 фоизга ўсиб, 3,7 миллиард доллардан зиёд бўлди.

2016 йилда Инвестиция дастури доирасида умумий қиймати 5,2 миллиард долларлик 164та йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди. Жумладан, Талимаржон ИЭСда 450 МВт қувватли иккита буғ-газ турбинаси ва Ангрен ИЭСда кўмир қукунидан фойдаланишга мўлжалланган 130-150 МВт қувватли энергия блоки қуриш, Жиззах вилоятидаги цемент заводи қувватини кенгайтириш, «Индорама Қўқон текстиль» хорижий корхонаси ва «Фантекс» МЧЖда йигирув ишларини ташкил этиш, «GM Ўзбекистон»

¹⁸<http://www.uza.uz/oz/politics/zbn-respublikasi-vazirlar-ma-kamasining-mazhlisi-t-ris-15-01-2017>

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

акциядорлик жамиятида «Т-250» русумидаги енгил автомобиллар ишлаб чиқаришни ташкил қилиш», шу билан бирга, «Сирдарё вилоятидаги «Guliston Med Техника» қўшма корхонасида стерил шприцлар ишлаб чиқариш" ва бошқа лойиҳалар шулар жумласидандир¹⁹.

Бундан ташқари, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ҳудудий дастурлари доирасида 2016 йилда 28 мингдан кўп лойиҳа амалга оширилди.

2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид давлат дастурида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш йўналишида корхоналарнинг маблағлари, ЎзТТЖ, тижорат банклари кредити, хорижий инвестиция ва кредитлар ҳисобидан 2017 - 2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурлари амалга оширилади.

Натижада келгуси 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 баробар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади. 2017 йилда 75 дан ортик янги турдаги рақобатдош тайёр маҳсулотлар ўзлаштирилади.

2017 йилда умумий қиймати 1 миллиард долларлик 145 та ишлаб чиқариш қувватини фойдаланишга топшириш, шу жумладан:

мева-сабзавот ва гўшт-сут маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида 147 миллион долларлик 63 та лойиҳа;

рангли ва қимматбаҳо металлларни чуқур қайта ишлаш бўйича 217 миллион долларлик 6 та лойиҳа;

кимёвий хом ашёларни чуқур қайта ишлаш бўйича 25 миллион долларлик 2 та лойиҳа;

углеводород хомашёларини қайта ишлашни чуқурлаштириш бўйича 342 миллион долларлик 6 та лойиҳа;

тайёр чарм-пойабзал маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича 6 миллион долларлик 9 та лойиҳа;

фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқаришни оширишга йўналтирилган 24 миллион долларлик 7 та лойиҳа;

қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни янада кенгайтириш бўйича 151 миллион долларлик 29 та лойиҳа;

тайёр тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ошириш бўйича 178 миллион долларлик 15 та лойиҳа.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид давлат дастурида 2017-2020 йилларда аҳолининг энергия таъминотини яхшилаш учун кўмир казиб олиш соҳасида замонавий технологияларни жорий этиш ҳисобидан

¹⁹ www.gov.uz/uz/news/category/1

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

кўмир қазиб олишни йилига 7,8 миллион тоннага ошириш имконини берувчи инвестициявий лойиҳаларни амалга ошириш кўзда тутилган.

Мамлакатимизда иқтисодиёт тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган саъй-ҳаракатлар, уларнинг натижалари атрофлича муҳокама қилинмоқда.

Миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш масаласини ҳал этиш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиётнинг таянч тармоқларидаги 4400 дан ортиқ корхонанинг рентабеллик даражасини ошириш ва молиявий соғломлаштириш ҳамда ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасини юксалтириш асосида ишчилар сонини кўпайтиришга эришиш режалаштирилган. Бу тадбирлар натижасида корхоналарнинг рентабеллик даражаси ошади, ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси ва ишчилар сони кўпаяди.

Иқтисодиёт таркибида саноатнинг ривожланиш динамикасидаги муҳим ўзгариш корхоналар ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгиланиш асосида саноатда чуқур таркибий ўзгаришлар ва диверсификациянинг амалга оширилгани ҳисобланади.

Саноат сиёсатидаги асосий устувор аҳамият институционал ислоҳотларнинг сифатини ошириш ва тадбиркорлик фаолиятига кенг йўл очиб бериш, саноат ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, ўрта ва узоқ муддатда саноатни ривожлантириш бўйича дастурий чора-тадбирларни амалга оширишга қаратилди.

Давлатимиз раҳбари томонидан Ҳаракатлар стратегиясида *юқори технологияларга асосланган қайта ишлаш тармоқларини, энг аввало, маҳаллий хомашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш асосида юқори қўшимча қийматга эга тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни жадал ривожлантиришга қаратилган сифат жиҳатидан янги босқичга ўтказиш орқали саноатни янада модернизация ва диверсификация қилиш зарурати алоҳида таъкидланди.*

Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш ва саноат тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларнинг амалга оширилиши саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2016 йилда 2015 йилга нисбатан 6,6 фоизга ўсишини таъминлади. Юқори қўшилган қийматга эга бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган саноат тармоқларида динамик ривожланиш таъминланди. 2016 йилда маҳаллий хомашё ресурсларини босқичма-босқич чуқур қайта ишлаш ва тайёр истеъмол маҳсулотлар номенклатурасини кенгайтириш тармоқлари эвазига саноат маҳсулотларининг юқори ўсиш суръатларига эришилди. Хусусан, тўқимачилик буюмлари, кийим ва чарм маҳсулотлари ишлаб чиқариш 111,7 фоиз, озиқ-овқат маҳсулотлари 110,8 фоиз, фармацевтика маҳсулоти ва препаратлари 123,9 фоиз, кимё

маҳсулотлари, резина ва пластмасса буюмлари 129,7 фоиз, бошқа норуда менерал маҳсулотлар 113,8 фоизга ошди.

Саноатни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш лойиҳалари, шунингдек, 2015-2019 йилларда иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия сарфи ҳажмини қисқартириш, энергия тежайдиган технологияларни жорий этиш чора-тадбирлари дастурининг ҳаётга самарали татбиқ этилиши натижасида республика ЯИМга сарфланадиган энергия сарфини 7,4 фоиз, ҳамда йирик корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар таннархини эса ўтган йилга нисбатан ўртача 10,6 фоиз камайтиришга эришилди.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид давлат дастурида 2017 йилда саноат тармоқларидаги йирик корхоналарда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг таннархини ўртача 8 фоизга қисқартириш ва рақобатдошлигини оширишни назарда тутувчи комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш белгилаб берилган. Шу жумладан, маънан ва жисмонан эскирган ускуналарни янгилаш ҳамда модернизация қилиш, ишлаб чиқаришда энергия самарадорлигини ошириш, технологик жараёнларни оптималлаштиришга алоҳида эътибор қаратилади. Бу йўналишга корхоналарнинг маблағлари ва тижорат банклар кредитлари ҳисобидан 602 000,0 миллион сўм инвестициялар йўналтирилади, бу эса маҳаллий маҳсулотларнинг, биринчи навбатда, ташқи бозорларда рақобатдошлигини ва тармоқларнинг экспорт салоҳиятини оширишга хизмат қилади.

2.2. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири

XX асрнинг охириги чорагида жаҳон ҳамжамиятининг иқтисодий, сиёсий ва маданий соҳалардаги ривожланиши глобаллашув жараёнлари таъсирида амалга ошди. Глобаллашувнинг иқтисодий мазмуни ва моҳияти биринчи навбатда хўжалик тараққиётининг манбалари, омиллари ва шакллари билан боғлиқдир. Бу ерда гап сармоялар, технологиялар, ишчи кучи, интеллектуал ва молиявий ресурслар, бошқарув ва бошқалар тўғрисида кетмоқда. Ушбу жараёнлар халқаро савдо ва инвестиция ҳажмларининг ўсиши, жаҳон молия бозорлари ва ишчи кучи бозорларининг мисли кўрилмаган тарздаги диверсификацияси, жаҳон хўжалик алоқаларида трансмиллий корпорациялар ролининг ошиши, глобал рақобатнинг кескинлашувида намоён бўлмоқда.

Глобаллашув иқтисодий тараққиётнинг индустриал босқичидан постиндустриал босқичига ўтиш даврининг маҳсули бўлиб ҳисобланади. Демак, глобаллашув жаҳон ҳамжамиятининг бугунги кундаги тараққиёти босқичини ифодаловчи жараёндир. Жаҳон банки маълумотларига кўра, 1995-йилдаёқ дунё аҳолисининг 90 фоизи глобаллашув жараёнларига тортилган.

“Глобаллашув” ибораси биринчи марта 1983-йилда Т. Левитт томонидан қўлланган. У “кўпмиллатли йирик корпорациялар томонидан

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ишлаб чиқарилган алоҳида маҳсулотлар бозорларининг кўшилиб кетиш ҳодисасини” глобаллашув ибораси билан ифодалаган²⁰.

Глобаллашув – байналмилаллашувнинг энг янги босқичи бўлиб, унда дунё хўжалиги ягона иқтисодий организмга айлана бошлади. Мамлакатлараро товар ва хизматлар, капитал ва ахборот оқимларининг, халқаро миқёсда меҳнат ресурслари ҳаракатчанлигининг кескин ўсиб бориши глобаллашувнинг характерли хусусиятларидан биридир. Кейинги даврларда ишлаб чиқаришнинг миллий бозорларга емас, кўпроқ дунё бозорларига йўналтирилганлиги дунё иқтисодиёти глобаллашувининг ҳозирги босқичини ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб ҳисобланади²¹.

Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири масалаларини ўрганишда “иқтисодий глобаллашув” муаммосига кўпроқ аҳамият бэриш керак бўлади.

Трансмиллий корпорацияларнинг ўсиб бориши, яъни ишлаб чиқаришнинг интеграциялашуви, халқаро миқёсларда пул кўринишидаги капиталнинг турли шаклларда ҳаракат қилиши “иқтисодий глобаллашув” тушунчасига сифат жиҳатдан янги мазмун бахш этди.

1 – жадвал

Глобаллашув жараёнларининг асосий хусусиятлари

	Ривожланган мамлакатлар		Ривожланаётган ва ўтиш иқтисодиёти мамлакатлари		Барча мамлакатлар	
	1990-1995	2000-2005	1990-1995	2000-2005	1990-1995	2000-2005
Товарлар савдоси (ЯИМга нисбатан %да)	30,1	38,4	35,7	49,9	30,9	40,5
Хизматлар савдоси (ЯИМга нисбатан %да)	7,6	9,5	8,4	9,4	7,7	9,5
Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар (ЯИМга нисбатан %да)	0,8	2,1	1,8	2,7	0,9	2,3
Мобил телефонлардан фойдаланувчилар (аҳоли сонидagi улуши, %)	3,8	67,6	0,1	19,5	0,9	29,8
Интернетдан фойдаланувчилар (аҳоли сонидagi улуши, %)	0,7	41,0	0,01	4,9	0,1	9,1
Мигрантлар	-	-	118	165	-	-

²⁰ Г.Ф.Фейгин. Развитие национальных экономик в условиях глобализации: историко-экономический аспект. / Известия Санкт-Петербургского университета. №2, 2009, с.14

²¹ Международная экономика: теория и практика. Учебник для вузов. – СПб. Питер, 2008. с. 15

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

томонидан ўтказилган маблағлар ҳажми (ЯИМга нисбатан %да)						
---	--	--	--	--	--	--

Манба: К.Юдаева, Е.Ясин. Стратегия–2050: Справится ли Россия с вызовами глобализации? // Вопросы экономики. №5, 2008. с.8.

Айни пайтда “Жаҳон бозори, халқаро хўжалик муносабатлари ва институтлари миллий хўжалик тизимларининг оддий давоми, уларнинг йиғиндиси эмас, балки улардан тубдан фарқ қилувчи ташкилий тузилма бўлиб ҳисобланади”²².

Иқтисодий глобаллашув бир қатор хусусиятларга эга:

биринчидан, кейинги йилларда дунёда содир бўлган сиёсий ўзгаришлар натижасида жаҳон хўжалигининг универсаллашуви, бозор иқтисодиёти тамойилларига асосланган иқтисодий маконнинг кенгайиши.

Иқтисодий глобаллашувнинг иккинчи хусусияти – капитал ҳаракатининг эркинлашуви ҳамда молия тизимлари ва валюта назоратини тартибга солишнинг қийинлашуви. Ушбу жараёнларнинг таъсири натижасида халқаро савдо ҳажмлари, мамлакатлар ўртасида молиявий ва сармоя оқимлари бир неча баробар ошиб бормоқда.

Глобаллашув жараёнининг учинчи характерли хусусияти – миллий хўжаликларнинг иқтисодий жихатдан очиқлигининг ортиб бориши. Миллий иқтисодиётларнинг очиқлигини, масалан, ташқи савдо квотаси билан ўлчанадиган бўлса, XX асрнинг ўрталарида бу кўрсаткич ўртача 16 %га тенг бўлган бўлса, 2004- йилда 36 фоизга етди, 2006- йилда эса 49 фоиздан ошиб кетди²³.

Бундай ҳолат дунёда истеъмол қилинаётган товар ва хизматларнинг ўрта ҳисобда деярли ярми тўла ёки қисман улар истеъмол қилинаётган мамлакатлардан ташқарида ишлаб чиқарилишини кўрсатади.

Глобаллашувнинг тўртинчи хусусияти унинг ишсизликка ва мамлакатларнинг иш билан бандликнинг барқарор юқори даражасини таъминлаш қобилиятига таъсири билан боғлиқдир. Ҳозирги кунда илм талаб қиладиган ва юқори технологияли тармоқлар юқори малакали, лекин кам миқдорда ишчи кучи талаб этади. Кейинги йилларда меҳнат, материал ва энергия талаб этадиган тармоқларда банд бўлган паст ва ўртача малакага эга бўлган ходимлар сони қисқариб бормоқда. Уларнинг бир қисми хизмат кўрсатиш секторларига ўтмоқда, лекин катта қисми ишсизлар қаторидан жой олмоқда.

Бешинчи хусусияти – иқтисодий жараёнларнинг глобал муаммолар, жумладан, ресурсларнинг чекланганлиги, демографик вазиятнинг ва озиқ-овқат муаммоларининг кескинлашуви, ривожланган мамлакатлар билан

²² Богомолов О.Т. Анатомия глобальной экономики. –М.: 2004-с

²³ Международная экономика: теория и практика: Учебник для вузов:- СПб. Питер. 2008,с.18

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

колоқ мамлакатлар орасидаги технологик ва интеллектуал салоҳиятдаги тафовутнинг чуқурлашуви, даромадлар бўйича дифференциациянинг кучайиши, экологик муаммоларнинг кескинлашуви билан боғлиқлигидир.

Глобаллашув тарафдорлари ушбу жараёнда иштирок этадиган барча мамлакатлар ундан фойда кўради, деган фикрни билдирадilar. Лекин реал ҳаётда глобал муносабатларнинг устунликларидан асосан ривожланган мамлакатлар манфаат кўрмоқдалар, деган фикрлар ҳам мавжуд.

Глобаллашув маълум маънода иқтисодиётнинг кутблaшувини кучайтиради. Машҳур венгер иқтисодчиси М.Шимаининг ҳисоб-китобларига кўра, 1995 йилда жаҳон ЯИМнинг 80 фоизи дунё аҳолисининг 14,5 фоизи яшайдиган 24 мамлакат томонидан, 15 фоизи дунё аҳолисининг 31,5 фоизи тўғри келадиган 63 мамлакат томонидан ўзлаштирилган. Жаҳон ЯИМнинг бор йўғи 5 фоизи дунё аҳолисининг ярмидан кўпи, яъни 55,5 фоизи истиқомат қиладиган 45 мамлакат томонидан ўзлаштирилган²⁴.

2005-йилда дунё бўйича олинган даромаднинг бор йўғи 39 фоизи дунё аҳолисининг 84 фоизи яшайдиган жон бошига энг паст ва ўртача даромадли мамлакатлар улушига тўғри келган.

МДХ ҳиссасига жаҳон ялпи ички маҳсулотнинг бор-йўғи 4,1% тўғри келади, ЕИ мамлакатларининг улуши эса 24%ни ташкил этади²⁵.

2-жадвал

Бутун дунёда яратилган даромаднинг мамлакатларнинг алоҳида гуруҳлари ўртасида тақсимланиши, %*

Мамлакатлар гуруҳлари	Дунё даромадидаги улуши	Дунё аҳолиси сонидagi улуши
Жон бошига энг паст даромадли мамлакатлар	7	36
Жон бошига ўртача даромадли мамлакатлар	32	48
Жон бошига энг юқори даромадли мамлакатлар	61	16

*Манба: Ю.Иванов. О глобальном международном сопоставлении ВВП по 146 странам мира. / Вопросы экономики. №5, 2008, с.22.

Глобаллашув шароитида мамлакатлар иқтисодий хавфсизлиги – кўп қиррали тушунча бўлиб, ҳозирча унинг ягона талқини қабул қилинмаган. Тараққиётнинг ҳозирги босқичида ишлаб чиқариш ва ташқи иқтисодий алоқалар жадаллик билан чуқурлашиб, миллий иқтисодиётларнинг байналмилаллашуви кучайиб бормоқда. Бундай шароитда иқтисодий

²⁴ Internet ma'lumotlari

²⁵ Иванов Ю. О глобальном международном сопоставлении ВВП по 146 странам мира. / Вопросы экономики, №5, 2008, с. 29

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАМ УЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

хавфсизликни таъминлаш нафақат мамлакат даражасида, балки минтақа даражасида ҳам энг муҳим масалалардан бирига айланиб боради.

Глобаллашув дунё ҳамжамияти иштирокчилари учун янги имкониятлар яратиш билан бир вақтда, миллий иқтисодиётлар фаолиятига салбий таъсир кўрсатадиган хавф-хатар ва таҳдидларни ҳам вужудга келтиради. Глобаллашув жараёнлари кучайиб борган сари бундай таҳдидлар миқёси кенгайиб, уларни башорат қилиш ва бартараф етиш қийинлашиб боради. Бир пайтнинг ўзида ҳам дунё ҳамжамиятига, ҳам алоҳида олинган конкрет мамлакатга таҳдид соладиган янги глобал хавф-хатарлар вужудга келади.

Глобаллашув жараёнига умумий нуқтаи назардан қараладиган бўлса, ушбу жараён Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг ибораси билан айтганда, “мутлақо янгича маъно – мазмундаги хўжалик, ижтимоий-сиёсий, табиий-биологик глобал муҳитнинг шаклланишини ва шу билан бирга, мавжуд миллий ва минтақавий муаммоларнинг жаҳон миқёсидаги муаммоларга айланиб боришини ифода етмоқда”²⁶.

Шунинг учун ҳам мамлакат иқтисодий хавфсизлигини кенг халқаро ҳамкорликсиз таъминлаш мумкин эмас. Чунки юзага келаётган муаммоларни фақат миллий восита ва механизмлар ёрдамида ҳал етиб бўлмайди. Шу боис “миллий иқтисодий хавфсизлик” ва “халқаро иқтисодий хавфсизлик” каби тушунчалар ўртасида алоқадорлик кучайиб бормоқда. Халқаро иқтисодий хавфсизликни таъминлаш миллий иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг муҳим шarti сифатида қаралади.

Глобаллашув мамлакатлар иқтисодиётини ташқи омиллар таъсирига очик қилиб қўяди. Масалан, XX аср 70– йилларининг ўрталарида ОПЕК аъзоларининг хатти- ҳаракатлари натижасида нефт маҳсулотларига жаҳон нархлари ошиб кетди. Жаҳон миқёсида энергия истеъмолининг мунтазам ўсиб борганлиги ва энергия ресурсларининг чекланганлиги шароитида кўп мамлакатлар олдида энергетика хавфсизлигини таъминлаш муаммоси долзарб бўлиб қолди.

XX аср 70 – йилларининг бошларида Бреттон – Вуд халқаро валюта тизимининг парокандаликка юз тутганлиги ва 1976–йилда Ямайка келишувлари асосида “сузувчи” валюта курсларига ўтилганлиги, ривожланган мамлакатлар томонидан капитал ҳаракатлари устидан назоратни секин–аста сусайтирилганлигидан далолат беради.

Кейинчалик ўтган асрнинг 80 – 90 – йилларида Лотин Америкаси ва Жануби-шарқий Осиёнинг бир қатор мамлакатларида содир бўлган ва жаҳон молия бозорларида ҳалокатга олиб келган инқирозлар натижасида молиявий хавфсизликни таъминлаш зарурияти пайдо бўлди.

Йер юзи аҳолиси сонининг кўпайиб бориши, бунинг натижасида хом ашё ва маҳсулотларга бўлган талабнинг ошиши ва оқибатда чиқиндиларнинг катта миқдорда тўпланиб бориши атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсата бошлади. Бу жараёнлар глобал характерга эга бўлганлиги боис, дунё

²⁶ Каримов И.А. Юксак маънавият – энгилмас куч. Тошкент. “Маънавият”, 2009, 111-бет.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИНИ КЕЛТИРИБ ЧИҚАРДИ

миқёсида таҳдидга айланиб, экологик хавфсизликни таъминлаш заруриятини келтириб чиқарди.

2008-йилда бошланган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози дунёнинг деярли барча мамлакатлари иқтисодиётига таъсир етувчи таҳдидларни келтириб чиқарди. Инқироз АҚШ ипотекали кредитлаш тизимида рўй берган танглик натижасида келиб чиқди. Кейинчалик унинг миқёси кенгайиб, йирик банклар ва молиявий тузилмаларнинг тўлов қобилияти заифлашиб қолганлиги оқибатида молиявий инқирозга айланиб кетди. Инқироз таъсирида йирик компаниялар индекслари ва аксияларининг бозор қиймати ҳалокатли даражада тушиб кетди. Бу эса дунёнинг кўплаб мамлакатларида ишлаб чиқариш суръатларининг пасайиб кетишига олиб келди. Натижада иқтисодий ўсиш суръатлари секинлашиб, бунинг оқибатида ишсизлик миқёслари оша бошлади. Жараёнларнинг бундай кечиши мамлакатларнинг миллий ва унинг таркибий қисми бўлган иқтисодий хавфсизлигига ўз таъсирини кўрсатмасдан қолмайди.

Қисқача хулосалар

1. Таҳдид жамият, давлат ва уларнинг субъектлари, алоҳида шахснинг нормал ҳаёт фаолиятига, улар манфаатларини рўёбга чиқаришга тўсқинлик қиладиган, зиён-заҳмат келтирадиган, хавф- хатар туғдирадиган омиллар ва шарт-шароитларни англатади.

Иқтисодий таҳдидлар мамлакат иқтисодиёти ривожига, жамият, давлат, хўжалик юритувчи субъектлар, фуқароларнинг иқтисодий манфаатларига бевосита хавф туғдиради. Бу таҳдидлар ижтимоий такрор ишлаб чиқаришни издан чиқариб, аҳолининг турмуш даражасини пасайиб кетишига олиб келади, жамият ҳаётида танглик ҳолатларини келтириб чиқаради, ижтимоий барқарорликка путур йетказди.

2. Глобаллашув иқтисодий тараққиётнинг индустриал босқичидан постиндустриал босқичига ўтиш даврининг маҳсули бўлиб ҳисобланади. Глобаллашув жаҳон ҳамжамиятининг бугунги кундаги тараққиёти босқичини ифодаловчи жараёндир.

3. Тараққиётнинг ҳозирги босқичида ишлаб чиқариш ва ташқи иқтисодий алоқалар жадаллик билан чуқурлашиб, миллий иқтисодиётларнинг байналмилаллашуви кучайиб бормоқда. Бундай шароитда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш нафақат мамлакат даражасида, балки минтақа даражасида ҳам энг муҳим масалалардан бирига айланиб боради.

4. Глобаллашув дунё ҳамжамияти иштирокчилари учун янги имкониятлар яратиш билан бир вақтда, миллий иқтисодиётлар фаолиятига салбий таъсир кўрсатадиган хавф-хатар ва таҳдидларни ҳам вужудга келтиради. Глобаллашув жараёнлари кучайиб борган сари бундай таҳдидлар миқёси кенгайиб, уларни бартараф етиш ва прогнозлаш қийинлашиб боради.

Бир пайтнинг ўзида ҳам дунё ҳамжамиятига, ҳам алоҳида олинган конкрет мамлакатга таҳдид соладиган янги глобал хавф- хатарлар вужудга келади.

3-МАВЗУ. ТЕРРОРИЗМ, ЭКСТРЕМИЗМ, ХАЛҚАРО УЮШГАН ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИРИ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШДА РЕГИОНАЛ ТАШКИЛОТЛАРНИНГ РОЛИ

Режа:

3.1. Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

3.2. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал

ташкилотларнинг ўрни ва роли

Таянч тушунчалар ва иборалар: Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, Ислом Конференцияси ташкилоти, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти, Коллектив хавфсизлик шартномаси ташкилоти, Мустақил Давлатлар ҳамдўстлиги, терроризм, экстремизм.

3.1. Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

Халқаро миқёсда барқарорлик ва хавфсизликка жиддий таҳдид соладиган ҳодиса сифатида терроризм ўтган асрнинг охиридан бошлаб жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини торта бошлади. Лекин, фақат 2001-йил сентябр воқеаларидан кейин сиёсатчи ва экспертлар ушбу муаммога жиддий қарай бошладилар.

Терроризмнинг тарихига назар солинадиган бўлса, у ўрта асрлардан бошлаб дунёнинг барча минтақа ва мамлакатларида учраб турган. Айни пайтда унинг кўринишлари ва амалга ошириш усуллари турлича бўлган.

Терроризм қандай шаклда намоён бўлишидан қатъий назар миқёслари ва оқибатлари нуқтаи назаридан энг хавfli ижтимоий-сиёсий ва маънавий муаммолардан бирига айланиб қолди. Терроризм ва экстремизм дунёнинг деярли барча мамлакатлари ва уларнинг фуқаролари хавфсизлигига таҳдид солмоқда ва жуда катта сиёсий, иқтисодий ва маънавий йўқотишларга олиб келмоқда.

Терроризмни жамият ҳаёт фаолиятига таҳдид сифатида ўрганишда, биринчи навбатда, унинг энг тубан, энг қабих мақсадларга хизмат қиладиган ҳодиса эканлигини кўзда тутиш керак бўлади.

“Террор” ва “терроризм” ибораларининг юзга яқин талқини бўлиб, уларнинг ҳаммаси ҳам мукамал емас. Лотинча “террор” деган сўз “қўрқинч”, “дахшат” маъносини англатади. “Терроризм” эса террорни амалга оширишдир. Ушбу иборанинг кенгроқ маънода сиёсий рақибларни, мухолифларни йўқотиш ёки қўрқитиш, аҳоли ўртасида ваҳима ва тартибсизликларни келтириб чиқариш мақсадида зўравонлик ҳаракатларини амалга ошириш, деб талқин қилиш мумкин.

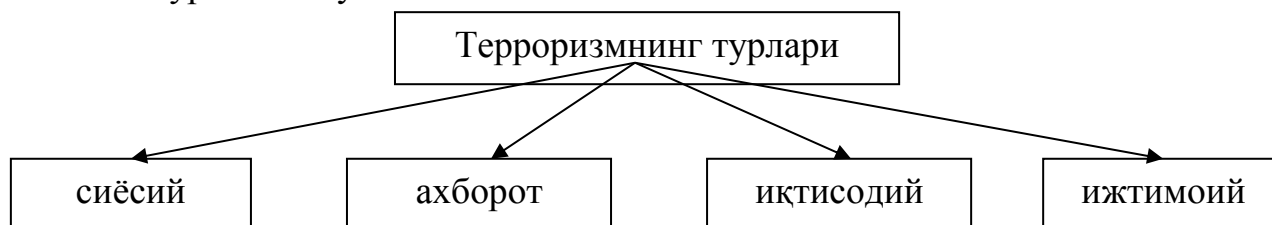
ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Террористик ҳаракатлар турлича бўлиб, улар қаторига қуйидагилар киради:

- таъқиб қилиш;
- бузғунчилик қилиш;
- гаровга олиш;
- қотиллик;
- кўрқитиш;
- портлатиш ва б.

Террорчиларнинг хатти-ҳаракатлари ҳар доим ҳам қотиллик билан боғлиқ бўлмасда, доимо зўравонлик, мажбурлаш ва таҳдидни кўзда туттади. Айни пайтда кўзланган мақсадлар турлича бўлиши мумкин: сиёсий, иқтисодий, қасд олиш ва б.

Терроризм ва ундан аҳолини ҳимоя қилишга бағишланган Америка қитъаси давлатларининг Инсон ҳуқуқлари бўйича бўлиб ўтган конференциясида (1970-й.) терроризмнинг учта – ижтимоий, сиёсий ва ғоявий тури айтиб ўтилган.



5- расм. Терроризмнинг турлари

Терроризм икки хил тоифада намоён бўлиши мумкин. Биринчиси якка тартибда амалга ошириладиган, иккинчиси эса гуруҳ бўлиб амалга ошириладиган терроризм. Сиёсатшуносликда давлат терроризми тушунчаси ҳам қўлланилади. Бунга диктаторлик ва тоталитар режимларнинг репрессиялари мисол бўла олади.

Терроризм давлат хавфсизлигини таъминлаш билан бевосита боғлиқдир. Ушбу ҳодиса ижтимоий, етник, диний радикализм ва экстремизмни ифодалашнинг энг ёмон усули бўлиб, бундай ҳаракатни амалга оширадиган кишилар гуруҳи ўз мақсадларига эришиш учун ҳеч нарсадан қайтмайдилар.

Халқаро миқёсда терроризм дахшатли эпидемия сифатида тарқалиб бормоқда. Терроризм айниқса XX асрнинг 60-йилларидан кучайиб бошлади. Бу даврда дунёнинг бир қанча минтақаларида турли террористик ташкилотлар ва гуруҳлар фаоллиги ошиб борди. Баъзи манбаларга кўра, дунёда 500 дан ортиқ яширин террористик ташкилотлар мавжуд. 1968 – 1980 йиллар давомида улар томонидан 7000 мингга яқин террористик ҳаракатлар амалга оширилган. Терроризм миқёслари бутун дунёда кенгайиб бормоқда: агар 80-йилларда 500 дан 800 тагача катта террористик ҳаракатлар амалга оширилган бўлса, 90 – йилларда 900 ва ундан ортиқ ҳаракатлар амалга оширилди.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Россиялик сиёсатчи Д.В. Олшанский²⁷ терроризмнинг тўртта, 4-расмда келтирилган турларини ажратиб кўрсатади.

Сиёсий терроризм – сиёсий арбобларга, улар ўтказаетган сиёсатга, ҳукуматларга таъсир ўтказиш мақсадида амалга ошириладиган ҳаракатлар.

Ахборот соҳасида терроризм – жамият аъзоларининг руҳиятига, ҳулқ-атвориға таъсир кўрсатиш.

Иқтисодий соҳадаги терроризм – террористларнинг иқтисодий манфаатға еришиш мақсадида рақибларига, аҳолининг турли қатламлари ва гуруҳларига, давлатлар ва уларнинг бошлиқларига таъсир ўтказиши.

Ижтимоий терроризм – жиноятчилик миқёсларининг кенгайиши, криминал вазиятнинг кескинлашуви, умумий ижтимоий беқарорликнинг вужудға келиши.

Халқаро ташкилотлар ва олимлар терроризмнинг келиб чиқиш сабабларига алоҳида эътибор қаратиб келадилар. Бундай сабабларни аниқлаш терроризмға қарши кураш чораларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришда асосий эътибор қаратиладиган муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади.

БМТнинг 1990-йилда Гаванада бўлиб ўтган жиноятчиликни олдини олиш ва уларға нисбатан муносабат масалаларига бағишланган ВИИИ Халқаро конгрессида терроризмнинг қуйидаги асосий сабаблари кўрсатиб ўтилган: қашшоқлик, ишсизлик, саводсизлик, уй-жойнинг етишмаслиги, таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг такомиллашмаганлиги, келажакка ишончининг йўқлиги, аҳолининг маргиналлашуви (лот.Маргиналис сўздан – ижтимоий ҳаётнинг энг паст қатламидагилар – дайдилар, қашшоқлар), ижтимоий тенгсизликнинг кучайиши, оилавий ва ижтимоий алоқаларнинг сусайиши, тарбиядаги нуқсонлар, миграциянинг салбий оқибатлари, маданий ўзига хосликни йўқотиш, маданий-маънавий ҳордиқ чиқарадиган масканларнинг етишмаслиги, оммавий ахборот воситалари томонидан зўравонлик, тенгсизликни кучайишиға олиб келиши мумкин бўлган ғоя ва қарашларни тарқатиш.

Глобаллашув даврида терроризм шундай бир ҳодисаға айландики, унга қарши курашишда бутун жаҳон ҳамжамияти иштирок етиши керак. Фақат шундагина курашнинг самарадорлигиға эришиш мумкин. Терроризмға қарши кучларни бирлаштириш зарурияти унинг трансмиллий характерға эга еканлиги каби хусусияти билан белгиланади. Шу билан бирға халқаро терроризм билан кураш бўйича давлатларнинг ўзаро ҳамкорлигини тартибға солиш бир қатор универсал ва минтақавий халқаро конвенсияларнинг предмети сифатида белгиланган. Терроризмға қаршилиқ кўрсатиш бўйича Женева Конвенсияси (1937-й), Террористик актларни олдини олиш ва жазолаш тўғрисидаги Вашингтон Конвенцияси (1971-й.), Терроризмға йўл қўймаслик бўйича Европа Конвенсияси (1977-й) шулар жумласидандир.

²⁷ Internet ma'lumoti

Ҳозирга келиб дунё ҳамжамиятида терроризмга қарши кураш борасида маълум тажриба орттирилган:

- XX асрнинг 70 – йиллари ўрталаридан бошлаб, БМТнинг жинойтчиликни олдини олиш ва у билан кураш бўйича Қўмитасининг ҳар бир сессиясида у ёки бу даражада умуман терроризм ва шу жумладан халқаро терроризм масалалари кўриб чиқилган;

- 1970 – йиллардан бошлаб, БМТ ўндан ортиқ антитеррористик хужжатлар қабул қилди;

- функциялари тўлиқ ёки қисман терроризмга қарши кураш бўлган халқаро тузилмалар ташкил етилган ва улар фаолият олиб бормоқда (масалан, ИНТЕРПОЛ, ЕВРОПОЛ, МДХнинг Антитеррорга қарши маркази ва б.);

- араб давлатлари Лигасининг ички ишлар вазирлари Кенгашининг 13 – сессиясида терроризмга қарши курашда “Хулқ-атвор Кодекси” лойиҳаси қабул қилинди. Унга кўра террорчилик ҳаракатларини режалаштириш ва амалга ошириш учун мамлакат ҳудудидан жой бэриш, террористик ташкилотларга молиявий, моддий ва бошқа ёрдам бэриш тақиқланади.

3.2. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли

Маълумки, дунёдаги ҳар қандай суверен давлат жаҳон ҳамжамиятига ўзининг ташқи сиёсий қарашлари, умумсайёравий муаммоларга муносабатлари ҳамда азалий мунозара ва музокаралар объекти бўлган уруш ва тинчлик масалаларига ёндашувлари билан кириб боради. Бу борада Ўзбекистон ўз мустақиллигининг дастлабки кунлариданоқ аниқ сиёсий позициясини ва ташқи сиёсат борасидаги концепциясини баён этди. Жумладан, 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатини қонуний асосида кафолатлаб берди. Унинг 17-моддасида Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъекти сифатида давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган бошқа қоидава нормаларига асосланиши белгилаб қўйилди. Давлатнинг, халқнинг олий манфаатларини, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида турли иттифоқлар тузиши, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириши, зарур бўлганда улардан ажралиб чиқиши мумкинлиги Асосий қонунда белгилаб берилди.

Мустақиллик даврида Ўзбекистон чиндан ҳам жаҳон ҳамжамиятининг энг сиёсий фаол, халқаро муносабатларда ўзини асосли, қатъий ва ўзгармас позициясига эга бўлган давлат сифатида намоён қилди. Бу Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги сиёсий мавқеи ва имижини белгилаб берадиган муҳим омил сифатида ўз куч-қудратини кўрсатди.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Вақт ўтган сари умумдунёвий сиёсий жараёнлар тобора фаоллашмоқда, янгидан -янги муаммолар давлатлараро, минтақалараро ва умумсайёравий миқёсда бутунлай янгича ёндашувларни, сиёсий қарашларни тақозо этмоқда. Ўзбекистон ана шу жараёнларда, халқаро муносабатлар ва ташқи сиёсатда ўзининг замонавий қарашлари ва муаммолар ечимини топишдаги ўзига хос ёндашувлари билан ўзининг кенг имкониятларини намоён этмоқда. Бу ҳақдаги ҳаққоний фикрларни Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 24 йиллиги муносабати билан ўтказилган тантанали йиғилишдаги маърузасида яққол кўриш мумкин. Ушбу маърузада Президент Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг ҳозирги замон талаблари ва замонавий цивилизация эҳтиёжлари нуқтаи назаридан аниқ белгилаб берди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, Ўзбекистон давлатининг ички ва ташқи сиёсатида мустаҳкам изчилликнинг мавжудлиги, биринчи Президентимиз, И.А. Каримов бошлаб берган мустақил тараққиёт йўли, ички ва ташқи сиёсат давом этаётгани давлатимиз қудратининг ва сиёсий барқарорлигининг ёрқин мисолидир. И.А. Каримов тамал тошини қўйган ва жаҳон меҳварида бутун салоҳиятию салобати ва қудратини кўрсатаётган Ўзбекистон давлатининг ташқи сиёсати замонавий талаблар, бугунги эҳтиёжлар ва дунёвий қарашларнинг энг илғор намуналари билан бойитиб борилмоқда. Демак, Ўзбекистон бугунги кунда ўз Президенти Ш.М. Мирзиёев раҳбарлигида ўтган 25 йилда тўпланган тарихий тажрибаларга таянган ҳолда, уни янада бойитиш, такомиллаштириш, ривожлантириш йўлидан бормоқда.

Ўзбекистоннинг замонавий ташқи сиёсати фаол, ташаббускор ва прагматик ташқи сиёсий курс олиб боришни ҳамда юзага келаётган хавф-хатарларга ўз вақтида ва адекват жавоб чоралари кўриб, уларни оқилона ечишни талаб этадиган ХХІ асрнинг ўта шиддат билан ўзгариб бораётган халқаро-сиёсий воқеликларини инобатга олган ҳолда қурилмоқда.

Мамлакатимизнинг халқаро муносабатларини тўлақонли субъекти сифатидаги ўрни ва ролини янада кучайтириш ҳамда миллий ва минтақавий хавфсизликни таъминлаш, юртимиз иқтисодиётининг барқарор ва тез суръатлар билан ўсиши, унинг очиқ, демократик давлат қуриш йўлида жадал сиёсат олиб бориши ва ривожланган давлатлар сафидан муносиб ўрин эгаллаши бугунги кунда ташқи сиёсат соҳасидаги асосий мақсаддир.

Ўзбекистон ўз ташқи сиёсатида қуйидаги принципларга содиқ бўлиб қолмоқда:

ўзининг миллий манфаатларига асосланган очиқ, прагматик ва пухта ўйланган ташқи сиёсат олиб бориш;

тенг ҳуқуқлилиқ ва ўзаро манфаатдорлик, суверенитетни, ҳудудий яхлитликни ҳурмат қилиш, чегараларнинг дахлсизлиги ва давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик, мунозарали масалаларни тинч йўл билан ҳал этиш, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ташқи сиёсий фаолият концепциясига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси давлатнинг, халқнинг олий манфаатларига, унинг фаровонлиги ва хавфсизлигига, мамлакатни модернизация қилишнинг устувор йўналишларига, амалдаги миллий қонунчилик ҳамда қабул қилинган халқаро мажбуриятларга амал қилган ҳолда иттифоқлар тузиш, ҳамдўстликларга ва бошқа давлатлараро тузилмаларга кириш, шунингдек улардан чиқиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади;

Ўзбекистон тинчликсевар сиёсат юритади ва ҳарбий-сиёсий блокларда иштирок этмайди, ҳар қандай давлатлараро тузилмалар ҳарбий-сиёсий блокка айланган тақдирда улардан чиқиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади.

Аслини олганда, тарихий тажриба шундан далолат берадики, давлатнинг сиёий қарашлари ва жаҳон ҳамжамиятидаги халқаро муносабатларда узвийликнинг мавжудлиги унинг жаҳон ҳамжамиятидаги мавқеини белгилаш билан бирга, ички сиёсатда барқарор тараққиётнинг муҳим омили бўлиб хизмат қилади. Ўзбекистонда ички ва ташқи сиёсатнинг ана шундай соғлом, қатъиятли ва ишончли ривожланиши бевосита унинг ҳам дунёвий, ҳам ички мавқеини белгиламоқда. Ҳозиргача мавжуд сиёсий қарашлар ХХІ асрда инсон ва инсоният тақдири билан боғлиқ бўлган йўналишлар тизимини қамраб олмоқда. Президент Ш. Мирзиёев бугунги кунда ва олис истиқболда Ўзбекистон ташқи сиёсатининг асосий вазифаларини аниқ белгилаб берди.

Жумладан:

Ўзбекистон Республикаси кўшни давлатлар ҳудудлари қуролли можаролар ва кескинлик ўчоқларига айланишининг олдини олиш юзасидан сиёсий, иқтисодий ва бошқа чора-тадбирларни кўради, шунингдек, ўз ҳудудида хорижий давлатларнинг ҳарбий базалари ва объектлари жойлаштирилишига йўл қуймайди;

сиёсий, савдо-иқтисодий, маданий-гуманитар, илмий-техникавий ва бошқа соҳаларда халқаро ҳамкорликни изчиллик билан ривожлантириш;

мамлакатимизда олиб борилаётган демократик ислохотларни ҳамда жамиятни ва иқтисодиётни модернизация қилишнинг жадал жараёнларини самарали амалга ошириш учун мумкин қадар қулай ташқи сиёсий шарт-шароитларни шакллантириш;

Марказий Осиёда тинчлик ва барқарорликни сақлаш ҳамда мустаҳкамлаш, минтақани хавфсизлик ва барқарор тараққиёт зонасига айлантириш, Афғонистонда тинчлик ва барқарорликка эришишга кўмаклашиш;

жаҳоннинг етакчи давлатлари ва халқаро ташкилотлар билан стратегик ҳамкорлик қилишнинг мутаносиб, кўпқиррали тизимини шакллантириш, минтақада геосиёсий мувозанатни сақлаб туриш, Ўзбекистоннинг савдо, иқтисодий, технологик, транспорт ва бошқа алоқаларини кенг диверсификация қилиш;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАМДА ҲАЛҚАРО ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРДАН, ЖУМЛАДАН, ПРЕВЕНТИВ ДИПЛОМАТИЯ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ;

мавжуд ёки юзага келаётган муаммоларни ўз вақтида ҳал этиш учун сиёсий дипломатик ҳамда халқаро ҳуқуқий механизмлардан, жумладан, превентив дипломатия чора-тадбирларидан фойдаланиш;

Ўзбекистоннинг сиёсий ва савдо-иқтисодий соҳадаги ишончли, масъулиятли шерик сифатидаги халқаро нуфузини мустаҳкамлаш, мамлакатимизнинг ташқи дунё учун инвестицион, сайёҳлик, маданий-тарихий жозибadorлигини кучайтириш;

миллий иқтисодиётнинг устувор тармоқларига тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари ва илғор технологияларини жалб этиш жараёнларини кучайтириш учун икки томонлама ва кўп томонлама ҳамкорлик механизмларидан фойдаланиш ва уларни ривожлантириш;

Ўзбекистоннинг дунёнинг йирик бозорларига кафолатли чиқишини таъминлайдиган кўп муқобилли транспорт-коммуникация йўлакларининг тизимини шакллантириш ва ривожлантириш;

хориждаги Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва юридик шахсларининг ҳуқуқ ва манфаатлари ҳар томонлама ҳимоя қилинишини таъминлаш.

Юқоридаги вазифалар, айтиш мумкинки, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига тобора чуқурроқ кириб боришини таъминлайди. Шу асосда ҳар томонлама ўзаро манфаатли ҳамкорлик чуқурлашиб боради. Айни пайтда бу вазифаларнинг самарали ҳал этилиши Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидаги мавқеини, сиёсий ва иқтисодий салоҳиятини намоён қилади.

Яна шуни алоҳида таъкидлаш керакки, кейинги 2-3 ойда Ўзбекистоннинг ташқи сиёсатида муҳим воқеалар юз берди. Жумладан, Қирғизистон Республикаси Президенти Алмазбек Атамбаев 2016 йил 24 декабрь куни амалий ташриф билан Самарқандга келди. Ҳар икки давлат раҳбарлари азалий қардошлиқ туйғулари асосида шаклланган яқин кўшничилик туйғуларини ифода этишди. Халқларимиз тарихий, маданий ва диний қадриятлари муштарак эканлиги, анъана ва урф-одатлари ўхшашлиги сиёсий, ижтимоий ва маънавий жиҳатдан ҳар икки давлат ўртасидаги ўзаро бир-бирини тушуниш ва ишончга асос бўлиши таъкидланди. Ҳар икки давлат ўртасидаги иқтисодий, ижтимоий, савдо ва маданий ҳамкорликни янада чуқурлаштиришга келишиб олинди.

2016 йил 16 декабрь куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев Буюк Британия ва Шимолий Ирландия Бирлашган Қироллиги ташқи ишлари вазири ўринбосари Алан Дунканни қабул қилди. Ўзбекистон Буюк Британияни жаҳон сиёсати ва иқтисодиётида муҳим ўрин тутадиган давлат билан сиёсий, иқтисодий, инвестициявий, маданий-гуманитар ва бошқа соҳаларда ўзаро манфаатли ҳамкорликни изчил давом эттириш, халқаро майдонда, жумладан, минтақавий хавфсизлик масалалари бўйича ҳамкорликни янада мустаҳкамлашга келишиб олинди.

Ўзбекистон Осиё қитъасидаги энг нуфузли ташкилотга айланган ШХТда муҳим ўринни эгаллайди ва унинг мақсадларини амалга оширишда, минтақада тинчлик, хавфсизлик ва барқарорликни сақлаш ва таъминлаш борасидаги фаолиятида фаол иштирок этади.

4-МАВЗУ. МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЁТИНИНГ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШ ВА ИҚТИСОДИЁТНИНГ РЕАЛ СЕКТОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК

Режа:

4.1. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили

4.2. Иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги

Таянч тушунча ва иборалар: Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, рақобат, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, иқтисодиётни модернизациялаш ва диверсификациялаш, ички иқтисодий салоҳият, ташқи иқтисодий алоқалар, иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш, молия-кредит тизими.

4.1. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили

Дунёнинг барча мамлакатлари иқтисодиётини қамраб олган жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш, уни диверсификатсия қилиш ва рақобатбардошлигини ошириш мамлакат иқтисодиётини унинг таҳдидларидан ҳимоя қилувчи муҳим омиллардан бўлиб ҳисобланади.

Шу туфайли Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф етишнинг йўллари ва чоралари» асарида молиявий-иқтисодий инқирознинг ҳар қайси давлатдаги микёси, кўлами ва оқибатлари қандай бўлиши кўп жиҳатдан бир қанча омиллардан келиб чиқиши пировард натижада – мамлакат иқтисодиётининг барқарорлик, диверсификатсия ва рақобатга бардошлик даражасига боғлиқлигини алоҳида таъкидлаб ўтди²⁸.

Ўзбекистонда қабул қилинган ислоҳот ва модернизация моделини амалга оширишда тадрижий ёндашувни танланганлиги ислоҳотларни изчил ва босқичма-босқич олиб бориш имкониятини яратди.

Рақобат бозор ҳўжалигининг энг муҳим хусусиятларидан бири бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиёт соҳасида рақобат янги рақобатбардош товарлар

²⁸ I. Karimov Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. Toshkent. «O'zbekiston». 2009, 5-6 b.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш йўли билан ўз салоҳияти ва имкониятларини амалга ошириш учун шароитлар яратади.

Глобаллашув жараёнлари кучайиб бораётган шароитларда эса халқаро рақобат муаммолари биринчи ўринга чиқиб боради. Жаҳоннинг кўпгина мамлакатлари, шу жумладан, ўтиш иқтисодиётидаги мамлакатларда ҳам рақобат тўғрисидаги қонунлар қабул қилинган ва ушбу муаммолар билан шуғулланадиган идоралар ташкил етилган. Бу эса ўз навбатида бозор хўжалигининг муваффақиятли амал қилишида рақобатнинг етакчи ролини тан олинганлигидан далолат беради.

Капитал ва меҳнат ҳаракатчанлигининг ошганлиги, дунё иқтисодиётининг ёппасига ахборотлашуви, эркин савдо ва бозорлар интеграциялашувида намоён бўлаётган глобаллашув жараёнлари, дунёнинг барча мамлакатлари учун ижтимоий–иқтисодий тараққиётни жадаллаштиришда кенг имкониятлар очмоқда. Лекин, шу билан бирга, мамлакатлар ушбу жараёнларга хос бўлган айрим қийинчиликларга ҳам дуч келмоқдалар. Айни пайтда дунё тажрибаси шуни кўрсатадики, глобаллашув жараёнларидан асосан дунё бозорига тайёр рақобатбардош товарлар билан чиқаётган мамлакатлар кўпроқ наф олмоқдалар.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш зарурияти бошқа шарт-шароитлар билан ҳам белгиланади. Масалан, ички бозорнинг чегараланганлиги замонавий технологияларини қўллаш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш имкониятларини ҳам бир мунча чеклайди. Бундан ташқари ҳар қандай мамлакат истеъмол товарларини маълум қисмини ташқи бозорлардан харид қилишга мажбур бўлади. Мана шундай шароитда мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш импортни таъминлаш учун валюта тушумларини кафолатлайди. Демак, рақобатбардошлик иқтисодий хавфсизлик муаммоси билан ҳам бевосита боғлиқдир.

Маълумки, бир неча йиллардан бери мамлакатларнинг жаҳон хўжалик тизимида рақобатбардошлигини аниқлаш ҳамда уларни рақобатбардошлик рейтингини тузиш бўйича тадқиқотлар олиб борилади. Интернетдан олинган маълумотларга кўра, 2005 йилда рақобатбардошлик рейтингини ҳисоблаш учун 290 кўрсаткич таҳлил қилинган. Шулардан 41 та кўрсаткич мамлакат тўғрисидаги бирламчи ахборот сифатида ишлатилади ва охириги рейтингда акс эттирилмайди. Қолган 249 та кўрсаткич саккизта умумлаштирилган омилларга ажратилади. Улар қуйидагилардан иборат:

- ички иқтисодий салоҳият;
- ташқи иқтисодий алоқалар;
- иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш;
- молия-кредит тизими;
- инфратузилма;
- бошқарув тизими;
- илмий-техник салоҳият;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВҒ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- меҳнат ресурслари.

2005-йилда 117 мамлакатнинг рақобатбардошлик индекси ҳисобланди. Маълумотларга кўра, ушбу йилда 1-3 ўринларни мувофиқ равишда Финляндия, АҚШ ва Швеция мамлакатлари эгаллаган. Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларидан Қозоғистон (61 –ўрин), Россия Федератсияси (75-ўрин), Украина (84-ўрин), Грузия (86-ўрин), Тожикистон (104-ўрин), Қирғизистон (116-ўрин)ларнинг рақобатбардошлик рейтинглари келтирилган.

Мамлакатлар рақобатбардошлигининг мезонлари таркибини шакллантиришда иқтисодиёт, таълим, фан, ҳуқуқий тизим, информатика, инфратузилма, молия, солиқ тизими, ташқи иқтисодий фаолият, бошқарув тизими, ижтимоий соҳаларнинг ривожланганлик даражасини тавсифловчи кўрсаткичларга алоҳида аҳамият берилган.

Рақобатбардошлик – иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг энг муҳим механизми бўлиб ҳисобланади. Иқтисодий хавфсизлик ва рақобатбардошлик доимо ўзаро муносабатда бўлиб туради. Иқтисодий хавфсизлик ҳам, рақобатбардошлик ҳам миллий хўжалик мажмуаси ва унинг таркибий қисмларини тавсифловчиларидир. Шу билан бирга рақобатбардошлик бир пайтнинг ўзида ҳам мақсад, ҳам миллий хўжалик мажмуаси ва унинг таркибий қисмларини ривожланиш даражасини индикатори бўлса, иқтисодий хавфсизлик унинг мавжудлиги ва ривожланиш шарти сифатида намоён бўлади.

Мамлакатда рақобатни қўллаб-қувватлаш, уни ривожлантириш, рақобат муҳитини яратиш макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, юксак иқтисодий ўсишга еришиш, иқтисодиётнинг самарали таркибини шакллантиришда ва миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистондаги иқтисодий ислохотларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири давлатни ижтимоий-иқтисодий ҳамда сиёсий соҳалардаги ўзгаришларни амалга оширишда бош ислохотчи еканлигини белгиловчи тамойилдир. Ўтиш даврида айнан давлат миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда ислохотлар жараёнини тартибга солиб туриши, иқтисодий ривожланишнинг асосий мақсади ва устувор вазифаларини белгилаши, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги туб ўзгаришлар сиёсатини ишлаб чиқиши ва изчил амалга ошириши зарур еканлигини Ўзбекистон тажрибаси яққол намоён қилди.

Ўтган 26 йиллик мустақил тараққиёт даврда иқтисодиётда маъмурий-бўйруқбозликка асосланган бошқарув тизимидан мутлақо воз кечилиб, бозор ислохотлари босқичма-босқич амалга оширилгани ва пул-кредит сиёсати пухта ўйлаб олиб борилгани макроиқтисодий барқарорликни, иқтисодиётнинг юқори суръатлар билан ўсишини, инфляцияни прогноз кўрсаткичлари даражасида сақлаб қолишни таъминлади ҳамда кичик бизнес

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ва хусусий тадбиркорлик, фермерлик ҳаракатини ривожлантириш учун кенг имкониятлар ва қулай шароитлар яратилишига хизмат қилди.

Айни вақтда мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, бугунги кунда жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув шароитида рақобат тобора кучайиб бораётгани давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янги ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

Шуларни эътиборга олиб, Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи йўналишида **макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолишнинг қуйидаги вазифалари белгилаб олинди:**

макроиқтисодий мутаносибликни сақлаш, қабул қилинган ўрта муддатли дастурлар асосида таркибий ва институционал ўзгаришларни чуқурлаштириш ҳисобидан ялпи ички маҳсулотнинг барқарор юқори ўсиш суръатларини таъминлаш;

ҳаражатларнинг ижтимоий йўналтирилганини сақлаб қолган ҳолда, давлат бюджетининг барча даражаларида мутаносибликни таъминлаш, маҳаллий бюджетларнинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган бюджетлараро муносабатларни такомиллаштириш;

солиқ юқини камайтириш ва солиққа тортиш тизимини соддалаштириш сиёсатини давом эттириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва тегишли рағбатлантирувчи чораларни кенгайтириш;

илғор халқаро тажрибада қўлланиладиган инструментлардан фойдаланган ҳолда, пул-кредит сиёсатини янада такомиллаштириш, шунингдек, валютани тартибга солишда замонавий бозор механизмларини босқичма-босқич жорий этиш, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш;

банк тизимини ислоҳ қилишни чуқурлаштириш ва барқарорлигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончилигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестиция лойиҳалари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлашни янада кенгайтириш;

суғурта, лизинг ва бошқа молиявий хизматларнинг ҳажмини уларнинг янги турларини жорий қилиш ва сифатини ошириш ҳисобидан кенгайтириш, шунингдек, капитални жалб қилиш ҳамда корхона, молиявий институтлар ва аҳолининг эркин ресурсларини жойлаштиришдаги муқобил манба сифатида фонд бозорини ривожлантириш;

халқаро иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантириш, жумладан, етакчи халқаро ва хорижий молиявий институтлар билан алоқаларни кенгайтириш, пухта ўйланган ташқи қарзлар сиёсатини амалга оширишни давом эттириш, жалб қилинган хорижий инвестиция ва кредитлардан самарали фойдаланиш.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВҲА-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Иқтисодиётни либераллаштириш шароитида макроиқтисодий кўрсаткичлар ҳамда валюта бозори ҳолати устидан тизимли мониторингни амалга ошириш, зарурият туғилганда, миллий валюта ва ички бозордаги нархларнинг барқарорлигини ошириш, макроиқтисодий мувозанатни сақлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлашга йўналтирилган қонунчиликни такомиллаштириш бугунги куннинг муҳим масалаларидан ҳисобланади.

Ушбу масалаларни амалга ошириш асносида Ҳаракатлар стратегиясида таҳлилий маълумотномаларни тайёрлаш, унда иқтисодиётнинг юқори ўсиш суръатларини, шунингдек, миллий валюта ва нархлар даражасининг барқарорлигини таъминлаш назарда тутилган. Иқтисодиётнинг ривожланиши кўп жиҳатдан миллий валютанинг ва ички бозордаги нархларнинг барқарорлигига боғлиқдир. Бунинг учун товар ва хизматларнинг истеъмол нархлари (тарифлари) ўзгаришини кузатиш методикасини такомиллаштириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Маълумки, Марказий банк томонидан белгиланадиган қайта молиялаш ставкаси молия бозорини тартибга солишнинг асосий кўрсаткичидир. Шу борада, яъни молия бозорларини ва тижорат банкларининг инвестициявий имкониятларини барқарорлаштириш учун Марказий банкнинг қайта молиялаштириш ставкаларини белгилаш тизимини такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Шунинг учун ҳам Ҳаракатлар стратегиясида ушбу соҳани янада ривожлантириш ва Марказий банкнинг асосий регулятори бўлмиш қайта молиялаш ставкасини ўрнатишнинг халқаро методикасидан келиб чиқиб, шунингдек, иқтисодиётнинг очиқлиги ва молия бозорларининг ривожланганлик даражасини ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳасини ишлаб чиқиш белгиланган.

Ўтган йилларда амалга оширилган банк-молия соҳаларидаги тизимли тадбирлар натижасида, яъни 2016 йил давомида ўтказилган стерилизация операцияларининг ўртача ҳажми 2015 йилга нисбатан 1,3 мартага ошди. Бу эса банк тизимидаги ликвидликни самарали бошқаришга, пул массасининг прогноз кўрсаткичларидан ортиқча ўсишининг олдини олишга ва шу орқали ички бозорда нархлар барқарорлигини таъминлашга хизмат қилди.

Айни дамда, товар ва хизматларни харид қилишда нақд пулсиз, нақд пул кўринишидаги ҳисоб-китобларни амалга ошириш амалиёти кенг тарқалган. Аммо неъматларни нақд пулсиз кўринишда айрибошлаш амалга оширилганда сотувчилар томонидан сунъий равишда нархларнинг ошириб кўрсатиш ҳолатлари юзага келмоқда. Мазкур ҳолат икки хил кўринишдаги тўловлар ўртасидаги тафовутнинг бир-биридан кескин фарқланишига ва натижада истеъмолчиларнинг ҳақли норозилигига сабаб бўлмоқда. Бу эса, ўз навбатида, нархларнинг бозор қонунларига зид бўлган ҳолатда ўсишига олиб келмоқда.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВҲА-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Юзага келаётган ноиқтисодий камчиликларни бартараф этиш бўйича 2017 – 2021 йиллар давомида нақд пулсиз кўринишда товар ва хизматлар сотишда сунъий юқори нархлар ўрнатганлик учун жавобгарликни ошириш ҳамда бозор механизмларини жорий қилиш тартибини ишлаб чиқиш белгиланган. Иккинчидан, маҳсулотлар, ишлар ва хизматларга нархларни декларация қилиш тартибини босқичма-босқич қисқартириш ҳамда кейинчалик 2020 йилда уни бекор қилиш вазифаси белгиланган.

Учинчидан, нақдсиз ҳисоб-китоблар ҳажми ва камровини ошириш, шу жумладан, иқтисодиёт соҳаларида тўловларнинг замонавий электрон шакллари жорий этиш ва тадбиркорлик субъектларини рағбатлантириш, шунингдек, банкдан ташқари айланишини қисқартириш лозим. Бунинг учун аҳолига муайян вақт давомида белгиланган лимит доирасида банк маблағлари ҳисобидан товар ва хизматлар учун тўловларни амалга ошириш имконини берувчи кредит карталарини муомалага киритиш; банк пластик карталари орқали ҳисоб рақамларга масофадан хизмат кўрсатиш тизимларидан («СМС-банкнинг», «Интернет-банкнинг», «Мобил-банкнинг») фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш; банк пластик карталари орқали жисмоний шахсларнинг депозит ҳисоб рақамларини бошқариш имкониятини кенгайтириш; тўлов терминалларида фойдаланганлик учун ижара тўлови миқдорини икки мартага қисқартириш; пластик картадаги маблағларни бошқа картага ўтказиш бўйича кўрсатиладиган хизматлар учун тарифларни камайтириш; валюта ва солиқ назоратини соддалаштиришни ўз ичига олган электрон тижоратни ривожлантиришни рағбатлантириш, пластик карталар бўйича ўзаро ҳисоб-китоб қилиш тизимида олинмаган товар ва фойдаланилмаган хизмат учун тўловни қайтаришнинг тартиб-таомиллари ва технологияларини жорий этишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш кўзда тутилган.

Ҳеч кимга сир эмаски, ички ва халқаро савдони амалга оширишда валюта курси асосий таъсир кўрсатадиган омил сифатида қаралади. Иқтисодиётни эркинлаштириш босқичида Ўзбекистон Республикаси валюта тизимида валюта муносабатларини тартибга солиш амалиётини такомиллаштириш борасида қатор муаммоларнинг мавжудлиги намоён бўлмоқда. Жумладан, валютавий назорат жараёнига аслида назорат функциясига эга бўлмаган тижорат банкларининг фаол тарзда жалб этилганлиги валютавий назоратнинг таъсирчанлиги ва самарадорлигига, жорий валюта бозори ликвидлилик даражасининг паст даражада эканлиги эса, миллий валютанинг номинал алмашув курсини талаб ва тақлиф асосида шакллантириш жараёнига салбий таъсир қилмоқда.

Чунончи, валюта курси ва паритети ўртасида узвий алоқадорлик мавжуд бўлиб, валюта курси нақд ва нақдсиз пул айланмаларига бевосита ва билвосита таъсир кўрсатади. Аммо пул тизимининг айрим элементлари ривожланишда давом этиб, тизимнинг ўзига, иқтисодиётнинг ҳолатига, айрим даврий оралиқларда, бевосита ва кучли таъсир кўрсатади. Масалан,

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

пуллар таклифининг кескин ошиши инфляция даражасининг ўсишига ва шунинг асосида пул қийматининг пасайишига олиб келади. Ёки миллий валютанинг реал алмашув курсининг ошиши мамлакат экспорт салоҳиятининг пасайишига ва шу тариқа хорижий валюталар таклифининг камайишига олиб келиши мумкин.

2016 йилда сўмнинг ҳамкор давлатлар ва бошқа асосий хорижий валюталарга нисбатан алмашув курсининг қадрсизланиши мамлакатимиз экспорт қилувчи корхоналари рақобатдошлигининг кучсизланишига сабаб бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг хорижий валюталар ва олтин билан амалга ошириладиган своп операциялари ҳажмини ошириш ва миллий валютанинг номинал алмашув курсини АҚШ доллари, евро ва Япония иенидан ташкил топган “валюта савати”га нисбатан аниқлашни жорий қилиш йўли билан миллий валюта -сўмнинг девальвация суръатини пасайтириш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки АҚШ Федерал захира тизими, Европа Марказий банки ва Япония Марказий банки билан валютавий своп операцияларини узлуксиз равишда амалга оширишни йўлга қўйиши лозим. Бунинг натижасида, биринчидан, жорий валюта бозорининг ликвидлигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган муаммолар барҳам топади; иккинчидан, Марказий банкнинг расмий халқаро валюта захираларини бошқариш имконияти кенгайди.

Шу борада тўпланиб қолган муаммоларни бартараф этиш учун валютани тартибга солишнинг илғор бозор механизмларини босқичма-босқич жорий этиш кун тартибидаги бирламчи масалалардан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам валютани тартибга солишнинг янгича механизмларини ишлаб чиқиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорини тайёрлаш Ҳаракатлар стратегиясида белгилаб қўйилди. Қарор лойиҳасида қуйидагиларнинг акс этиши назарда тутилган:

валюта бозоридаги хорижий валютага бўлган талаб ва таклифдан келиб чиқиб, бозор механизмини ҳисобга олган ҳолда, ички ва ташқи бозорларда маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг рақобатдошлигини таъминловчи ва қўллаб-қувватловчи валюта курси сиёсатини такомиллаштириш;

тадбиркорлик субъектларининг ўз валюта маблағларини эркин тасарруф этиш ҳуқуқи тўлиқ амалга оширилишини таъминлаш;

ҳар қандай манипуляцияларнинг олдини оладиган механизмларни жорий этган ҳолда, хорижий валютанинг биржада эркин муомалада бўлишини таъминлаш;

тижорат банклари томонидан жалб қилинган ва ўз ресурслари ҳисобидан хорижий валютани тегишли қоидаларга риоя қилган ҳолда эркин сотиш тизимини жорий қилиш;

бюджетга қўшимча тушумлар, тижорат банкларининг жорий кредитлари ва Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

жамғармасининг маблағлари ҳисобидан иқтисодиётнинг таянч тармоқларини вақтинчалик молиявий қўллаб-қувватлаш чораларини кўриш.

Бюджет маблағлари мамлакатнинг макроиқтисодий барқарорликка эришиш йўлида Ҳукумат томонидан яқин ва узоқ даврларга мўлжалланган давлат дастурларини амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Давлат бюджетининг иқтисодий категория сифатидаги моҳияти у бажараётган функцияларда намоён бўлади. Унинг асосан иккита функцияси мавжуд: тақсимлаш; назорат. Давлат айнан бюджетнинг тақсимлаш функциясига таяниб, ихтиёридаги марказлашган молия ресурсларини шакллантиради ва уларнинг ёрдамида умумдавлат истеъмолларини пул ресурслари билан таъминлайди.

Молиявий назорат тизими субъектлар (назорат қилувчилар), объектлар (назорат қилинувчилар), назоратнинг усул ва воситаларини биргаликда жамлаб, уз ичига олади. Молиявий назоратнинг муҳим шакллари билан бири бу - давлат бюджет-молия назорати ҳисобланади. Бюджет назорати орқали давлат ва маҳаллий ҳокимият органлари учун мунтазам равишда тасдиқланган бюджетнинг даромад ва харажатлар режаларининг тўлиқ ва сифатли бажарилишини назоратга олиш, уларнинг бажарилишига таъсир қилувчи турли салбий омилларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш учун зудлик билан зарур чора-тадбирларни белгилаш имконияти яратилади.

Давлат маблағлари ҳақидаги маълумотларнинг шаффофлигини таъминлаш, пул-кредит сиёсати воситаларини янада такомиллаштириш, уларнинг самарадорлигини ошириш, нақд пул муомаласи механизмларини такомиллаштиришга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш бугунги воқелик нуқтаи назардан долзарб бўлиб қолмоқда. Бунинг учун давлат маблағлари ҳақидаги маълумотларни давлат секторида ҳисобга олишнинг халқаро стандартларига мослаштириш орқали уларнинг шаффофлигини таъминлаш ҳамда пул-кредит сиёсати воситаларини янада такомиллаштириш, шу жумладан, иқтисодиётнинг ривожланишини қўллаб-қувватлашга йўналтирилган қайта молиялаштириш ставкасини тартибга солиш механизмларининг самарадорлигини оширишни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Халқаро глобаллашув жараёнларининг чуқурлашиб бораётгани мамлакатларнинг валюта сиёсатига жиддий таъсир кўрсатмоқда ва қатор давлатларда “Голланд касали”нинг юзага келишига туртки бермоқда. “Голланд касаллиги” табиий ресурс манбаларининг кашф этилиши натижасида мамлакат саноатлашув даражасининг пасайиб кетиши, давлат миллий валютасининг кучли ревальвацияланиши ва натижада мамлакат экспорт товарлари рақобатдошлигининг сезиларли даражада пасайишини англатади. “Голланд касаллиги”га учраган давлатда асосий экспорт товарларини ишлаб чиқаришга асосланган мамлакат қайта ишлаш саноатида кескин пасайиш юз беради ва мамлакатнинг аъъанавий экспорт тушумлари манбаи бўлган қайта ишлаш саноатига нисбатан кучли салбий таъсир

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

вужудга келади. Табиий ресурслар учун қулай баҳолар шароити йўқолгач, мамлакатнинг кучсизланган анъанавий саноати орқали иқтисодий барқарорликни таъминлаши анча оғир кечади.

Юқоридан таъкидланган “касаллик”нинг олдини олиш учун Ҳаракатлар стратегиясида банк фаолиятини тартибга солувчи замонавий тамойил ва механизмларни жорий қилиш, уларнинг самарали фаолият кўрсатишига йўл қўймаётган тўсиқларни бартараф этиш учун 2018-2019 йилларга мўлжалланган банк фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар, жумладан, қуйидаги вазифалар белгиланмоқда:

банк назорати бўйича Базель қўмитасининг талабларига асосан, тижорат банкларининг маблағлари етарлилиги ва ликвидлилиги даражаси кўрсаткичини қўллаб-қувватлаш;

бошқарув ва банк таваккалчилиги тизими, шу жумладан, хориждаги илғор тажрибалар асосида тижорат банкларида менежмент таваккалчилиги самарадорлигини янада ошириш;

тижорат банклари фаолиятига, шу жумладан, кредит сиёсатига давлат ҳокимияти органлари томонидан маъмурий аралашувларнинг олдини олиш ва йўл қўймаслик;

тижорат банкларининг капиталлашувини ошириш, кредит портфели миқдорини доимий ошириб бориш ва унинг сифатини яхшилаш, инвестициявий лойиҳаларни молиялаш ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлаш кўламини янада ошириш;

банкларга хос бўлмаган вазифаларни истисно этиш бўйича амалий чораларни кўришни назарда тутувчи дастур лойиҳасини ишлаб чиқиш.

Навбатдаги ўзгаришлар сифатида кредиторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кучайтиришга қаратилган янги тартибларни ишлаб чиқиш белгиланган. Ушбу тартибларда қарздорнинг молиявий аҳволи тўғрисидаги ахборотни ҳар қандай кредиторга унинг ёзма сўрови олинган вақтдан бошлаб 10 кун ичида тақдим этиш ҳамда кредиторга қарздорни банкрот деб топиш тўғрисидаги қарорга эътироз билдириш ҳуқуқини бэриш масаласи киритилмоқда. Ушбу тартибларнинг ҳаётга тадбиқ этилиши асносида санация режаси билан рози бўлмаган кредиторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни янада кучайтириш, банкротлик ҳолатларидан тикилган маблағларни қайтариш даражасини ошириш, «Бизнес юритиш» ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини яхшилаш имкони яратилади.

Банкларнинг умумий капитали ва депозит базасининг янада мустақамланиши уларнинг иқтисодиётдаги ишлаб чиқариш жараёнларини молиявий қўллаб-қувватлаш, инвестицион фаолликни рағбатлантиришни ички манбалар ҳисобидан амалга ошириш имкониятларини кенгайтириб, банк тизими активларининг сифат ҳамда миқдор жиҳатдан ошишига олиб келади. Мижозларга кўрсатилаётган банк хизматлари сифатини тубдан яхшилаш, хусусан, омонатларнинг янги ва мижозлар талабларига мос

жозибатор турларини жорий этиш тижорат банкларини молиявий ресурслар билан таъминлашнинг энг қулай воситаси ҳисобланади.

Шуларни ҳисобга олиб, капитални жалб қилиш ҳамда корхоналар, молиявий институтлар ва аҳолининг эркин маблағларини жойлаштиришнинг муқобил манбаи сифатида молия бозорини ривожлантиришга қаратилган **Ўзбекистон Республикаси молия бозорини ўрта муддатли ва узок муддатли истиқболда ривожлантириш концепциясини** ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Молия бозорини ривожлантириш концепциясини яратиш ва бу бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори лойиҳасида куйидагиларнинг акс этиши режалаштирилган:

мустақкам молиявий институтлар (банклар, суғурта компаниялари, йирик давлат компаниялари, акциядорлик жамиятлари)га қимматли қоғозлар (облигациялар, векселлар ва бошқалар) чиқаришга рухсат бериш;

қимматли қоғозлар бозорини мувофиқлаштириш бўйича ваколатли органнинг молия бозорининг замонавий воситаларини жорий қилинишдаги ролини кучайтириш, яъни мазкур органни назорат органи сифатида эмас, балки қимматли қоғозлар бозори иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилувчи орган сифатидаги фаолияти самарадорлигини ошириш;

қимматли қоғозларни дастлабки ва қўшимча эмиссия қилишни давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини соддалаштириш;

суғурта ва бошқа молиявий хизматларнинг янги шаклларини жорий қилиш, суғурта ва бошқа турдаги молиявий хизматларнинг ҳажмини кенгайтириш;

алоҳида миллий корхоналар акцияларининг хорижий нуфузли фонд биржаларида дастлабки тарзда жойлаштирилишига эришиш (IPO), уларнинг хорижий капитал бозорига чиқишини таъминлаш.

Мамлакатимизнинг ҳозирги қимматли қоғозлар бозорида бирламчи эмиссиялар устунлик қилмоқда. Иккиламчи фонд бозорининг ривожланиши, энг аввало, қимматли қоғозлар ликвидлигини ошириш учун бозорнинг ташкил этилишини такомиллаштириш, қимматли қоғозларнинг муомала қилиши ва уларга хизмат кўрсатиш тизимида чиқимлар ва харажатларни камайитишга ёрдам бериш, бозорнинг ахборот жиҳатдан очиклигини кучайтириш керак бўлади.

Иккиламчи қимматли қоғозлар бозорининг ривожланишидаги муаммоларнинг ҳал қилиниши қимматли қоғозлар бозорининг янада ривожланишига ва инвесторлар ишончининг мустақкамланишига олиб келади.

Тармоқлар ва минтақаларни барқарор ривожлантириш ҳисобидан ижтимоий муаммоларнинг ҳал этилишини таъминловчи маҳаллий бюджетларнинг даромад манбаини кенгайтириш, ўз-ўзидан маҳаллий ҳокимиятнинг турли хилдаги ижтимоий-иқтисодий тадбирларни амалга

ошириш имкониятини кенгайтиради. Аммо шуни эсдан чиқармаслик керакки, маҳаллий бюджетнинг чекланганлиги ундан хўжасизларча фойдаланиш мумкин, дегани эмас. Шунинг учун яқин истиқболда бюджет харажатларини янада оптималлаштириш, шаҳар ва туманларнинг субвенцияланишини камайтириш, фискал номарказлаштириш жараёнларини чуқурлаштиришга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш тақозо этилади.

Ушбу ҳужжатларнинг кучга кириши оқибатида бюджет харажатларини янада оптималлаштириш, маҳаллий бюджетлар тасарруфида қоладиган солиқлар ва мажбурий тўловларнинг рўйхати ва миқдорини қайта кўриб чиқиш орқали шаҳар ва туманларнинг субвенцияланишини камайтириш ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг минтақалар маблағларини бошқариш бўйича мустақиллигини оширган ҳолда, фискал номарказлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш имкони яратилади.

Ҳаракатлар стратегиясида кўтарилган яна бир муҳим масала бу - солиқ маъмуриятчилиги сифати ва самарадорлигини яхшилашдан иборатдир. Ушбу масалани ҳал этиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

1) солиқ қонунчилигини танқидий ўрганиш ва таҳлил қилиш, ҳуқуқни қўллашда ортиқча ва мураккаб нормаларни бартараф этиш, солиққа тортиш базасини ҳисоблаш жараёнини соддалаштириш, ягона базадан ундириладиган солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни унификация қилиш, шунингдек, солиқ қонунчилиги барқарорлигини таъминлашга қаратилган таклифлар тайёрлаш;

2) солиқ юкини, хусусан: яқка тартибдаги тадбиркорлардан ундириладиган қатъий белгиланган солиқ миқдорини, шу жумладан, фаолият кўрсатиш (масалан, узоқ ва бориш қийин бўлган) жойларини ҳисобга олган ҳолда, қайта кўриб чиқиш; йирик корхоналар учун солиқ юкини мақбуллаштириш ҳисобидан уни изчил пасайтириш бўйича таклифлар тайёрлаш.

Таъкидлаш жоизки, бугунги кунда Ўзбекистонда фаолият юритаётган кичик тадбиркорлик субъектларига нисбатан амалда қўлланилаётган солиққа тортиш тартиблари улар фаолиятига бевосита таъсир этиб, келгуси молия йилига нисбатан тегишли қарорларни қабул қилишларида катта аҳамият касб этмоқда. Айнан давлат солиқ сиёсати инструментлари орқали уларнинг иқтисодий фаоллик даражасини оширишга эришилмоқда. Чунки кичик тадбиркорлик субъектларининг иқтисодий фаоллигини белгиловчи омилларга корхона тўлайдиган солиқлар ва йиғимларнинг таъсир доираси юқоридир.

Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини солиққа тортиш тизимида амалга оширилган ислохотлар ва ўзгаришларга назар соладиган бўлсак, мазкур ислохотларни қуйидаги уч босқичга бўлишимиз ҳамда ҳар бир босқичда эришилган тенденцияларни таҳлил қилишимиз мумкин: I босқич (1991-1997 йиллар); II босқич (1998-2004 йиллар); III босқич (2005 йилдан ҳозирги кунга қадар).

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Бундан ташқари, солиққа тортиш тизимида мазкур субъектлар зиммасидаги солиқ юкининг оптимал даражасини аниқлаш масаласи долзарб муаммолардан бўлиб, солиқлар орқали давлат улар фаолиятини чеклаши ёки мақсадли тарзда рағбатлантириши мумкин. Давлат мазкур субъектлар фаолиятига инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш ҳамда жамғармаларни кенгайтиришда солиқ дастагидан унумли фойдаланиши келгусида иқтисодий ўсишни таъминлаш омили эканлиги, солиқ ставкаларининг пасайтирилиши, иқтисодиётда ялпи таклифга ижобий таъсир этиб, аҳоли ва тадбиркорлар даромадларининг кўпайишига, натижада эса жамғармаларнинг ошишига ҳамда капиталнинг жамланишига, аксинча, солиқ ставкаларининг меъёрдан ошиши иқтисодиётда меҳнат ва иқтисодий фаолликнинг пасайишига, жамғармаларнинг иқтисодиётдан четланишига, хуфёна иқтисодиётнинг ривожланишига олиб келади²⁹.

Иқтисодиётда оптимал солиқ юки даражасини амалда ушлаб туриш орқали солиқ тўловчиларнинг иқтисодий фаоллигини оширишга, ишлаб чиқариш жараёнини ривожлантиришга, бу орқали эса мамлакатда иқтисодий ўсишни таъминлашга эришиш мумкин. Солиқ имтиёзларидан фойдаланган ҳолда, кичик корхона ўз фаолиятини кенгайтиришга, ишлаб чиқариш салоҳиятини оширишга ҳамда охир-оқибат ўзининг иқтисодий кўрсаткичларини кўтаришга эришмас экан, тақдим этилган солиқ имтиёзлари фақатгина улар сонини кўпайтиришга хизмат қилиши мумкин. Шунинг учун кичик тадбиркорлик субъектларига нисбатан амалда бўлган солиқ имтиёзларининг сони, ҳажмидан ташқари, уларнинг мазкур субъектлар фаолияти давомидаги самарадорлик кўрсаткичини ҳам таҳлил қилиб бориш зарур.

Имтиёзларнинг индивидуал тартибда берилишига йўл қўймаслик мақсадида уларни мақбуллаштиришни назарда тутувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқиш лозимдир.

Бугунги глобаллашув жараёнлари жадаллашаётган шароитда мамлакат иқтисодиётининг юқори суръатларда ўзгаришига таъсир кўрсатадиган соҳалардан яна бири - бу халқаро иқтисодий ҳамкорликни янада ривожлантириш, халқаро молия бозори институтлари билан алоқаларни кенгайтиришни талаб этади.

Етакчи халқаро ва чет эл молиявий институтлари билан алоқаларни кенгайтириш орқали:

халқаро молиявий институтлар пул маблағларини жалб қилиш орқали молиялаштириладиган инвестициявий лойиҳаларнинг ўз вақтида амалга оширилишини таъминлаш, шу жумладан:

2016-2020 йиллар давомида 27 та лойиҳани амалга ошириш учун Жаҳон банки кредитларини жалб этиш;

²⁹ Санакулова Б.Р. Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш. Монография. ТМИ-Т.: "Iqtisod-moliya". 2014.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

2017-2019 йиллар давомида 20 та лойиҳани амалга ошириш учун Осиё тараққиёт банки кредитларини жалб қилиш.

Ислом тараққиёт банкининг 1 миллиард доллардан кам бўлмаган миқдордаги кредитларини жалб қилишни кўзда тутадиган инвестициявий лойиҳаларни амалга ошириш масаласини ишлаб чиқиш орқали 2017-2019 йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси ва Ислом тараққиёт банки ўртасидаги ҳамкорликни кенгайтириш.

Устувор ижтимоий-иқтисодий, инфратузилмавий ва бошқа лойиҳаларни амалга оширишга қаратилган чет эл ҳукумат ташкилотларининг (Хитой экспорт-импорт банки, Корея экспорт-импорт банки, EDCF Фонди, Япон халқаро ҳамкорлик агентлиги (ЈСА), Корея халқаро ҳамкорлик агентлиги (КОІСА), Германия халқаро ҳамкорлик жамияти (GIZ), Швейцария тараққиёт ва ҳамкорлик агентлиги (ШТХА), Франция тараққиёт агентлиги (ФТА), Европа ҳамкорлик комиссиялари ва ҳоказо) имтиёзли кредит ҳамда грант маблағларини жалб қилиш имконининг яратилиши Ҳаракатлар стратегиясида келтириб ўтилган.

Шунингдек, етакчи халқаро ва чет эл молиявий институтлари билан ўзаро ҳамкорлик алоқаларини янада ривожлантириш, жалб қилинаётган ташқи сармоя бўйича юзага келадиган харажатларни камайтириш мақсадида Ўзбекистоннинг кредит рейтингини яхшилаш ҳамда юқори суверен рейтинг кўрсаткичларига эришиш мақсадида етакчи халқаро рейтинг ва суғурта агентликлари (S&P, FITCH, MOODY'S ва ҳоказо) билан учрашув ва давра суҳбатларини мунтазам равишда ўтказиб бориш лозим.

Ҳаракатлар стратегиясидан ўрин олган чора-тадбирларни амалга ошириш учун қуйидаги сарф-харажатларнинг қилиниши режалаштирилган:

2017 – 2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдоридаги 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурларини рўёбга чиқариш режалаштирилмоқда. Натижада кейинги 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 баробар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади.

Жами харажатлар учун 37 687,8 миллиард сўм ва 8 349,3 миллион АҚШ доллари ажратилади. Шундан:

№	Молиялаштириш манбалари	Миллий валютада, млрд. сўм	АҚШ долларида, минг доллар
1.	Давлат бюджети ва Давлат мақсадли жамғармалари маблағлари	5 263,1	1 625,8
2.	Ижрочилар ва хайрия ташкилотлари маблағлари	15 423,0	311 510,0
3.	Тижорат банклари кредитлари	16 941,2	-
4.	Халқаро ташкилотлар, молия институтлари маблағлари ва беғараз ёрдам	60,5	8 036 157,8

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат рақобатбардошликни бошқармайди, балки тартибга солишнинг турли усул ва воситалари ёрдамида унга таъсир кўрсатади. Булар қаторига турли қонунлар, қонуний ҳужжатлар, ҳукумат қарорлари ва иқтисодий дастакларни киритиш мумкин.

Давлатнинг вазифаси миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш учун зарур шарт-шароитлар яратишдан иборат. Рақобатбардошликни бошқариш эса бевосита ишлаб чиқарувчилар даражасида амалга оширилади. Айни пайтда, ишлаб чиқарувчилар тегишли ҳуқуқларга, тадбиркорлик ташаббускорлигига, кадрларга эга бўлишлари керак. М.Портернинг фикрича, давлат рақобатбардошликнинг ўзига хос катализатори ролини ўйнаши лозим. Лекин, шу ўринда давлат сиёсатининг устуворликларини аниқ белгилаб олиш муҳим аҳамият касб этади.

Мутахассисларнинг фикрича, рақобатни ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини қўллаб-қувватлаш бўйича ҳукумат чора-тадбирлари мажмуасига қуйидагилар кириши керак:

- инфратузилма, малакали ишчи кучи, илмий-конструкторлик ишланмаларини яратиш;
- самарали солиқ ва пул сиёсатини ўтказиш, энергияташувчилар бозорини тартибга солиш;
- талабни, ички рақобат ва инноватсияларни рағбатлантириш;
- бозордан сифатсиз маҳсулотларни сиқиб чиқариш учун техник ва технологик стандартларни аниқ тизимини яратиш;
- харидорларга тўлиқ ва сифатли ахборотларни етказиш;
- қолоқ ҳудудларни ривожланишини рағбатлантирувчи минтақавий сиёсатни амалга ошириш;
- экспортни рағбатлантириш;
- хорижий инвестицияларни жалб этиш.

Ўзбекистонда рақобат муҳитини яратиш, уни қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш масалаларига ислохотларнинг илк босқичлариданоқ алоҳида аҳамият берилди. Рақобатни қўллаб-қувватловчи, уни тартибга солиб турувчи бир қатор қонун ва қонуний ҳужжатлар ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Бу борада асосан икки йўналишдаги меъёрий ҳужжатлар тизими яратилди:

- иқтисодиётдаги монопол ҳолатларни олдини олиш борасида – Ўзбекистон Республикасининг «Монополистик фаолиятни чеклаш тўғрисида» (1992-й.), «Товарлар бозорларида монополистик фаолиятни чеклаш ва рақобат тўғрисида» (1996-й.), «Табиий монополиялар тўғрисида»ги (1999-й.) қонунлари;
- истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида – Ўзбекистон Республикасининг «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида», «Реклама тўғрисида»ги (1998-й.) қонунлари.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Иқтисодиётда монополлашув тамойиллари кучайиб бориши билан рақобат чекланади, шу сабабли рақобатчилик муҳитини вужудга келтиришда давлат ҳам қатнашади. Бу эса давлатнинг монополияларга қарши сиёсатида ўз аксини топади. Ҳар бир мамлакатдаги аниқ вазият, яъни иқтисодиётнинг монополлашув даражаси унинг миқёси ва характериға қараб, бу сиёсат эркин рақобат муҳитини янгидан яратиш, уни сақлаб қолиш, зарур бўлганда қайтадан тиклаш, рақобат усулларини қарор топтириш кабиларға қаратилади.

Шу ўринда етарли даражада мукаммал бозор иқтисодиёти шакллантирилган давлатларнинг рақобатни қўллаб-қувватлаш ва мамлакат рақобатбардошлигини таъминлаш борасида тўплаган тажрибалари тўғрисида ҳам тўхталиб ўтиш жоиздир. Ривожланган давлатларда шакллантирилган мустақкам қонуний асослар, меъёрий-услубий ва ресурслар базаси, турли объектларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш билан шуғулланувчи тегишли давлат ва жамоат ташкилотларининг мавжудлиги ва уларнинг самарали ишлаши уларда рақобатни қўллаб-қувватлаш ва мамлакат рақобатбардошлигини юқори даражада сақлаб туриш учун кенг имкониятлар яратади. Кўпчилик ривожланган давлатларнинг ҳукуматлари рақобатни қўллаб-қувватлаш, рақобатбардошликни таъминлаш учун махсус дастурлар ишлаб чиқадилар ва амалға оширадилар. Бунинг учун зарур бўлган инфратузилмани ривожлантирадилар ва уни такомиллаштирадилар.

Шу ўринда иккинчи жаҳон урушида вайрон бўлган иқтисодиётни 15 йил ичида тиклаб, 25 йил давомида ривожланган мамлакатлар қаторидан энг юқори ўрин олишға еришган Япониянинг мамлакатда рақобат муҳитини шакллантириш борасидаги тажрибаси эътиборға лойиқ. Урушдан сўнг бу мамлакат олдида турган биринчи ўриндаги вазифа вайрон бўлган саноат ишлаб чиқаришини тиклаб олиш бўлди. Бу вазифани амалға ошириш учун Япония ҳукумати давлат томонидан иқтисодий ўсишни рағбатлантириш муаммосини ҳал етишға бўлган турли ёндашувларни ўрганиб чиқди ва энг асосий эътиборни саноат сиёсатиға қаратди. Мана шу сиёсатнинг амалиётға муваффақиятли тадбиқ етилиши рақобат муҳитини шаклланиши учун замин яратди ва миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишни таъминлади. Бу эса ҳозирда ҳам глобал бозорларда ушбу мамлакатнинг рақобат позитсияларини сақланиб қолишиға имконият яратмоқда.

Самарали ва илмий жиҳатдан пухта асосланган саноат сиёсати Япония иқтисодиётининг тез суръатлар билан ўсишини таъминлади.

1960-йилларнинг охириға келиб, Япония ички бозорининг барча зарур товарлар билан тўйинтирилганлиги япон компанияларини экспорт стратегиясини ривожлантиришға ундади. Ички бозорда товарлари етарли бўлган ҳар бир тармоқда экспорт салоҳияти орта борди. Бу эса ўз навбатида ташки бозорларда сотиш каналлари тармоғини ташкил етиш ва ривожлантиришни тақозо етди. Айни пайтда, юқорида таъкидланган ўзгаришлар ишлаб чиқариш жараёнларини модернизация қилиш, маҳсулот таннархини пасайтириш, сифатини яхшилаш ва ассортиментини кенгайтириш

билан биргаликда амалга оширилди. Шу билан бирга инвестиция жараёнларига давлатнинг аралашуви камайиб борди. Хусусий сектор мамлакатда ва ундан ташқарида капитал қўйиш ва тижорат фаолиятини ривожлантириш йўналишларини мустақил равишда белгилай бошлади. Ҳукумат эса ўз фаолиятини рақобат муҳитини ривожлантиришга ва рақобатни қўллаб-қувватлашга қарата бошлади. Давлат кичик ва ўрта бизнесни йирик монополиялар тазйиқидан ҳимоя қилиш чора-тадбирларини амалга оширди.

Мамлакатдаги ўзгаришлар аҳоли даромадларини ошишига олиб келди. Бундан ташқари аҳолининг маълумот даражасини ошганлиги, фаровон яшашга интилиш истеъмол талабини кенгайтиришга ва ошишига туртки бўлди. Бунинг натижасида харидор учун кураш, ички рақобат кучайди ва янги-янги товарлар ишлаб чиқарила бошланди. Натижада япон компанияларининг даромадлари ошди ва бу ўз навбатида ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун асос бўлиб хизмат қилди.

Рақобат муҳитини шакллантириш ва қўллаб-қувватлаш ҳамда солиқ имтиёзлари бериш йўли билан хусусий сектор томонидан илмий-тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишланмалари учун инвестициялар йўналтирилишини рағбатлантирилганлиги Япония саноат сиёсатининг устувор вазифаси бўлиб келмоқда.

Юқорида баён қилинганлардан кўринадики, Японияда рақобатни қўллаб-қувватлаш ва рақобат муҳитини шакллантиришда асосан саноат сиёсатини амалга оширишга ва шу орқали мамлакат иқтисодиёти таркибини такомиллаштиришга алоҳида урғу берилган. Айни пайтда, мамлакатда иқтисодиётга давлат аралашуви маъмурий назоратга эмас, балки иқтисодий дастакларга асосланган бўлиб, бу эркин рақобат учун кенг майдон шаклланишига асос бўлиб хизмат қилган. Мана шундай тажрибаларни ўрганиш ҳамда улардан республиканинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш, мамлакатимизда рақобат муҳитини янада кенгайтириш учун имконини беради.

Ўзбекистон иқтисодиёти ривожининг бугунги босқичида «монополизм кўринишларига қарши кураш ва амалда рақобат муҳитини шакллантириш» масалалари алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, уларни ҳал этиш мамлакатда ишлаб чиқариш ҳажмларини ўсишига, маҳсулот сифати ва рақобатбардошлигининг ортишига, нархларни пасайишига замин яратади.

4.2. Иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги

Реал сектор тармоқлари мамлакат иқтисодиётнинг энг муҳим сегменти бўлиб ҳисобланади. Ушбу сектор таркибига саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш ва транспорт каби тармоқлар киритилади.

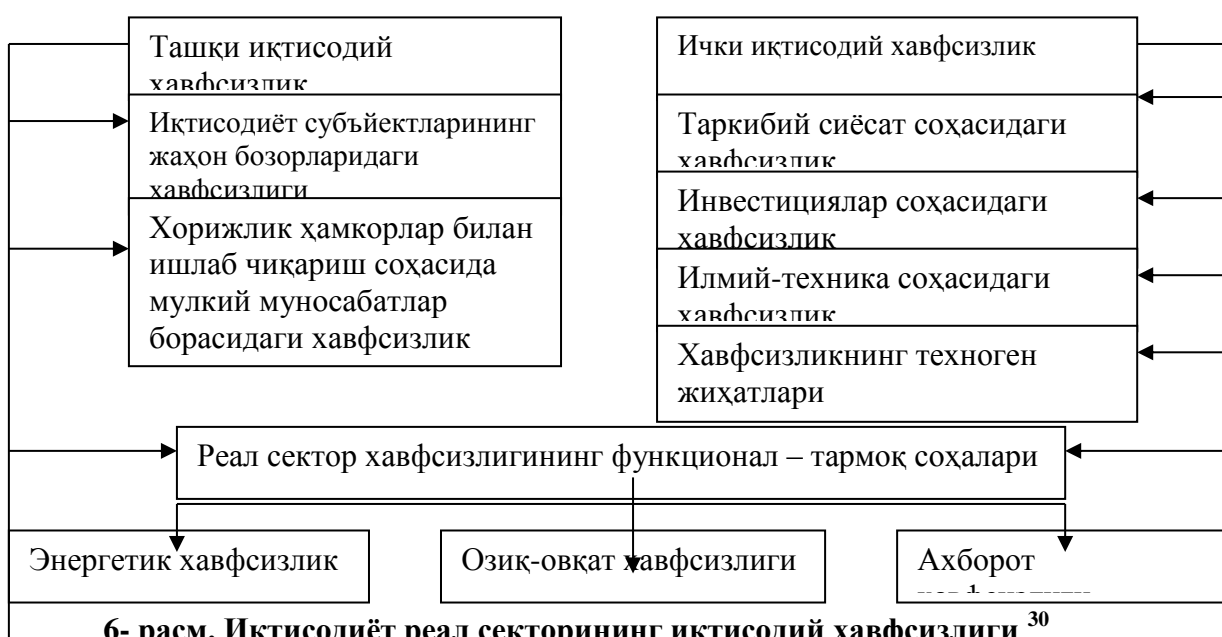
Иқтисодиётнинг реал секторида хавфсизликни таъминлаш мамлакат миллий хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан бири бўлиб ҳисобланади. Чунки барқарорлик ва тараққиёт айнан реал ишлаб чиқариш,

ИҚТИСОДИЙ ХАВҒСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

самарали фаолиятни таъминлаш, аҳоли бандлиги, унинг эҳтиёжларини тўлиқ қондириш билан бевосита боғлиқдир.

Иқтисодиёт реал секторининг иқтисодий хавфсизлиги энергетика, озиқ-овқат ва ахборот соҳаларида хавфсизликни таъминлаш билан бевосита боғлиқдир.

Реал секторининг энг йирик, етакчи тармоғи – саноат тармоғи ҳисобланади. Унда меҳнат қуроллари (воситалари), меҳнат буюмлари ва халқ истеъмол товарларининг кўпчилиги қисми яратилади; машина ва механизмларнинг барча турлари, бино ва иншоотларнинг конструктив элементлари ишлаб чиқарилади; ер ости бойликлари қазиб олиш амалга оширилади; минерал, ўсимлик ва ҳайвон хомашёсига ишлов берилади, кенг истеъмол моллари тайёрланади ва ҳ.к.лар.



Саноат тармоғи иқтисодиётнинг барча тармоқларини ишлаб чиқариш воситалари, меҳнат қуроллари билан таъминлайди. Миллий иқтисодиёт, фан, маориф, маданият, соғлиқни сақлаш, спорт, туризм ва бошқа соҳалар ривожини саноатнинг тараққиёт даражасига боғлиқ. Ишлаб чиқариш кучлари ва муносабатлари тараққиётида саноатнинг тарихий роли беқиёсдир. Шу сабабли унинг ривожини ва самарадорлигини қанчалик юқори бўлса, давлатнинг маъқеи шунчалик кучли бўлади ва аҳоли турмуш даражаси янада яхшиланиб боради.

Саноат тармоғининг ривожини туфайли унда банд бўлган ходимларнинг сони кўпаяди, уларнинг билими ва маҳорати ортади, кадрлар салоҳияти юқори даражага кўтарилади.

³⁰ Экономическая безопасность России. Учебник. / Под общ. ред. акад. В.К. Сенчагова. 2005, с.108

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАМДА ТЕХНИКА ҲАМДА ИННОВАЦИЯНИНГ БАРЧА ЮТУҚЛАРИНИ МУЖАССАМЛАШТИРИБ, МЕХНАТНИ ТЕХНИКА БИЛАН ҚУРОЛЛАНТИРИШИ ВА УНУМДОРЛИГИНИ ЮКОРИ ДАРАЖАГА КЎТАРА ОЛАДИ.

Фақат йирик машина индустриясигина фан ва техника ҳамда инновациянинг барча ютуқларини муҷассамлаштириб, меҳнатни техника билан қуроллантириши ва унумдорлигини юкори даражага кўтара олади.

Саноат ва айниқса, унинг энг муҳим соҳаси бўлган оғир саноат мамлакатда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришнинг асоси ҳисобланади. У моддий-техника воситаларини ўзи ва бошқа тармоқлар учун такрор ишлаб чиқариш билан бир вақтда жамият аъзолари ўртасидаги ижтимоий-ишлаб чиқариш муносабатларини такомиллаштириб ҳам боради.

Саноат учун фан-техниканинг узлуксиз тараққиёти ва ишлаб чиқаришнинг ютуқлари билан қуролланиши даражасининг ўсиши характерлидир. Унда электрлаштириш, компютерлаштириш ва кимёлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш техник ва технологик жиҳатдан қайта қуриш соҳасидаги илғор ютуқлардан кенг фойдаланилади.

Саноат моддий ишлаб чиқаришнинг бош тармоғи, иқтисодиётнинг пойдеворидир. Миллий иқтисодиётнинг барча тармоқларини қайта қуришга қодир бўлган йирик машиналашган саноатгина мустақилликнинг бирдан-бир моддий негизи бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тасдиқланди³¹. Ушбу Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари алоҳида муҳим ўрин эгаллайди.

Иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг асосида албатта *таркибий ўзгаришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш масаласи туради.*

Бутун жаҳонда “ўзбек модели” номи билан тан олинган ўзимизга хос ва мос ривожланиш модели йўлида дадил қадамлар билан бораётганимиз қўлга киритилаётган иқтисодий ва ижтимоий муваффақиятларнинг бош омили бўлмоқда. Пировардида иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар натижасида юртимиз кун сайин раванқ топиб, мамлакатимизнинг нафақат шаҳарларида, балки қишлоқларида ҳам саноат жадал ривожланиб бормоқда, замонавий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналари барпо этиляпти.

³¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли [Фармони](#). // Халқ сўзи, 8 февраль 2017 йил.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

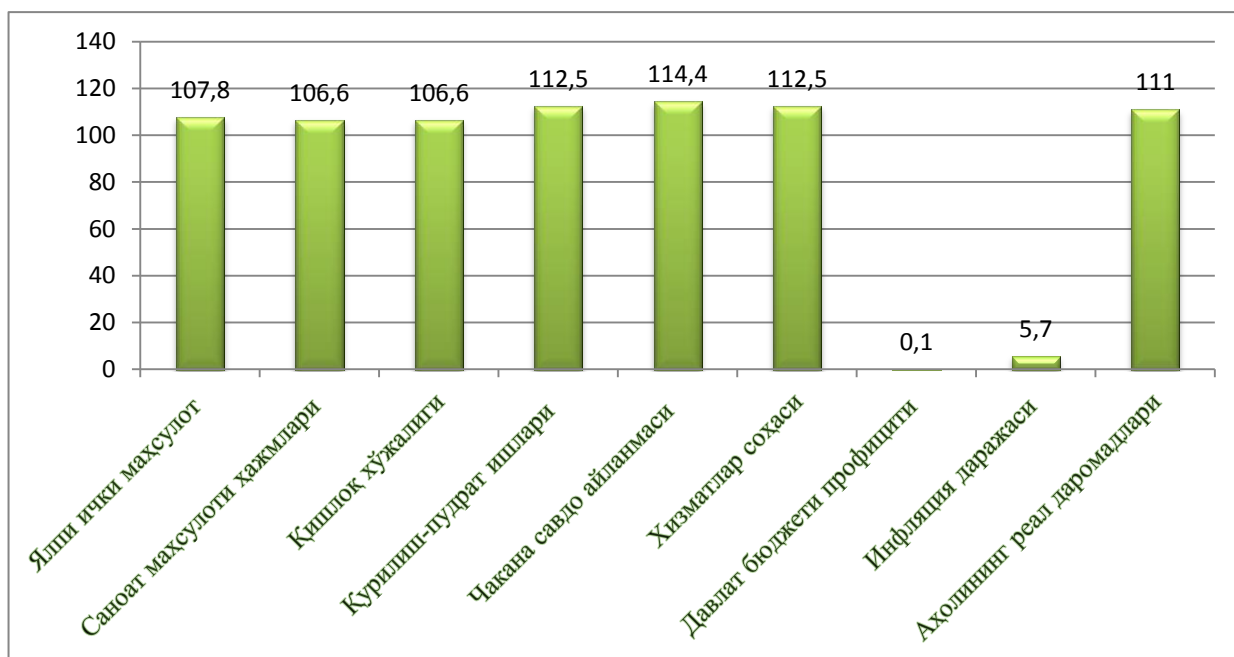
Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида “Барчамиз учун азиз ва қадрли бўлган Ислон Абдуғаниевич Каримов бугун орамизда йўқ. Бирок Биринчи Президентимиз томонидан ишлаб чиқилган тараққиётнинг «ўзбек модели»ни амалга ошириш ва замонавий давлат барпо этиш борасидаги стратегик тамойилларга биз ўз ишимизда доимо суянамиз”, деб таъкидлаб ўтилди³².

Мамлакатимизда ўтган 2016 йил яқунлари бўйича ялпи ички маҳсулот 7,8 фоизга ўсганлиги, саноат маҳсулоти ҳажмлари – 6,6 фоизга, қурилиш-пудрат ишлари – 12,5 фоизга, чакана савдо айланмаси – 14,4 фоизга, хизматлар – 12,5 фоизга ўсганлиги, давлат бюджети ялпи ички маҳсулотга нисбатан 0,1 фоиз миқдорида профицит билан ижро этилганлиги, ташқи савдо айланмасининг ижобий сальдоси таъминланганлиги, инфляция даражаси прогноз параметрларидан ошмаганлиги ва 5,7 фоизни ташкил этганлигини санаб ўтишимиз мумкин.

Иқтисодиётни модернизациялаш, ислохотларни чуқурлаштириш, янги ишлаб чиқариш қувватлари ва асосий фондларни яратиш, амалда фаолият юритаётган техника ва технологияларни янгилаш, уларни қўллаб-қувватлаш инвестицион жараёнларни нечоғлиқ тўғри ва самарали амалга оширишга боғлиқ. Шу боисдан ҳам, Ўзбекистон Республикаси давлат раҳбари томонидан *ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, ишлаб чиқариш, транспорт-коммуникация ва ижтимоий инфратузилма лойиҳаларини амалга оширишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини олиб боришга* алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бунинг учун марказлашган, марказлашмаган жамғармалар маблағлари, хорижий инвестициялар ва кредитларни ўзлаштиришга ҳамда улардан самарали фойдаланиш масалаларига урғу берилмоқда.

³²Ш. Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.// Халқ сўзи, 15 январь 2017 йил.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА



7-расм. 2016 йилда Ўзбекистон Республикаси ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг асосий кўрсаткичлари (2015 йилга нисбатан фоизда)³³

Мамлакатимиз иқтисодиётини таркибий ўзгартириш, тармоқларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашга доир лойиҳаларни амалга ошириш учун инвестицияларни жалб қилиш борасида бажарилаётган ишлар алоҳида эътиборга лойиқ.

2016 йилда иқтисодиётга 16,6 миллиард АҚШ долларидан кўп инвестиция киритилди, бу 2015 йилга нисбатан 9,6 фоизга кўпдир. Ўзлаштирилган чет эл инвестиция ва кредитлари ҳажми эса 11,3 фоизга ўсиб, 3,7 миллиард доллардан зиёд бўлди.

2016 йилда Инвестиция дастури доирасида умумий қиймати 5,2 миллиард долларлик 164та йирик ишлаб чиқариш объекти ишга туширилди. Жумладан, Талимаржон ИЭСда 450 МВт қувватли иккита буғ-газ турбинаси ва Ангрен ИЭСда кўмир кукунидан фойдаланишга мўлжалланган 130-150 МВт қувватли энергия блоқи қуриш, Жиззах вилоятидаги цемент заводи қувватини кенгайтириш, «Индорама Кўкон текстиль» хорижий қорхонаси ва «Фантекс» МЧЖда йигирув ишларини ташкил этиш, «GM Ўзбекистон» акциядорлик жамиятида «Т-250» русумидаги енгил автомобиллар ишлаб чиқаришни ташкил қилиш», шу билан бирга, «Сирдарё вилоятидаги «Guliston Med Technika» қўшма қорхонасида стерил шприцлар ишлаб чиқариш" ва бошқа лойиҳалар шулар жумласидандир³⁴.

Бундан ташқари, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш ҳудудий дастурлари доирасида 2016 йилда 28 мингдан кўп лойиҳа амалга оширилди.

³³ <http://www.uza.uz/oz/politics/zbn-respublikasi-vazirlar-ma-kamasining-mazhlisi-t-ris-15-01-2017>

³⁴ www.gov.uz/uz/news/category/1

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид давлат дастурида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобидан унинг рақобатдошлигини ошириш йўналишида корхоналарнинг маблағлари, ЎзТТЖ, тижорат банклари кредити, хорижий инвестиция ва кредитлар ҳисобидан 2017 - 2021 йилларда умумий қиймати 40 миллиард АҚШ доллари миқдорига 649 та инвестиция лойиҳасини назарда тутувчи тармоқ дастурлари амалга оширилади.

Натижада келгуси 5 йилда саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш 1,5 баробар, унинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 33,6 фоиздан 36 фоизга, қайта ишлаш тармоғи улуши 80 фоиздан 85 фоизга ошади. 2017 йилда 75 дан ортиқ янги турдаги рақобатдош тайёр маҳсулотлар ўзлаштирилади.

2017 йилда умумий қиймати 1 миллиард долларлик 145 та ишлаб чиқариш қувватини фойдаланишга топшириш, шу жумладан:

мева-сабзавот ва гўшт-сут маҳсулотларини қайта ишлаш соҳасида 147 миллион долларлик 63 та лойиҳа;

рангли ва қимматбаҳо металлларни чуқур қайта ишлаш бўйича 217 миллион долларлик 6 та лойиҳа;

кимёвий хом ашёларни чуқур қайта ишлаш бўйича 25 миллион долларлик 2 та лойиҳа;

углеводород хомашёларини қайта ишлашни чуқурлаштириш бўйича 342 миллион долларлик 6 та лойиҳа;

тайёр чарм-пойабзал маҳсулотлари ишлаб чиқаришни кенгайтириш бўйича 6 миллион долларлик 9 та лойиҳа;

фармацевтика маҳсулотлари ишлаб чиқаришни оширишга йўналтирилган 24 миллион долларлик 7 та лойиҳа;

қурилиш материаллари ишлаб чиқаришни янада кенгайтириш бўйича 151 миллион долларлик 29 та лойиҳа;

тайёр тўқимачилик ва тикув-трикотаж маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ошириш бўйича 178 миллион долларлик 15 та лойиҳа.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид давлат дастурида 2017-2020 йилларда аҳолининг энергия таъминотини яхшилаш учун кўмир қазиб олиш соҳасида замонавий технологияларни жорий этиш ҳисобидан кўмир қазиб олишни йилига 7,8 миллион тоннага ошириш имконини берувчи инвестициявий лойиҳаларни амалга ошириш кўзда тутилган.

Мамлакатимизда иқтисодиёт тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган саъй-ҳаракатлар, уларнинг натижалари атрофлича муҳокама қилинмоқда.

Миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш масаласини ҳал этиш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиётнинг таянч тармоқларидаги 4400 дан ортиқ

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

корхонанинг рентабеллик даражасини ошириш ва молиявий соғломлаштириш ҳамда ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражасини юксалтириш асосида ишчилар сонини кўпайтиришга эришиш режалаштирилган. Бу тадбирлар натижасида корхоналарнинг рентабеллик даражаси ошади, ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси ва ишчилар сони кўпаяди.

Иқтисодиёт таркибида саноатнинг ривожланиш динамикасидаги муҳим ўзгариш корхоналар ва ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгиланиш асосида саноатда чуқур таркибий ўзгаришлар ва диверсификациянинг амалга оширилгани ҳисобланади.

Саноат сиёсатидаги асосий устувор аҳамият институционал ислохотларнинг сифатини ошириш ва тадбиркорлик фаолиятига кенг йўл очиб бэриш, саноат ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, ўрта ва узоқ муддатда саноатни ривожлантириш бўйича дастурий чора-тадбирларни амалга оширишга қаратилди.

Давлатимиз раҳбари томонидан Ҳаракатлар стратегиясида *юқори технологияларга асосланган қайта ишлаш тармоқларини, энг аввало, маҳаллий хомашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш асосида юқори қўшимча қийматга эга тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни жадал ривожлантиришга қаратилган сифат жиҳатидан янги босқичга ўтказиш орқали саноатни янада модернизация ва диверсификация қилиш зарурати алоҳида таъкидланди.*

Ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш ва саноат тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш бўйича комплекс чора-тадбирларнинг амалга оширилиши саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2016 йилда 2015 йилга нисбатан 6,6 фоизга ўсишини таъминлади. Юқори қўшилган қийматга эга бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқаришга йўналтирилган саноат тармоқларида динамик ривожланиш таъминланди. 2016 йилда маҳаллий хомашё ресурсларини босқичма-босқич чуқур қайта ишлаш ва тайёр истеъмол маҳсулотлар номенклатурасини кенгайтириш тармоқлари эвазига саноат маҳсулотларининг юқори ўсиш суръатларига эришилди. Хусусан, тўқимачилик буюмлари, кийим ва чарм маҳсулотлари ишлаб чиқариш 111,7 фоиз, озиқ-овқат маҳсулотлари 110,8 фоиз, фармацевтика маҳсулоти ва препаратлари 123,9 фоиз, кимё маҳсулотлари, резина ва пластмасса буюмлари 129,7 фоиз, бошқа норуда менерал маҳсулотлар 113,8 фоизга ошди.

Саноатни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш лойиҳалари, шунингдек, 2015-2019 йилларда иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳада энергия сарфи ҳажмини қисқартириш, энергия тежайдиган технологияларни жорий этиш чора-тадбирлари дастурининг ҳаётга самарали татбиқ этилиши натижасида республика ЯИМга сарфланадиган энергия сарфини 7,4 фоиз, ҳамда йирик корхоналарда ишлаб чиқарилаётган

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

махсулотлар таннархини эса ўтган йилга нисбатан ўртача 10,6 фоиз камайтиришга эришилди.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид давлат дастурида 2017 йилда саноат тармоқларидаги йирик корхоналарда ишлаб чиқарилаётган махсулотларнинг таннархини ўртача 8 фоизга қисқартириш ва рақобатдошлигини оширишни назарда тутувчи комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш белгилаб берилган. Шу жумладан, маънан ва жисмонан эскирган ускуналарни янгилаш ҳамда модернизация қилиш, ишлаб чиқаришда энергия самарадорлигини ошириш, технологик жараёнларни оптималлаштиришга алоҳида эътибор қаратилади. Бу йўналишга корхоналарнинг маблағлари ва тижорат банклар кредитлари ҳисобидан 602 000,0 миллион сўм инвестициялар йўналтирилади, бу эса маҳаллий махсулотларнинг, биринчи навбатда, ташқи бозорларда рақобатдошлигини ва тармоқларнинг экспорт салоҳиятини оширишга хизмат қилади.

Шу билан бирга, Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиёт тармоқлари учун самарали рақобатдош муҳитни шакллантириш ҳамда махсулот ва хизматлар бозорида монополияни босқичма-босқич камайтириш бўйича вазифалар белгиланган. Мазкур йўналишда авваламбор 2017 йилда ушбу соҳани тартибга солувчи Ўзбекистон Республикаси Қонунини қабул қилиш назарда тутилади. Мазкур қонунда қуйидагилар акс этирилиши режалаштирилган:

корхоналарнинг бирлашиши ва қўшиб олинишида монополияга қарши органнинг дастлабки розилигини олиш талабларини бирхиллаштириш;

рақобатни чекловчи келишувлар, битимлар ва келишилган ҳаракатларга қарши кураш механизмларини такомиллаштириш;

устун мавқега эга бўлган корхоналарнинг акция ва улушларини сотиб олишда тадбиркорлик субъектларининг ҳужжатларини кўриб чиқиш тартибини соддалаштириш;

манфаатлар тўқнашувини бартараф этиш мақсадида шубҳа корхоналар томонидан таъсисчининг устав фондидан улуш сотиб олишини ва шубҳа корхона вакилларининг таъсисчи кузатувчилар кенгашида аъзолигини тақиқлаш.

Туризм тармоғи жаҳон савдосининг энг йирик тармоғига айланиб бормоқда ва ҳозирги кунда ер юзидаги жами товар ва хизматлар экспортида даромад келтириш бўйича иккита йирик тармоқ - нефть қазиб олиш ва автомобил саноатидан кейинги учинчи ўринда туради. Туризм соҳаси жаҳонда бўладиган жами экспортнинг 10 фоизини беради, хизматлар савдосининг эса 35 фоизи туризмга тўғри келади. Буюк ипак йўлида жойлашган, асрлар давомида қадимий шаҳарлари билан машҳур, тарихий ва маданий ўтмишга эга Ўзбекистон Республикаси туризм тармоғини ривожлантириш учун реал имкониятларга эга.

Ҳаракатлар стратегиясида мамлакатимизда туризм индустриясини жадал ривожлантириш, иқтисодиётда унинг роли ва улушини ошириш,

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

туристик хизматларни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш, туризм инфратузилмасини кенгайтиришга олиб келадиган ўрта муддатли истиқболда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш концепциясига асосан, шунингдек, 2017 - 2021 йилларда Концепцияни амалга оширишга доир аниқ чора-тадбирлар Дастурини ишлаб чиқиш режаштирилган. Мазкур вазифанинг амалга оширилиши туризм соҳасининг тезкор ривожланиши, унинг иқтисодиётдаги улушининг ортиши, туристик хизматлар сифатининг ошишига олиб келади. Шу билан бирга, «**Туризм тўғрисида**»ги Қонуннинг янги таҳририни ишлаб чиқиш натижасида туристик соҳани ривожлантириш бўйича давлат сиёсатининг асосий йўналишлари аниқлаб берилади, мазкур соҳада тадбиркорликнинг кенг ривожланишига замин яратилади.

Ҳаракатлар стратегиясига асосан, 2017 йилда аэропорт ва вокзалларда хизмат кўрсатиш сифатини тубдан яхшилаш назарда тутилмоқда. Мазкур йўналиш хорижий туристларни кутиб олаётган ёки кузатаётган туристик фаолият субъектлари ходимларига белгиланган тартибда режим ва ҳимоя чораларига амал қилган ҳолда, махсус рухсатномалар бериш орқали аэропорт ва вокзаллар залларида ҳозир бўлишига рухсат бериш каби чора - тадбирларни ўз ичига олади

Туристик хизматларни диверсификация қилиш ва янги туристик маршрутларни яратиш, жумладан: мамлакат барча ҳудудининг туристик имкониятини ўрганиш ва янги туристик маҳсулот ва маршрутларни шакллантириш; аҳоли учун турлар ва экскурсиялар ўтказиш бўйича чора-тадбирлар комплексини амалга ошириш; ички маршрутлар бўйича янги авиаалоқалар очиш; маркетинг тадқиқотларини ўтказиш асосида ҳудудий ва халқаро йўналишлар бўйича чартер рейсларини ташкил этиш мақсадида янги туристик маршрутларни яратиш, туризмнинг замонавий турларини ривожлантириш, уларнинг жозибadorлигини кучайтиришга оид ислохотларни янада такомиллаштириш бўйича тадбирлар Ҳаракатлар стратегиясидан жой эгаллагани туристик хизматлар кўрсатувчи субъектларнинг имкониятларини янада кенгайтиради. Бу эса, ўз навбатида мамлакатимиз туризм соҳасидаги иккита катта муаммони ҳал этиш, биринчидан, ўз фаолиятининг барча турларини миқдор ва сифат жиҳатидан кенгайтириш, иккинчидан, пулли хизматлар кўрсатиш соҳасини янада ривожлантиришга имкон яратади.

Таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ҳисобидан иқтисодиётнинг рақобатдошлигини оширишда ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштиришни рағбатлантириш сиёсатини давом эттириш ҳамда энг аввало, истеъмол товарлар ва бутловчи буюмлар импортининг ўрнини босиш, тармоқлараро саноат кооперациясини кенгайтириш Ҳаракат дастурининг энг муҳим вазифалари қаторидан ўрин олган.

Белгиланган ушбу вазифаларни бажариш йўналишида мустаҳкам замин яратилган бўлиб, 2016 йилда Маҳаллийлаштириш дастури доирасида

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

киймати 6145,8 миллиард сўмлик маҳаллийлаштирилган маҳсулотлар ишлаб чиқарилди ва ўсиш 2015 йилнинг шу даврига нисбатан 1,5 баробарни, импорт ўрнини босиш самарадорлиги 2,1 миллиард долларни ташкил қилди.

Маҳсулотлар рақобатдошлилигини ошириш орқали хўжалик юритувчи субъектларнинг экспорт салоҳиятини юксалтириш иқтисодий соҳада амалга оширилаётган ислохотларнинг устувор йўналишларидан биридир. Ҳозирги кунда ташқи иқтисодий алоқаларнинг сон ва сифат жиҳатидан ўсиши бу жараёнларни ҳар томонлама чуқур ўрганишга янада юксак талаблар қўймоқда.

Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарнинг ишлаб чиқариш, илмий-техникавий, валюта-молиявий, хорижий шериклар билан савдо-иқтисодий алоқаларни амалга ошириш, ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари ҳисобланган экспортга маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, туризмни ривожлантириш, хорижий инвестицияларни жалб этиш жараёнларида маълум бир муаммолар мавжуд бўлиб, уларнинг ҳал этилиши бугунги куннинг долзарб вазифаси ҳисобланади.

Мамлакатимиз экспорт салоҳиятидан самарали фойдаланиш ва уни кенгайтиришда экспортчи корхоналарнинг мақсад ва вазифаларини аниқ белгилаш, уларни амалга ошириш йўналишларидан келиб чиққан ҳолда, экспорт стратегиясини шакллантириш корхоналарнинг ҳозирги пайтда кучли рақобат шароитида ўз ўрни ва мавқени тўғри белгилаб олишига ёрдам беради. Жаҳон бозорларида рақобатнинг кескин тус олиши шуни кўрсатмоқдаки, эндиликда корхоналар ўз мақсад ва вазифаларини белгилашда нафақат маҳсулотга бўлган оддий талаб ва таклифдан келиб чиқишлари керак, балки биринчи навбатда, салоҳиятли истеъмолчиларининг эҳтиёжлари, ҳоҳиш-истаклари ҳамда мақсадларини доимо диққат марказда тутиб, уларни чуқур ўрганишлари ва шу шароитга мос келадиган стратегияни амалга оширишлари муҳим бўлиб қолмоқда.

Охирги йиллар давомида диверсификация қилиш ва иқтисодиёт соҳаларининг рақобатдошлилигини ошириш борасида олиб борилаётган чоратadbирлар натижасида жаҳон иқтисодиётида инқироз ҳолатлари ҳамон сақланиб турган ва жаҳон бозоридаги нархлар даражаси пастлиги мамлакатимизнинг асосий экспорт соҳаларига таъсирини камайтиришга эришилди.

Юртимиз экспортчиларининг ташқи бозордаги ўрнини сақлаш ҳамда мамлакатнинг салоҳиятини кучайтириш мақсадида хорижга маҳсулот етказиб бэриш ҳажмини кўпайтириш, экспорт қилинадиган маҳсулотлар тури ва географиясини диверсификация қилиш, экспорт фаолиятига янги корхоналарни жалб этиш ишлари давом эттирилди.

2016 йил давомида яна 877та корхона экспорт фаолиятига жалб этилди, маҳаллий маҳсулотларни четга етказиш географияси 60 та янги бозорга кўпайди. Хусусан, Бирлашган Араб Амирликлари, Ливан, Иордания, Ироқ,

Гана, Сенегал, Кот-д'Ивуар, Сомали, Нигерияга енгил автомобиллар, Швеция, Руминия, Болгария, Туркия, Индонезия, Молдова ва Озарбайжонга минерал ўғитлар, Беларусь, Озарбайжонга спорт пойафзаллари, Польша ва Жанубий Кореяга чарм буюмлар ва бошқа маҳсулотлар экспорт қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида “Мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларнинг экспорт салоҳиятини янада ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш 2017 йилда сўзсиз ҳал қилувчи фаолият йўналишига айланиши зарур”,-деб таъкидлагани бу борада келгусида улкан ишлар амалга оширилишидан дарак беради³⁵.

Ушбу маърузада давлатимиз раҳбари мазкур соҳанинг ҳолатига танқидий баҳо бериб, машинасозлик комплексида импорт ҳажми экспортдан бир неча баробар юқори бўлиб, маҳаллийлаштириш даражаси эса импортга нисбатан 20 фоиздан кам эканлиги ҳамда айна вақтда машинасозлик комплекси, «Ўзфармсаноат» концерни ва «Ўзбекэнерго» акциядорлик жамияти тизимидаги корхоналарда импорт ҳажми экспорт ҳажмидан ўнлаб марта кўп эканини айтиб ўтди. Шу билан бирга, «Ўзқурилишматериаллари» акциядорлик жамияти ва «Ўзбекнефтгаз» компанияси тизимида маҳаллийлаштирилган маҳсулотлар ҳажми импорт миқдорига нисбатан 25-30 фоиздан ошмаслиги таъкидлаб ўтилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Харакат стратегиясидаги мамлакатимизнинг 2017 йил учун дастурида экспортга мўлжалланган маҳсулотларни юқори даражада маҳаллийлаштиришга йўналтирилган иқтисодиётнинг истиқболли соҳаларини ривожлантириш дастурини тасдиқлаш кўзда тутилган. Мазкур ишларни амалга ошириш янги ишлаб чиқариш қувватларини барпо этиш ва модернизация қилиш, рақобатдош, экспортбоп маҳсулот ҳамда материалларни ишлаб чиқиш учун замонавий технологияларни жорий этишга хизмат қилади.

2018-2021 йилларга мўлжалланган экспорт фаолиятини ривожлантириш концепцияси бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорини қабул қилиш ҳам 2017 йилдаги асосий вазифа бўлиб унда қуйидагилар назарда тутилади:

юқори қўшимча қийматга эга бўлган маҳсулотларни экспорт қилишни кенгайтириш;

Ўзбекистон учун савдо алоқаларини ривожлантириш борасидаги мақсадли бозорларни аниқлаш;

ташқи бозорлар конъюнктурасини ўрганиш асосида катта ҳажмдаги экспортбоп товарларни ишлаб чиқаришни янада ривожлантириш;

³⁵ Ш. Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.// “Халқ сўзи”, 2017 йил 15 январь.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ташқи бозорларни маркетингга хос ўрганиш усулини ривожлантиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;

белгиланган бозорларни асосий иштирокчилар билан узвий ўзаро ҳамкорлик ўрнатиш орқали миллий маҳсулотлар билан таъминлаш;

халқаро сифат стандартларни (ISO 9001) кенг жорий этиш, ишлаб чиқарувчиларни ташқи бозорларда маҳсулотларни стандартлаштириш ва сертификатлаштириш тўғрисидаги маълумотлар билан таништириш.

Транспорт-коммуникация тармоғини модернизация қилиш ва транзит салоҳиятини оширишга қаратилган ислохотлар изчиллик билан амалга оширилиши мамлакатимизнинг халқаро транспорт коммуникацияларига интеграциялашувига хизмат қилмоқда. 2015-2019 йилларда муҳандислик-коммуникация ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш ва модернизация қилиш дастурига мувофиқ, 2016 йилда Республика Йўл жамғармаси томонидан 520,1 километр автомобиль йўллари қурилиши ва таъмирланиши якунланди.

Фарғона водийсини мамлакатимизнинг бошқа ҳудудлари билан ишончли тарзда боғловчи, Қамчиқ довонидан 19,2 километр узунликдаги ер ости йўли орқали ўтувчи янги Ангрен–Поп электрлаштирилган темир йўл тармоғи қурилди. Мазкур темир йўлнинг фойдаланишга топширилиши билан мамлакатимизнинг барча ҳудудларини қамраб олувчи ягона темир йўл тизими тўлиқ яратилди.

Тошкент–Бухоро ва Бухоро–Тошкент йўналиши бўйича юқори тезликда ҳаракатланадиган «Афросиёб» йўловчи электр поездлари қатнови йўлга қўйилди. 291,5 километр узунликдаги Самарқанд–Бухоро темирйўл қисмини электрлаштириш лойиҳаси якунланди. Ҳаво кемалари парки 2 та замонавий «Boeing 787-800 Dreamliner» самолёти билан тўлдирилди. Амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида 2016 йилда юк ташиш ҳажми 5 фоизга, шундан автомобиль транспортида 5,3 фоизга, ҳаво транспортида 8,8 фоизга ошди³⁶.

Давлатимиз раҳбари шу йил 14 январда бўлиб ўтган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида таъкидлаганларидек, “Ҳаётнинг ўзи ва ўтган йиллар тажрибаси ҳудудларни комплекс ривожлантиришни ва инфратузилма фаолиятини тубдан ўзгартиришни таъминлашдаги жиддий камчиликларни бартараф этишни талаб қилмоқда.

Шу сабабли йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва модернизация қилиш бўйича дастурларнинг прогноз параметрларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни назорат қилиш ҳамда уларга эришиш лозим.

³⁶www.gov.uz/uz/news/category/1

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Якуний мақсад – иқтисодиёт тармоқлари учун ишончли инфратузилмани шакллантириш, шаҳар ва қишлоқ аҳолисига қулай шарт-шароит яратиб бэришдир”³⁷.

Соҳадаги ислохотларни янада чуқурлаштиришда давлатимиз раҳбарининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони билан тасдиқланган 2017—2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси муҳим дастуриламал бўлиб хизмат қилади.

Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид давлат дастурининг асосий мақсади - ушбу вазифаларни амалга оширишдир. Унга мувофиқ миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлигини ошириш учун йўл-транспорт инфратузилмасини янада ривожлантириш, иқтисодиёт, ижтимоий соҳа, бошқарув тизимида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш бўйича аниқ вазифалар режалаштирилган.

3-жадвал

Автомобиль йўллари ҳолатини яхшилаш ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш тадбирлари

Амалга ошириладиган тадбир	Бажариш муддати	Сарф-харажатлар (млн. сўм)
«Talgo-250» русумидаги 2 та юқори тезликдаги йўловчи поездни сотиб олиш лойиҳасини амалга ошириш	2017 йил 1-ярми	42,0 млн.долл.
Қарши-Термиз темир йўл тармоғини электрлаштириш	Йил давомида	160,3 млн.долл.
Бухоро-Мискин янги темир йўл тармоғини қуриш	Йил давомида	143,0 млн.долл.
Поп-Наманган-Андижон темир йўл тармоғини электрлаштириш	2017 — 2019 йиллар	18,0 млн.долл.
Темир йўллари қайта тиклаш	2017 — 2019 йиллар	51,1 млн.долл.
Йўловчи вагонлар таркибини янгилаш	2017 — 2019 йиллар	8,1 млн.долл.
Тошкент шаҳар аэропорти янги халқаро йўловчи терминалини (Тошкент-4) қуриш лойиҳасини амалга ошириш	2017 — 2019 йиллар	жами — 343,6 млн.долл., шундан, 2017 йилда — 152,9 млн. долл.

Автомобиль йўллари ҳолатини яхшилаш ва йўл-транспорт инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида инвестиция дастури доирасида Республика йўл жамғармасининг 1550000 миллион сўм маблағлари ўзлаштирилиши қўзда тутилган бўлиб, у қуйидаги йўналишларда амалга оширилади:

³⁷Ш. Мирзиёев. Танкидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак.// Халқ сўзи, 2017 йил 15 январь.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

умумий фойдаланишдаги халқаро, республика ва маҳаллий аҳамиятдаги автомобиль йўллари қуриш ва реконструкция қилиш;

хўжаликлараро автомобиль йўллари таъмирлаш;

шаҳар кўчалари, аҳоли пунктларига кириш ва ички йўллари қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлаш;

йўл хўжалиги корхоналарининг ишлаб чиқариш қувватларини янгилаш;

қурилиш материалларининг инновацион турларидан ҳамда замонавий илғор технологиялар ва усуллардан фойдаланган ҳолда, автомобиль йўллари сифатини яхшилашни белгиловчи стандартларни такомиллаштириш.

Дастурнинг мақсади – аҳоли фаровонлиги ва ҳаёт сифатини янада оширишдир. Мамлакатимизда транспорт коммуникациялари, замонавий телекоммуникация тизимларини ривожлантириш, муҳандислик-инфратузилма объектларини барпо этиш бўйича изчил чора-тадбирлар режалаштирилган.

Ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш доирасида 2017 йилда ахборот технологиялари вазирлиги томонидан мамлакатимиз ҳудудларида 2300 километр оптик толали алоқа тармоқларини қуришга 5,7 миллион доллар маблағ жалб этилади. Бунинг натижасида мамлакатимиз аҳолисининг юқори тезликда Интернетга уланиши, мультимедиа ва IP-TV хизматларидан фойдаланиш имкониятлари кенгайтирилади.

2017-2018 йиллар давомида “Ўзбектелеком” компанияси маблағлари, хорижий инвесторлар кредитлари ҳисобидан коммутация марказларини IMS технологияси асосида модернизация қилишга 44,7 миллион доллар инвестициялар киритиш режалаштирилган бўлиб, унинг амалга оширилиши шаҳарлараро автоматик телефон станциялар сифимини 17152 та Е1 портга оширилишига ёрдам беради.

Мобиль алоқа операторларининг тармоқлари қамрови ҳудудларини кенгайтиришга эришиш мақсадида «Ўзбектелеком» АК ва мобиль алоқа операторлари томонидан 115,2 миллион доллар маблағ эвазига 1843 та таянч станция ўрнатиш бўйича чора-тадбирлар белгиланган.

Дастур доирасида 2017 йилда мамлакатимиз аҳолисини, шу жумладан, тоғли ва бориш қийин бўлган ҳудудлардаги аҳолини рақамли телевидение билан қамраб олиш даражасини 100 фоизга етказиш кўзда тутилган. Бу мақсадлар учун Япония халқаро ҳамкорлик банки ва Япония тижорат банклари маблағлари ҳисобидан 62,5 миллион доллар жалб этилади ва мамлакатимиз ҳудудларида 66 та юқори қувватли ва 328 та кам қувватли рақамли телевидение узатгичлари ўрнатилади ва ишга туширилади.

Кейинги йилларда қишлоқ жойларда аҳоли учун намунавий лойиҳалар асосида якка тартибдаги уй-жойлар қуриш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилди. 2009-2016 йилларда қишлоқ жойларда 1308 турар - жой массивида умумий майдони 9 573 минг квадрат метр бўлган 69 557 та шинам

уй-жой курилди. Қишлоқлардаги 83,5 мингдан ортиқ оиланинг яшаш шароити яхшиланди.

Шу билан бирга, ушбу соҳани ўрганиш аҳолининг реал эҳтиёжлари ва харид қобилиятини, шунингдек, миллий менталитетни ва қишлоқ жойларда яшаш шароитларининг хусусиятларини тўлиқ ҳисобга олиб, қурилиш самарадорлигини оширишга йўналтирилган принципиал жиҳатдан янги ёндашувларни ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатди.

Давлатимиз раҳбари шу йил 14 январда бўлиб ўтган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида капитал қурилиш соҳасида кечиктириб бўлмайдиган бир қатор ўта муҳим вазифалар бор деб таъкидлади. Улар орасида Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси тизимини тубдан қайта ташкил этиш, шаҳарсозликнинг эскирган методология ва нормативлари, капитал қурилишдаги номутаносиблик ва муаммоларни бартараф этиш, шунингдек, лойиҳа институтларининг самарасиз фаолиятини қайта кўриб чиқиш масалаларининг долзарблигига алоҳида этибор қаратилди³⁸.

Президентимиз томонидан айрим камчиликлар келтирилиб, “шаҳарсозликни такомиллаштириш бўйича бир қатор ҳужжатлар қабул қилинган бўлса-да, уларнинг қўпчилиги назоратсиз қолгани, 2012-2015 йилларда ишлаб чиқилган 18 та шаҳар ва посёлканинг бош режалари ҳалигача тасдиқланмаган”лиги таъкидлаб ўтилди.

Шу боис ҳаракатлар стратегиясида капитал қурилишдаги ислохотларга алоҳида эътибор қаратилган. Дастурда 2017 йил давомида бозор шароитида эркин фаолият юрита оладиган, мамлакатимизда амалга ошириладиган ҳар қандай турдаги лойиҳа ишларида қатнашишга имкон берувчи устав ва айланма капиталига эга бўлган қурилиш ва лойиҳа корхоналарини ташкил этиш ва мавжудларини ривожлантиришга, соҳада замонавий бозор муносабатларини яратишга қаратилган «Капитал қурилишни янада такомиллаштириш ва қурилиш материаллари соҳасида қулай муҳитни яратиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонининг қабул қилиш белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонини қабул қилиниши туфайли амалга ошириладиган ишлар натижалари қуйидагиларда акс этади:

❖ капитал қурилиш соҳасидаги норматив базани бозор муносабатларини жорий этишни назарда тутувчи халқаро стандартларга мувофиқ қайта кўриб чиқиш;

❖ лойиҳалаш ва қурилиш ташкилотларига моддий-техник базасини мустаҳкамлаш учун ҳамда янги қурилиш технологияларини жорий этишга йўналтирилган солиқ ва бошқа турдаги имтиёз ва енгилликлар бэриш;

³⁸Ш. Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак.// Халқ сўзи, 2017 йил 15 январь.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- ❖ миллий лойиҳалаш ва қурилиш ташкилотларининг ташқи бозорларга кириб боришга кенг жалб этишни таъминловчи комплекс тадбирларни амалга ошириш;
- ❖ лойиҳаларни экспертиза қилиш тизимини такомиллаштириш;
- ❖ лойиҳаларни молиялаштиришнинг турли замонавий усулларини ва бошқа молиявий воситаларини жорий этиш;
- ❖ пудрат ташкилотларида мавжуд бўлган мутахассисларни сақлаб қолиш, малакали кадрларни жалб этиш имконини берадиган шароитларни яратиш;
- ❖ қурилиш соҳасидаги олий таълим муассасалари ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш;
- ❖ лойиҳалаш ва қурилиш ташкилотлари ассоциацияларини ташкил этиш.

Айни пайтда иқтисодий ҳавфсизликни таъминлаш халқаро интеграциялашув жараёнини бошидан кечираётган ҳар қандай давлат учун энг долзарб масалалардан бири саналади. Иқтисодий тизимлар алмашинуви, яъни ўтиш даври икки муҳим муаммо – миллий иқтисодиётнинг жаҳон иқтисодий тизимига интеграциялашуви ва мамлакат иқтисодий ҳавфсизлигининг таъминланиши билан узвий боғлиқдир. Бу икки муаммонинг ечими моҳиятан бир-бирига зиддир, айтилган пайтда уларни бир-биридан ажратган ҳолда ҳал этиб бўлмайди. Мамлакат миллий иқтисодиётининг турли ички ва ташқи таҳдидларга бардошлилигини таъминлаш, қолаверса, унинг жаҳон иқтисодий тизимида рақобатбардошлилигини ошириш каби муаммоларнинг ечими пировард натижада иқтисодий ҳавфсизликни таъминлашнинг бирламчи шартидир.

Ўтиш, яъни транзит иқтисодиётига эга бўлган, бозор иқтисодиётига ўтиш мақсадида ислохотларни амалга ошираётган мамлакатларда иқтисодий ҳавфсизликни таъминлаш алоҳида аҳамият касб этади. Уларда, жумладан, Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар мамлакатнинг геосиёсий ҳолатини, унинг ҳозирги замон жаҳон иқтисодий тизимидаги ўрнини тубдан ўзгартириб юборади. Иқтисодий ҳаётда глобаллашув жараёнлари жадал ривожлана бошлади. Бу ҳақда Ўзбекистоннинг биринчи Президенти Ислам Каримов: “Кейинги йилларда юз бераётган сиёсий ва иқтисодий воқеалар жаҳон ҳамжамияти тараққиётининг умумий жараёнида интеграция ва кооперациянинг ўрни нақадар ошиб бораётганлигини кўрсатиб турибди”, – деб таъкидлайди. Глобаллашув бир қатор ижобий ва салбий жиҳатларга эга бўлиб, биз ўрганаётган мавзу нуктаи назаридан, бу жараённинг чуқурлашуви оқибатида кўпчилик ёш давлатларда, жумладан, Ўзбекистонда ҳам миллий ва иқтисодий ҳавфсизлик муаммоларининг кескинлиги ортмоқда.

Ўзбекистонда бозор муносабатларини шакллантиришнинг сифат жиҳатидан янги – эркин иқтисодий тизимни барпо этиш жараёнлари рўй бермоқда. Бу тартибни амалга оширишда иқтисодий очиқлик, миллий ва

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

хорижий иқтисодий субъектларнинг тенг ҳуқуқлилигига ҳамда соғлом рақобат муҳитига алоҳида урғу берилади. Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини таъминлашга қаратилган давлат сиёсати бу борада муҳим аҳамият касб этади. Биламизки, иқтисодиётни либераллаштиришга қаратилган ислоҳотларнинг бош мақсади Ўзбекистоннинг Жаҳон Савдо Ташкилотига аъзо бўлишига йўналтирилган. Бунинг учун эса ташкилот томонидан белгилаб берилган конценсус шартлар амалга оширилиши керак. Бу талаблар орасида очик савдо режимини вужудга келтириш, импорт тарифлари ва бошқа савдо чекловларининг камайтиришга алоҳида эътибор қаратилган. Мазкур ҳолат ўтиш иқтисодиётига эга мамлакатлар учун, айниқса, салбий ҳолатларни келтириб чиқариши мумкин. Таркибий ўзгаришлар ва янгилашниларни бошдан кечираётган миллий иқтисодиёт тармоқлари ва субъектларининг рақобатбардошлиги очик савдо режими шароитида жиддий ҳавф остида қолади. Шунинг учун иқтисодий ҳавфсизликни таъминлаш борасида давлатнинг ролини аниқ белгилаб олиш зарурати туғилади. Шунини таъкидлаш керакки, бу борадаги давлат сиёсати жамиятнинг барча аъзолари томонидан қабул қилинган ва асосланган стратегияга таяниши лозим.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистоннинг глобаллашув ва жаҳон хўжалигига интеграциялашув жараёнларига мослашувини кўзда тутувчи самарали ҳуқуқий ва қонунчилик, иқтисодий, ижтимоий, институционал ўзгаришларни амалга ошириш борасидаги фаол давлат сиёсатини амалга ошириш талаб этилади.

Бизнингча, иқтисодий ўсишга эришмай туриб инвестицион фаолликни жонлантиришни кутиш мумкин эмас. Шу билан бирга корхоналарнинг даромадлари ва аҳоли маблағларини фаол инвестицион манбага айлантириш ҳам талаб этилади. Ҳатто инвестициялар ҳажмининг ошиши ҳам нормал такрор ишлаб чиқариш циклини шакллантиришдаги муаммолар ҳал этилди, дегани эмас. Бунга Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари тажрибаси ҳам гувоҳлик бермоқда. Бунга сабаб қилиб, қарийиб ўн-ўн беш йил давомида етарли инвестицион ресурсларга эга бўлмаган миллий иқтисодиётдаги салбий таркибий ўзгаришларни кўрсатиш мумкин. Иқтисодиётнинг бирдан эркин қўйиб юборилиш, ривожланган миллий иқтисодиётлар билан рақобатга киришиш ва инвестицион иқлимнинг ёмонлашуви мураккаб техник ва техноло-гик маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи замонавий тармоқларга жиддий зарба бўлди. Айнан мана шу ерда, юқори технологиялар ва замонавий саноат тармоқларида Ғарб мамлакатларидан яққол ортда қолиш кузатилди. Уларни модернизациялаш ва замонавий технологиялар билан жиҳозлаш учун етарли инвестицион маблағларнинг етишмаслиги таназзулнинг асосий сабаби бўлди. Бундан ташқари, фанталаб тармоқларнинг асосий базаси – илмий тадқиқот ва ишланма-лар соҳаси издан чиқди. Ҳозирги глобаллашув жараёнида саноатнинг қатор муҳим соҳалари барқарор ва бар-давом

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ўсиш йўналишига эга бўлиб бормокда. Аммо бу ўзгаришлар тўла маънода иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг етарли гарови бўла олмайди. Умумий хулоса қилиб шуни айти-шимиз мумкинки, иқтисодий хавфсизликни таъминлаш борасида қуйидаги устувор жиҳатларга аҳамият бериш зарур:

Биринчидан, иқтисодий жараёнларни тартибга солишда ва иқтисодий хавфсизликни таъминлашда давлат ва бизнеснинг ўзаро самарали ҳамкорлигини таъминлаш. Европа ва Американинг етакчи мамлакатларининг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, на давлатнинг иқтисодиётдан бутунлай чиқиб кетиши, на иқтисодий жараёнларни тўлалигича давлат назоратига олиши ҳеч қандай ижобий самара бермайди. Давлатнинг иқтисодий фаолияти бозор механизмларини инкор этмаслиги керак. Давлат бизнес билан яқин ҳамкорлик қилиши лозим. Давлат билан бизнеснинг манфаатлари мос келувчи соҳалар кўп: инвестицион ва инновацион фаолиятни жонлаштириш борасида етарли шарт-шароитларни яратиш, зарурий инфраструктурани шакллантириш.

Иккинчидан, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида кичик бизнесни қўллаб-қувватлаш алоҳида аҳамият касб этади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ишлаб чиқаришда таркибий силжишларни таъминлашга, миллий иқтисодиётнинг турли тармоқларида инновацион жараёнларни жонлантиришга, янги технологияларни ишлаб чиқиш ва ўзлаштиришга имкон беради.

Учинчидан, иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг муҳим йўналишларидан яна бири – турли шаклдаги корхоналарнинг инновацион фаолиятidir. Бу фаолият самарали бўлиши учун ягона давлат инновация сиёсатини шакллантириш, инновацион соҳанинг устувор ривожланиш йўналишларини аниқлаш, қонунчилик, меъёрий ҳужжатларни такомиллаштириш, корхо-наларни юқори технологик соҳаларга йўналтириш ва бу учун етарли иқтисодий ва молиявий шарт-шароитларни барпо этиш талаб этилади.

Тўртинчидан, мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминловчи йўналишлардан яна бири – бу техник потенциалнинг қимматли унсурларини сақлаб қолишга қаратилган таркибий сиёсатни ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ этишдир. Бу сиёсат қуйидаги йўналишларда амалга оширилиши керак:

- корхоналарнинг ИТТКИга қилган сарф-харажатларини солиқдан озод этиш;
- давлат кўмагида ИТТКИ натижаларини тижоратлашувини таъминловчи инфратузилмани барпо этиш;
- миллий корхоналарнинг технологияларни, асбоб-ускуналарни (асосий воситаларни) импорт қилишга кетган харажатларини субсидиялаш.

Бунинг учун давлат қуйидаги дастаклардан фойдаланиши мақсадга мувофиқ:

- индикатив режалаштириш;
- давлат инвестицияси;
- божхона бождари;
- таълим сиёсати;
- юқори самарали технологиялар;
- ноу-хауларни сотиб олишга квота белгилаш ва ҳоказо.

Ўтиш иқтисодиёти мамлакати ҳисобланувчи Ўзбекистонда сўнгги йилларда инновацион янгиликларни ишлаб чиқаришга жорий этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бироқ аксарият ўтиш иқтисодиёти мамлакатларига хос баъзи муаммолар бу борада тўсиқ бўлмоқда. Ана шундай тўсиқлардан бири – бу кўпчилик корхоналарнинг ихтиёрий равишда инновация лойиҳаларига маблағ ажратиш имконига эга эмслигидир. Сўнгги йилларда Ўзбекистонда корхоналарнинг даромад (фойда) солиғи мунтазам равишда пасайтирилиб, бундан бўшаган пул маблағлари иш ҳақи фондига ўтказиб борилмоқда. Фикримизча, ана шу ҳосил бўлган бўш пул маблағларининг маъ-лум қисмини марказлашган инновация фондига йўналтириш керак. Янги шаклланадиган инновация фонди орқали (кредит, ссуда, лизинг, субсидия шаклида) корхоналарнинг инновацион янгиликларга бўлган эҳтиёжларини қондириш ёки фирмаларнинг инновация ишларига кўмаклашиш лозим.

Қисқача хулосалар

1. Рақобат бозор ҳўжалигининг энг муҳим хусусиятларидан бири бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиёт соҳасида рақобат янги рақобатбардош товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш йўли билан ўз салоҳияти ва имкониятларини амалга ошириш учун шароитлар яратади. Глобаллашув жараёнлари кучайиб бораётган шароитларда эса халқаро рақобат муаммолари биринчи ўринга чиқиб боради.

2. Рақобатдошлик – иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг энг муҳим механизми бўлиб, иқтисодий хавфсизлик ва рақобатдошлик доимо ўзаро муносабатда бўлиб туради. Иқтисодий хавфсизлик ҳам, рақобатдошлик ҳам миллий ҳўжалик мажмуаси ва унинг таркибий қисмларини тавсифловчиларидир. Рақобатдошлик ҳам мақсад, ҳам миллий ҳўжалик мажмуаси ва унинг таркибий қисмларини ривожланиш даражасини индикатори бўлса, иқтисодий хавфсизлик унинг мавжудлиги ва ривожланиш шарти сифатида намоён бўлади.

Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш, уни диверсификация қилиш ва рақобатдошлигини ошириш мамлакат иқтисодиётини унинг таҳдидларидан ҳимоя қилувчи муҳим омиллардан бўлиб ҳисобланади.

3. Мамлакат иқтисодиётида реал сектори асосий ўринни эгаллайди, Шунинг учун ҳам ушбу секторда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш мамлакат миллий хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан бири

бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиётнинг барқарорлиги ва тараққиёти айнан реал ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқдир.

4. Ўзбекистонда реал сектор корхоналарини ривожлантириш борасидаги ислохотлар мустақилликнинг илк даврларидан амалга ошириб бошланди. Иқтисодиётнинг ўзак тармоқларни ривожлантириш республика иқтисодий мустақиллигининг энг асосий шarti еканлигидан келиб чиқиб, уларни тараққий эттиришга алоҳида эътибор қаратилди. Амалга оширилган иқтисодий ислохотлар натижасида республика ва аҳоли эҳтиёжини, биринчи навбатда ёқилғи-энергетика ресурслари, истеъмол ва озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни ишончли тарзда қондиришга еришилди. Бу эса мамлакатда энергетик ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун асос яратди.

5-МАВЗУ. МАМЛАКАТДА АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШ – ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ОМИЛИ

Режа:

5.1. Аҳолининг турмуш даражаси

5.2. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида

5.3 Озиқ-овқат хавфсизлиги таъминлаш зарурияти

Таянч тушунча ва иборалар: ижтимоий соҳа, аҳоли турмуш фаровонлиги, ишсизлик, ишсизлик турлари, давлатнинг ижтимоий сиёсати, ёшлар сиёсати, истеъмол саватчаси.

5.1. Аҳолининг турмуш даражаси

Ижтимоий соҳадаги манфаатлар миллий манфаатларнинг энг асосийларидан бўлиб ҳисобланади. Ижтимоий соҳадаги манфаатлар халқнинг юқори турмуш даражасини таъминлаш борасидаги давлат сиёсатида акс этади. Айнан ижтимоий соҳадаги манфаатлар амалга ошганда шахс, жамият ва давлат манфаатлари ўртасидаги мувозанатга эришилади.

Аҳолининг юқори турмуш даражаси унинг пул даромадлари динамикасида, озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлар истеъмоли, аҳолининг мулкый табақалашуви даражасида, бандлик даражасида, аҳолининг барча қатламлари учун соғлиқни сақлаш, таълим хизматларидан баҳраманд бўлиш имкониятлари мавжудлигида намоён бўлади.

Аҳоли турмуш даражаси миллий ва шунингдек иқтисодий хавфсизликнинг энг асосий ижтимоий индикаторларидан бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам республиканинг мустақил тараққиёти даврида аҳолини турмуш даражасини ошириш борасида ислохотларни амалга оширишга катта эътибор қаратилди.

Республика аҳолисини ижтимоий муҳофаза қилиш қуйидагиларни ўз ичига олган маҳанизм асосида амалга оширилди:

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲУҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- ногиронлар, етим қолган болалар, ёлғиз қарияларни ижтимоий таъминлашни ўз ичига олган тизим;
- кам таъминланган оилаларга ижтимоий ёрдам тизими;
- аҳолининг алоҳида гуруҳлари учун ижтимоий имтиёзлар тизими;
- пенсия таъминоти тизими;
- пенсия тизими орқали камраб олинмаган кекса кишиларга нафақа тўлаш тизими;
- ишсизларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими³⁹.

Мустақиллик даврида амалга оширилган ислохотларнинг биринчи босқичида инсон ва оила ҳаётининг барча соҳаларини таъминлашга, умуман, аҳолининг турмуш даражасини оширишга қаратилган ва бир-бирини тўлдирувчи чора-тадбирларнинг бутун бир тизими шаклланди. Бу даврда нархлар эркинлаштирилиши ва пулнинг қадрсизланиш даражаси ортиб бориши муносабати билан даромадларнинг энг кам ва ўртача даражасини мунтазам ошириш ижтимоий ҳимоялаш чора-тадбирлари тизимидаги энг устувор йўналишлардан бири бўлиб келди. Ислохотларнинг ушбу босқичида даромадлар нисбатини ўзгартириш иш ҳақи, пенсиялар, стипендияларнинг, жамғарма банкларидаги аҳоли омонатлари ставкаларининг энг оз миқдорларини бир вақтнинг ўзида марказлаштирилган тарзда қайта кўриб чиқиш йўли билан амалга оширилди. 90-йилларнинг биринчи ярмида иш ҳақи ва пенсияларнинг энг кам миқдори бир неча бор оширилди.

Республиканинг ички истеъмол бозорини ҳимоя қилиш ҳамда озиқ-овқат маҳсулотлари ва ноозиқ-овқат моллари асосий турлари истеъмолини муайян даражада сақлаб туриш чора-тадбирлари кўрилганлиги аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш ва уларнинг турмуш даражасини оширишнинг иккинчи энг муҳим йўналиши бўлди.

Ислохотлар чуқурлаша борган сари республика аҳолиси манфаатларини ҳимоя қилишнинг мутлақо янги тизимига ўтиш бошланди. Бунда ички нархларни жаҳон нархлари даражасига тез тенглаштириб олиш ва аҳоли даромадларини шунга мувофиқ равишда ошириш йўли билан ҳимоялаш чора-тадбирлари кўрилди.

Республика аҳолисини турмуш даражасини ошириш ва шу орқали мамлакатда ижтимоий ва иқтисодий хавфсизликни таъминлашда фаол ижтимоий сиёсатнинг учинчи йўналиши катта ўрин тутди. Бунда аҳолини кам таъминланган табақаларини ижтимоий ҳимоялаш ва қўллаб-қувватлаш борасида кучли чора-тадбирлар ўтказилди. Бундай сиёсат аҳолининг ижтимоий жиҳатдан ночор табақалари – пенсионерлар, ногиронлар, кўп болали ва кам даромадли оилалар, ишсизлар, ўқувчи ёшлар ва аҳолининг шунга ўхшаш бошқа гуруҳларини ҳимоя қилиш давлатнинг асосий вазифаси, деган қоидадан келиб чиқиб амалга оширилди.

³⁹ Каримова Д.М. Узбекистан: социальное развитие за годы независимости. Материалы научного семинара. - Ташкент, 2007, 16 ноябрь

сиёсий барқарорликка эришиш, турли таҳдидларни олдини олиш ва охир-оқибатда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун замин яратди.

Самарали меҳнат учун зарур шароитлар, муносиб иш ҳақи, замонавий уй-жойлар, сифатли таълим ва тиббий ёрдам, дам олиш ва ҳордиқ чиқариш учун кенг имкониятлар яратиш – буларнинг барчаси иқтисодий соҳадаги ислохотларимиз моҳияти ва мазмунини белгилаб берадиган муҳим омиллардир. Шу борада нафақат энг кам ойлик иш ҳақини, балки бюджет ташкилотларида ҳам, хўжалик юритувчи субъектларда ҳам ўртача иш ҳақи миқдорини, пенсия, стипендия ва ижтимоий нафақалар ҳажмини босқичма-босқич кўпайтириш мақсадга мувофиқ.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича **Ҳаракатлар стратегиясида ҳам** бюджет муассасалари ходимларининг иш ҳақи, пенсия, стипендия ва ижтимоий нафақалар ҳажмини инфляция суръатларидан юқори миқдорда изчил ошириш ҳам устувор вазифа қилиб кўйилган.

Бюджет муассасалари ходимларининг иш ҳақи, пенсия, стипендия ва ижтимоий нафақалар ҳажми Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони асосида мунтазам ошириб борилади. Хусусан, Президентнинг 2016 йил 22 августдаги ПФ-4822-сонли «Иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар ва нафақалар миқдорини ошириш тўғрисида»ги Фармони асосан 2016 йилнинг 1 октябридан бошлаб Ўзбекистон Республикаси ҳудудида энг кам:

иш ҳақи – ойига 149 775 сўм;

ёшга доир пенсиялар – ойига 292 940 сўм;

болаликдан ногиронларга бериладиган нафақа – ойига 292 940 сўм;

зарур иш стажига эга бўлмаган кекса ёшдаги ва меҳнатга лаёқатсиз фуқароларга бериладиган нафақа – ойига 179 755 сўм қилиб белгиланди.

Иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендияларни тўлаш тизимини тубдан такомиллаштириш, пенсионерлар, талабалар ва аҳолининг бошқа ижтимоий эҳтиёжманд қатламлари ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари ҳимоясини сўзсиз таъминлаш, уларнинг Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудида харид қиладиган товар ва хизматлар учун тўловларни тўсиқларсиз амалга ошириши учун қулай шароитлар яратиш мақсадида **Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендияларни тўлаш механизмини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2753-сонли қарори**⁴¹ қабул қилинди.

Мазкур қарорга асосан 2017 йилнинг февраль ойидан бошлаб:

– барча турдаги пенсиялар бутун мамлакат ҳудудида ҳеч қандай чекловларсиз тўлиқ ҳажмда нақд шаклда берилади;

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Иш ҳақи, пенсия, нафақа ва стипендияларни тўлаш механизмини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-2753-сонли қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 73-модда.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

– 58 та тоғли ва олис тумандаги бюджет ташкилотлари ходимларига иш ҳақи тўлаш, ижтимоий тўловлар ҳеч қандай чекловларсиз тўлиқ ҳажмда нақд шаклда амалга оширилади;

– олий ўқув юртлари талабаларига стипендияларнинг камида 50 фоизи нақд шаклда берилди.

Бундан ташқари, ҳудудларда шаклланган иш ҳақини нақд шаклда ҳамда пластик карталарга ўтказиш йўли билан тўлашда одамлар ўз иш ҳақидан фойдаланишда муаммоларга дуч келмаслиги ва ўзларига керакли товар ва хизматларни эркин харид қилишлари учун мавжуд тўлов терминаллари инфратузилмаси ҳисобга олинади.

Мамлакатимизда аҳоли бандлигини таъминлаш ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг устувор йўналишларидан бири, халқ турмуш даражаси ва сифатини юксалтиришнинг муҳим шарти сифатида белгиланган.

Бинобарин, юртимизда ҳар йили миллий иқтисодиётни барқарор ривожлантириш, ҳудудлар бўйича меҳнат ресурсларидан янада тўлиқ ва оқилона фойдаланиш, аҳолининг ижтимоий муҳофазасини таъминлашга қаратилган тегишли дастурлар қабул қилинган.

4--жадвал

Республика бўйича меҳнат бозори ва аҳоли бандлиги тўғрисида маълумот (2016 йил)

№	Худудлар номи	Бандликка кўмаклашиш марказларига иш сўраб мурожаат қилганлар	шундан ишга жойлаштирилган	Фоиз	Ҳақ тўланадиган жамоат ишларида катнашган	Қасбга тайёрлашга юборилган	Қвота ўринлари га ишга жойлаштирилган
	Ўзбекистон	133693	124558	93,2	4918	3462	36825
1.	Қорақалпоғистон	10142	9840	97,0	642	182	1286
	<i>вилоятлар:</i>						
2.	Андижон	12482	11921	95,5	309	244	1898
3.	Бухоро	9848	9412	95,6	95	89	2994
4.	Жиззах	5624	5044	89,7	200	111	506
5.	Қашқадарё	9107	8205	90,1	283	141	1170
6.	Навоий	5519	4738	85,8	102	77	1937
7.	Наманган	13304	12499	93,9	1244	250	2493
8.	Самарқанд	17580	17044	97,0	521	306	3614
9.	Сурхондарё	5507	4948	89,8	133	144	1501
10.	Сирдарё	3023	2562	84,8	75	67	792
11.	Тошкент	9832	9225	93,8	260	205	4895
12.	Фарғона	19777	18931	95,7	551	565	6011
13.	Хоразм	7771	7090	91,2	499	245	1175
14.	Тошкент ш.	4177	3099	4,2	4	836	6553

Манба: Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги маълумотлари // www.mehnat.uz.

Миллий меҳнат бозорининг эътиборга молик ўзига хос хусусиятлари куйидагилар ҳисобланади: аҳолининг асосий қисмини ёшлар ташкил этиши (ҳар йили ярим миллиондан ортиқ битирувчилар ишга жойлашиш бўйича кўмакка муҳтож); 700 мингдан ортиқ ишсизларнинг, шунингдек, ишчи кучининг талаб ва таклифи бўйича номутаносибликнинг мавжудлиги; айрим

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

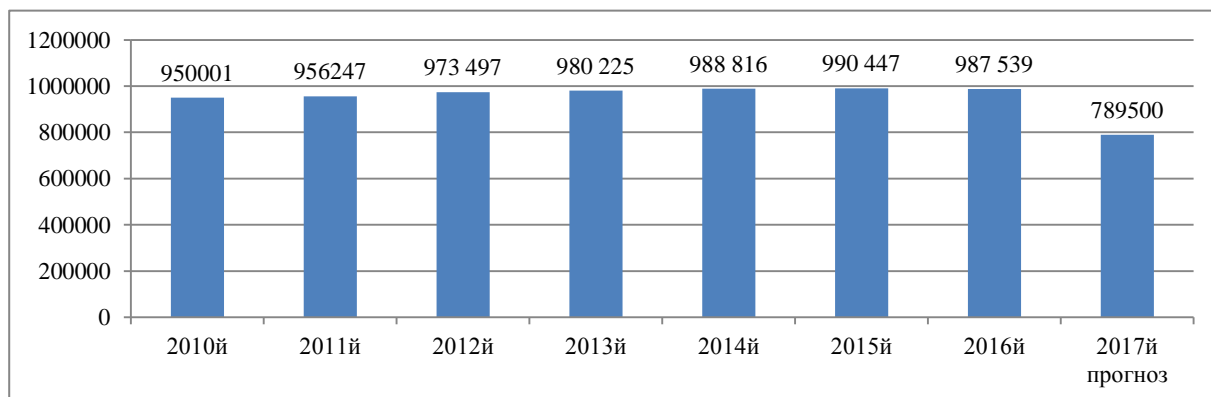
туманларда ишсизлик ва норасмий секторда иш билан бандликнинг юқори даражаси кузатилади.

Юртимизда йилига 1,5 миллион одамни ишга жойлаштиришга эҳтиёж бўлса-да, ўтган йили Бандликка кўмаклашиш марказлари атиги 248 минг кишини ёки 16,5 фоизини ишга жойлаштирган. Бунинг асосий сабаблари иш фаолиятидаги эскирган шакл ва усуллар ҳамда бандлик муаммоларини ҳал этишдаги расмиятчилик билан боғлиқ⁴².

Бундай ҳолат бандликка кўмаклашишнинг фаол сиёсат чораларини амалга ошириш, яъни иш ўринларини яратиш, аввало ёшларни ва ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли тоифаларини иш билан таъминлаш, тадбиркорлик фаоллигини рағбатлантириш чорасини кўришга заруриятини келтириб чиқаради.

Меҳнат вазирлиги маълумотларига кўра, 2016 йилда Бандликка кўмаклашиш марказларига иш сўраб мурожаат қилганларнинг 93,2 фоизи ишга жойлаштирилган (4.1.1-жадвал).

Ўзбекистонда фуқароларнинг меҳнат ва тадбиркорлик ташаббусларини кўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, иш билан таъминланиш соҳасида ижтимоий кафолатлар бэриш ва аҳолини ишсизликдан ҳимоя қилишни таъминлаш каби аҳолини иш билан таъминлаш борасида изчил давлат сиёсати амалга ошириб келинмоқда. Юқоридаги вазифаларни ҳаётга самарали жорий қилиш мақсадида ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан Аҳоли бандлигини таъминлаш дастури ишлаб чиқилади. Унга кўра, 2017 йилда республика бўйича 789,5 мингта иш ўрини яратиш кўзда тутилган (8-расм).



8-расм. Ўзбекистон Республикасида яратилган иш ўринлари сонининг ўзгариши, бирлик⁴³

8-расмдан кўриниб турибдики, 2010-2016 йиллар давомида республика бўйича ташкил этилган иш ўринлари сони 3,9 фоизга ортган. 2017 йил давомида эса дастурга мувофиқ саноатни (5440 та лойиҳа 131 мингта иш

⁴² Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак // Халқ сўзи газетаси, 2017 йил 16 январь, №11 (6705)

⁴³ Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги маълумотлари асосида ишлаб чиқилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ўрни билан), қишлоқ хўжалигини (8430 лойиҳада 55,8 мингта иш ўрни билан) ва хизмат кўрсатишни (11 мингта лойиҳа 69,5 мингта иш ўрни билан) ривожлантириш бўйича вилоятлар, туманлар ва шаҳарлар ҳокимликларининг фаолияти кучайтирилади. 25 мингта яқин инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ҳисобига 256,4 мингдан ортиқ иш ўринлари ташкил этилишига эришилади.



9-расм. Ишсизлик даражаси юқори ва меҳнат бозорида вазият мураккаб бўлган 34 та туманда яратиладиган иш ўринлари таркиби (2017 йил)⁴⁴

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 20 апрелдаги “Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида ишбилармонлик муҳитининг ҳолати ва ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш даражаси индикаторларини ҳар чоракда баҳолаш тизимини тасдиқлаш тўғрисида”ги 117-сонли қарорига иловада ишсиз даражасини баҳолаш мезони келтирилган. Унга кўра, республикада ишсизлик даражаси (5,2 фойзи) мўътадил ҳисобланади. Аммо республикада ишсизлик даражаси бирмунча юқори бўлган, тоғли, чегара олди ҳудудларида жойлашган, ишлаб чиқариш ва ижтимоий соҳа етарли даражада ривожланмаган 34 та туман мавжуд. Мазкур туманларда иш ўрни ташкил этишга аҳоли бандлигини таъминлаш дастурларини алоҳида эътибор қаратилган ва 2017 йилда айнан шу туманларда 46,8 мингта иш ўрни ташкил этиш режалаштирилган (9-расм).

Янги иш ўринларини ташкил этишда эркин иқтисодий зоналарнинг ҳам ўрни катта. Хусусан, мамлакатимизда “Навой” “Ангрен” ва “Жиззах” эркин иқтисодий зоналари ташкил этилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 январдаги 4931-сонли фармони билан «Ургут», «Ғиждувон», «Кўкон» ва «Ҳазорасп» эркин иқтисодий зоналари ташкил этилди⁴⁵. Бу иқтисодий зоналарда мева-сабзавот ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш, сақлаш ва қадоқлаш, тўқимачилик, гилам тўқиш, пойабзал ва чарм-галантерея, экологик жиҳатдан хавфсиз кимё, фармацевтика, озик-овқат, электротехника саноати, машинасозлик ва автомобилсозлик, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш ва бошқа йўналишларда янги замонавий ишлаб чиқариш қувватларини ташкил этиш янги иш ўринларининг яратилишига замин яратади.

⁴⁴ Ўша манба.

⁴⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 январдаги «Ургут», «Ғиждувон», «Кўкон» ва «Ҳазорасп» эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш тўғрисида”ги 4931-сонли фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 3-сон, 40-модда.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Айтиш жоизки, 2017 йилда касб-хунар коллежлари ва олий таълим муассасаларининг 508,8 минг нафар битирувчисини ишга жойлаштириш мўлжалланган.

Яқин келажакда касб-хунар коллежлари ва олий таълим муассасалари битирувчиларини иш билан таъминлаш соҳасидаги асосий вазифалар кўйидагилардан иборат:

- битирувчиларни бириктириш ишларини пухта ташкил этиш;
- битирувчилар бандлигини таъминлашда янги самарали шакллар ва услубларни давом эттириш;
- битирувчилар бандлигини таъминлашда белгиланган имтиёزلардан кенгрок фойдаланиш;
- битирувчиларга ўз бизнесини ташкил этишлари учун микрокредитлар ажратиш амалиётини давом эттириш.

Меҳнат ва Иқтисодиёт вазирликлари томонидан ишлаб чиқилган методика асосида меҳнат бозорида вазият мураккаб бўлган туман ва шаҳарлар рўйхати аниқланади, унга мувофиқ аҳоли бандлиги дастурларининг манзилли рўйхатлари, кичик саноат зоналари, хизматлар соҳасини ривожлантириш, чорвачилик, паррандачилик ва иссиқхона хўжаликларини барпо этиш, касб-хунар коллежлари ва олий ўқув юртлари битирувчилари учун «старт-ап» лойиҳаларини амалга оширишга микрокредитлар ва лизинг асосида ишлаб чиқариш воситаларини ажратиш ишлари амалга оширилади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича **Ҳаракатлар стратегиясида** меҳнат бозори талабларига асосан, профессионал кадрларни қайта тайёрлаш юзасидан қисқа муддатли тренинг ва ўқув курсларини ўтказиш бўйича нодавлат таълим муассасалари фаолиятини рағбатлантириш, нодавлат таълим муассасалари фаолиятини лицензиялаш тартибини соддалаштириш, давлат аккредитациясига эга бўлган нодавлат таълим муассасалари учун давлат намунасидаги ҳужжатларни бэриш бўйича мавжуд чекловларни бартараф этиш назарда тутилган.

Шунингдек, Ҳаракатлар стратегиясида ўрта махсус ва касб-хунар таълими муассасаларида керакли талабдан ортиқ ҳажмда тайёрланаётган гуманитар таълим йўналишларини қисқартиришни ва мос равишда аграр сектор, қурилиш ва ишлаб чиқариш соҳаси, уй-жой коммунал хўжалиги соҳаси мутахассислари тайёрлашни кенгайтиришни кўзда тутувчи ўрта махсус ва касб-хунар таълим мутахассислик йўналишларини қайта кўриб чиқиш режалаштирилган. Жорий ва истиқболдаги кадрларга бўлган эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда мутахассисларни тайёрлаш, аграр сектор, қурилиш ва ишлаб чиқариш соҳаси, уй-жой коммунал хўжалигини малакали мутахассислар билан ҳамда битирувчиларни кафолатланган иш билан таъминлаш имконини беради.

Ҳудудларда аҳоли бандлигини таъминлаш ҳамда кўшимча даромад манбаини яратиш мақсадида тижорат банклари томонидан микрокредитлар ажратиш ҳажмини янада ошириш қуйидаги соҳаларда назарда тутилган:

– фуқароларнинг шахсий ёрдамчи хўжаликларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш

– қорамол, қўй, эчки, қуён боқиб ва гўшт етиштириш

– паррандачилик ва асаларичиликни ривожлантириш

– ихчам иссиқхоналар ташкил этиш

– уруғ ва кўчатлар етиштириш

Бунинг натижасида аҳоли томорқасидан фойдаланиш самарадорлиги ошади, ишлаб чиқариладиган сифатли қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми кўпаяди.

Ҳаракатлар стратегиясида олис ва тоғли ҳудудларда туризм ва экотуризмни ташкил этиш, доривор ўсимликларни етиштириш, йиғиш ва кадоқлаш бўйича дастурлар ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Бунда, тоғ олди ҳудудларидаги қишлоқларда 10-15 та хонадонларда сайёҳларга хизмат кўрсатиш уйлари ташкил этилиб, яъни уйнинг битта ёки иккита хонаси деворлари сўзана, адрас билан безатилиб, кўрпача тўшалиб, хонтахта қўйилиб, туалет ва ошхонанинг санитар ҳолатлари тартибга келтирилиб, чет эллик сайёҳларга табиий манзараларни кўрсатиш билан бирга нон ёпиш, миллий таомларни тайёрлаш, миллий урф-одатлар билан таништириш каби хизматлар кўрсатилиши режалаштирилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида аёлларнинг жамиятдаги мавқеи ва улар бандлиги масалаларига тўхталиб, қуйидагиларни таъкидлаб ўтдилар: **“Учинчи вазифа – аёлларни уларга муносиб меҳнат билан бандлигини таъминлаш масаласидир. Аёллар учун доимий иш жойлари яратиш борасидаги муҳим масала билан бир қаторда, оилавий бизнес, касаначилик, хунармандчилик, томорқа хўжалигини кенг ривожлантириш ишлари ҳам оқсамоқда”**⁴⁶.

Ҳаракатлар стратегиясида хотин-қизларнинг ва коллеж битирувчиларининг бандлигини таъминлаш, уларни тадбиркорликка жалб қилиш, тадбиркор аёлларни қўллаб-қувватлаш мақсадида:

– «Маҳалланинг энг намунали тадбиркор аёли» танловининг маҳаллаларо ва туман (шаҳар) босқичларини ўтказиш;

– «Тадбиркор қизнинг энг яхши лойиҳаси – 2017» республика танловини ўтказиш;

⁴⁶ *Мирзиёев Ш.М.* Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак // Халқ сўзи газетаси, 2017 йил 16 январь, №11 (6705)

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

– Қўрғонтепа, Олот, Пахтакор, Деҳқонобод, Косон, Нурота, Узун ва Қўшқўпир туманларида аёлларни касбга ўқитиш ва қайта тайёрлаш курсларини ташкил этиш;

– педагогик маълумотга эга бўлган, бироқ бола парваришлаш муносабати билан вақтинча ишламаётган аёлларга оилавий мактабгача таълим тарбиячиси сифатида касаначилик фаолияти ташкил этиш.

Бу тадбирларнинг амалга оширилиши хотин-қизларда ва касб-хунар коллежларининг битирувчи қизларида тадбиркорлик кўникмаларини шакллантиради, уларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий билимларини оширади.

2017 йил республикада аҳоли бандлиги масалаларига оид қуйидаги қонунлар ва қонун ости ҳужжатлари ишлаб чиқилиши режалаштирилган:

1. “Меҳнат миграцияси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш режалаштирилган. Айтиш жоизки, мазкур қонун меҳнат миграцияси соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари, фуқароларни чет элларда ишга жойлаштиришнинг механизм ва шакллари, меҳнат мигрантлари билан ишлаш соҳасидаги дипломатик ваколатхоналарининг асосий фаолият йўналишлари, чет элда Ўзбекистон фуқароларининг шахсий хавфсизлигини таъминлаш ва уларнинг ижтимоий ҳимояси масалаларини қамраб олади.

Ўзбекистонда ташқи меҳнат миграцияси масалалари Биринчи Президентимиз томонидан белгилаб берилган 5 тамойил (иш жойи ва меҳнат шароити, иш вақти, турар-жой билан таъминлаш, малакали тиббий хизмат, мигрантнинг хавфсизлиги таъминланганлиги) асосида амалга оширилмоқда.

Меҳнат вазирлигининг Ташқи меҳнат миграцияси масалалари бўйича агентлиги фаолияти самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш режалаштирилган:

– ҳудудларда фуқароларни чет элларда ишга жойлаштириш бўйича хўжалик ҳисобидаги бюро, шунингдек ишга жойлаштирилаётган фуқароларга ўзини тутиш этикаси, бораётган мамлакатнинг маданияти ва тили, қонунчилиги асосларига ўргатишни юклаган ҳолда, Чет элларга кетаётган фуқароларни олдиндан кўниктириш ва ўқитиш марказининг ҳудудий тузилмаларини ташкил этиш;

– фуқароларга чет элда ишга жойлашиш учун рухсатномаларни бекор қилиш ва хорижий мамлакатларга чиқувчи фуқароларни ҳисобга олишнинг хабардор қилиш тартибини жорий қилиш;

– Ўзбекистон Республикаси фуқароларини хорижий мамлакатларга (АҚШ, Канада, Япония, Европа Иттифоқи ва Форс кўрфази мамлакатларига) ишга юбориш ҳажми ва йўналишини кенгайтириш мақсадида хорижий мамлакатларнинг ваколатли органлари билан музокаралар ўтказиш.

2. «Аҳоли бандлигига кўмаклашиш нодавлат ташкилотлари (рекрутинг агентликлари) тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш. Лойиҳа меҳнат бозори инфратузилмасини

ошириш, аҳоли бандлигини таъминлаш имкониятларини, аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини оширишга хизмат қилади.

3. «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилади. Қонун қуйидагиларни назарда тутди:

– хусусий секторда иш берувчи ва ходим ўртасидаги меҳнат шартномаси тузиш жараёнини соддалаштириш, муддатли меҳнат шартномаси тузиш асосларини кенгайтириш;

– ишга олишнинг янги шакллари (бир марталик, соатбай), шунингдек, соатбай иш ҳақи тўлаш тартибини жорий этиш;

– ходимлар билан меҳнат муносабатларини расмийлаштирмагани, меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари, ходимни ижтимоий суғурта қилиш бўйича талабларни бузгани учун иш берувчининг жавобгарлигини кучайтириш.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Меҳнат стажини ҳамда бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта тўловлари даврийлигини рўйхатга олиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори лойиҳаси ишлаб чиқилади ва киритилади. Мазкур қарор меҳнат стажини электрон тарзда рўйхатга олиш ҳамда давлат ижтимоий суғурта тўловларини амалга оширувчи жисмоний шахсларнинг ягона реестрини юритишнинг имконини яратади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича **Ҳаракатлар стратегиясида** Бандликка кўмаклашиш жамғармаси маблағлари ҳисобидан нисбатан суст ривожланган туманларнинг ишсиз ёшларини Тошкент ва Самарқанд шаҳарларидаги (Корея Республикаси ҳукуматининг грант маблағлари ҳисобидан ташкил этилган) касб-хунарга ўқитиш марказларида меҳнат бозорида талаб юқори бўлган касбларга қайта ўқитиш орқали уларнинг бандлиги таъминланиши назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 13 сентябрдаги **“Тошкент шаҳридаги касб-хунарга ўқитиш маркази фаолиятини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”**ги **270-сонли қарорига** асосан ташкил этилган Тошкент шаҳридаги Касб-хунарга ўқитиш марказида бугунги кунга қадар 2 минг нафардан ортиқ банд бўлмаган фуқаролар қуйидаги йўналишларда касб-хунарга қайта ўқитилган ва тўлиқ ишга жойлаштирилган:

– **“Машинасозлик ишлаб чиқариш технологиялари”** (токарлар, фрезерчилар, пайвандчилар, металлга ишлов бэриш мутахассислари);

– **“Электроника ва электротехника”** (электрон қурилмалар, маиший электрон техника, радио ва телеаппаратларни таъмирлаш ва сервис хизмати кўрсатиш мутахассислари);

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

– “Автомобилларни таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш” (авточилангарлар, моторчилар, автотранспорт воситаларини диагностика қилиш, таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш);

– “Ахборот технологиялари ва тизимлари” (компьютерларни дастурлаш, компьютер ва бошқа ташкилий техникага хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш).

2016 йил сентябрдан ўз фаолиятини Самарқанд шаҳрида Ўзбекистон Республикаси Меҳнат вазирлиги ва Жанубий Корея Халқаро ҳамкорлик агентлиги (KOICA) ҳамкорлигида “Ўзбекистонда касб таълими имкониятларини ривожлантириш” лойиҳаси доирасида бошлаган касб-хунарга ўқитиш марказида меҳнат бозорида талаб юқори бўлган 4 та йўналиш бўйича 240 нафар банд бўлмаганлар касбга қайта ўқитилмоқда.

Шаҳрисабз шаҳрида ташкил этиладиган ўқув марказининг лойиҳалаштириш ишлари якунланиб, қурилиш ишлари бошланди ва бу марказ 2018 йилда ишга туширилади. Урганч ва Қўқон шаҳарларида худди шундай ўқув марказларини 2019 йилда ташкил этиш бўйича Корея Халқаро Ҳамкорлик агентлиги (KOICA) билан келишилди, Бухоро ва Термиз шаҳарларида эса 2020 йилдашундай марказ ташкил этиш режалаштирилган

2018 йилда	• Шаҳрисабз шаҳрида
2019 йилда	• Урганч ва Қўқон шаҳарларида
2020 йилда	• Бухоро ва Термиз шаҳарларида

10 -расм. Корея Республикаси ҳукуматининг грант маблағлари ҳисобидан ташкил этиладиган ишсиз фуқароларни касбга ўқитиш марказлари

Бўш иш ўринлари ярмаркаларини ташкил қилиш ҳам меҳнат бозоридаги таъсирчан сиёсатнинг муҳим услуби саналади. Бундан мақсад – иш изловчиларни таклиф этилаётган бўш жойлар билан таништириш, шунингдек, уларга меҳнат бозори, мавжуд бўш иш ўринлари ва янги касбга ўқитиш тўғрисида тўлиқ маълумот бэришдан иборат. Шунинг учун ҳам 2017 йилда барча шаҳар ва туманлардаги корхона ва ташкилотлар иштирокида банд бўлмаган аҳоли, коллеж ва олий таълим муассасалари битирувчилари ва мигрантлар учун 1000 дан ортиқ ярмаркалар ташкил этиш режалаштирилган.

5.2. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида

Иқтисодий хавфсизлик тизимида инсоннинг, шахснинг иқтисодий хавфсизлиги масаласи алоҳида ўрин эгаллайди. Чунки тараққиётнинг кейинги босқичларида қарорлар қабул қилиш жараёнларига жамиятнинг таъсири ошиб

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

бормоқда, яъни инсон омили таъсири кучайиб бормоқда. Ҳозирги даврда инсоний ривожланиш ва ҳаёт сифати давлат бошқаруви самарадорлигининг мезонига айланиб қолди. Бундай ҳолат инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлиги ўртасида ўзаро боғлиқлик мавжудлигини кўрсатади.

Инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги – бу инсоннинг муҳим ҳаётий манфаатларининг ҳимояланиши учун шарт-шароитларнинг кафолатлангандаги, ижтимоий тараққиёт ҳамда инсон ва жамият ҳимояси тизими таъминлангандаги ҳолатдир.

Инсон шахсининг иқтисодий хавфсизлиги миллий иқтисодий хавфсизлик, давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсати билан белгиланади.

Мамлакатимизда инсон иқтисодий хавфсизлигининг ҳуқуқий асосини Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Фуқаролик кодекси, республика қонунлари ва турли қонуний ҳужжатлари ташкил этади.

Алоҳида фуқаролар ва жамият инсон иқтисодий хавфсизлигининг объекти бўлиб ҳисобланади.

Иш ўринлари, ижтимоий таъминот тизими, моддий ишлаб чиқариш инсон иқтисодий хавфсизлигининг субъекти бўлиб ҳисобланади.

Қуйидагилар инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги соҳасида давлат фаолиятининг предмети бўлиб ҳисобланади:

- инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги тизимига салбий таъсир кўрсатадиган омилларни таҳлил ва синтез қилиш;

- ижтимоий-иқтисодий сиёсатни такомиллаштириш учун хизмат қиладиган иқтисодий сиёсат ва институтсионал ўзгаришларни амалга ошириш.

Инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги борасидаги давлат стратегияси қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ички ва ташқи таҳдидларни тавсифлаш;

- инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги шарт-шароитларига мувофиқ келадиган мезон ва иқтисодиётнинг ҳолати;

- иқтисодий, ҳуқуқий ва маъмурий чоралар асосида инсоннинг муҳим манфаатларини ҳимоялаш;

- инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги борасидаги давлат стратегиясини бажарилишини назорат қилиш.

Инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги фуқароларнинг ҳаёт фаолиятини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар тизимини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни кўзда тутаяди:

- озиқ-овқат билан таъминлаш;

- иш билан бандликни таъминлаш;

- таълим олиш учун шароит яратиш;

- ахборот билан таъминлаш;

- тиббий хизмат кўрсатиш;

- пенсия таъминоти;

- шахсий жамғармаларини ҳимоялаш;

- уй-жой коммунал хизматлари кўрсатиш;

- экологик хавфсизликни таъминлаш.

Инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсати билан боғлиқ бўлиб, эҳтиёжларни қондириш учун етарли бўлган даромад даражасини таъминлашни кўзда тутди.

Инсоннинг ижтимоий хавфсизлиги мамлакат иқтисодиёти, шу жумладан соғлиқни сақлаш, таълим, маданият ва ижтимоий соҳанинг бошқа тармоқларини индивиднинг етарли ҳажмда ва сифатли неъматлар ва хизматларга бўлган эҳтиёжларини қондириш имконини берадиган даражада тараққиётга еришишни билдиради.

Жамиятда ижтимоий-иқтисодий муаммолар келиб чиқишининг бош сабабларидан бири ишсизлик бўлиб, у иқтисодий хавфсизликнинг энг муҳим индикатори сифатида алоҳида эътибор қаратилиши керак бўлган муаммолар қаторида туради. Ишсизлик мамлакатда мавжуд табиий, меҳнат, моддий, иқтисодий ва молиявий ресурслардан самарали ҳамда етарлича фойдаланмаслик ҳолатини англатади.

Иқтисодий нуқтаи назардан ишсизлик деганда ишчи кучининг иш жойи билан таъминланмаганлиги, натижада унинг бирор-бир қонуний даромад манбаига эга бўлмаслигининг муайян ҳолати тушунилади. Бошқача айтганда, ишсизлик – ишлашни истайдиган меҳнатга лаёқатли аҳолининг иш билан таъминланмаган қисми⁴⁷. Ишчи кучи таклифининг унга бўлган талабдан ошиб кетиши натижасида ишсизлик вужудга келади.

Макроиқтисодий жиҳатдан ишсизлик жамият меҳнат салоҳиятидан, ишчи кучи мажмуасидан ишлаб чиқариш омили сифатида тўла фойдаланмаганликдир. Шу маънода, ишсизлик ортикча ишлаб чиқариш қувватларига ёки фойдаланилмаётган табиий ва моддий ресурсларга тенг, аммо ишлаб чиқаришнинг бошқа омиллари ортикчалигидан фарқ қилиб, “ортикча” ишчи кучи бозори иқтисодиётидаги доимий воқеликдир⁴⁸.

Ижтимоий жиҳатдан ишсизлик даромадларнинг пасайишига олиб келганлиги боис нафақат ишсиз кишининг ўзи учун, балки унинг оиласи учун ҳам жиддий муаммоларни туғдиради. Бундай ҳолат охир оқибатда жамиятдаги ҳолатга таъсир кўрсатади. Ишсизлик миқёсларининг кенгайиб бориши норозиликларни ва ижтимоий беқарорликни келтириб чиқаради.

Ишсизликнинг кескин кўпайиши иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришлар (давлат секторининг камайиши), инфляция ҳамда хўжалик юритишнинг муқобил шакллари (хусусий корхоналар, ҳиссадорлик жамиятлари) тез ўсмаганлиги сабабли кўпгина корхоналарда молиявий аҳвол ёмонлашуви натижасида юзага келади. Буларнинг ҳаммаси, табиийки, умумий талаб ҳажмида салбий акс этади: давлат таъсири қисқаради, инвестиция фаолияти сустлашади, истеъмол харажатлари эса инфляция таъсирида турмуш даражасининг ёмонлашуви туфайли бирмунча камаяди.

⁴⁷ Abduraxmonov Q.X. Imomov V. O'zbekistonda mehnat potentsialidan samarali foydalanish va uni boshqarish. - Toshkent. 2008. 141 b.

⁴⁸ Shu manba

Амалда ишсизлик табиий даражасининг энг мақбул миқдори йўқ. Ҳали ҳеч ким иқтисодиёт учун маълум ишчининг ишлаб чиқариш билан шуғуллангандан кўра, ишсиз бўлгани афзал эканлигини исботлашга еришгани йўқ. Аксинча, ялпи миллий маҳсулотни юқори даражада ишлаб чиқариш натижасида ишсизликнинг табиий даражаси пасаяди. Аммо у мақбул миқдордан юқори бўлиб қолаверади. Чунки ялпи миллий маҳсулот ишлаб чиқариш ўз имконият даражасига етмаган бўлади⁴⁹.

Чорак асрлик мустақил тараққиётимиз даврида мамлакатимизда инсон ҳаётини яхшилаш, унинг қулай турмуш шароитларини яратиш мақсадида ўлкан ишлар амалга оширилди. Демократик фуқаролик жамиятини барпо этиш, бунда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, унинг соғлигини кафолатлаш йўналишида жaxon тажрибаси ва миллий тажрибага асосланган ҳолда яхлит тизим яратилди.

Айни вақтда замон талаби мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт йўлининг чуқур таҳлили, аҳолини ижтимоий ҳимояси, соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш учун мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва амалга оширишни тақозо этмоқда.

Олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама, жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида ишлаб чиқилган “Харакатлар стратегияси”да **Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш устувор йўналишлардан бири сифатида белгиланди.**

Ўтган давр мобайнида Ўзбекистон Собиқ Иттифокдан мерос бўлиб қолган тизимлашмаган, умумий шаклга эга бўлган ижтимоий ҳимоя тизимини тубдан яхшилаб, тизимли, манзилли характерга эга бўлган ва кўлами бўйича аҳолининг барча қатламларини ҳар томонлама ҳимоясини ташкил этишга қаратилган такомиллашган тизимни жорий этди ва бугунги кунга келиб аҳолига ижтимоий кафолатларни таъминланмоқда.

Бугунги кунда Давлат бюджетининг қарийб 60 фоизи ижтимоий соҳани ривожлантиришга йўналтирилмоқда. 1991 йилга таққослаганда, аҳолининг реал даромадлари 12 баробардан зиёд кўпайди, иш ҳақи, пенсия ва ижтимоий нафақалар салмоқли даражада ошди. Истеъмол товарлари ишлаб чиқаришни жадал суръатлар билан ошириш ва аҳолининг уларга бўлган талабини қондириш таъминланмоқда⁵⁰.

Тараққиётимизнинг бугунги босқичида ижтимоий соҳанинг аҳолига мажбурий ижтимоий кафолатларни таъминлаш, аҳолининг эҳтиёжманд

⁴⁹ Abduraxmonov Q.X. Imomov V. O'zbekistonda mehnat potensialidan samarali foydalanish va uni boshqarish. - Toshkent. 2008. 141 b.

⁵⁰ Ўзбекистон Республикаси Бош вазири Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги нутқи. // Халқ сўзи, 2016 йил 9 сентябрь.

катламларини ижтимоий ҳимоясини ҳамда кексалар ва имконияти чекланган шахсларни давлат томонидан қўллаб-қувватлашни кучайтириш, ижтимоий хизмат кўрсатишни яхшилаш, аҳолига ижтимоий хизматлар кўрсатишда давлат-хусусий шериклигини ривожлантириш масалаларига эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистонда 2010–2015 йиллар мобайнида кексалар ва пенсионерлар учун мўлжалланган 12 та Саховат ва Мурувват интернат уйлари моддий-техника базалари, 14,6 минг ёлғиз кексалар, пенсионер, ногиронларнинг турар жой шароитлари яхшиланди, 5,4 минг одам реабилитация техник воситалари ва протез-ортопедия маҳсулотлари билан таъминланди, 6,4 минг ногирон ва пенсионер санаторияларда соғлиқларини тиклашди. Кўрсатилган тиббий-ижтимоий ёрдамнинг умумий ҳажми 132,2 миллиард сўмни ташкил этди.

Жамиятни демократлашуви жараёнида аҳолининг эҳтиёжманд катламларини ижтимоий ҳимоясини янада яхшилаш учун «Нуроний» жамғармаси давлат томонидан қўллаб-қувватланиши, ёлғиз кексалар, пенсионерлар ва ногиронларни муҳофаза қилиш тизимини янада такомиллаштириш, унинг манзиллилигини таъминлаш, кекса ёшдагилар, имконияти чекланган одамлар ва ёлғиз кексаларга кўрсатиладиган тиббий-ижтимоий ёрдам даражаси ва сифатини кўтаришни, шунингдек жойларда туман ва шаҳарлар аҳолисининг замонавий диагностика ва даволаниш услубларидан фойдаланиш имконларини таъминлайдиган тубдан янги ёндашувлар ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатди.

Кексаларни қўллаб-қувватлаш давлат тизимини янада такомиллаштириш мақсадида қариялар ва фахрийларни ижтимоий ҳимоялаш, уларнинг фаоллигини ошириш, мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида тўлақонли иштирок этишлари учун шарт-шароитлар яратиш, тинчлик ва осойишталикни таъминлаш соҳасида катта авлод вакилларининг ролини ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан 28 декабрь куни «Ўзбекистон фахрийларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш «Нуроний» жамғармаси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»⁵¹ги Фармон ва «Кексалар ва ногиронларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»⁵²ги Қарорнинг қабул қилиниши бу борада ислохотларнинг янги босқичга кутарилиши бўлди. Мазкур фармон ва қарорда оқсоқоллар, кексалар ва фахрийларни ижтимоий фаолиятга жалб этиш, жойларда кексалар турмуш сифатини ошириш, уларнинг ижтимоий фаоллигини қўллаб-қувватлаш,

⁵¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 28 декабрдаги "Ўзбекистон фахрийларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш "Нуроний" жамғармаси фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-4906-сонли Фармони.

⁵² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 28 декабрдаги "Кексалар ва ногиронларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-2705-сонли, қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 1-сон, 10-модда.

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорликда ёлғиз ва муҳтож кексаларга ижтимоий ва моддий кўмак кўрсатиш, «Нуроний» жамғармаси марказий аппаратини, унинг вилоят ва туманлардаги бўлинмаларини моддий қўллаб-қувватлаш, «Нуронийлар маскани» комплексларини яратиш, касалликларни ўз вақтида аниқлаш ва даволаш учун 2,8 миллион кекса ёшдаги фуқароларнинг барчаси ихтисослаштирилган тиббий бригадалар томонидан чуқурлаштирилган тиббий кўриқдан ўтказилишини таъминлаш, бириктирилган патронаж ҳамширалари томонидан саломатликлари устидан доимий назорат орқали кекса ёшдаги фуқаролар орасида касалликлар профилактикаси чораларини кенгайтириш, 15,5 минг ёлғиз кексаларнинг турмуш сифати ва даражасини уларга шахсий ижтимоий ходимларни бириктириш орқали ошириш, кекса ёшдаги шахсларни тўловсиз асосда даволаш ва соғломлаштириш кўзда тутилган. Шу муносабат билан республика ихтисослаштирилган тиббиёт марказларига 20 минг ва вилоятлардаги тиббиёт муассасаларига 215 мингдан зиёд, жами 178,9 миллиард сўм миқдоридаги ордерлар ажратиш кўзда тутилган. Жойлардаги барча тиббиёт бирлашмалари ва муассасаларини, шунингдек, барча вилоятлардаги онкология диспансерларини умумий миқдори 108,7 миллион АҚШ долларига тенг бўлган тегишли замонавий тиббиёт ускуналари билан жиҳозлаш, кексалар ва ногиронларнинг 23 та «Саховат» ва «Мурувват» уй-интернатлари моддий-техник базасини умумий миқдори 207 миллиард сўм ҳажмда мустаҳкамлаш мазкур фармон ва қарор ижросида ўз аксини топди.

Ушбу ишларни амалга ошириш бўйича ишлаб чиқилган дастурни молиялаштиришга 688,2 миллиард сўм йўналтирилади, шунингдек, халқаро молиявий тузилмаларнинг 108,7 миллион АҚШ доллари ҳажмидаги кредит ва грант маблағларини жалб этиш кўзда тутилган⁵³.

Бундан ташқари, 2016 йил 26 декабрда «Кексалар, ногиронлар ва аҳолининг бошқа ижтимоий ҳожатманд тоифаларига ижтимоий хизматлар тўғрисида»ги қонун қабул қилинди.

Мазкур қонун моҳияти аҳолининг ҳожатманд тоифаларига кўрсатиладиган ижтимоий хизматларнинг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, ижтимоий хизматлар кўрсатишнинг умумий талаблари ва асосий йўналишларини белгилаш, шунингдек, ушбу соҳада давлат ва нодавлат ташкилотларининг ролини ошириш, ижтимоий ҳимоя соҳаси тизимидаги асосий тушунчаларни белгилашга қаратилган бўлиб, унда ижтимоий хизматларни аниқ ва манзилли амалга ошириш, эҳтиёжманд шахсларга ёрдам кўрсатиш, уларга бошқа фуқаролар билан бир қаторда жамият ҳаётида иштирок этиш имкониятларини яратиш ва уларнинг одатий ҳаётини эҳтиёжларини мустақил равишда таъминлаш бўйича комплекс ҳуқуқий, иқтисодий, психологик, таълимий, тиббий, реабилитацион ва бошқа чораларни амалга ошириш назарда тутилган.

⁵³ Кексалар ва ногиронларни қўллаб-қувватлаш кучайтирилади. - <https://www.gazeta.uz/uz/2016/12/29/keksalar>.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож эҳтиёжманд қатламлари ҳимоясини кафолатлаш бугунги кунда мамлакатимиз олдида турган устувор вазибалардан бири сифатида белгиланмоқда. Хусусан, бу масала 2017 – 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили»да амалга оширишга оид Давлат дастурида тўла ўз аксини топди.

Дастурда кекса ёшдаги аҳоли ижтимоий фаоллигини ошириш ва уларнинг жамиятдаги маъқеини ошириш мақсадида 2017 йил давомида «Нуроний» жамғармаси, «Маҳалла» жамғармаси, Хотин-қизлар кўмитаси, «Оила» илмий-амалий маркази, Ўзбекистон мусулмонлари идораси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари иштирокида кекса ёшдаги фуқароларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётида кенг қамровли иштирок этиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, жамият, оилалар ва маҳаллаларда тинчлик ва осойишталикни таъминлаш, шунингдек, ёш авлодни халқимизнинг кўп асрлик анъаналарини ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаш ишидаги ролини оширишга эришиш назарда тутилди. Мазкур тадбирлар учун ижрочилар маблағлари ҳисобидан 200 миллион сўм маблағ йўналтирилиши режалаштирилмоқда⁵⁴.

Мазкур йўналишда кекса авлодни қўллаб-қувватлаш ва манзилли ижтимоий ҳимоясини кенгайтириш борасида иш берувчилар ва касаба уюшмаларининг масъулиятини ошириш назарда тутилмоқда. Хусусан, бунда жамоа шартномалари ва келишувлари орқали кекса авлод вакилларини маънавий ва моддий қўллаб-қувватлаш мақсадида 15 минг нафар пенсия ёшидаги шахсга пенсияга чиқишдан олдин бир йўла моддий ёрдам бэриш ва уларни қимматбаҳо совғалар билан тақдирлаш, 14 минг нафар ходимга юбилей саналари муносабати билан қимматбаҳо совғалар топшириш, 55 минг нафар ишламайдиган пенсионерга (корхоналарнинг собиқ ходимларига) моддий ёрдам бэриш кузда тутилган. Мазкур ишларни амалга ошириш учун иш берувчилар маблағлари ҳисобидан 7 миллиард, Касаба уюшмалари маблағлари ҳисобидан 1 миллиард сўм маблағ йўналтирилмоқда.

Кекса ёшдаги аҳоли саломатлигини тиклаш ва уларга сифатли тиббий-ижтимоий хизмат кўрсатишни янада самарали ташкил этиш мақсадида 2017 йилда мамлакатимиз ҳудудларидаги ижтимоий муассасаларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш бўйича комплекс чоралар амалга оширилмоқда. Шу мақсадда давлат бюджети маблағлари ҳисобидан жами 49 миллиард 312 миллион сўм маблағ йўналтирилади⁵⁵.

Жорий йилда Ҳаракатлар дастурида ҳақиқатан ҳам эҳтиёжманд ва давлат кўмагига муҳтож бўлган кам таъминланган оилаларни аниқлаш,

⁵⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 214-анд.

⁵⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 216-банд.

уларга нафақа ва моддий ёрдам тайинлаш, вақтинчалик яшаш жойи бўйича нафақа, моддий ёрдам тайинлаш тартибини белгилашда қулайликлар назарда тутган ҳолда, кам таъминланган оилаларга ижтимоий нафақалар ҳамда моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 15 февралдаги 44-сонли қарори билан тасдиқланган низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритишни назарда тутувчи Вазирлар Маҳкамасининг қарори лойиҳасини ишлаб чиқиш кўзда тутилмоқда⁵⁶. Бу ўз ўрнида ижтимоий ҳимояни манзилли равишда ташкил этиш учун ҳуқуқий база яратилишига хизмат қилади.

Бундан ташқари, бу борадаги ишлар кўламини янада кенгайтириш, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини, маҳаллаларда, айниқса, чекка қишлоқларда яшаётган ёлғиз қариялар, ногиронлар, кам таъминланган фуқароларни моддий ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш, болалар ва махсус муассасаларни витаминлаштирилган озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш бўйича махсус чора-тадбирлар ишлаб чиқилди⁵⁷. Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш учун «Соғлом авлод учун» фонди, «Амери Керз» халқаро ташкилоти, «Resource and Policy Exchange» ташкилоти, «ТОМ's SHOES» ташкилотлари (келишув асосида) хайрия маблағлари ҳисобидан 632 миллион доллар маблағ йўналтирилиши режалаштирилмоқда.

Аҳолининг ҳимояга муҳтож қатламларини ижтимоий ҳимоя қилиш, уларнинг соғлигини тиклаш, сифатли тиббий-ижтимоий хизмат кўрсатиш борасида бир қатор салмоқли ишлар амалга оширилиши режалаштирилди*. Айниқса, манзилли, ҳудудларда, чекка жойларда бу борада йирик лойиҳаларнинг амалга оширилиши эътиборга лойиқдир.

2017 йил давомида 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари, нафақахўрлар, ногиронлар, ёлғиз қариялар ва аҳолининг бошқа ночор қатламларидан камида 35 минг нафарининг санаторий муассасаларида бепул даволанишини ташкил этиш учун давлат бюджети маблағлари ҳисобидан 18 миллиард сўм маблағ йўналтирилмоқда.

Биргина 2017 йилда ногирон шахсларни протез-ортопедия воситалари, реабилитация техника ва ёрдамчи воситалар билан бепул таъминлаш йўли билан қўллаб-қувватлаш, уларни жамиятга қайтариш мақсадида реабилитация тадбирларининг самарадорлигини ошириш мақсадида бепул асосда камида 10 минг нафар ногирон ва ёлғиз қарияни протез-ортопедия буюмлари ва техник реабилитация воситалари билан таъминлаш режалаштирилган. Бу йўналишда ишларни амалга ошириш учун бюджет ва ижрочи маблағлар ҳисобидан 2,5 миллиард сўм маблағ йўналтирилмоқда.

Мустақиллигимизнинг илк йилларидан бошлаб, давлатимиз томонидан инсон саломатлигини янада мустаҳкамлаш, соғлом инсонлар сафини кенгайтириш, оналар ва болалар соғлигини муҳофаза қилиш, соғлом турмуш тарзини кенг омма ўртасида шакллантириш, оилада тиббий маданиятни

⁵⁶ Ўша манба, 217-банд.

⁵⁷ Ўша манба, 218-банд.

ошириш, ҳар бир шахснинг саломатлиги ўз кўлида эканини аҳоли ўртасида кенг тарғиб қилиш, соғлом жамиятни ташкил этишга катта эътибор қаратилган. Бу борада 1996 йил 29 августда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг соғлиғини сақлаш тўғрисида"ги Қонун, 1998 йил 10 ноябрда қабул қилинган "Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш Давлат дастури тўғрисида"ги 2107-сонли Президент Фармони, 2011 йил 28 ноябрдаги "Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 1652-сонли Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори ҳамда 2015-2020 йиллар даврида Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг соғлом овқатланишини таъминлаш концепциясини ва чора-тадбирлар комплексини таъминлаш тўғрисидаги Вазирлар Маҳкамасининг Қарори аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Фуқароларнинг дам олиш, соғлиғини қайта тиклаш, спорт билан шуғулланиш имкониятларини ошириш учун инфратузулмани яхшилаш ва жиҳозлаш учун 2017-2018 йиллар давомида жами 49,5 миллиард сўм маблағ йўналтирилиб, мамлакатимиз бўйича санаторийлар, ёшлар марказлари, сузиш ҳавзаси, ўйингоҳлар, стадион, маданият ва спорт мажмуаси барпо этилишига йўналтирилмоқда.

Болалар соғломлаштириш оромгоҳларини ўрнатилган тартибда куриш, реконструкция қилиш ва капитал таъмирлаш ишларини амалга ошириш, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш учун Касаба уюшмалари маблағлари ҳисобидан 18 миллиард 540,7 миллион сўм маблағ йўналтирилиб, Сурхондарё вилоятида 200 ўринли «Амударё соҳили» оромгоҳини куриш ишларини якунлаш; Андижон вилоятидаги «Боғишамол» оромгоҳини реконструкция қилиш; Сирдарё вилоятидаги «Сирдарё» оромгоҳини реконструкция қилиш; Навоий вилоятидаги «Ишонч» оромгоҳида сузиш ҳавзасини куриш⁵⁸ ишларининг амалга оширилиши, ҳеч шубҳасиз, ёш авлодни соғлом ва баркамол этиб тарбиялашга ҳукуматни эътиборининг амалдаги ифодасидир.

Бундан ташқари, ходимлар ва уларнинг оила аъзоларини соғломлаштириш ва дам олишини ташкил этиш мақсадида касаба уюшмалари тизимидаги «Оқтош» санаторийсида, «Зомин» санаторийсида ётоқ биноларини куриш; Сурхондарё вилоятидаги «Термиз марвариди» санаторийсини капитал таъмирлаш ва реконструкция қилиш; Наманган вилояти «Чодак» қишлоқ фуқаролар йиғинида дам олиш уйини куриш ишларни амалга ошириш учун, йил давомида Касаба уюшмалари маблағлари ҳисобидан 17 миллиард 810 миллион сўм йўналтирилмоқда. Бунда асосий эътибор, аёллар ва болаларни соғломлаштириш ва дам олдириш самарадорлигини оширишга қаратилади.

2016 йил - "Соғлом она ва бола йили" давлат дастури доирасида

⁵⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" 4947-сонли Фармони, 241-банд.

мамлакатимиздаги тиббиёт муассасаларини замонавий диагностика ва даволаш ускуналари билан жиҳозлаш учун 80 миллион доллар қийматидаги кредит ва грант маблағлари йўналтирилди.

Давлат дастурида белгиланган тадбирлар бўйича 9 миллионга яқин фарзанд кўриш ёшидаги аёллар ва 10 миллионга яқин болалар тиббий кўрикдан ўтказилиб, соғломлаштирилди. Жумладан, Республика ихтисослаштирилган педиатрия илмий-амалий тиббиёт марказида эшитиш бўйича нуқсонли бўлган 350 дан ортиқ болада кохлеар имплантация операциялари амалга оширилди. Бунинг учун 21 миллиард сўм маблағ сарфланди. Ана шундай ишлар қаторида 700 минг нафар бола пневмокок инфекцияси ва бошқа юқумли касалликларга қарши эмланди⁵⁹.

Мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш борасидаги изчил ислохотлар туфайли “Соғлом она ва бола йили” давлат дастури умуммиллий ҳаракатга айланди. Шу борадаги ишлар изчил амалга оширилаётгани туфайли кейинги беш йилда мамлакатимизда ҳар 100 минг чақалоққа нисбатан оналар ўлими 23,1 дан 19 тага, 5 ёшгача бўлган болалар ўлими 14,8 тадан 13,9 тага, чақалоқлар ўлими 11 тадан 10,7 тага камайди. Ушбу кўрсаткичлар бўйича Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Мингйиллик ривожланиш мақсадларига тўлиқ эришди⁶⁰. Нуфузли халқаро институтларнинг эътирофи этишича, Ўзбекистон дунёнинг 125 давлати орасида хотин-қизлар учун қулай шароитлар яратиш ва оналикни муҳофаза қилиш борасида етакчи ўринлардан бирини эгаллаб турибди. Жаҳон рейтингда мамлакатимиз ёш авлод саломатлигига энг кўп ғамхўрлик кўрсатаётган 10 та давлат сафидан жой олди. Аҳоли генофондини яхшилаш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида аёлларнинг ўртача умри 66 ёшдан 73,5 ёшга узайди. Оналар ва гўдаклар ўлими 3 баробар камайди⁶¹.

Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза этишга қаратилган муҳим ижтимоий-иқтисодий дастурлар қабул қилинди. Соғлиқни сақлаш тизимини тубдан ислох этиш асосида она ва бола соғлиғини асраш бўйича дунё эътирофи этаётган миллий модель яратилди. Болалар ва ўсмирлар ўртасида соғлом турмуш тарзини қарор топтиришга, оилаларнинг моддий ва маънавий асосларини мустаҳкамлашга, ҳар томонлама соғлом фарзандларни

⁵⁹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлигини таъминлаш ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикасининг сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2016 йил 8 декабрь.

⁶⁰ Фарзандлари соғлом юрт. www.xs.uz

⁶¹ “Ягонасан, муқаддас Ватаним, севги ва садоқатим сенга бахшида, гўзал Ўзбекистоним!” Ўзбекистоннинг 23 йиллик мустақил тараққиёт йўлида турли соқаларда қўлга киритилган ютуқ ва натижалар, мамлакатимизнинг салоҳияти ва қудрати, туб ислохотларнинг моҳияти ва аҳамиятини аҳолининг кенг қатламларига етказиш, жойларда ташкилий-амалий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий тадбирлар ҳамда тарғибот-ташвиқот ишларида фойдаланиш учун услубий қулланма / Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат бошқаруви академияси; Республика маънавият тарғибот маркази; Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. — Тошкент: «Маънавият», 2014. 126-6.

шакллантириш, уларнинг саломатлигини муҳофаза қилишга катта эътибор қаратилди. Чунончи, илк давлат мукофотларидан бири – “Соғлом авлод учун” ордени таъсис этилиши ҳам рамзий маъно касб этди. Республикамизда мустаҳкам оилада соғлом турмуш тарзини барқарорлаштиришга қаратилган барча саъй-ҳаракатларимиз ислохотларимиз стратегиясига мос бўлиб, келгусида юртимизда тинчлик-тотувлик ҳамда тараққиётга, ёш оилаларнинг мустаҳкамлигига қўшилган ҳисса бўлади.

Аҳолига сифатли тиббий хизмат кўрсатиш халқ манфаатларини таъминлашнинг муҳим омили ҳисобланади. Айнан шу соҳани ривожлантириш ҳамда комплекс чора-тадбирларни янада кенгроқ амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 5 январь ва 7 февраль кунлари соғлиқни сақлаш соҳасининг бир гуруҳ етакчи мутахассислари билан учрашди.

Соғлиқни сақлаш соҳасини ислох қилиш давлат сиёсатининг энг муҳим йўналишларидан бири эканлигини, мамлакатимизда соғлиқни сақлаш тизимини янада такомиллаштириш, тиббиёт ходимлари меҳнатини рағбатлантириш, даволашнинг замонавий технология ва усулларини кенг жорий этишга алоҳида эътибор қаратди. Тиббиёт соҳасида бажарилиши лозим бўлган ишлар, ечимини кутаётган муаммолар ҳақида атрофлича тўхталди.

Мамлакатимиз соғлиқни сақлаш соҳасини янада ривожлантириш, кўрсатилаётган тиббий хизматлар сифатини халқаро стандартлар даражасига кўтариш, ёш мутахассисларни тарбиялаш жараёнига илғор таълим технологияларини кенг жорий этиш, дунёнинг етакчи тиббиёт марказлари ва ўқув муассасалари, таниқли олимлар ва мутахассислар билан ҳамкорликни кенгайтириш масалалари юзасидан аниқ топшириқлар берилди. Бирламчи тиббиёт муассасалари, айниқса, қишлоқ врачлик пунктлари, оилавий поликлиникалар, патронаж хизмати, тез тиббий ёрдам тизимининг фаолияти ҳамон қониқарсиз аҳволда қолаётганлиги, шифохоналар ва аҳолини доридармон воситалари ва тиббиёт буюмлари билан таъминлаш, жумладан, ижтимоий дорихоналар ташкил этиш бўйича берилган топшириқлар ижроси талаб даражасида эмаслиги қайд этилди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мамлакатимизни 2016 йилдаги ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунларини ҳар томонлама таҳлил қилиш ҳамда мамлакатимиз ҳукуматининг 2017 йил учун иқтисодий ва ижтимоий дастури энг муҳим йўналишлари ва устувор вазифаларини белгилашга бағишланган кенгайтирилган мажлисидаги нутқида аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш соҳасида мавжуд камчилмикларга тўхталиб ўтар экан, Президент Ш. Мирзиёев қишлоқ врачлик пунктларини ислох қилиш самарадорлиги пастлиги, бугунги кунда уларда 2 минг 500 нафар врач етишмаслиги, бу масканларни замонавий ускуналар билан жиҳозлаш ва дори воситалари билан таъминлаш даражаси жуда паст, диагностика даражаси пастлиги ва врачларнинг малакаси етарли эмаслиги,

тез тиббий ёрдам тизимида жиддий камчиликлар мавжудлиги таъкидланди. Соҳадаги мазкур муаммоларни бартараф этиш учун қишлоқ врачлик пунктлари, юқори технологиялар асосидаги ихтисослашган марказлар ва тез тиббий ёрдам станциялари бўйича мавжуд камчиликларни бартараф этиш юзасидан таклифларни ва тегишли ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш, врачлар ва тиббиёт ходимлари малакасини ҳам мамлакатимизда, ҳам етакчи хорижий клиникаларда ошириш бўйича таъсирчан тизим яратишга қаратилган комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, 340 номдаги дори воситалари ва тиббиёт буюмлари чегараланган нарх бўйича сотилишини ташкил этиш ишларига келгусида жиддий эътибор қаратиш таъкидланди⁶². Жумладан, Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ, 78 та туман тиббиёт бирлашмасини, 7 та шаҳар ва 2 та вилоят кўп тармоқли тиббиёт марказини қайта қуриш, тез тиббий ёрдам хизматини 1200 та махсус автотранспорт билан таъминлаш режалаштирилмоқда. Соғлиқни сақлаш тизимининг бирламчи бўғини бўлган қишлоқ врачлик пунктлари фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида қишлоқ врачлик пунктларнинг мунтазам фаолиятини таъминлашга хизмат қилувчи қўшимча қулайлик яратиш мақсадида уларнинг врачларига иш жойи ёнидаги ҳудудларда уй-жойлар қуриб бэриш, қишлоқ врачлик пунктларнинг моддий-техник базасини кучайтириш ҳамда уларни малакали кадрлар билан таъминлаш кўзда тутилмоқда⁶³.

2017-2021 йилларда Республика ихтисослаштирилган тиббиёт марказлари, илмий-текшириш институтлари ва Олий ўқув юртлари клиникалари етакчи мутахассисларини жалб қилган ҳолда, кенг тарқалган касалликларнинг олдини олиш ва эрта аниқлашга қаратилган «Ҳеч ким меҳр ва эътибордан четда қолмасин» шиори остида кенг қамровли тиббий кўрик тадбирларини ўтказиш режалаштирилмоқда. Натижада келгуси 5 йилда мамлакатимизнинг чекка туманлари аҳолисини чуқурлаштирилган тиббий кўриқдан ўтказиш, касалликларни эрта аниқлаш ва олдини олишга қаратилган тадбирлар амалга оширилади. Вилоятлар аҳолисини сифатли тиббий ёрдам билан таъминлаш мақсадида Республика ихтисослашган тиббиёт марказлари шифокорларининг жойларга чиқиб, жарроҳлик амалиётлари ва бошқа тиббий хизматлар кўрсатишини ташкил этиш бўйича махсус чора-тадбирлар дастури қабул қилинади. Бу жараёнда эса Республика ихтисослашган тиббиёт марказлари хизматидан фойдаланувчиларга қўшимча қулайликлар яратилади. Аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш сифати янада ошади⁶⁴.

⁶² Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. // Халқ сўзи, 2017 йил 16 январь.

⁶³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 233, 235-банд.

⁶⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 219-банд.

Соғлиқни сақлаш бўйича қонунчилик асосларини янада мустаҳкамлаш мақсадида «Одам аъзолари ва тўқималарини трансплантация қилиш тўғрисида»ги Қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш режалаштирилмоқда. Мазкур қонун лойиҳасини қабул қилиш орқали аҳолига кўрсатиладиган тиббий хизматлар доираси кенгайтирилади ҳамда одам аъзолари ва тўқималарининг трансплантация қилиниши тартиби белгиланади, шунингдек, аҳолининг трансплантацияга муҳтож бўлган тоифасига қонуний асослар ва тартибларда шу турдаги тиббий хизматдан фойдаланиш имконияти яратилади⁶⁵.

“Ҳаракатлар стратегияси” доирасида 2017-2021 йилларда 220 миллион сўм эвазига ижтимоий ҳимояга муҳтож оилалар учун тиббий-ижтимоий патронаж бригадаларининг кучи билан тоғли, чўл ва бориш қийин бўлган ҳудудларда, шунингдек, алоҳида эътибор талаб этиладиган туманларда аҳоли тиббий кўрикдан ўтказилади, экологик жиҳатдан ноқулай минтақаларда яшовчи (Навоий, Қашқадарё, Сурхондарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси) аҳоли учун «Саломатлик» поездлари ташкил этилади. Бориш қийин бўлган ҳудудларда яшовчи аҳолини чуқур тиббий кўрикдан ўтказиш орқали аҳолининг ижтимоий ҳолатини аниқлаб, соғлом оила шакллантирилади ва аҳолида тиббий саводхонлик маданияти оширилади⁶⁶.

Оналар ва болаларга кўрсатиладиган тиббий хизмат сифатини ошириш, оналар ва янги туғилган чақалоқларга юқори малакали тиббий хизмат кўрсатиш мақсадида 5,8 миллион АҚШ доллари миқдорида, Жаҳон банкининг Халқаро тараққиёт уюшмаси, «Саломатлик-3» лойиҳаси, бюджет маблағлари ҳисобидан оналар ва болаларга юқори малакали тиббий ёрдам кўрсатиш учун туман ва шаҳар тиббиёт бирлашмаларининг 40 та туғруқ бўлими негизида туманлараро перинатал марказлар ташкил этиш⁶⁷ кўзда тутилмоқда.

Чақалоқлар ҳамда ҳомиладор аёллардаги туғма ва авлоддан-авлодга ўтувчи патологияни эрта аниқлаш орқали соғлом авлод туғилиши учун шарт-шароитлар яратиш асосида 1 625,8 минг доллар сармоя ҳисобидан Республика скрининг марказида ва унинг ҳудудий филиалларида ҳомиладор аёллар ҳамда чақалоқлар орасида перинатал ва неонатал скрининг ҳамда соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғини даражасида ҳомиладор аёлларнинг оммавий, барвақт перинатал скринингини ўтказиш режалаштирилмоқда⁶⁸.

Бу соҳада ишлар сифатини тубдан яхшилаш мақсадида бугун соғлиқни сақлаш соҳасининг узвий бўғини саналган тиббий-профилактика хизмати жаҳон андозалари талабларига тўлиқ жавоб берадиган замонавий тизимга айланмоғи зарур.

⁶⁵ Ўша манба, 221-банд.

⁶⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 222-банд.

⁶⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 224-банд.

⁶⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 223, 225-банд.

Маълумки, мазкур бўгин моҳиятан кенг жамоатчилик орасида касалланишнинг олдини олиш, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга йўналтирилгани билан аҳамиятлидир. Ушбу мақсадда сурункали касалликларни, жумладан, яширин ва аввал аниқланмаган касалликларни эрта аниқлаш тадбирларини амалга ошириш, кўп тармоқли поликлиникаларнинг 7-9 нафар тор соҳа мутахассислари ва умумий амалиёт шифокорлари томонидан хавф гуруҳига мансуб аҳолини чуқурлаштирилган тиббий кўриклар, сурункали касаллиги бор аҳолини йилига 2-6 марта (бемор ҳолатидан келиб чиқиб) тизимли диспансер кўриклари, никоҳга кирувчи шахсларни тиббий кўриклар, 3,6 миллион аҳолини флюорографик кўриклар билан қамраб олиш⁶⁹ кўзда тутилмоқда. Аҳолининг профилактик тадбирлар билан қамровини янада кенгайтириш мақсадида ўзгалар парваришига муҳтож, уруш ва меҳнат фронти қатнашчилари, ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган аҳолидан сурункали касалликка чалинганларни жадвал асосида ташкиллаштириладиган «Патронаж ойлиги»да тиббий ходимларнинг фаол катновлари амалга оширилади.

2017 йил Инвестиция дастури доирасида 519 350 миллион сўм миқдорида аҳолига кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифатини ошириш, даволаш-профилактика муассасаси, туғруққа ёрдам берувчи ва болалар тиббиёт муассасаларининг моддий-техник базасини янада мустаҳкамлаш, қурилиш, реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш ишлари кўзда тутилмоқда⁷⁰.

Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишни янада чуқурлаштириш борасида 2017-2021 йилларда барча туман, шаҳар тиббиёт бирлашмалари ва оилавий поликлиникалар, онкологик муассасалар, республика ихтисослаштирилган илмий-амалий тиббиёт марказлари, Давлат санитария эпидемиология назорат марказларини, Республика илмий шошилиш тиббий ёрдам маркази, тиббиёт олий таълим муассасаларининг клиникалари ва республика клиник шифохоналарини ҳамда тўртинчи даражали кўп тармоқли болалар тиббиёт марказларининг моддий-техник базаси мустаҳкамланади ва аҳолига кўрсатилаётган тиббий ёрдам сифати оширилади⁷¹.

Маълумки, мамлакатимизда мустақилликнинг илк йиллариданок хотин-қизларга ғамхўрлик кўрсатиш, уларни ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, сиёсий фаоллигини ошириш, касбий, жисмоний, маънавий ҳамда интеллектуал салоҳиятини юксалтириш, қиз болаларни замонавий касб-хунарга ўргатиш, уларни спортга кенг жалб этиш, соғлом оилани шакллантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Ўзбекистон Хотин-қизлар қўмитаси мамлакатимиз хотин-қизларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб, халқаро аёллар ҳаракати ҳамда бошқа нуфузли тузилмалар билан кенг ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ўзбекистон

⁶⁹ Ўша манба, 228-банд.

⁷⁰ Ўша манба, 232-банд.

⁷¹ Ўша манба. – 234 банд.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Республикасининг биринчи Президенти Ислон Каримов ташаббуси билан 1991 йилда ташкил топган мазкур ташкилот охириги йилларда халқаро майдонда ўз обрў-эътиборини кучайтирди. Айниқса, Президентимизнинг 2004 йил 25 майдаги “Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитаси фаолиятини кўллаб-қувватлаш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони кўмита тизимининг яна бир босқич кўтарилишига асос бўлди.

Хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, оила ва жамиятдаги мавқеини мустақамлаш, оила, оналик ҳамда болаликни муҳофаза қилишда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, ўнлаб қонунлар, саксонга яқин фармон ва қарорлар, давлат дастурлари ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Чунончи, Асосий Қонунимизнинг 46-моддасида хотин-қизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлилиги белгилаб қўйилгани уларнинг давлат ҳамда жамиятни бошқаришдаги иштирокини кенгайтириш, юртимиз равнақи йўлида бор салоҳият ва имкониятларини ишга солиб, меҳнат қилишларига шароит яратмоқда. Шу билан бирга, мамлакатимиз соҳага оид турли конвенция, битим ҳамда шартномаларга қўшилган.

Юртимизда хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий майдондаги фаоллигини янги бир поғонага кўтариш мақсадида 2004 йили Ўзбекистон Республикасининг сайлов қонунчилигига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилиб, сиёсий партиялардан вакиллик органлари ҳамда парламент депутатлигига номзод кўрсатиш жараёнида хотин-қизлар учун 30 фоизли квота жорий этилди.

Аёлларнинг 13 нафарига “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвони, 64 нафарига “Ниҳол” мукофоти берилган бўлса, улар Конституциявий суд тизимида 20 фоизни, Олий суд соҳасида 14,6 фоизни, ишлаб чиқариш тизимида 42,8 фоизни, қишлоқ хўжалигида қарийб 43 фоизни, таълим, маданият ва илм-фан соҳасида 72,9 фоизни, соғлиқни сақлаш тизимида 75,3 фоизни ташкил этади. Бундан ташқари, хотин-қизлар томонидан 300 дан ортиқ докторлик, 3 мингга яқин номзодлик диссертациялари ҳимоя қилинган⁷².

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2017 йил 4 мартда, халқаро хотин-қизлар куни арафасидаги мамлакатимизнинг етакчи хотин-қизлар вакиллари билан учрашиб, уларни, бутун юртимиз аёлларини байрам билан табриклаб, мамлакатимизда мустақиллик, йулларида хотин-қизлар манфаатларини ҳимоя қилиш борасида амалга оширилган ишларни сар ҳисоб қилиб, бу борадаги долзарбвазифаларга атрофлича тўхтаб ўтди. Президентимизнинг Ўзбекистон хотин-қизлар кўмитаси фаолияти самарадорлигини оширишга қаратилган қарори бу йўлдаги катта амалий кадам бўлди.

⁷² Бетақоримсан, яғонасан, Она ватаним, Ўзбекистоним. Ўзбекистоннинг 24 йиллик мустақил тараққиёт йўлида турли соқаларда қўлга киритилган ютуқ ва натижалар, мамлакатимизнинг салоҳияти ва қудрати, туб ислохотларнинг моҳияти ва аҳамиятини аҳолининг кенг қатламларига етказиш, жойларда ташкилий-амалий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-маърифий тадбирлар ҳамда тарғибот-ташвиқот ишларида фойдаланишга мўлжалланган услубий қулланма / Республика маънавият ва маърифат Кенгаши.Т.:”Маънавият”, 2015.134-б.

Мамлакатимизда аҳоли саломатлигини мустаҳкамлашнинг муҳим ва самарали омили бўлган жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. 2017-2021 йилларда аёллар ўртасида спортнинг оммавийлигини ошириш, корхона ва ташкилотларда меҳнат қилаётган аёллар саломатлигини мустаҳкамлаш мақсадида келгусида Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида «Соғлом она – соғлом бола» шиори остида анъанавий минтақавий «Аёллар спорт фестивали», «Соғлом авлод учун» кубоги учун сузиш, синхрон сузиш, сувга сакраш, гимнастика, бадий гимнастика, спорт рақси ва гимнастикаси каби спорт мусобақалари ҳамда бошқа тадбирлар ўтказилади⁷³.

Аёлларни моддий қўллаб-қувватлаш мақсадида Ўзбекистон Касаба уюшмалари Федерацияси томонидан 1500 миллион сўм миқдорида мамлакатимизнинг турли ҳудудларида яшовчи 2 минг нафар эҳтиёжманд оила аёллари электр маиший техника жиҳозлари бэриш йўли билан рағбатлантирилади⁷⁴.

Оилалар фаровонлигини таъминлаш, оилалар ва маҳаллаларда ижтимоий-маънавий муҳитнинг барқарорлигини сақлаш, соғлом турмуш тарзини янада мустаҳкамлаш, соғлом ва баркамол авлодни тарбиялашда жамоат ташкилотларининг ижтимоий ҳамкорлигини кенг йўлга қўйиш мақсадида оилаларнинг ижтимоий-маънавий ҳолатини тизимли ўрганишнинг самарали механизмининг яратиб, амалиётга тадбиқ этиш ҳамда аҳоли турмуш даражасининг ҳақиқий аҳволини доимий ўрганиб бориш, жойлардаги жамоатчилик вакилларига бу борада услубий кўмаклашиш, оилалардаги мавжуд муаммоларни аниқлаб, уларни бартараф этиш борасида чоратадбирлар дастури ишлаб чиқилади⁷⁵. Бу борада оилалар мустаҳкамлигини таъминлаш, оиланинг фарзанд тарбияси борасидаги масъулиятини ошириш, оилавий кадриятларни мустаҳкамлаш, жамиятда тинчлик ва барқарорликни сақлашда оиланинг тутган ўрнини кўрсатиш ҳамда оила институтининг мавқеини ошириш мақсадида 15 май – Халқаро оила куни муносабати билан «Инсон ва оила манфаати – жамият фаровонлиги» номли телемарафон ўтказилади⁷⁶.

Ҳудудларда аҳоли, айниқса, хотин-қизлар билан мулоқотда бўлиш, оилаларга кириш, уларнинг муаммоларини ҳал қилиш, хотин-қизлар, ёшлар ва вояга етмаганларнинг манфаатларини таъминлаш мақсадида етук ва масъул мутахассислар томонидан маҳаллаларда сайёр қабуллар ташкил қилиб, зарур ҳуқуқий, психологик ва тиббий ёрдамлар кўрсатилади. Фуқароларнинг маиший муаммо ва камчиликлари жойларда ҳал этилади, уларга ҳуқуқий, психологик ва тиббий ёрдамлар кўрсатилади⁷⁷.

⁷³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 226-банд.

⁷⁴ Ўша манба, 227-банд.

⁷⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” 4947-сонли Фармони, 236-банд.

⁷⁶ Ўша манба, 237-банд.

⁷⁷ Ўша манба, 223, 238-бандлар.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитасининг, республика хотин-қизлар жамоат ташкилотларининг аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг мамлакатимиз сиёсий-ижтимоий, социал-иқтисодий ва маданий ҳаётида тўлақонли иштирок этишини таъминлаш, хотин-қизлар ҳамда ёшларнинг маънавий ва интеллектуал савиясини юксалтириш борасида олиб бораётган ишларининг самарадорлигини ошириш мақсадида «Хотин-қизларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш марказлари фаолиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори лойиҳасини ишлаб чиқилади. Ушбу қарор асосида аҳолининг муаммоли масалаларини ҳал этишнинг самарали тизими яратилади.

Мамлакатимизда аёллар бандлигини таъминлашга қаратилган дастурлар асосида яратилаётган иш ўринлари йилдан-йилга ортиб бормоқда. Хотин-қизлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш борасида мамлакатимиз эришаётган ютуқлар, айниқса, уй меҳнатини ривожлантиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар диққатга сазавор. Бу, ўз навбатида, аёлларнинг оила моддий фаровонлигига муносиб ҳисса қўшишларига, шу билан бирга, фарзанд тарбияси билан бевосита шуғулланишларига имкон беради.

Мамлакатимиз соғлиқни сақлаш тизимида амалга оширилаётган ислохотлар жараёнида фармацевтика саноатини ривожлантириш, аҳоли ва даволаш муассасаларини сифатли, хавфсиз ва арзон дори-дармон воситалари билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан зиёд фармацевтика корхонаси фаолият кўрсатиб, улар томонидан 2 мингдан ортиқ турдаги дори-дармон воситалари ишлаб чиқарилмоқда. Шунингдек, дори воситаларини ишлаб чиқариш ва улар билан аҳоли ҳамда даволаш-профилактика муассасаларини таъминлаш мақсадида мазкур соҳадаги ишларни ташкил этишнинг мустаҳкам ҳуқуқий асослари барпо этилди. Йигирмадан ортиқ қонун, бир юз йигирмадан зиёд меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар бу йўналишдаги ишларни тартибга солишда муҳим ҳуқуқий асос бўлмоқда.

Аҳоли ва тиббиёт муассасаларининг арзон ва сифатли дори-дармон воситалари ҳамда тиббиёт буюмлари билан таъминланганлик даражасини янада ошириш, уларнинг нархини белгилаш бўйича очиқ-ошкора механизмни жорий этиш, мамлакатимизда арзон ва сифатли препаратлар бўлишига қарамасдан ташхис қўйиш ва даволаш стандартларида кўзда тутилмаган ҳамда асосан қиммат импорт дори-дармон воситаларини тавсия этиш каби номақбул амалиётнинг олдини олиш ва келгусида бундай ҳолатларга йўл қўймаслик мақсадида Президент Ш.Мирзиёевнинг 2016 йил 31 октябрдаги “Аҳолини дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмлари билан таъминлашни янада яхшилашга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги⁷⁸ ПҚ-2647 қарори бу борадаги ишлар кўламини кенгайтириш, халқимизни арзон ва сифатли дори-дармон воситалари ҳамда тиббиёт буюмлари билан таъминлаш даражасини оширишда муҳим дастуриламал бўлмоқда.

⁷⁸ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2016 йил 26 декабрь, 51-сон.

Ушбу ҳужжат асосида соҳа бўйича мутасадди ташкилотлар ҳамкорлигида тиббиётда кенг қўлланиладиган 343 номдаги ижтимоий аҳамиятга эга дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмлари учун қатъий нархларни белгилаш тартиби жорий этилди. Қарорда 2017 йилнинг 1 январидан эътиборан четдан олиб келинадиган, шунингдек, мамлакатимиз ишлаб чиқарувчиларидан сотиб олинган дори-дармон воситалари ва тиббиёт буюмларига қўйилган устамалар улгуржи савдо учун сотиб олинган қийматидан 15 фоиздан, чакана савдо учун улгуржи нархидан 20 фоиздан ортиқ бўлишига йўл қўйилмаслиги қатъий белгилангани аҳолининг барча тоифалари манфаатига хизмат қилмоқда⁷⁹.

Барча дорихоналарда бўлиши мажбурий бўлган 76 турдаги дори воситалари ва тиббий буюмлар ҳамда шифокор рецептсиз берилган 1033 турдаги дори-дармон воситалари рўйхати дорихоналарнинг харидорга қулай ва кўринарли жойига илиб қўйилмоқда. Тиббиёт ходимлари ва дорихоналар масъуллари учун амалий семинарлар ташкил этилиб, қарорнинг моҳияти, унда белгиланган вазифалар тушунтирилмоқда.

Пенсионерлар, ногирон, ёлғиз кексалар, аҳолининг бошқа эҳтиёжманд тоифаларининг тўлақонли ҳаёт кечиришларини таъминлаш учун уларга тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш тизимини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш соҳасида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Халқимизга муносиб турмуш шароитини яратиш бўйича, аҳоли соғлиғини сақлаш масаласи давлатимиз ва жамиятимизнинг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда. Ҳаракатлар стратегиясида аёллар ва кизларнинг саломатлигини мустаҳкамлаш, улар орасида жисмоний тарбия ҳамда спортни омдалаштириш, шунингдек, кексалар, ўзгалар парваришига муҳтож, уруш ва меҳнат fronti қатнашчилари, ижтимоий ҳимояга муҳтож шахсларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш билан боғлиқ долзарб чора-тадбирлар ҳам камраб олинганлиги юртимизда "Инсон манфаатлари ҳар нарсадан улуғ" тамойилининг амалга оширилишини таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

5.3 Озиқ-овқат хавфсизлиги таъминлаш зарурияти

Озиқ-овқат хавфсизлиги ва уни таъминлаш масаласи бевосита миллий хавфсизликни таъминлаш билан чамбарчас боғлиқдир. Ҳозирги пайтда озиқ-овқат хавфсизлиги муаммолари кишилар ҳаёт фаолиятининг муҳим тизими сифатида жиддий аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Ушбу муаммо ўзининг долзарблиги жиҳатидан ҳарбий ва умумиқтисодий хавфсизлик билан бир қаторда туради. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш мамлакат суверинитетини, иқтисодий хавфсизлигини ва ижтимоий барқарорликни сақлаб қолишнинг муҳим шартларидан бирига айланмоқда. Ўз-ўзини озиқ-

⁷⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" 4947-сонли Фармони, 223-банд.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

овқат маҳсулотлари билан таъминламасдан туриб, миллий хавфсизликнинг бошқа компонентлари тўғрисида сўз юритиб бўлмайди.

Озиқ-овқат хавфсизлиги - мураккаб тизимли ва кўп поғонали муаммо бўлиб, мамлакатнинг жуда кўп иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларига тегишли бўлади.

Озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини учта даражада кўриб чиқиш мумкин:

- халқаро даражада;
- ички иқтисодий;
- алоҳида инсон, оила, аҳолининг ижтимоий гуруҳлари даражасида.

Озиқ-овқат хавфсизлиги муаммосини халқаро жиҳатидан кўриб чиқиладиган бўлса, биринчи навбатда, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти томонидан хавфсизликни етарли даражасини белгилаш ёки аниқлаш бўйича ишлаб чиқилган мезонларини айтиб ўтиш керак бўлади. Ушбу Ташкилотнинг таъкидлашича, алоҳида минтақаларда ишлаб чиқариш ҳажмларидаги қисқаришларни ўрнини босиш учун озиқ-овқат маҳсулотларининг маълум даражадаги заҳираларига эга бўлиш керак бўлади. Мана шундай заҳиралар даражаси жаҳон эҳтиёжларининг 20 фоизи даражасида бўлиши керак. Мутахассисларнинг фикрича, ушбу даража бир неча йиллар давомида критик нуқтадан пастда бўлган.

Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминланиши бозор баҳоларини давлат томонидан тартибга солишнинг иқтисодий усулларида фойдаланиш зарурлигини тақозо этади.

Бундан ташқари озиқ-овқат хавфсизлиги давлатнинг мамлакат ва уни минтақаларини озиқ-овқат билан таъминлаш тизимида турли табиий офатлар ва фавқулотда ҳолатлар натижасида юзага келадиган бузилишларни олдини олишга бўлган қодирлигини ҳам кўзда тутати. Бунинг учун эса доимо янгилашиб ва ўрни тўлдириб туриладиган стратегик озиқ-овқат заҳираларини ва уларни тақсимлаш ҳамда улардан фойдаланиш тизимини яратиш зарур бўлади.

Демак, озиқ-овқат хавфсизлиги ички имкониятлардан фойдаланган ҳолда мамлакат аҳолисининг асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан етарли даражада таъминланишини, импорт маҳсулотларга боғлиқликни камайтиришга еришишни ифодалайди.

Бугунги кунда йер юзида 6 миллиарддан зиёд аҳоли истиқомат қилмоқда. Ҳар соҳада кечаётган глобаллашув жараёни тараққиёт сари ташланган дадил қадам сифатида талқин етилаётган бўлсада, қишлоқ хўжалиги, энергетика, экология каби айрим масалаларда муаммо келтириб чиқараётгани ҳеч кимга сир емас. Бундай ҳолат табиийки, жаҳон ҳамжамияти муаммоларга жиддий муносабат билдириши ва уларнинг йечимини топишда масъулиятни ўз зиммасига олиши лозимлигини тақозо этади. Сўнгги пайтларда жаҳон миқёсида озиқ-овқат маҳсулотлари нархининг ошиб

бориши нафақат камбагал мамлакатлар, балки ривожланаётган, ҳатто дунёнинг етакчи давлатларини ҳам ташвишга солмоқда.

БМТ маълумотларига кўра, яқин вақтлар ичида дунёдаги катор мамлакатлар озиқ-овқат маҳсулотлари таъминотида жиддий муаммоларга дуч келиши мумкин. Озиқ-овқат тақчиллиги айрим мамлакатларда тартибсизликлар, ғалаёнлар келиб чиқишига сабаб бўлмоқда.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бутунжаҳон озиқ-овқат дастурининг экспертлари озиқ-овқат маҳсулотлари тақчиллиги айрим мамлакатларда ижтимоий беқарорликни келтириб чиқариши мумкинлигидан ташвишланмоқдалар. БМТ маълумотларида келтирилишича, бугунги кунда дунё миқёсида 895 миллионга яқин киши очарчиликни бошдан кечиряпти. Табиийки, шу ўринда озиқ-овқат тақчиллигининг сабаблари нимада деган савол туғилади. Ривожланаётган мамлакатларда озиқ-овқат истеъмол қилиш ҳажми ортиб борапти. Дон маҳсулотларидан ёнилги ишлаб чиқаришда фойдаланилмоқда. Қолаверса, дунё озиқ-овқат захиралари сўнгги 25 йилда энг паст даражага тушиб кетган, дунё биржаларида олиб-сотарлик билан боғлиқ фирибгарликлар борлиги, собиқ мустамлакаларда иқтисодиётнинг бир ёқлама ривожланиши ҳам озиқ-овқат тақчиллигини келтириб чиқармоқда.

Иқлимнинг глобал исиши ер юзи аҳолисини озиқ-овқат билан таъминлашга салбий таъсир кўрсатмоқда. Агар сайёрамизда ҳаво ҳарорати фақат бир даражага кўтарилса, дон екинларидан олинадиган ҳосил миқдори 10 фоизга пасайиб кетар экан. Озиқ-овқат тақчиллиги хавф солаётган мамлакатлар вазиятдан чиқиш учун, аввало, ички имкониятларни ишга солмоқдалар. Жумладан, дунёда гуруч экспорт қилиш бўйича биринчи бўлган Таиланд, Ҳиндистон, Ветнам ва Бразилия мамлакатларидан фарқли ўлароқ гуруч экспортини камайтирмасликка қарор қилди. Ҳозирда Таиландда гуручдан бир йилда икки марта ҳосил олинаётган бўлса, энди бу экиндан ҳатто уч марта ҳосил олиш чоралари кўрилмоқда.

Озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган асосий эҳтиёжларни ўз ҳисобига қондириш мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан бири бўлиб ҳисобланади. Мана шундай ҳаётий муҳим вазифани мамлакат иқтисодиётининг йирик тармоғи бўлган агросаноат мажмуаси амалга оширади. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда иқтисодий ислохотларни амалга оширишнинг биринчи босқичида мамлакат қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишга устунлик берилди.

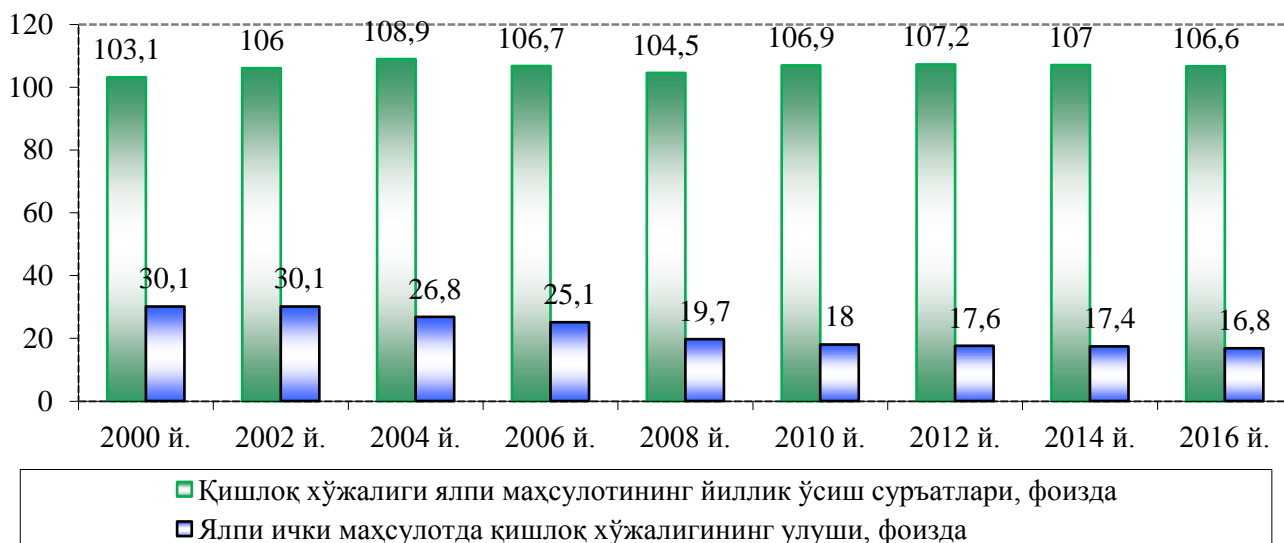
Қишлоқ хўжалиги Ўзбекистон иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири ҳисобланади. Бу тармоқ мамлакатимиз аҳолисининг озиқ-овқат маҳсулотларига, қайта ишлаш саноати тармоқларининг эса хомашёга бўлган талабини қондириш билан бирга, экспорт салоҳиятини мустаҳкамлашнинг истиқболли манбаларидан бири саналади.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш масаласи республикамиз иқтисодиётини ривожлантиришнинг муҳим устувор йўналишларидан бири

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

сифатида эътироф этилмоқда. Мустақиллик йилларида қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш бўйича жуда улкан ва арзигулик ишлар амалга оширилди. Ишлаб чиқаришга янги техника ва илғор технологияларни жорий этиш ишлари йилдан-йилга жадаллашиб, чекланган ер ва сув ресурсларидан, капиталдан ва меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги юксалмоқда.

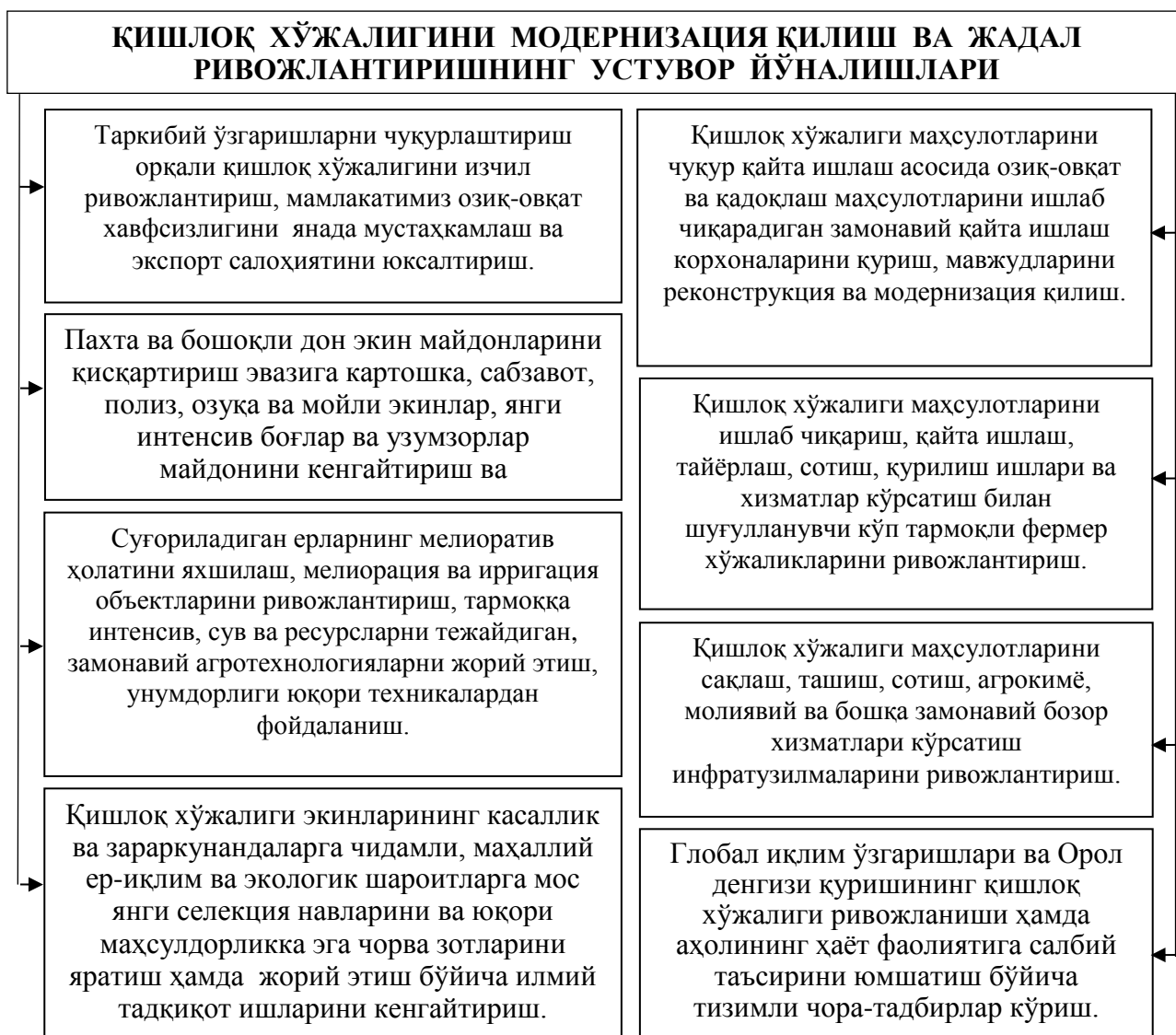
Республикамиз аграр тармоғида амалга оширилаётган туб иқтисодий ислохотлар ва таркибий ўзгаришлар натижасида ўтган 2000-2015 йиллар оралиғида қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг ўртача йиллик ўсиш суръатлари охири бориш динамикасига эга бўлди. Хусусан, бу кўрсаткич ўтган йилга нисбатан ҳисоблаганда 2000-2016 йилларда ўртача 6 фоиздан юқори бўлди. Кейинги йилларда мамлакат ялпи ички маҳсулотида қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулоти салмоғининг камайиб бориш тенденцияси кузатилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра 2000 йилда ялпи ички маҳсулот таркибида қишлоқ хўжалигининг салмоғи 30,1 фоизга тенг бўлган бўлса, 2016 йилда бу кўрсаткич 16,8 фоизга пасайган. Бу ҳолат мамлакатимизда саноатнинг индустриал тармоқлари ҳамда хизматлар соҳасини жадал ривожлантириш борасида амалга оширилаётган чуқур таркибий ўзгаришлар натижалари билан изоҳланади.



11-расм. Республикада қишлоқ хўжалиги ривожланишининг асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари, фоизда

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган “**2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси**”да қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш бўйича қуйидаги вазифаларга асосий эътибор қаратилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА



12-расм. Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантиришнинг устувор йўналишлари.

Қишлоқ хўжалигида таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш орқали ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари, қайта ишлаш саноатини хомашё билан узлуксиз таъминлаш орқали мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш истиқболда амалга оширилиши кўзда тутилган энг муҳим вазифалардан саналади.

Биринчи навбатда 2016 - 2020 йилларда пахта хомашёси етиштириладиган майдонларни 170,5 минг ва суғориладиган ғалла майдонларини 50 минг гектарга қисқартириш ҳисобидан картошка майдонини 36 минг, сабзавотлар майдонини 91 минг, интенсив боғлар майдонини 18 минг, озуқа экинларини 50,3 минг, мойли экинларни 14 минг ва узумзорларни 11,2 минг гектарга кенгайтириш билан боғлиқ экин майдонларини янада оптималлаштириш ишлари амалга оширилади. Шу

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

билан бир қаторда экинларга ишлов бэришнинг илғор агротехнологияларини, юқори унумдорликка эга техника ва машиналарни ҳамда суғоришнинг замонавий усулларни қўллаш натижасида экинлар ҳосилдорлигини пахтада 26,1 дан 26,9 ц/га (+ 0,8), бошоқли донларда 54,9 дан 66,4 ц/га (+ 11,5), картошкада 218,9 дан 230,5 ц/га (+ 11,6), сабзавотларда 277,1 дан 294,0 ц/га (+ 16,9), меваларда 123,9 дан 140,4 ц/га (+ 16,5), токзорларда 126,7 дан 137,1 ц/га (+ 10,4) ошириш кўзда тутилмоқда (5-жадвал).

5-жадвал

Республикада 2016-2020 йилларда қишлоқ хўжалиги экин майдонларини кенгайтириш ва маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш прогноз кўрсаткичлари

Қишлоқ хўжалиги экинлари	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020 й. 2015 й.га нисб. ўзгариш	
							+, -	%да
Майдони, минг гектар								
Пахта	1 285,5	1 255,0	1 221,0	1 187,0	1 151,0	1 115,0	- 170,5	86,7
Бошоқли дон	1 329,5	1 329,5	1 319,5	1 304,5	1 289,5	1 279,5	- 50,0	96,2
Картошка	80,3	85,3	92,5	100,5	108,8	116,3	+ 36,0	144,8
Сабзавотлар	192,0	204,6	222,7	243,0	264,0	283,0	+ 91,0	147,4
Мевазор боғлар	261,9	264,4	268,0	272,0	276,1	279,9	+ 18,0	106,9
Озуқа экинлари	309,1	316,1	326,1	337,3	348,9	359,4	+ 50,3	116,3
Мойли экинлар	14,3	16,2	19,0	22,1	25,4	28,3	+ 14,0	197,9
Токзорлар	144,0	145,5	147,8	150,3	152,9	155,2	+ 11,2	107,8
Ҳосилдорлик, ц/га								
Пахта	26,1	26,2	26,3	26,5	26,7	26,9	+ 0,8	103,1
Бошоқли дон	54,9	60,9	62,5	63,6	65,1	66,4	+ 11,5	120,9
Картошка	218,9	224,3	226,0	227,5	229,0	230,5	+ 11,6	105,3
Сабзавотлар	277,1	286,1	288,5	290,0	292,0	294,0	+ 16,9	106,1
Мевазор боғлар	123,9	126,4	129,4	132,9	136,6	140,4	+ 16,5	113,3
Озуқа экинлари	225,0	228,0	231,0	234,0	237,0	240,0	+ 15,0	106,7
Мойли экинлар	17,0	18,0	19,0	20,0	21,0	22,0	+ 5,0	129,4
Токзорлар	126,7	127,9	129,9	132,1	134,6	137,1	+ 10,4	108,2
Маҳсулот ишлаб чиқариш, минг тонна								
Пахта хомашёси	3 350	3 287	3 217	3 147	3 074	3 000	- 350,0	89,5
Бошоқли дон	7 305	8 100	8 250	8 300	8 400	8 500	+ 1 195,0	116,3
Картошка*	2 670	2 833	3 010	3 206	3 411	3 601	+ 931,0	134,9
Сабзавотлар*	9 923	10 458	11 031	11 651	12 314	12 925	+ 3 002,2	130,2
Мевалар	2 731	2 874	2 982	3 109	3 244	3 380	+ 648,6	123,8
Озуқа экинлари*	18 725	18 976	19 303	19 662	20 039	20 396	+ 1 670,6	108,9
Мойли экинлар*	98	110	125	132	145	160	+ 62,0	163,3
Узум	1 556	1 601	1 651	1 707	1 769	1 830	+ 273,9	117,6

* қайта экиш ва лалми ерларни ҳисобга олган ҳолда.

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сонли “2016-2020 йилларда қишлоқ хўжалигини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори асосида тузилган.

Экин майдонлари таркибини оптималлаштириш ва ҳосилдорликни ошириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ҳажмини сезиларли даражада ошишига олиб келади. Жумладан, 1-жадвалда келтирилганидек, 2016-2020 йиллар давомида бошоқли дон етиштириш ҳажми 1 195,0 минг, картошка

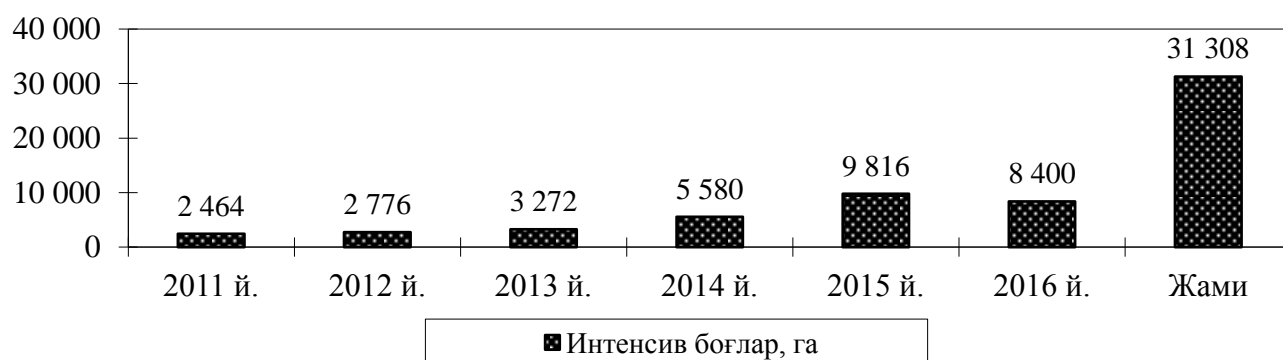
ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАВҒ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

931,0 минг, сабзавотлар 3 002,2 минг, мевалар 648,6 минг ва узум 273,9 минг тоннага кўпаяди ва мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга замин яратади.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида биргина 2017 йилнинг ўзида пахта экин майдонларини 49 минг гектарга ва ғалла майдонларини 10 минг гектарга қисқартириш ҳисобидан қисқартирилган экин майдонларининг 8,1 минг гектарига картошка, 27,2 минг гектарига сабзавот, 5,9 минг гектарига интенсив боғ, 2,9 минг гектарига токзор,— 10,9 минг гектарига озуқа экинлари ва 4 минг гектарига мойли экинларни жойлаштириш кўзда тутилган. Бу тадбирлар натижасида паст рентабелли экин майдонларида пахта ва ғалла етиштиришдан кўриладиган зарарни 80 миллиард сўмга қисқартириш, қўшимча 1 миллион тоннага яқин мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқариш, ҳудудларда 48,5 мингдан ортиқ янги иш ўринларини ташкил қилиш натижасида ушбу экин майдонларида банд бўлган аҳоли сонини 75,6 мингга етказиш, мева-сабзавот маҳсулотлари экспорти ҳажмини 2 баробар ошириш имкони яратилади

Замонавий агротехнологиялар асосида юқори ҳосилдорликка эга бўлган, эртапишар ҳамда ширин таъмга эга пакана ва ярим пакана дарахтларни экиш орқали интенсив боғ ва узумчиликни ривожлантириш ва дунё бозорларида харидоргир экспортбоп мева-сабзавот маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш энг муҳим вазифалардан ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига кўра, 2011-2016 йиллар давомида боғдорчиликда янги агротехнологиялар асосида 31 308 гектар юқори ҳосил берадиган пакана ва ярим пакана интенсив мевали боғлар яратилган.



13-расм. Республикада 2011-2016 йилларда пакана ва ярим пакана интенсив мевали боғлар барпо этиш кўрсаткичлари

Ҳаракатлар стратегияси бўйича бу йўналишда фермер хўжаликлари маблағлари, тижорат банклари кредитлари ҳисобидан жами 532 346 миллион сўм маблағ сарфлаш эвазига қуйидаги тадбирларни амалга ошириш белгиланган:

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

13 минг гектар майдонда янги интенсив боғ ва 7,3 минг гектар токзорлар ташкил қилиш ҳамда 15,4 минг гектар боғ ва 9 минг гектар токзорларни реконструкция қилиш;

мавжуд паст рентабелли боғ ва токзорларни босқичма-босқич, йилига 10 фоиздан ёки 26,4 минг боғ ва 14,1 минг токзорларни интенсив усулга ўтказиш эвазига 2020 йилга бориб уларнинг салмоғини 30 фоизга ошириш;

меваги боғлар ҳосилдорлигини камида 3-4 мартага ошириш;

янги ташкил этилаётган ва мавжуд интенсив боғ ва токзорларга босқичма-босқич йилига 5,7 минг гектардан томчилатиб суғориш тизимини жорий қилиш;

мамлакатимиз тупроқ-иқлим шароитига мос пакана ва ярим пакана дарахт кўчатлари ва пайвантаклари етиштириш ҳажмини камида 7000 мингтага ошириш;

истикболли ва дунё бозорларида талаб юқори бўлган экспортбоп интенсив боғ мевалари кўчатлари навларини синаш ва уларни мамлакатимиз ҳудудида экишга тавсия этиладиган қишлоқ хўжалиги экинлари Давлат реестрига киритиш ва бошқалар.

Қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини оширишда уруғчилик-селекция ва нав танлашнинг аҳамияти катта. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига қараганда, мустақиллик йилларида мамлакатимиз олимлари томонидан меваги, резавор меваги, ёнғоқсимон, субтропик, цитрус ўсимликлар ҳамда узумнинг янги навларини яратиш, маҳаллий ва интродукция қилинган навларни ўрганиш, парваришlash технологияларини ишлаб чиқиш ва ишлаб чиқаришга жорий қилиш бўйича кенг миқёсда тадқиқотлар олиб борилди. Натижада Марказий Осиёда биринчи бўлиб селекцион йўл билан уруғли, данакли, резавор, ёнғоқ меваги экинлар селекцияси йўлга қўйилиб, янги навлар яратишга асос солинди. Кўп йиллик илмий тадқиқотлар туфайли 170 дан ортиқ мева-узум навлари яратилиб, уларнинг саксонга яқини Давлат реестрига киритилди. Ҳозирги кунда мева, сабзавот, картошка ва полиз навларининг 709 тури Давлат реестрига киритилган бўлиб, уларнинг 189 тасини маҳаллий навлар ва 520 тасини чет эл навлари ташкил этади.

6-жадвал

Ўзбекистон Республикаси Давлат реестрига киритилган мева, сабзавот, полиз ва картошка навлари

Кўрсаткич	Жами	шу жумладан:	
		маҳаллий навлар	чет эл навлари
Экин навлари тури	709	189	520

Манба: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги

Ҳаракатлар стратегияси бўйича 2017-2021 йилларда бу йўналишда: мамлакатимиз тупроқ-иқлим шароитига мос, қурғоқчиликка, шўрликка, иссиқликка ва касалликларга чидамли қишлоқ хўжалиги экинлари навлари ва чорва турларини яратиш бўйича илмий-тадқиқот ишларини кенгайтириш;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

геннокаут биотехнологиялари асосида истеъмолчилар соғлиғига салбий таъсирчанлигини исботлаган ҳолда, ҳар хил тупроқ-иқлим зоналарига мос эртапишар ва юқори ҳосилли қишлоқ хўжалик экин навларини яратиш вазибалари белгиланган.

Чорвачилик тармоғини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш бутун аграр тармоқни ривожлантириш стратегиясининг муҳим қисмидир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сонли “2016-2020 йиллар даврида қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилишни чуқурлаштириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида 2016-2020 йилларда қорамолар сонини 3 165 минг бошга, қўй ва эчкилар сонини 4 281 минг бошга ва паррандалар сонини 31 200 мингга ошириш вазибалари белгиланган. Бунинг натижасида шу йиллар оралиғида гўшт ишлаб чиқариш ҳажми (тирик вазнда) 519 минг, сут 4 177 минг, балиқ 90 минг, асал 13,7 минг тоннага ва тухум 4 100 миллион донага ошади.

7-жадвал

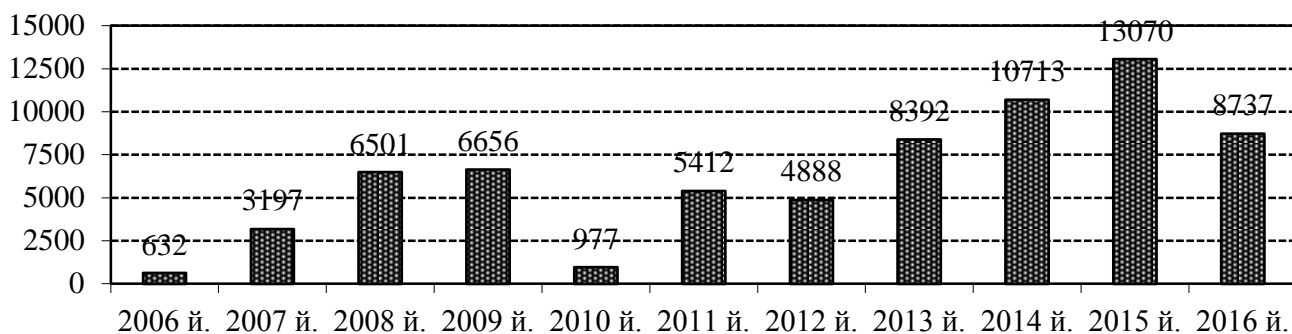
Мамлакатимизда 2016-2020 йилларда чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини оширишнинг прогноз кўрсаткичлари

Кўрсаткичлар	2015	Прогноз кўрсаткичлар					2020 й. 2015 й.га нисб. ўзгариш	
		2016	2017	2018	2019	2020	+ , -	%да
Чорва моллари бош сони, минг бош								
Қорамолар	11 635	12 150	12 720	13 350	14 050	14 800	+ 3 165	127,2
Қўй ва эчкилар	18 906	19 600	20 380	21 240	22 170	23 187	+ 4 281	122,6
Парранда	60 800	64 600	69 500	75 500	83 000	92 000	+ 31 200	151,3
Чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш, минг тонна								
Гўшт (тирик вазнда)	1 981	2 060	2 150	2 260	2 375	2 500	+ 519	126,2
Сут	8 823	9 478	10 242	11 075	11 957	13 000	+ 4 177	147,3
Тухум, млн. дона	3 500	6 200	6 900	7 700	8 600	9 600	+ 4 100	274,3
Балиқ	60	75	90	110	130	150	+ 90	250,0
Асал	9,3	11,0	13,0	15,5	19,0	23,0	+ 13,7	247,3

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сонли “2016-2020 йилларда қишлоқ хўжалигини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги” Қарорига шловалар асосида тузилган.

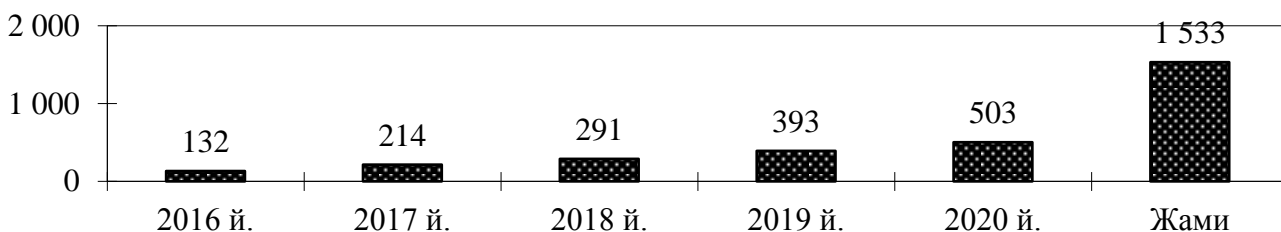
Кейинги йилларда чорвачилик тараққий этган мамлакатлардан зотдор молларни олиб келиб, урчитишни ташкил этишга жиддий эътибор берилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига қараганда, 2006-2016 йиллар мобайнида Украина, Белоруссия, Польша, Австрия, Германия, Голландия ва бошқа Европа мамлакатларидан 69 175 бош маҳсулдорлиги юқори насли моллар келтирилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА



14-расм. Хорижий мамлакатлардан келтирилган насли қорамоллар сони.

Чорва молларини турли касалликлардан асраш, наслини яхшилаш ва маҳсулдорлигини ошириш мақсадида мамлакатимизда 2016 йилда 2616 та зооветеринария пункти томонидан зооветеринария хизматлари кўрсатилган ва 2465 минг бош сигир ва урғочи таналар сунъий уруғлантирилган, қорамолчилик йўналишида наслчилик тоифасидаги хўжаликлар сони 610 тага етказилган, улар томонидан 7677 бош насли моллар тайёрланиб, аҳоли ва чорвачилик фермер хўжаликларига аукционлар орқали сотилган. 2016-2020 йилларда янгидан 1533та наслчилик хўжалигини ташкил этиш режалаштирилган.



15-расм. Мамлакатимизда 2016-2020 йилларда қорамолчилик йўналишидаги наслчилик хўжаликларини ташкил этишнинг прогноз кўрсаткичлари

Ҳаракатлар стратегияси бўйича 2017-2021 йилларда чорвачиликни янада ривожлантириш йўналишида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш белгиланган:

чорвачилик ва ветеринария бўйича меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш;

наслчилик базасини ривожлантириш, наслчилик хўжаликлари негизида замонавий селекция-генетик марказлар ташкил қилиш ҳамда уларнинг техник ва технологик жиҳозланиш даражасини ошириш, наслчиликда илмий тадқиқот ишларини кенгайтириш;

чорвачиликнинг озуқа базасини яратиш, озуқа экинлари етиштириладиган майдонларни кенгайтириш, озуқа ишлаб чиқаришни кўпайтириш, уларнинг уруғчилигини ташкил қилиш, чорвачиликни сифатли озуқалар, биоқўшимчалар, витаминлар, макро-микро элементлар ва бошқа озуқа бирликлари билан таъминлаш;

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ветеринария хизматларини яхшилаш ва эпизотик ҳолатнинг барқарорлигини таъминлаш, ветеринария лабораторияларини моддий-техник жиҳозлашга давлат бюджетидан 21 400 миллион сўм сарфлаш;

ветеринария меъёрлари ва қоидаларини такомиллаштириш ҳамда ветеринария препаратларини ва озуқа қўшимчаларини сертификатлашни бир хил қоидаларга келтириш;

замонавий ишлаб чиқариш технологияларини жорий қилиш орқали йирик паррандачилик корхоналарининг тўлиқ қувватлар билан ишлашини таъминлаш, уларни модернизация қилиш ва техник қайта жиҳозлаш;

чорвачилик маҳсулотларини қайта ишлаш даражасини ошириш, янги турдаги тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш тизимини рағбатлантириш;

соҳани юқори малакали кадрлар, айниқса, зоотехник ва ветеринарлар билан таъминлаш, шунингдек, малакали чет эл мутахассисларини жалб қилиш.

Буларнинг натижасида 2020 йилга бориб 2016 йилга нисбатан парранда бош сонини 42,4 фоиз, гўшт ишлаб чиқаришни 21,4 фоиз ва тухумни 39 фоизга ўстириш кутилмоқда.

Бугунги кунда озиқ-овқат хавфсизлиги масаласи бутун жаҳонни ташвишга солаётган глобал муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. БМТ Озиқ-овқат ва кишлок ҳўжалиги ташкилотининг (ҒАО) маълумотларига қараганда, ҳозирги вақтда дунёдаги жами аҳолининг қарийб 30 фоизи тўйиб овқат емасликдан қийналмоқда. Шундай шаротда республикамызда аҳолини сифатл ва етарли миқдордаги озиқ-овқат маҳсулотлари билан барқарор таъминлаш орқали мамлакатимизнинг озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлаш борасида салмоқли натижалар қўлга киритилди. Жумладан, агар 1990 йилда барча турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари бўйича аҳоли жон бошига ҳисоблаганда меъёрга нисбатан оз истеъмол қилинган бўлса, 2015 йилга келиб меъёрга нисбатан истеъмол ҳажми гўштда 105,40, сут маҳсулотларида 194,90, картошкада 104,4 фоизни, сабзавотда ва полызда 221,3 фоизни ташкил этди.

8-жадвал

Ўзбекистонда аҳоли жон бошига асосий турдаги озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш кўрсаткичлари

Озиқ-овқат маҳсулотларининг турлари	Минимал истеъмол меъёри, кг/киши	1990 йил	2000 йил	2010 йил	2015 йил	2015 йил	
						меъёрга нисб., %да	1990 й.га нисб., %да
Гўшт ва гўшт маҳсулотлари	40,2	31	34	38	42,5	105,7	137,1
Сут маҳсулотлари	136,7	183	162	239	266,4	194,9	145,6
Тухум, (дона/киши)	292	97	47	138	230,4	78,9	237,5
Сабзавот ва полыз	128,8	107	128	238	285	221,3	266,3
Картошка	54,6	29	36	45	57	104,4	196,6
Ўсимлик ёғи ва бошқа мойлар	7,3	12	12	13	22	301,4	183,3
Шакар	19,4	12	16	17	28	144,3	233,3
Мева ва узум	90,6	23	42	83	145	160,0	6,3

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Манба: Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденциялари ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари (Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 87-бет. ва Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида ҳисобланган.)

Ҳаракатлар стратегиясида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш, ички бозорда уларга бўлган нархлар кескин ошишининг олдини олиш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш белгилаб берилган:

2017 йилда сабзавотлар ишлаб чиқариш ҳажмини 105,7, картошкани 106,3, полизни 106,1, мевани 106,0, узумни 105,7, гўшти 105,6, сутни 108,1, тухумни 111,3, балиқни 120,0 ва асални 118,2 фоизга ошириш;

394 гектар майдонга 503 та иссиқхона хўжаликлари ва 6885 та аҳоли шахсий томорқасидаги 176 гектар майдонда иссиқхоналар қуриш;

аҳоли томорқалари ва деҳқон хўжаликларида муқобил электр энергияси манбаларидан фойдаланадиган енгил конструкцияли иссиқхоналар, кичик паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик хўжаликларини тузиш, бошқа юқори самарали ва юқори даромадли маҳсулотлар ишлаб чиқаришда амалий ёрдам кўрсатиш;

шахсий томорқалардан самарали ва оқилона фойдаланиш, юқори ҳосил ва даромад олиш бўйича замонавий технология ва тажрибаларни тарғибот қилиш ҳамда тарқатиш;

хўл мева ва қайта ишланган маҳсулотларни сақлаш ва экспортга жўнатиш мақсадида умумий ҳажми 132,2 минг тонналик 184 та музлаткичли омбор ташкил қилиш ва 1,4 минг тонналик 4 та музлаткичли омборни модернизация қилиш, музлаткичли омборларнинг умумий ҳажмини 632 минг тоннага етказиш ва 1000 та янги иш ўрини яратиш;

алмашлаб экиш тартибини қўллаган ҳолда, узоқ муддатга қишлоқ хўжалиги экинларини жойлаштиришни режалаштиришга ўтиш асосида тупроқ унумдорлиги ва экинлар ҳосилдорлигини ошириш, ишлаб чиқариш харажатлари ва таннархни камайтириш.

Кўп тармоқли фермер хўжаликларини ривожлантириш истиқболда қишлоқ хўжалигини барқарор ва самарали ривожлантиришнинг муҳим омилларидан биридир. Улар нафақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, балки уларни чуқур қайта ишлаш, аҳолига турли ишлар ва хизматлар кўрсатиш билан ҳам шуғулланиши мақсадга мувофиқ. Бу уларнинг молиявий барқарор-лиги ҳамда тўловга қобиллигини мустаҳкамлаб, рақобатдошлигини оширишга ёрдам беради. Республикамизда кўп тармоқли фермер хўжаликларини ривожлантириш бўйича дастурлар амалга оширилмоқда. Жумладан, 2017 йилда қабул қилинган дастур кўрсаткичлари қуйида келтирилган.

Келтирилган жадвал маълумотларидан маълумки, 2017 йилда жами 23 846 фермер хўжалигида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш,

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

турли хизматлар кўрсатиш, интенсив боғлар ва токзорлар яратиш, чорвачилик тармоқларини ривожлантириш бўйича умумий қиймати 1762203

9-жадвал.

Кўп тармоқли фермер хўжаликларида ташкил этилаётган фаолият турлари

	Кўп тармоқли фермер хўжаликларида ташкил этилаётган фаолият турлари	Жами фермер хўжаликлари сони	Лойиҳалар қуввати		Жами талаб этиладиган маблағ, млн. сўм	Шундан молиялаштириш манбалари			Янги ишчи ўринлар сони
			Ўлчов бирл.	миқдори		Ўзлағи, млн. сўм	маблағи, млн. сўм	Банк кредити, млн. сўм	
1	Мева-сабзавотларни қайта ишлаш	268	тон.	38074	79594	29118,0	50476,0	2744	
2	Гўшти қайта ишлаш	178	тон.	14357	44726	18383,0	26343,0	1175	
3	Сутни қайта ишлаш	240	тон.	30995	52304,2	23921,2	28383,0	1889	
4	Музлатгичли омборхоналар	400	тон.	134285	154460	66826,0	87633,5	2112	
5	Иссиқхоналар	644	га	732	134315	56279	78036	4206	
6	Сервис хизматлари	8500	дона	10394	331377,8	220157	111220,8	29843	
7	Қурилиш ишлари	185	-	-	32805	16282	16523	1323	
8	Тегирмон ва шолени тозалаш	301	-	-	17726	11072	6654	923	
9	Нон ва нон маҳсулот-лари, кандолатчилик	275	-	-	23820,5	13228,5	10592	1374	
10	Интенсив боғ яратиш	1761	га	6675	161848	119034	42813	13178	
11	Токзор яратиш	2253	га	6416	36143	26331	9813	11247	
12	Кўчатчилик	132	га	12	9366	9366	-	528	
13	Қорамолчилик	2792	бош	77697	385223	202984	182239	10717	
14	Қўйчилик	1189	бош	230312	92439	69833	22607	3551	
15	Эчкичилик	634	бош	127308	40755	30049	10706	1923	
16	Паррандачилик	1699	бош	4848	65721	37885	27836	5270	
17	Балиқчилик	1007	га	2973	52311	30210	22101	3424	
18	Асаларичилик	1094	оила	41926	31409	19347	12063	2533	
19	Қуёнчилик	294	бош	168465	15859	9256	6603	780	
	ЖАМИ	23846	лойиҳа сони	25526	1762203	1009561	752642	98740	

миллион сўм бўлган 25 506 та лойиҳа амалга оширилади.

Ҳаракатлар стратегиясида кўп тармоқли фермер хўжалиklarини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, уларнинг иқтисодий самарадорлиги ва молиявий барқарорлигини таъминлаш учун қуйидагиларни амалга ошириш кўзда тутилмоқда:

кўп тармоқли фермер хўжаликлари фаолияти меъёрий-ҳуқуқий асосларини яратиш, уларни давлат томонидан, шу жумладан, имтиёзли кредитлаш билан қўллаб-қувватлаш;

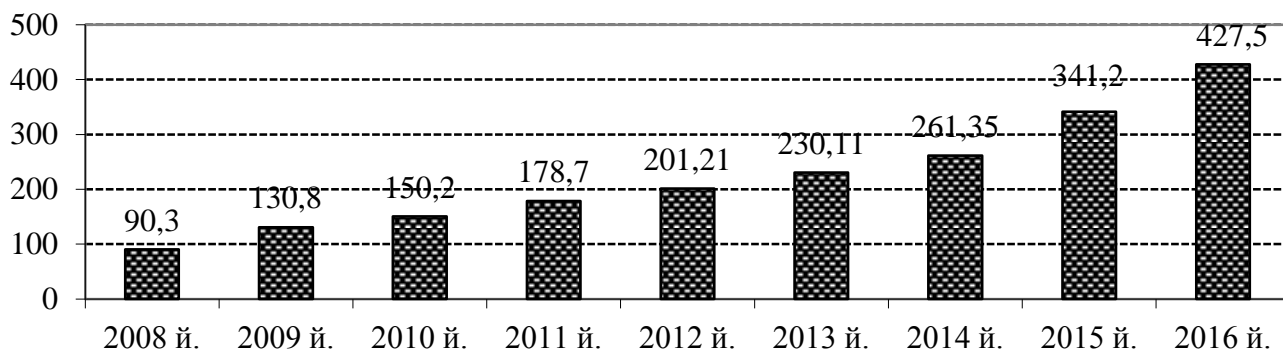
қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва сотишда фермер хўжаликлари кооперациясини ривожлантириш, қишлоқ жойларда маҳсулот ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича кичик корхона ва уларнинг бўлимларини ташкил этиш;

қишлоқ хўжалигини молиялаштириш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилар билан ҳисоб-китоблар тизимини такомиллаштириш.

Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда ҳал қилувчи аҳамиятга эга омиллардан бири саналади. Чунки, республикамизда мавжуд суғориладиган экин майдонларининг 50 фоизга яқинини у ёки бу даражада шўрланган ерлар ташкил этади. Кейинги йилларда суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш бўйича йирик давлат дастурлари амалга оширилмоқда. Жумладан, 2008-2016 йиллар давомида суғориладиган ерларнинг мелиоратив

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ҳолатини яхшилаш дастурларини амалга оширишга давлат бюджетидан жами 2 011,37 миллиард сўмлик маблағлар ажратилди.



15-расм. Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш тадбирларига 2008-2016 йилларда давлат бюджетидан ажратилган маблағлар, миллиард сўмда

Натижада 2015 йилда 2001 йилга нисбатан шўрланмаган ерлар 17,3 фоизга, кучсиз шўрланган ерлар 10,9 фоизга ошиб, ўртача шўрланган ерлар 34,3 фоизга ва кучли шўрланган ерлар 48,0 фоизга қисқарди.

10-жадвал

Республика бўйича 2001-2015 йилларда суғориладиган ерлар шўрланиш даражасининг ўзгариши

Ер турлари	Ўлчов бирлиги	2001 йил		2015 йил		2015 й. 2001 й.га нисб. ўзгариш, (+, -)	
		майdonи	фоизда	майdonи	фоизда	майdonи	фоизда
Шўрланмаган	минг га	1928,0	45,4	2261,7	52,5	+ 333,7	+ 7,1
Кучсиз шўрланган	минг га	1212,9	28,5	1344,7	31,2	+ 131,8	+ 2,7
Ўртача шўрланган	минг га	893,3	21,0	586,9	13,6	- 306,4	- 7,4
Кучли шўрланган	минг га	218,4	5,1	113,5	2,7	- 104,9	- 2,6
Жами	минг га	4252,6	100	4306,8	100	+ 54,2	

Манба: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида тузилган.

Ҳаракатлар стратегиясида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини янада яхшилаш, ирригация ва мелиорация объектларини ривожлантириш, уларнинг хавфсиз ва барқарор ишлашини таъминлаш, сув ресурсларидан оқилона ва тежамли фойдаланиш ва шу асосда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш барқарорлигига эришиш учун куйидагиларни амалга ошириш кўзда тутилган:

734,9 километр магистрал, туманлараро, хўжаликлараро коллекторларни, 348,3 километр ёпиқ-ётиқ дренаж тизимларини, 6 дона мелиоратив насос станцияларини, 79 дона мелиоратив тик кудукни, 131 дона мелиоратив объектдаги гидротехник иншоотларни куриш ва реконструкция қилиш;

14537,2 километр очик коллаторларни, 1330,5 километр ёпиқ-ётиқ дренаж тармоқларини, 15 дона мелиоратив насос станциясини, 791 дона

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

мелиоратив тик кудуқларни, 2277 дона мелиоратив объектлардаги тидротехник иншоотларини таъмирлаш ва тиклаш;

500 километр каналларни, 74 километр суғориш лоток тизимини, 106 дона гидротехник иншоотни, 10 километр босимли сув қувурларини, сиғими 625 миллион метр кубга тенг бўлган сув омборларини қуриш ва реконструкция қилиш ҳамда 0,5 километр қирғокбўйи минтақасини химоялаш;

142 дона мелиоратив техника ва жиҳозларни сув хўжалигида ихтисослашган пудрат ташкилотларига лизинг орқали етказиш;

“2013-2017 йиллар давомида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш Давлат дастури” доирасида амалга оширилган ишларнинг самарадорлигини танқидий ўрганиш асосида “2018-2022 йилларда суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш Давлат дастури” лойиҳасини ишлаб чиқиш.

Бу ишларга жами 905 000 миллион сўм, шу жумладан, 457 273 миллион сўм давлат бюджети маблағларини сарфлаш белгиланган. Бунинг натижасида 270,5 минг гектар суғориладиган ернинг мелиоратив ҳолатини барқарор сақлаш, 276,2 минг гектар суғориладиган ерни сув билан кафолатли таъминлашга эришилади.

Кейинги йилларда республикамизнинг бир қатор ҳудудларида экинларни суғоришнинг янги технологиялари синовдан ўтмоқда ва қўллашга тавсия этилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг “2013-2017 йиллар даврида суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш Давлат дастури”га мувофиқ 2013-2017 йилларда жами 104 600 гектар майдонда суғоришнинг замонавий усуллари жорий этиш кўзда тутилган. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг маълумотларига қараганда республикамизда 2011-2015 йилларда жами 47356 гектар экин майдонларида томчилатиб суғориш, 19214 гектарда эгатга полиэтилен плёнка тўшаб суғориш, 18418 гектарда кўчма эгилувчан қувурлар орқали суғориш технологиялари жорий этилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА



16-расм. Мамлакатимизда 2011-2015 йилларда суғоришнинг замонавий усуллари жорий этилган экин майдонлари, гектарда

Ҳаракатлар стратегияси бўйича суғоришнинг илғор технологияларини жорий этиш ишлари тизимли равишда давом эттирилади ва бу глобал сув танқислиги шароитида экинларни сув билан таъминлаш ва ҳосилдорликнинг ошиб боришига замин яратади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш асосида ярим тайёр ва тайёр озиқ-овқат ҳамда қадоқлаш маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича энг замонавий юқори технологик асбоб-ускуналар билан жиҳозланган янги қайта ишлаш корхоналарини қуриш, мавжудларини реконструкция ва модернизация қилиш бўйича инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш республикаимизни ривожлантиришнинг истиқболли йўналишларидан саналади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 мартдаги “2016-2020 йилларда мева сабзавот ва гўшт-сут маҳсулотларининг хомашё базасини янада ривожлантириш, уларни қайта ишлашни чуқурлаштириш, озиқ-овқат товарлари ишлаб чиқариш ва экспорт қилишни кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2505-сонли қарорига асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш бўйича янги корхоналар қуриш, амалдагиларини реконструкция ва модернизация қилиш бўйича умумий қиймати 595 886,3 минг доллар эквивалентига тенг жами 180 та инвестиция лойиҳасини амалга ошириш кўзда тутилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

11-жадвал

2016-2020 йилларда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш бўйича янги корхоналар қуриш, амалдагиларини реконструкция ва модернизация қилиш бўйича инвестиция лойиҳаларининг қиймати

Ташаббускорлар ва лойиҳачиларнинг номлари	Лойиҳалар умумий қиймати	шу жумладан молиялаштириш манбалари бўйича:		
		ўз маблағлари	банк кредитлари	хорижий инвестиция ва кредитлар
Жами (180 лойиҳа)	595 886,3	242 916,7	189 461,6	163 508,0
Шу жумладан:				
Янги қурилиш (141 лойиҳа)	463 267,3	169 714,7	144 324,6	149 228,0
Реконструкция ва модернизация (39 лойиҳа)	132 619,0	73 202,0	45 137,0	14 280,0

Манба: “Ўзбекизоқовқатхолдинг” холдинг компанияси маълумотлари асосида тузилган

Мазкур қарорга мувофиқ, 2016-2020 йилларда мева-сабзавотларни қайта ишлаш бўйича қуввати 99 100 тоннага тенг 138 та, гўшт маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича қуввати 16 500 тоннага тенг 46 та, сут маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича қуввати 34 850 тоннага тенг 79 та ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича қуввати 26 840 тоннага тенг 153 та янги корхона ишга тушириш кўзда тутилган.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш бўйича тизимли тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида 2020 йилга келиб 2016 йилга нисбатан мева-сабзавот консервалари ҳажмини 79,4 фоиз, мева шарбатларини 80,5 фоиз, қуруқ меваларни 73,1 фоиз, гўшт ва гўшт маҳсулотларини 59,5 фоиз, колбаса маҳсулотларини 68,8 фоиз, сут ва сут маҳсулотларини 56,6 фоиз, сариёғни 51,4 фоиз, қандолат маҳсулотларини 59,9 фоиз, ўсимлик ёғини 57,2 фоиз, шакарни 24,0 фоизга, пишлокни 2,5, гўштли консерваларни 2,4, балиқ маҳсулотларини 3,4 ва музлатилган балиқни 2,8 марта ошириш имконини беради.

Ҳаракатлар стратегияси да 2017 йилда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш учун халқаро молия институтларининг умумий қиймати 337,8 миллион долларга тенг маблағларни қуйидаги йўналишлар бўйича ўзлаштириш кўзда тутилган:

“Осиё тараққиёт банки”нинг 150 миллион доллар маблағини “Қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқаришини модернизация қилиш” лойиҳасига;

“Халқаро тараққиёт ва тикланиш банки”нинг 150 миллион доллар маблағини “Чорвачилик секторини ривожлантириш” лойиҳасига;

“Халқаро қишлоқ хўжалиги тараққиёти жамғармаси”нинг 23,8 миллион доллар маблағини “Қашқадарё ва Жиззах вилоятларида сут маҳсулотларини ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва қайта ишлашни ривожлантириш” лойиҳасига;

“Халқаро тараққиёт уюшмаси”нинг 14 миллион доллар маблағини “Орол бўйи минтақасида иқлим ўзгаришга мослашиш ва оқибатларини юмшатиш” лойиҳасига.

Қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш ва модернизация қилиш бўйича “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да белгиланган чора-тадбирлар аграр тармоқни барқарор суръатлар билан ривожлантириш, мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлаш, экспорт салоҳиятини юксалтириш ҳамда халқимиз турмуш сифати ва моддий фаровонлигини оширишга хизмат қилади.

Қисқача хулосалар

1. Аҳоли турмуш даражаси миллий ва шунингдек, иқтисодий хавфсизликнинг энг асосий ижтимоий индикаторларидан бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам республиканинг мустақил тараққиёти даврида аҳолини турмуш даражасини ошириш борасида ислохотларни амалга оширишга катта эътибор қаратилди. Мамлакатни ва жамиятни ислоҳ қилишнинг энг мураккаб ўтиш даврида кучли ижтимоий сиёсат олиб борилганлиги ва аҳолини ҳимоя қилишнинг ўхшаши бўлмаган, самарали механизмни ишлаб чиқилганлиги ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлади ва иқтисодий хавфсизликни таъминлашга хизмат қилди.

2. Мустақиллик йилларида республикада аҳоли турмуш даражасини ошириш бўйича олиб борилган сиёсат тўла-тўқис ўзини оқлади. Бундай сиёсат ўртача умр кўриш даражасини узайтириш, аҳоли даромадларини ошириш, турмуш даражасини кўтарилиши, ижтимоий-иқтисодий ҳамда сиёсий барқарорликка еришиш, турли таҳдидларни олдини олиш ва охир-оқибатда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун замин яратди.

3. Инсоннинг иқтисодий хавфсизлиги бу инсоннинг муҳим ҳаётий манфаатларининг ҳимояланиши учун шарт-шароитларнинг кафолатлангандаги, ижтимоий тараққиёт ҳамда инсон ва жамият ҳимояси тизими таъминлангандаги ҳолатдир.

4. Инсоннинг ижтимоий хавфсизлиги мамлакат иқтисодиёти, шу жумладан, соғлиқни сақлаш, таълим, маданият ва ижтимоий соҳанинг бошқа тармоқларини индивиднинг етарли ҳажмда ва сифатли неъматлар ва хизматларга бўлган эҳтиёжларини қондириш имконини берадиган даражада тараққиётга еришишни билдиради.

5. Ишсизлик жамиятда ижтимоий-иқтисодий муаммолар келиб чиқишининг бош сабабларидан бири бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг энг муҳим индикатори сифатида алоҳида эътибор қаратилиши керак бўлган муаммолар қаторида туради. Ишсизлик мамлакатда мавжуд табиий, меҳнат, моддий, иқтисодий ва молиявий ресурслардан самарали ҳамда етарлича фойдаланмаслик ҳолатини англатади.

6. Озиқ-овқат хавфсизлиги ва уни таъминлаш масаласи бевосита миллий хавфсизликни таъминлаш билан чамбарчас боғлиқдир. Ҳозирги пайтда озиқ-овқат хавфсизлиги муаммолари кишилар ҳаёт фаолиятининг муҳим тизими сифатида жиддий аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. Ушбу муаммо ўзининг долзарблиги жиҳатидан ҳарбий ва умумиқтисодий хавфсизлик билан бир қаторда туради. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш мамлакат суверенитетини, иқтисодий хавфсизлигини ва ижтимоий барқарорликни сақлаб қолишнинг муҳим шартларидан бирига айланмоқда.

6-МАВЗУ. КОРХОНАНИНГ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИ

Режа:

6.1. Корxonанинг иқтисодий хавфсизлиги

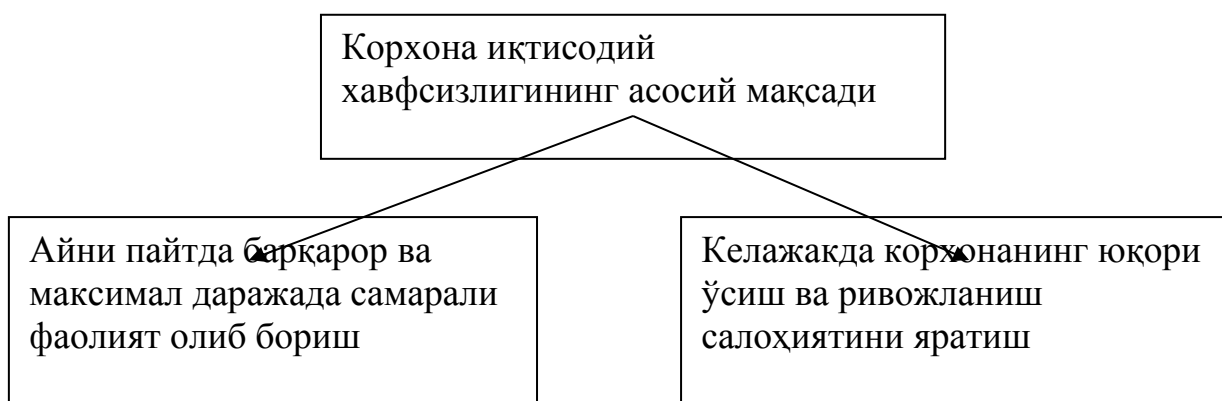
6.2. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик тараққиёт гарови.

Таянч тушунча ва иборалар: корхона, иқтисодий хавфсизлик, хавфсизлик тизими, илмий-техник тараққиёт, инновациялар.

6.1. Корxonанинг иқтисодий хавфсизлиги

Корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг бутунлай янги тизимчаси бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиёт субъектлари орасида миллий иқтисодиёт ривожланишининг муҳим дастаги бўлган корxonанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш алоҳида аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади. Корxonанинг иқтисодий хавфсизлиги деганда унинг илмий – техникавий, ишлаб чиқариш салоҳиятини ҳамда кадрларини фаол ва нофаол иқтисодий таҳдидлардан, масалан, давлатнинг самарасиз илмий – саноат сиёсатидан ёки ташқи муҳитда юзага келган таҳдидлардан ҳимояланганлиги тушунилади.

Корxonанинг иқтисодий хавфсизлиги жамиятда иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий барқарорлик бузилганда, айниқса, долзарб бўлади.



17- расм. Корхона иқтисодий хавфсизлигининг асосий мақсади

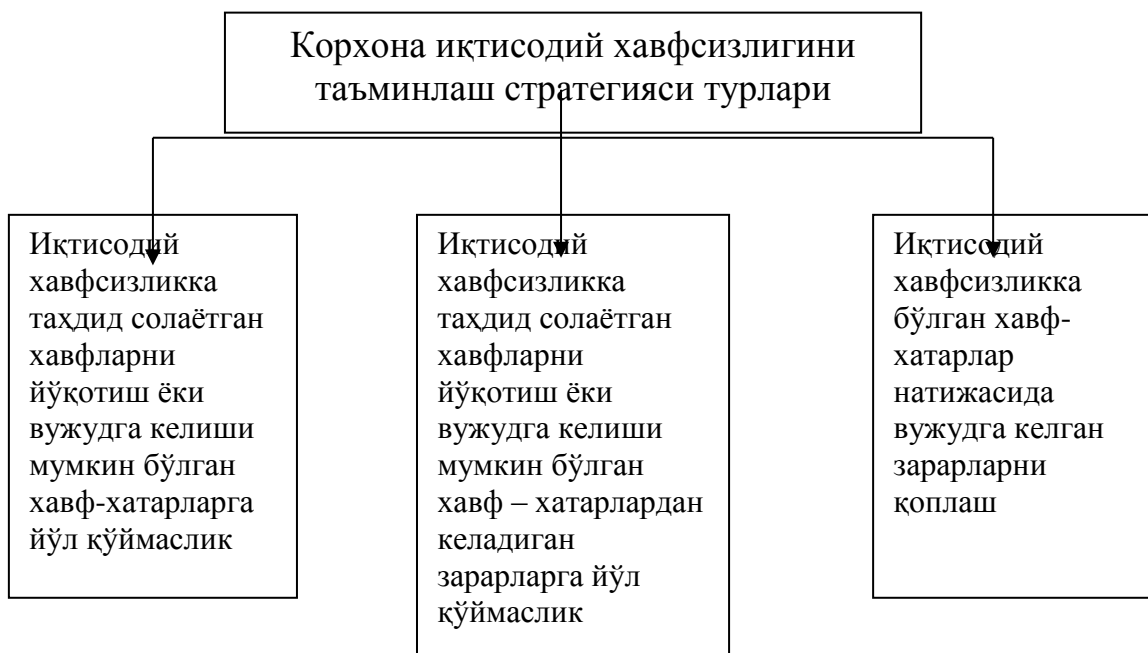
Корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш узлуксиз жараён бўлиб, унда вужудга келиши мумкин бўлган зарарларни олдини олиш вазифаси

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

қўйилади. Буни амалга ошириш учун корxonанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш стратегияси бўлиши талаб этилади.

Корxonанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш стратегияси деганда, корxона иш фаолиятини амалга оширишда унинг хавфсизлигини етарли даражасида таъминлашга қаратилган энг муҳим қарор ва чора – тадбирлар йиғиндиси тушунилади⁸⁰.

Корxона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш стратегиясининг учта асосий тури ажратиб кўрсатилади.



18- расм. Корxона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш стратегияси турлари

Корxона иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда бешта элементга аҳамият бериш керак бўлади.

Биринчи - корxона иқтисодий хавфсизлигига бўлган таҳдидларнинг таркиби ва характери ҳамда таъсир кўрсатиш йўналишларини аниқлаш.

Иккинчи – корxона иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган таҳдидлар натижасида юзага келиши мумкин бўлган зарарларни баҳолаш.

Учинчи – корxона иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган таҳдидларнинг муҳимлиги ва юзага келиш вақти нуқтаи назаридан гуруҳларга ажратиш.

Тўртинчи – у ёки бу таҳдидларга нисбатан корxона иқтисодий хавфсизлиги стратегиясини шакллантириш ва унинг вариантини танлаш.

⁸⁰Z. Aminov. Xizmat ko'rsatuvchi korxonalarining iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash yo'llari. Iqtisod fanlari nomzodi ... dissertatsiya avtoreferati. Samarqand. 2009. 10 b.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Бешинчи - корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш бўйича аниқ чора-тадбирларни белгилаш ва амалга ошириш.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлик борасидаги стратегиясини пухта ишлаб чиқиш ва уни самарали амалга ошириш миллий иқтисодиётнинг энг муҳим дастаги бўлган корхоналарнинг барқарор ўсиши ва ривожланиши учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилади.

Корхона (фирма) фаолиятининг асосий мақсади фойда (даромад) олиш ҳисобланади. Шунингдек, корхона ўз олдига ишлаб чиқаришни кенгайтириш, персоналнинг касбий маҳоратини ошириш, фан-техника тараққиёти ютуқлари асосида меҳнатни ташкил етишни такомиллаштириш, ишлаб чиқарилаётган ва таклиф етилаётган маҳсулотнинг истеъмолчиларини, миждозларини ва инсофли шерик, ҳамкорларнинг сонини кўпайтиришни ҳам мақсад қилиб олади.

Корхонанинг иқтисодий манфаатлари, турли эҳтиёжлар мавжуд шароитда талабни қондириш, яшаш ва ривожланиш учун рақобат кураши кучайган шароитда ҳимоя қилинади.

Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда — хўжалик субъектининг молиявий барқарорлигини таҳлил қилишда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади:

- корхонанинг ўз маблағлари билан таъминланиш коэффитсенти, корхона айланма активларининг умумий активлар суммасига нисбати;
- жорий ликвидлик кўрсаткичи;
- ўз капиталининг рентабеллиги;
- умумий тўловга қодирлик кўрсаткичи, активлар бозор қийматининг хўжалик субъектининг барча мажбуриятларига нисбати;
- капиталлаштириш коэффитсенти, бозор қийматидаги ўз капиталининг қарз маблағларини баланс қийматида нисбати;
- менежмент коэффиценти, сотишдан олинган пул тушумининг жорий мажбуриятлар миқдорига нисбати.

Хавфсизлик тизими ўз ичига қуйидагиларни олади:

- корхона объектларини, бошқарувчи раҳбарларнинг шахсий дахлсизлигини ҳамда пул маблағларини сақлаш учун кўрикчи-қоровуллик хизматини ташкил етиш;
- корхонанинг информатсион ижтимоий жиҳатдан ҳимояланишини таъминлайдиган аналитик хизматни ташкил етиш. Унинг вазифалари ичида разведка ва контрразведка билан шуғулланишни ташкил етиш учун стратегик муҳим субъектлар билан ишлаш.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш учун унинг хавфсизлигига таҳдид соладиган хавф-хатарларни билиш керак бўлади. Бунинг учун корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини ифодалайдиган параметрларни ўрганиш ва уларни таҳлил қилиш керак бўлади.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Лекин шуни таъкидлаш керакки, республикада корхоналар иқтисодий хавфсизлигини баҳолаш бўйича кўрсаткичлар тизимининг ишлаб чиқилмаганлиги бу борадаги амалий муаммолардан бири бўлиб ҳисобланади.⁸¹

Г.С. Вечкановнинг “Экономическая безопасность” номли дарслигида корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш бешта элементни ўз ичига олиши айтиб ўтилган:

- биринчи - иқтисодий хавфсизликка таҳдидларнинг таркиби ва характерини ҳамда уларнинг таъсир йўналишини аниқлаш;
- иккинчи - иқтисодий хавфсизликка таҳдидларнинг таъсири натижасида юзага келадиган зарарларни баҳолаш;
- учинчи – иқтисодий хавфсизликка таъсир кўрсатадиган таҳдидларни муҳимлиги ва вужудга келиш вақти бўйича гуруҳларга ажратиш;
- тўртинчи – у ёки бу таҳдидларга нисбатан иқтисодий хавфсизликни таъминлаш стратегия вариантини шакллантириш ва танлаш;
- бешинчи – иқтисодий хавфсизликни таъминлаш бўйича аниқ белгиланган чора – тадбирларни аниқлаш ва амалга ошириш.

Юқорида номи келтирилган дарсликда иқтисодий хавфсизликни кескинлашувига олиб келадиган омиллар сифатида қуйидагилар келтирилган:

- корхонанинг рақобатбардошлик кўрсаткичининг пастлиги;
- корхона учун инвестиция муҳитининг яхши эмаслиги;
- корхонанинг молиявий фаолиятини барқарор эмаслиги;
- давлатнинг ўз эҳтиёжлари учун керак бўладиган маҳсулотларнинг ҳақини тўлаш борасида қобилиятсизлиги.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини сон ва сифат жиҳатдан характерлайдиган индикаторларга қуйидагилар киради:

- ишлаб чиқариш динамикаси;
- ишлаб чиқариш корхонасининг тармоқ ва мамлакат ялпи ички маҳсулоти ҳажмидаги улуши;
- ишлаб чиқариш қувватларининг ишга солиш амалдаги даражаси;
- ишлаб чиқариш жараёнининг барқарорлиги;
- ишлаб чиқаришнинг рентабеллик даражаси;
- айланма маблағларни молиялаштириш учун ўз манбалари билан таъминланганлик;
- муддати ўтган қарздорлик (дебиторлик, кредиторлик);
- ишлаб чиқаришнинг фонд (капитал) қайтими;
- асосий ишлаб чиқариш фондларининг янгиланиш суръатлари;
- инноватсион фаолликнинг даражаси.

⁸¹ Г.С. Вечканов. Экономическая безопасность. Учебник. –СПб.: Питер, 2007, с.227-228

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган хавф – хатарлар келиб чиқиш манбаларига кўра ички ва ташқи таҳдидларга ажратилади.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган ички таҳдидлар асосан ишлаб чиқариш жараёнида вужудга келади:

- асосий капитални ескирган элементларининг оммавий тарзда ишдан чиқиши, уларнинг ўрнини тўлмаслиги ва бунинг натижасида ишлаб чиқариш салоҳиятининг йўқотилиши;

- техника ва технологиянинг орқада қолиши;

- ишлаб чиқариш харажатларининг юқорилиги;

- корхона ичида ўғрилик ва бошқа нохуш ҳодисаларнинг мавжуд бўлиши;

- корхона персоналининг хатолари (“инсон омили”);

- рақобатчиларнинг ахборот олиш учун корхона персоналидан фойдаланиши;

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган ташқи таҳдидларга қуйидагилар киради:

- товарлар бозорида ўз ўрнини йўқотиш, яъни ўз товарини кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни таъминлайдиган фойда билан сотиш имкониятининг йўқлиги;

- мамлакатда молиявий ҳолатнинг салбий томонга ўзгариши;

- фонд бозорида корхона аксиялари нархларининг пасайиб кетиши, яъни корхонанинг капиталлашув даражасининг пасайиши;

- харидорларнинг тўлов интизомини бузиши;

- ноҳалол рақобатчилар ва контрагентлар;

- криминал рақобат;

- саноат шпionaжи;

- давлатнинг жиноий – ҳуқуқий ва иқтисодий сиёсатининг заиф томонлари;

- компьютер технологияларидан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар;

- янги маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни ишлаб чиқаришга жорий этиш⁸².

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган таҳдидларни бартараф этиш учун бир қатор вазифаларни амалга ошириш керак бўлади. Корхона ходимларининг юқори малакага эга бўлишларини таъминлаш, ходимларнинг юқори интеллектуал салоҳиятга эга бўлишларига еришиш, корхонанинг техник ва технологик жиҳатдан мустақиллигини таъминлаш, юқори рақобатбардошлигига еришиш, корхонани бошқаришда юқори самарадорликка еришиш, корхона фаолиятининг етарли экологик

⁸² 5. Вечканов Г.С.. Экономическая безопасность. Учебник. –СПб.: Питер, 2007, с.227-228

даражасини таъминлаш, корхонанинг ҳуқуқий ҳимояланганлигини, корхонанинг ахборот муҳити ҳимоясини таъминлаш, корхона ходимларининг хавфсизлигини таъминлаш кабилар шулар жумласидандир.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг куйидаги асосий йўналишларига алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ бўлади:

- корхонанинг экологик хавфсизлигини умумстратегик режалаштириш ва прогнозлаш;
- корхонанинг молиявий-хўжалик фаолиятини стратегик режалаштириш;
- корхонанинг молиявий-хўжалик фаолиятини тактик жиҳатдан режалаштириш;
- корхонанинг молиявий-хўжалик фаолиятини оператив бошқариш.

6.2. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик тараққиёт гарови.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилган.

Пировард мақсадимиз ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган очиқ ва демократик фуқаролик жамиятини барпо этишдан иборат экан, бу борадаги асосий шартлардан бири иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш ҳисобланади. Миллий тараққиёт моделимизнинг асосий тамойилларидан бири – давлатнинг бош ислохотчилик роли ҳисобланиб, мавжуд иқтисодий салоҳиятдан тўлиқ фойдаланган ҳолда, барча кучларни ягона мақсад сари йўналтиришда давлатнинг тартибга солувчи вазифасидан унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Замонавий бозор тизимини давлатнинг аралашувисиз тасаввур этиб бўлмайди. Бироқ, аралашувнинг ўз чегараси бўлиб, унинг мазкур чегарадан ошиб кетиши бозор жараёнларининг издан чиқишига таъсир этиб, ишлаб чиқариш самарадорлиги пасаяди. Натижада иқтисодиётни давлат тасарруфидан чиқариш, хўжалик юритишни ташкил этиш ва бошқарув жараёнларида давлатнинг меъёридан ортиқ иштирокини пасайтириш масаласи майдонга тушади.

Давлат аралашуви миқёсини тартибга солиш учун муҳим чекловлар мавжуд. Масалан, давлат томонидан бозор механизмининг издан чиқарувчи ҳар қандай хатти-ҳаракатларга йўл қўйиб бўлмайди (умумий директив режалаштириш, нархлар устидан ялпи назорат ва бошқалар)⁸³.

⁸³ Проблемы и ограничения государственного вмешательства в экономику. - <http://econtool.com/>

Иқтисодиётга давлатнинг аралашувини қисқартириш, энг аввало, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган институционал ва таркибий ислохотларни давом эттиришни тақозо этади.

Шунга кўра, Ҳаркатлар стратегиясида хусусий мулк ҳуқуқи ва кафолатларини ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнес ривожини йўлидаги барча тўсиқ ва чекловларни бартараф этиш, унга тўлиқ эркинлик бэриш, “Агар халқ бой бўлса, давлат ҳам бой ва кучли бўлади” деган тамойилни амалга ошириш борасидаги тадбирларга алоҳида эътибор қаратилган. Жумладан, 2017 йилнинг I чорагида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили (бизнес омбудсман)ни ташкил этиш белгиланди.

Омбудсман (қадимги скандинавчада *umbor* «ваколат», «зиммасига юклаш») – қатор давлатларда ижро ҳокимияти идоралари ва мансабдор шахслар фаолиятида маълум фуқаролар гуруҳининг адолат ва манфаатлари таъминланишини назорат қилиш вазифаси юклатилган мансабдор шахс⁸⁴.

Ҳуқуқшунослар халқаро ассоциацияси фикрига кўра, омбудсмен институти – бу конституция ёки қонунчилик ҳокимияти ҳужжатларида кўзда тутилган ҳамда мустақил жамоатчилик асосидаги юқори даражадаги мансабдор шахс томонидан бошқарилувчи хизмат. Мазкур шахс давлат бошлиғи олдида масъул бўлиб, тадбиркорлардан давлат идоралари, хизматчиларининг ноқонуний хатти-ҳаракатлари бўйича шикоятларни қабул қилади ҳамда тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини намоён этиш, таъминлаш ва ҳимоя қилиш мақсадида ҳаракат қилади.

Тадбиркорлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича вакил лавозимининг ташкил этилишини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимидаги асосий янгиликлардан бири сифатида таъкидлаш мумкин. Давлат бошқарувининг мазкур усули кўплаб хорижий мамлакатларда тадбиркорлар ўз хўжалик фаолиятини амалга ошириш жараёнида тўқнаш келувчи бюрократик муаммоларни ҳал этишдаги самарали восита сифатида ижобий роль ўйнамоқда.

Ҳозирги вақтда омбудсмен институти бошқарувнинг турли шакллари – президентлик республикаси (Финляндия, Франция, АҚШ), парламент республикаси (Швейцария, Австрия, ГФР), конституциявий монархия (Дания, Норвегия, Швеция, Испания, Австралия, Нидерландия, Буюк Британия, Канада) ҳукмрон бўлган 50 дан ортиқ мамлакатда мавжуд⁸⁵.

Бундан кўринадики, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакили институтининг жорий этилиши бу борадаги

⁸⁴ Омбудсмен. - <https://ru.wikipedia.org/>

⁸⁵ Что такое институт бизнес-омбудсмена? http://ombudsmanbiz.kz/rus/virtualnaya_priemnaya/faq/#faq-11

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

фаолиятнинг жаҳон андозаларига мувофиқлигини таъминлаш борасидаги муҳим қадамлардан бири ҳисобланади.

Шунга кўра, бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони лойиҳасининг ишлаб чиқилиши кўзда тутилиб, унда янги ташкил этиладиган омбудсманга қуйидаги ваколатларни бэриш назарда тутилади:

тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш, тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасида давлат сиёсатини шакллантириш ва амалга оширишда иштирок этиш;

тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари нормалари ва талабларининг амалда рўёбга чиқарилаётганини ўрганиш;

давлат органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат қилувчи органлар, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилиши юзасидан назоратни амалга ошириш.

Шунингдек, 2017 йил июнга қадар хусусий мулкни ҳимоя қилиш ва хусусий мулк объектларидан самарали фойдаланишни амалга ошириш механизмини такомиллаштириш мақсадида қуйидаги тартибларни ўрнатиш кўзда тутилмоқда:

мулкдан жиноят ёки маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш қуроли сифатида фойдаланишда мулкдорнинг айби бўлмаган ҳолларда мулкни мусодара қилиш ёки олиб қўйишни (вақтинчалик олиб қўйиш бундан мустасно) тақиқлаш;

давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун ер участкаларининг олиб қўйилиши муносабати билан тадбиркорлик субъектларига етказилган зарарни олдиндан қоплаб бэриш;

тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун ажратилган ер участкаларидан фойдаланилмаётган, жумладан, ажратилган ер участкаларида товарлар ва хизматлар ишлаб чиқаришни ташкил этиш бўйича тадбиркорлик субъектлари томонидан олинган мажбуриятлар бажарилмаётган ҳоллар юзага келган тақдирда ер солиғи ва мол-мулк солиғи ставкаларини уч баробар миқдорда қўллаш.

Бу борада қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг қонуни лойиҳаси хусусий мулк кафолатлари ва уни ҳимоя қилишни кучайтириш, қурилиши тугалланмаган объектлар савдосини тартибга солиш, тадбиркорлик фаолияти ер участкаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Мазкур йўналиш бўйича белгиланган тадбирлардан яна бири – **кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кенг ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш, тадбиркорлик тузилмаларининг фаолиятига давлат, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат идоралари**

томонидан ноқонуний аралашувларнинг қатъий олдини олиш ҳисобланади.

Мазкур тадбир, биринчи навбатда, назорат қилувчи органларнинг кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятига аралашувини ва улар томонидан ўтказиладиган режали текширишлар сонини янада қисқартириш, бунда 2017 йилнинг I чорагида тадбиркорлик субъектларининг молиявий-хўжалик фаолиятига оид маълумотлар базасини шакллантириш, уларни автоматлашган ахборот тизими орқали таҳлил қилиб, хавф-хатарларни баҳолаш асосида тадбиркорлик субъектларининг молиявий-хўжалик фаолиятини текшириш бўйича режа-жадвални ишлаб чиқишни тақозо этади. Текширишлар режа-жадвалини шакллантиришда хавф-хатарлар автоматлаштирилган ҳолда баҳоланади.

Шунингдек, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун бир гектардан ортиқ ер майдонни ажратиш тизимини такомиллаштириш мақсадида 2017 йилнинг II чорагида тадбиркорлик субъектларининг иштирокисиз «ягона дарча» тамойили асосида ер майдонларини танлаш ва ажратиш материалларини тайёрлаш ва ваколатли органлар билан келишиш жараёнларини тўлиқ автоматлаштириш, тадбиркорлик субъектларига аризани кўриб чиқиш жараёнини интерактив кузатиш имкониятини яратиш тадбирлари белгиланган.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 15 майдаги ПФ-4725-сонли [Фармони](#) билан тасдиқланган Хусусий мулк, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ишончли ҳимоя қилишни таъминлаш, уларни жадал ривожлантириш йўлидаги тўсиқларни бартараф этиш чора-тадбирлари дастурини амалга ошириш, қурилишнинг барча босқичларида – шаҳарсозлик ҳужжатларини тайёрлашдан бошлаб объектларни фойдаланишга топширишгача бўлган босқичларда тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги рухсат бэриш тартиблари доирасида ягона қоида ва талабларни белгилаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 7 октябрдаги «Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун танлов асосида ер участкалари бэриш тартиботларини ва қурилиш учун рухсатномалар олиш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 285-сонли қарори қабул қилинган эди.

Қарор асосида 2016 йил 1 январдан бошлаб юридик ва жисмоний шахсларга тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун ер участкалари фақат танлов асосида берилади. Аҳоли пунктларида жойлашган бундай ернинг майдони 1 гектаргача ва 1 гектар этиб белгиланди. Танлов асосида бериладиган ер участкаларининг рўйхати Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳри ҳокимликлари томонидан шакллантирилади.

«Юридик ва жисмоний шахсларга тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун доимий фойдаланишга танлов асосида ер участкалари бэриш тартиби тўғрисида»ги низомга 1-иловада юридик ва жисмоний шахсларга

тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун доимий фойдаланишга танлов асосида ер участкалари бэриш схемаси ифодалаб берилган.

Шунингдек, «Танлов асосида берилган ер участкаларидаги объектларнинг лойиҳа-смета ҳужжатларини келишиш, қурилиш-монтаж ишларини бажаришга рухсатнома бэриш, шунингдек объектларни фойдаланишга қабул қилиш тартиби тўғрисида»ги [НИЗОМГА](#) 1-иловада танлов асосида берилган ер участкаларидаги объектларнинг лойиҳа-смета ҳужжатларини келишиш, қурилиш-монтаж ишларини бажаришга рухсатнома бэриш, шунингдек, объектларни фойдаланишга қабул қилиш схемаси тасвирлаб берилган.

Танлов асосида бериладиган ер участкалари рўйхатини шакллантиришда улардан фойдаланишнинг мақсади, уларнинг майдони ва жойлашган жойи кўрсатилади. Бу ердан оқилона, мақсадли фойдаланишни таъминлаб, уни ҳақиқий эгасига бэришни кафолатлайди⁸⁶.

Эндиликда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун бир гектардан ортиқ ер майдонларини ажратиш тизимини такомиллаштириш мақсадида тадбиркорлик субъектларининг иштирокисиз «ягона дарча» тамойили асосида ер майдонларини танлаш ва ажратиш материалларини тайёрлаш ва ваколатли органлар билан келишиш жараёнларини тўлиқ автоматлаштириш, тадбиркорлик субъектларига аризани кўриб чиқиш жараёнини интерактив кузатиш имкониятини яратиш тадбирларининг амалга оширилиши тадбиркорлик субъектларига ер майдонларини ажратиш тартиботларининг ошкоралигини таъминлаш, ваколатли давлат органларидаги ахборот алмашинуви тизимини яхшилаш, ҳужжатларни кўриб чиқиш муддатлари ва харажатларини қисқартириш имконини беради.

Дастурдан йил давомида оилавий бизнес ва хунармандликни молиявий қўллаб-қувватлаш кўламини кенгайтириш тадбирлари ҳам ўрин олган.

Маълумки, 2010 йил 12 ноябрда Биринчи Президентимиз томонидан белгилаб берилган концепцияда илгари сурилган муҳим қонунчилик ташаббусларидан бирининг амалий тадбири сифатида 2012 йил 26 апрелда Ўзбекистон Республикасининг «Оилавий тадбиркорлик тўғрисида»ги қонуни эълон қилинди. Қонуннинг 3-моддасида «Оилавий тадбиркорлик оила аъзолари томонидан таваккал қилиб ва ўз мулкий жавобгарлиги остида даромад (фойда) олиш мақсадида амалга ошириладиган ташаббускорлик фаолиятидир»⁸⁷, деб белгилаб берилди. Ушбу қонундан келиб чиққан ҳолда, оилавий тадбиркорликнинг асосий белгилари сифатида қуйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин.

⁸⁶ Абдураимова Н. Ер участкалари танлов асосида берилди. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 15.10.2015. - <http://uza.uz/oz/business/er-uchastkalari-tanlov-asosida-beriladi-15-10-2015>

⁸⁷ Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Оилавий тадбиркорлик тўғрисида. 2012 йил 26 апрель. 3-модда.



Қонунга кўра, агар оилавий тадбиркорлик юридик шахс кўринишида ташкил этилса, у оилавий корхона деб юритилади. Қонунда у илавий корхона унинг иштирокчилари томонидан товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) ва реализация қилишни амалга ошириш учун ихтиёрий асосда, оилавий корхона иштирокчиларининг улушли ёки биргаликдаги мулкида бўлган умумий мол-мулк, шунингдек, оилавий корхона иштирокчиларидан ҳар бирининг мол-мулки негизда ташкил этиладиган кичик тадбиркорлик субъектидир. Оилавий корхона фаолияти унинг иштирокчиларининг шахсий меҳнатига асосланади. Оилавий корхона тадбиркорлик субъектларининг ташкилий-ҳуқуқий шаклларида биридир.

Ўзбекистон Республикаси “Оилавий тадбиркорлик тўғрисида”ги қонунининг ила бошлиғи, унинг хотини (эри), болалари ва набиралари, ота-онаси, меҳнатга қобилиятли ёшга тўлган бошқа қариндошларидан иборат бўлиши мумкин.

⁸⁸ Қуйидаги манба асосида тузилган: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. Оилавий тадбиркорлик тўғрисида // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 17-сон, 188-модда.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

12-жадвал

Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес субъектлари турли чегараларининг амал қилиш босқичлари⁸⁹

Босқич	Йиллар	Тегишли меъёрий ҳужжат
I	1992-1995	«Ўзбекистон Республикасида кичик корхоналар тўғрисидаги Низом» (Вазирлар Маҳкамасининг 1992 йил 26 февралдаги 85-сонли қарорига 2-сонли илова)
II	1995-1998	Ўзбекистон Республикасининг «Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш тўғрисида»ги Қонуни (1995 йил 21 декабрь)
III	1998-2003	Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони (1998 йил 9 апрель)
IV	2003-2011	Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 9 апрелдаги «Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармонига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Фармони (2003 йил 30 август); Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Қарори (2003 йил 11 октябрь)
V	2011-хозирга қадар	Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик субъектларини ташкил этиш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори (2011 йил 12 май); Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясига ўзгартиришлар киритиш тўғрисида»ги Қарори (2013 йил 14 июнь); Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясига ўзгартиришлар киритиш тўғрисида (Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида инвестиция иқлими ва ишбилармонлик муҳитини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2014 йил 7 апрелдаги ПФ-4609-сон Фармони)»ги Қарори (2014 йил 3 июль)

Оилавий бизнес ва ҳунармандликни молиявий қўллаб-қувватлаш кўламини кенгайтириш тадбирларни амалга ошириш натижасида аҳоли томонидан ўз хонадонларида миллий ҳунармандлик асосида тадбиркорлик фаолияти амалга оширилади ва қўшимча даромад манбаи яратилади.

2017 йилнинг III чорагида мамлакатимизда рақобатдош компанияларни яратиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари йириклашишини рағбатлантиришга йўналтирилган қонун ҳужжатлари лойиҳалари ишлаб чиқиш орқали ўрта бизнес субъекти тоифасини жорий этиш ва унга имтиёزلарни белгилаш кўзда тутилмоқда.

⁸⁹ Муаллифлар томонидан тузилган.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда кичик бизнес таркибига кирувчи корхоналарнинг чегараларини аниқлаш ўзига хос тадрижий ривожланиш босқичлари орқали амалга оширилиб келмоқда. Ҳар бир муайян босқичда белгиланган миқдорий чегаралар Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари ҳамда Вазирлар Маҳкамаси қарорларга асосланиб, буларнинг барчаси мазкур соҳа ривожининг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги юксак аҳамиятидан дарак беради. Жадвалдан кўринадики, мустақилликнинг илк давридан оқ мамлакатимизда кичик бизнес субъектларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, улар фаолиятини давлат томонидан самарали тартибга солиш мақсадида алоҳида соҳа сифатида белгилаб олишга катта эътибор қаратиб келинмоқда. Иқтисодиётнинг ривожланиши, тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун қулай муҳитнинг яратилиши натижасида кичик бизнес субъектларининг сифат ва миқдор жиҳатдан тараққий этиб бориши билан уларнинг миқдорий чегаралари ҳам такомиллаштириб борилмоқда.

Кичик тадбиркорликни янада ривожлантириш, иқтисодиётда хусусий сектор улушини ошириш, ишлаб чиқариш соҳасида аҳоли бандлигини тўлароқ таъминлаш учун қулай шароит яратиш мақсадида 2003 йилнинг 30 августида Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 9 апрелдаги «Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармониغا ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш ҳақида»ги Фармони қабул қилинди. Ушбу Фармон мамлакатимизда кичик бизнес субъектлари чегараларини аниқлаш борасида навбатдаги босқични бошлаб берди. Унда микрофирма ва кичик корхоналарда банд бўлган ходимлар ўртача йиллик сонининг тармоқлар бўйича янада аниқлаштирилган ҳолда белгилаб берилиши мазкур босқичнинг хусусиятли томони ҳисобланади.

Ушбу Фармонда белгиланган чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадида 2003 йил 11 октябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилиниб, унда кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхона ва ташкилотлар классификацияси тасдиқланди⁹⁰. Мазкур ҳужжат микрофирма ва кичик корхоналар миқдорий чегараларининг сезиларли равишда кенгайишига олиб келди. Кичик корхоналар миқдорий чегараларининг бу даврга қадар амал қилиб келган ўрта корхоналар миқдорий чегарасига қадар кенгайиши эндиликда мамлакатимизда ўрта бизнес тушунчасининг илмий муомаладан чиқарилишига олиб келган эди.

Мамлакатимизда тадбиркорликни ривожлантириш бўйича тўпланган тажрибалар шуни кўрсатадики, корхоналарнинг рақобатдошлик даражасини

⁹⁰ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори. Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясини тасдиқлаш тўғрисида. 2003 йил 11 октябрь, 439-сон.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ошириш уларнинг ўз фаолиятлари давомида кенгайиб, йириклашиб боришини тақозо этади. Лекин, кичик бизнес субъектларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мақсадида белгиланган имтиёз ва енгилликларга эга бўлиш имконини берувчи корхоналарнинг миқдорий чегаралари айрим ҳолларда ушбу жараёнларга тўсқинлик қилиши мумкин. Ўтган давр мобайнида мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасининг юксалиши, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун яратилган қулай шарт-шароитлар натижасида иқтисодий салоҳияти ортган кўплаб корхоналар мазкур имтиёзлардан фойдаланишни давом эттириш мақсадида ўз ходимлари сонини белгиланган миқдорий чегара доирасида сақлаб қолишга ҳаракат қилмоқдалар. Бу эса, уларнинг йириклашиш жараёнига тўсқинлик қилмоқда.

Шунга кўра, мамлакатимизда рақобатдош компанияларни яратиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари йириклашишини рағбатлантиришга йўналтирилган қонун ҳужжатлари лойиҳалари ишлаб чиқиш орқали ўрта бизнес субъекти тоифасини жорий этиш ва унга алоҳида имтиёзларни белгиланиши кичик бизнес субъектларининг ўрта бизнесга ўтиши ва шу тариқа соҳанинг жадал ривожланиши учун замин яратади.

2017 йил I чорагида фаолият кўрсатмаётган корхоналарни ихтиёрий ва мажбурий тугатиш тартибларини танқидий қайта кўриб чиқиш ва тубдан соддалаштириш жараёнларига алоҳида эътибор қаратилади. Бунинг учун Дастурда қатор тартибларни жорий этиш белгилаб берилган.

- тақдим этиладиган ҳужжатлар рўйхатидан бир-бирини такрорловчи ва бошқа давлат органларида мавжуд бўлган ҳужжатларни қисқартириш

- ваколатли органлар томонидан тегишли ҳужжатларни кўриб чиқиш ва келишиш муддатларини қисқартириш

- тугатувчилар томонидан муассислари мавжуд бўлмаган кичик корхона ва микрофирмаларнинг муҳрлари, штамплари ва бошқа ҳужжатларини ваколатли ташкилотларга тақдим қилиш талабини бекор қилиш

- молиявий фаолият амалга оширмаётган корхоналарни солиқ текширувларини ўтказмасдан камерал назорат хулосаси асосида тугатишнинг соддалаштирилган тартибини жорий этиш

20-расм. Ўзбекистонда фаолият кўрсатмаётган корхоналарни ихтиёрий ва мажбурий тугатиш тартибларини соддалаштириш жараёнлари

Бунинг учун мавжуд қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилиб, фаолият кўрсатмаётган корхоналар сонини қисқартириш, молиявий-хўжалик фаолиятини амалга оширмаётган ва қонунчиликда

белгиланган муддатларда устав жамғармаларини шакллантирмаган корхоналарни тугатиш тартибини такомиллаштириш, корхоналарни тугатишда белгиланган муддат ва талабларга амал қилиш борасида мансабдор шахсларнинг жавобгарлигини кучайтириш тақозо этилади.

Дастурга кўра, тадбиркорлик фаолияти ютуқ ва натижаларини кенг тарғиб этиш ишларига ҳам алоҳида эътибор қаратилади. Жумладан, 2017 йил II чорақда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ўртасида янги номинацияларда танловлар ўтказиш бўйича амалий чора-тадбирлар бажарилади. Жумладан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун «Ўзининг савдо белгиларини йўналтириш ва янги бозорларни эгаллаганлик учун», «Республика ички бозорларида талаб бўлган янги турдаги истеъмол маҳсулотларини ишлаб чиққанлик учун» номли номинацияларда танловлар жорий этилади.

Давлат мулкни хусусийлаштиришни янада кенгайтириш ва унинг тартиб-таомилларини соддалаштириш, хўжалик юритувчи субъектларнинг устав жамғармаларида давлат иштирокини камайтириш, давлат мулки хусусийлаштирилган объектлар базасида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш – мазкур йўналишда белгиланган муҳим тадбирлардан ҳисобланади.

Давлатнинг иқтисодиётдаги иштирокини қисқартириш бўйича устувор вазифаларни амалга ошириш учун 2015-2016 йилларда давлат мулкни хусусийлаштириш дастури шакллантирилган эди. Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 28 апрелдаги “Иқтисодиётда хусусий мулкнинг улуши ва аҳамиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2340-сонли Қарори билан тасдиқланган.

Ушбу Дастурда қуйидагилар назарда тутилган:

тўла қувват билан ишламаётган 660 тадан кўпроқ давлат корхонасини тугатиш ва очик савдо орқали янги хусусий мулкдорлар тасарруфига ўтказиш;

стратегик аҳамиятга эга бўлмаган 360 та корхонадаги давлат улушини тўлиқ равишда сотиш;

фойдаланилмаётган 400 тадан ортиқ давлат мулки объектини “ноль” қиймати бўйича сотиш. Бу, ўз навбатида, қисқа муддатларда стратегик хорижий инвесторлар ва замонавий технологияларни жалб этиш имконини беради;

хусусий инвесторларга 450 миллиард сўмлик қўшимча акцияларни фонд бозорида сотиш орқали ишлаб турган 203 та корхонадаги давлат улушини 51 фоизгача қисқартириш.

Шунингдек, давлат мулкидаги объектлар ва активларни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш, шу жумладан хусусий инвесторларга сотиш ишлари самарадорлигини оширишга қаратилган таъсирчан механизмлар ишлаб чиқилиб, давлат мулкни хусусийлаштириш ва бошқариш соҳасида қатор қулайликлар яратилди. Жумладан:

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

нашрларда давлат активларини “ноль” харид қийматида сотиш бўйича савдолар тўғрисидаги эълон чоп этилган санадан бошлаб то улар ўтказиладиган санагача бўлган муддат икки ойдан 30 кунгача қисқартирилди;

савдоларда давлат активларига 2 ой мобайнида талабнома тушмаган тақдирда, уларнинг нархини 50 фоизигача, ҳар 15 кунда 10 фоиздан пасайтириш механизми жорий этилди;

объектлар нархи 50 фоизигача пасайтирилгандан сўнг 1 ой мобайнида сотилмаса, улар инвестиция киритиш ва янги иш ўринлари яратиш шарт билан “ноль” харид қиймати бўйича сотилиши белгиланди;

давлат активларига бир ой давомида инвестор харид тўловларини тўлаган тақдирда, унга харид суммасидан шартнома тузилган санадаги Марказий банкнинг қайта молиялаш йиллик ставкаси миқдорида чегирма берилди;

давлат объектларини қисмларга бўлиб сотиш мумкинлиги белгиланди, бу билан тадбиркорларга ўз имконияти ва зарурияти доирасида объектларни сотиб олиш имкони берилди;

давлат активлари бўйича харид тўловларини харидорлар томонидан 24 ойгача бўлган муддатда амалга ошириш юзасидан имтиёз берилди;

давлат объектнинг ижарачиларига ижара объекти сотилишида устунлик берилиши белгиланди;

хўжалик бошқаруви органларининг устав капиталига берилган давлат улушларини сотишдан тушган маблағлар корхоналарни модернизациялашга йўналтирилиши мумкинлиги белгиланди;

давлат корхоналари фақат Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори билан тузилиши мумкинлиги ўрнатилди;

хусусийлаштирилган корхоналарда хусусийлаштириш вақтида аниқланмаган давлат активлари ёки фойдаланишга берилган корхона ҳудудида жойлашган кўчар ва кўчмас мулк мазкур корхонанинг мулки ҳисобланиши аниқ белгиланди.

Ҳаракатлар стратегияси бўйича Дастурга биноан, 2017 йил март ойида фойдаланилмаётган давлат мулки объектларини, жумладан, «ноль» харид қиймати бўйича сотиш жараёнларини янада соддалаштириш ҳамда бундай объектлар тадбиркорлик субъекти томонидан аниқланганда, уларни сотиб олиш юзасидан таклифларни қабул қилиш ва кўриб чиқиш тартибини белгилаш кўзда тутилган. Бу борада ишлаб чиқилиши кўзда тутилаётган Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳаси иқтисодиётда давлатнинг иштирокини қисқартириш, хусусийлаштириш жараёнларини жадаллаштириш, давлат мулкларининг реал нархларини шакллантириш имконини беради.

Ўзбекистонда тадбиркорлик фаолияти учун қулай муҳитнинг асосий йўналишларидан бири сифатида «мулкни рўйхатга олиш, ер участкалари ажратиш, айрим фаолият турлари билан шуғулланиш учун лицензия олиш, курилишга рухсат бериш ва электр таъминоти тармоқларига уланишда

«ягона дарча» тамойилини амалиётга жорий этиш тобора кенгайиб бормоқда»⁹¹.

Мамлакатимизда ишбилармонлик муҳитини тубдан яхшилаш, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун янада қулай шарт-шароитлар яратиш, кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш билан боғлиқ тартиботлар сонини ва муддатларини қисқартириш мақсадида 2014 йил 7 январда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги қарори қабул қилинди.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 84, 111-моддаларига кўра, кўчмас мулкни давлат рўйхатидан ўтказиш талаб қилинади. Лекин баъзида рўйхатдан ўтказишнинг мураккаб тартиб-таомили турар - жой харид қилинганда тўсиққа айланади. Ана шу сабабга кўра ҳар бир давлат мулкни рўйхатдан ўтказишни соддалаштиришга, технологик тараққиётнинг муқаррарлигини ҳисобга олиб эса, уни автоматлаштиришга интилади. Буни тасдиқлаган ҳолда Вазирлар Маҳкамасининг таъкидлаб ўтилган Қарори билан кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказиш билан боғлиқ тартиботлар сонини ва муддатларини қисқартиришга йўналтирилган меъёрлар тасдиқланди. Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни ва у ҳақда тузилган битимларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби тўғрисида низом тасдиқланди, у юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларига, бинолар ва иншоотларга (шу жумладан, ер ости иншоотларига), кўп йиллик дов-дарахтларга бўлган ҳуқуқларини, шунингдек ипотекани ҳамда бинолар ва иншоотлар ва ер участкаларига бўлган ашёвий ҳуқуқлар ипотекаси тўғрисидаги шартномаларни, ахборот-коммуникация технологияларини қўллаб, «ягона ойна» принципи бўйича давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини белгилайди⁹².

2017 йил II чорагида кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни рўйхатдан ўтказиш тизимини янада такомиллаштириш мақсадида:

бино ва иншоотлар майдонларидан келиб чиққан ҳолда уларни хатловдан ўтказишнинг дифференциаллашган муддатларини белгилаш;

кадастр органларининг Давлат солиқ қўмитаси, «Давархитектқурилиш» қўмитаси, Адлия вазирлиги ва бошқа идоралар ҳудудий бўлинмалари билан реал вақт режимида маълумот олиш имконини берадиган ўзаро электрон ахборот алмашинуви тизимини тўлиқ жорий этиш;

кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни қайта рўйхатдан ўтказишда уни такроран хатловдан ўтказишни тақиқлашни амалга ошириш кўзда тутилган.

⁹¹ Каримов И.А. 2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазиламиздир: Мамлакатимизни 2014 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2015 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. - <http://www.uza.uz/>

⁹² Шалунова Т. Кўчмас мулкни рўйхатдан ўтказишни соддалаштириш йўлида. Газета СБХ, 2014, № 44. - <http://gazeta.norma.uz/>

Бу борада тегишли Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларининг қабул қилиниши ваколатли органлар ўртасида ахборот алмашинуви тартибини соддалаштириш, бино ва иншоотларни хатловдан ўтказиш муддатларини қисқартириш, ваколатли органлар томонидан амалга оширилаётган кадастр ишлари сифатини яхшилаш имконини беради.

Яна бир йўналиш – **инвестиция муҳитини такомиллаштириш, мамлакат иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий, энг аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни фаол жалб қилишдан** иборат.

2017 йилнинг IV чорагида хорижий инвесторларни жалб этиш мақсадида инвестициявий жозибдорликни янада ошириш бўйича инвестиция фаолиятини тартибга солувчи қонунчилик базасини, шу жумладан, «Хорижий инвестициялар тўғрисида»ги, «Хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чоралари ва кафолатлари тўғрисида»ги, «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонунларни танқидий таҳлил қилиш, хорижий мамлакатларнинг бу соҳадаги тажрибасини ўрганиш натижасида тўғридан-тўғри амал қиладиган, инвестиция фаолияти, хорижий инвестицияларнинг кириб келишини қўллаб-қувватлайдиган, хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини кафолатлайдиган «Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш ва киритиш белгилаб берилган.

Дастурда белгиланган муҳим тадбир **корпоратив бошқарувининг замонавий стандартлар ва усулларини жорий этиш, корхонларни стратегик бошқаришда акциядорларнинг ролини кучайтириш** ҳисобланади.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 24 апрелдаги “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4720-сонли Фармони **корпоратив бошқарув тизимидаги тамойил ва ёндашувларни тубдан ўзгартириш** бўйича энг муҳим устувор йўналишни белгилаб берган эди. Дастурда мулк таркибида давлат улуши бўлган 1100 тадан ортиқ акциядорлик компанияси ва бошқа хўжалик бирлашмалари фаолиятининг самарадорлигини танқидий кўриб чиқиш ҳамда бу соҳада Япония, Жанубий Корея, Германия ва бошқа ривожланган мамлакатларда қўлланилаётган менежмент тизимлари асосида янги услуб ва ёндашувларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш белгилаб олинган эди.

Бу борада 2017 йил I чорагида акциядорлик жамияти шаклидаги тадбиркорликни ривожлантириш бўйича кафолатлаш фондини ташкил этиш, бунда:

устав капиталининг бошланғич миқдорини Ўзбекистон банклари ассоциацияси, давлат органлари ва тижорат банклари — муассислар улушлари ҳисобига шакллантириш;

кичик бизнес ва хусусий тадбиркорларга тижорат банклари томонидан янги технологик ускуналарни сотиб олишга бериладиган кредитларнинг

гаров билан қопланмаган қисмини таъминлаш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳасини ишлаб чиқиш кўзда тутилган. Мазкур тадбирнинг амалга оширилиши натижасида тадбиркорлик субъектларини кредит ва бошқа молиявий маблағлар билан таъминлашни кенгайтириш, инвестициявий лойиҳаларни амалга оширишда кредит олиш учун гаров таъминотини тақдим этиш имконияти яратилади.

Шунингдек, Дастурда **тадбиркорлик субъектларининг муҳандислик тармоқларига уланиши бўйича тартиб-таомил ва механизмларни такомиллаштириш ва содалаштириш чора-тадбирлари** ҳам белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 18 июлдаги «Ишбилармонлик муҳитини янада тубдан яхшилаш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бэриш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони талаблари бўйича ишлаб чиқилган Электр энергетикада назорат бўйича давлат инспекциясининг «Тадбиркорлик субъектларининг электр қурилмаларини электр тармоқларига «бир дарча» тамойили бўйича улаш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги буйруғи 2013 йил 15 январда Адлия вазирлиги томонидан давлат рўйхатидан ўтказилган эди⁹³. Шунингдек, ўтган йилларда тадбиркорлик субъектларининг муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланиши бўйича мутлақо янги механизм жорий этилди. Унга кўра, ушбу тармоқлар ишини юритадиган ташкилотларнинг ҳудудий корхоналарига техник шартларни олишдан тортиб муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланишгача бўлган барча жараёнларни амалга ошириб, уларни тадбиркорларга тайёр ҳолда топшириш ваколатлари берилди.

Ҳаракатлар стратегияси бўйича Дастурга асосан 2017 йил I чорагида тадбиркорлик субъектларини муҳандислик-коммуникация тармоқларига тайёр ҳолда улаш тизимини такомиллаштириш мақсадида:

муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланиш бўйича шартномада кўрсатилган харажатларни камайтириш;

тадбиркорлик субъектларини электр тармоқларига улашни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни унификациялашни кўзда тутувчи Вазирлар Маҳкамаси қарори лойиҳаси ишлаб чиқилади. Натижада тадбиркорлик субъектларини муҳандислик-коммуникация тармоғига улаш тизими янада такомиллаштирилади, унинг муддатлари ва харажатлари қисқаради.

⁹³ Латипова О. Электр энергияси таъминотида “бир дарча” тамойили. **Biznes Daily «Биржа»**, 05.02.2013, №14(1577). - <http://www.biznes-daily.uz/ru/gazeta-birja/9783-elctr-enrgiyasi-taminotida-bir-darcha-tamoyili>.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

2017 йилнинг II чорагида тадбиркорлик субъектларини хом ашё ва материаллар билан таъминлашни такомиллаштиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳаси ишлаб чиқилади. Лойиҳада Ўзбекистонда ишлаб чиқарилмаётган ёки ишлаб чиқариш ҳажми етарли бўлмаган маҳсулотлар импорти динамикасини таҳлил қилиш асосида бундай товарларга божхона тўловлари миқдорини камайтириш, очиқ биржа



21-расм. Ўзбекистонда иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг умумий ҳажми⁹⁴

савдолари орқали юқори ликвидли товарларни сотиш ҳажмларини 10 фоиздан кам бўлмаган миқдорга ошириш ишлари назарда тутилади.

Мамлакатимизда ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг барқарор суръатларини таъминлаш, тадбиркорлик субъектлари фаолиятини қўллаб-қувватлашда молиявий жиҳатдан кўмаклашиш, жумладан, кредитлар ажратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борадаги маълумотлардан кўринадики, мамлакатимизда 2016 йилда иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг умумий ҳажми 2015 йилга нисбатан 25,1 фоиз кўпайиб, 2017 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра, 53,4 триллион сўмга етди.

Диаграммадан кўринадики, кейинги тўққиз йил мобайнида иқтисодиётнинг реал секторига йўналтирилган кредитларнинг умумий ҳажми 8 баробардан кўпроқ ўсган.

Айниқса, иқтисодиётга йўналтирилган кредитлар таркибида корхоналарни модернизация қилиш, технологик ва техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга ажратилган инвестицион кредитлар муҳим ўрин тутди.

Диаграмма маълумотларидан кўринадики, корхоналарни модернизация қилиш, технологик ва техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга ажратилган инвестицион кредитлар ҳажми 2009-2016 йилларда 5 баробардан зиёд ўсмоқда.

Банк тизими томонидан амалга оширилган қулай ишбилармонлик

⁹⁴ Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари асосида.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАМДА ЭРКИНЛИК БЭРИШ ЧОРА-ТАДБИРЛАРИ НАТИЖАСИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИГА АЖРАТИЛГАН КРЕДИТЛАР ҲАЖМИ

муҳитини шакллантириш ва тадбиркорликка янада кенг эркинлик бериш чора-тадбирлари натижасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ажратилган кредитлар ҳажми 2015 йилга нисбатан 1,3 баробар кўпайиб, 2017 йилнинг 1 январь ҳолатига 15,9 трлн. сўмга етди.

Ҳаракатлар стратегияси Дастурида белгиланишича, 2017 йил давомида тижорат банклари томонидан ишлаб чиқаришни модернизациялаш ва кенгайтириш ҳамда уларнинг ишлаб чиқариш фаолияти учун хом ашё ва материалларни сотиб олишда молиявий ресурсларга бўлган талабларини қондириш мақсадида иқтисодиёт ҳамда кичик бизнес соҳаси субъектларини кредитлаш ҳажмини 1,2 баробар ошириш юзасидан комплекс чора-тадбирлар



амалга оширилади.

22-расм. Ўзбекистонда корхоналарни модернизация қилиш, технологик ва техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга ажратилган инвестицион кредитлар⁹⁵.

Ушбу тадбирлар ишлаб чиқарувчи корхоналарда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва кенгайтириш ҳамда уларнинг ишлаб чиқариш фаолияти учун хом ашё ва материалларни сотиб олишда молиявий ресурсларга бўлган талабларини қондириш имконини беради.



ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

23-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга ажратилган кредитлар ҳажми⁹⁶

2017 йил март ойида яқка тартибдаги тадбиркорликнинг ривожланишини янада қўллаб-қувватлаш ва мазкур соҳадаги қонунчиликни такомиллаштириш, бунда яқка тартибдаги тадбиркорлар, оилавий тадбиркорлар, деҳқон хўжалиқларига пластик карталаридаги пул маблағларидан ишлаб чиқариш, савдо фаолияти ва бошқа эҳтиёжлар учун фойдаланиш имконини бэриш ва уларни тасарруф этишдаги асосиз чекловларни бекор қилишга қаратилган қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш белгилаб берилган. Ушбу чора-тадбирлар банк пластик карталаридан фойдаланган ҳолда, нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тизимини кенгайтириш ҳамда пул маблағларининг банкдан ташқари айланмасини қисқартиришга хизмат қилади.

13-жадвал

2015-2017 йилларда «Бизнесни юритиш» рейтинг ишбилармонлик муҳити сифат кўрсаткичлари бўйича Ўзбекистоннинг эгаллаган ўрни⁹⁷ [112]

Кўрсаткичлар	ДВ-2017	ДВ-2016	ДВ-2015	Рейтингдаги ўзгариш	
				2017 йилда 2016 йилга нисбатан	2016 йилда 2015 йилга нисбатан
Бизнесни юритишнинг умумий рейтинги	87	87	103	-	+16
Корхоналарни рўйхатдан ўтказиш	25	42	64	+17	+22
Қурилиш учун рухсат олиш	147	151	149	+4	-2
Электр тармоқларига уланиш	83	112	108	+29	-4
Мулкни рўйхатга олиш	75	87	113	+12	+26
Кредитлаш	44	42	105	-2	+63
Миноритар инвесторларни ҳимоялаш	70	88	87	+18	-1
Солиққа тортиш	138	115	117	-23	+2
Халқаро савдо	165	159	158	-6	-1
Шартномаларнинг бажарилишини таъминлаш	38	32	32	-6	-
Тўловга лаёқатсизликни бартараф этиш	77	75	75	-2	-

⁹⁶ Ўша манба

⁹⁷ Doing Business. Оценка бизнес регулирования. <http://russian.doingbusiness.org/>

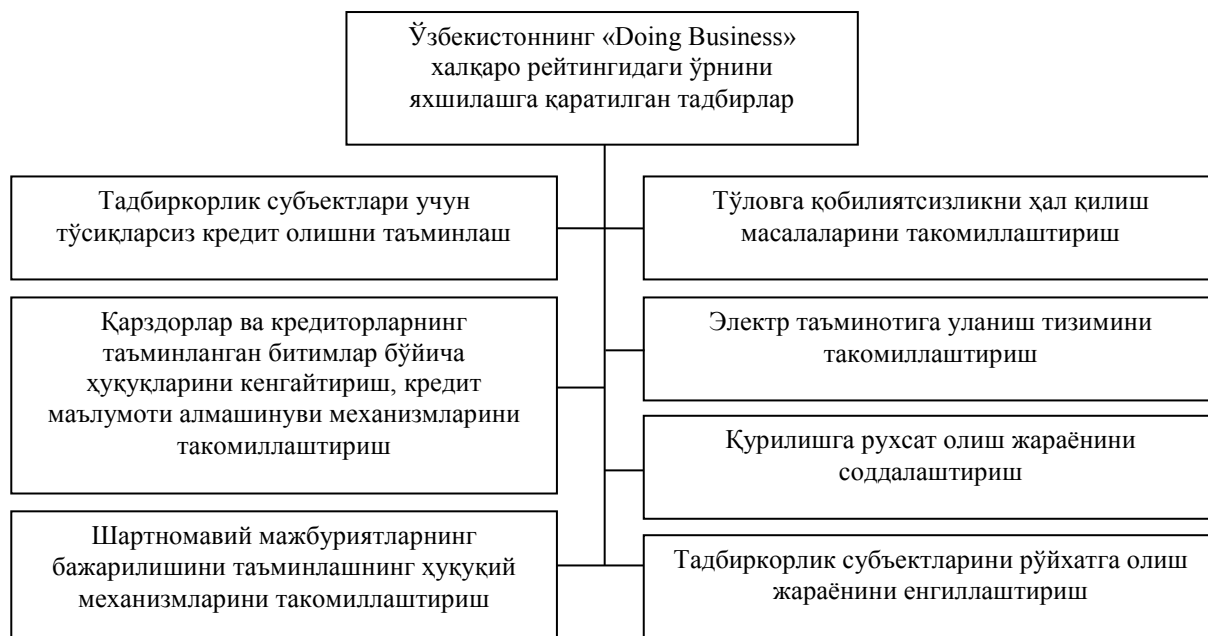
ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Айниқса, «Кредитлаш тизими» бўйича кўрсаткич ўтган йилдагига нисбатан бир йўла 63 поғона кўтарилиб, 105-ўрндан 42-ўринга чиққани қувонарли муваффақият саналади. Яна бир эътиборли жиҳати шундаки, сўнгги уч йилда мазкур рейтинг кўрсаткичи 112 поғона ўсди.

2017 йил давомида Жаҳон банкининг «Doing Business» халқаро рейтингда республикамизнинг ўрнини яхшилашга қаратилган тадбирларни амалга ошириш орқали қуйидаги натижаларга эришиш назарда тутилади.

Дастурда белгилаб берилган тадбирлардан яна бири – мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш жараёнларини тартибга солишда давлат иштирокини камайтириш, давлат бошқаруви тизимини марказлаштиришдан чиқариш ва демократлаштириш, давлат-хусусий шерикликни кенгайтириш, нодавлат, жамоат ташкилотлари ва жойлардаги ўзини ўзи бошқариш органларининг ролини ошириш ҳисобланади.

Бу борада 2017 йилнинг I чорагида тадбиркорлик субъектларининг ташқи иқтисодий фаолиятини янада рағбатлантириш ва такомиллаштириш, экспорт-импорт операцияларини тартибга солишни такомиллаштириш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотлари рақобатдошлигини ошириш, экспорт ҳажминини кўпайтириш ва географиясини кенгайтиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳасини ишлаб чиқиш кўзда тутилган.



24-расм. Ўзбекистоннинг «Doing Business» халқаро рейтингдаги ўрнини яхшилашга қаратилган тадбирлар

тахдидлардан, масалан, давлатнинг самарасиз илмий-саноат сиёсатидан ёки ташқи муҳитда юзага келган таҳдидлардан ҳимояланганлигидир.

2. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлик борасидаги стратегиясини пухта ишлаб чиқиш ва уни самарали амалга ошириш миллий иқтисодиётнинг энг муҳим дастаги бўлган корхоналарнинг барқарор ўсиши ва ривожланиши учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилади.

3. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш бўйича чоратадбирларни амалга ошириш учун унинг хавфсизлигига таҳдид соладиган хавф-хатарларни билиш керак бўлади. Бунинг учун корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини ифодалайдиган параметрларни ўрганиш ва уларни таҳлил қилиш керак бўлади.

4. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган хавф-хатарлар келиб чиқиш манбаларига кўра ички ва ташқи таҳдидларга ажратилади. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлигига таъсир кўрсатадиган ички таҳдидлар асосан ишлаб чиқариш жараёнида вужудга келади.

7-МАВЗУ. ХУФЁНА ИҚТИСОДИЁТ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИРИ

Режа:

7.1. Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммо сифатида

7.2 Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига тахдид сифатида

Таянч тушунча ва иборалар: иқтисодиётнинг расмий ва норасмий сектори, хуфёна иқтисодиёт, коррупция, трансмиллий жиноятчилик.

7.1. Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммо сифатида

Ижтимоий – иқтисодий муносабатларнинг глобаллашуви инсониятнинг янада тараққий этиши учун янги имкониятлар очиш билан бирга, бир қатор сифат жиҳатдан янги бўлган глобал тахдидларни ҳам келтириб чиқарди. Бугунги кунга келиб Хуфёна иқтисодиёт трансмиллий характерга эга бўлиб бормоқда.

Тадқиқотчиларнинг фикрича, Хуфёна иқтисодиётнинг жаҳон ЯИМдаги улушини аниқ ҳисоблашнинг имкони йўқ. Англияда чоп этиладиган “Есономист” журналининг экспертлари планетадаги Хуфёна бизнеснинг ҳажмини 1,85 трлн. ф.ст. миқдорида баҳолайдилар. Халқаро валюта фонди ходимларининг фикрича, жаҳонда Хуфёна операцияларнинг умумий ҳажми 10 – 11 трлн. долл.ни ташкил этади¹⁰¹. Бу рақам жаҳондаги энг катта ҳажмдаги ЯИМга эга бўлган АҚШнинг ялпи ички маҳсулотининг ҳажмига тенгдир. Демак, бундан кўринадики, Хуфёна иқтисодиёт ҳозирги замоннинг глобал муаммосига айланди.

Жаҳоннинг турли мамлакатлари ва минтақаларида Хуфёна иқтисодиётнинг миқёси ва хусусиятлари улардаги миллий хўжалик моделлари ва бозор муносабатларининг такомиллашганлик даражаси билан боғлиқдир. Мана шундан келиб чиққан ҳолда Хуфёна иқтисодиётнинг турларини ажратадилар: ривожланган мамлакатларда, ривожланаётган мамлакатларда ҳамда ўтиш иқтисодиётидаги мамлакатларда. Ушбу мамлакатлар гуруҳларида Хуфёна иқтисодиётнинг миқёслари бир – биридан фарқ қилади. Мутахассисларнинг баҳолашларича ривожланган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт ЯИМнинг 12 – 16 фоизини, ривожланаётган мамлакатларда 40 – 50 фоизини, ўтиш иқтисодиётидаги мамлакатларда 23 – 25 фоизни ташкил этади.

Шундай қилиб, ривожланган мамлакатларнинг миллий иқтисодиётларида Хуфёна секторнинг улуши бошқа гуруҳ мамлакатларидагига нисбатан анча паст. Лекин ривожланган мамлакатларнинг барчасида ҳам ушбу кўрсаткич бир хил емас. Уларнинг орасида Хуфёна фаолият кўрсаткичлари анча юқори бўлганлари ҳам бор. Хуфёна секторнинг улуши нисбатан паст бўлган (8 – 10 фоиз даражасида)

¹⁰¹ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.33

мамлакатларга Австрия, АҚШ ва Швейцария киради. Ирландия, Канада, Франция ва Германияда 15 – 16 фоизни ташкил этади. Ривожланган мамлакатлар орасида Греция, Италия, Испания, Бельгия мамлакатларида Хуфёна иқтисодиётнинг улуши нисбатан юқори бўлиб, 23 – 29 фоизни ташкил этади.¹⁰² АҚШда Хуфёна иқтисодиёт йилига 700 млрд., Италияда 310 млрд, Буюк Британияда 190 млрд. долларлик товарлар ишлаб чиқаради ва хизматлар кўрсатади.

Кейинги ўн йилликларда деярли барча мамлакатларда Хуфёна иқтисодиётнинг ўсиши кузатилмоқда. Масалан Германияда 1975-йилда ЯИМда Хуфёна иқтисодиётнинг улуши 5,75 фоизни ташкил етган бўлса, 2000-йилда 16 фоизга тенг бўлган. 70 – йилларнинг охири ва 80 – йилларнинг бошида Германиянинг меҳнатга лаёқатли аҳолисининг 8 – 12 фоиз Хуфёна иқтисодиётда банд бўлган бўлса, бугунги кунга келиб ушбу кўрсаткич 22 фоизни ташкил этади. Бу борада Италия биринчи ўринда туради. Экспертларнинг баҳолашларига кўра ушбу мамлакатда иқтисодий фаол аҳолининг 30 дан 48 фоизгача Хуфёна секторда банд. Йеуропа Иттифоқи мамлакатларида 10 млндан кам бўлмаган кишилар фақат Хуфёна иқтисодиётда банд бўлган бўлса, Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ОЕСР)га аъзо мамлакатлар бўйича ушбу рақам 17 млн.ни ташкил этади¹⁰³.

Россия статистика қўмитасининг маълумотларига кўра ушбу мамлакат иқтисодиётининг бешдан бир қисми яширин, деб ҳисобланади. Жаҳон банки эса унинг миқёсларини 49 фоиз деб баҳолайди. Бошқа бир маълумотларга кўра Россияда 600-800 млрд. руб яширин иқтисодиётда «айланади»¹⁰⁴.

Хуфёна иқтисодиёт муаммосини тадқиқ қилишда мутахассислар куйидаги қонуниятга алоҳида эътибор қаратадилар. Қайси мамлакатда аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадлар юқори бўлса, шу мамлакатда Хуфёна иқтисодиёт миқёслари кам бўлади. Аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромад миқдори йилига 30 минг доллдан кам бўлмаган мамлакатларда жамиятнинг ижтимоий таркибида аҳолининг 60 – 70 фоизни ташкил етувчи ўрта қатламлар етакчи рол ўйнайди. Булар асосан қонунларга итоат этадиган масъулиятли солиқ тўловчилардир. Албатта, бу мамлакатларда кам таъминланганлар ҳам мавжуд, лекин ривожланган ижтимоий ёрдам дастурлари уларни Хуфёна иқтисодиётга тортилишларига тўсиқ бўлади.

¹⁰² Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.61

¹⁰³ Shu manba, с.62

¹⁰⁴ «Аргументы и факты». №5, февраль, 2010, с.7

**Марказий ва Шарқий Еуропа мамлакатларида Хуфёна иқтисодиёт
(ЯИМ га нисбатан фоизда)¹⁰⁵**

Болгария	32,7
Хорватия	28,5
Венгрия	28,4
Руминия	18,3
Чехия	14,5
Полша	13,9
Словакия	10,2
Ўртача	20,9

Ривожланган бозор иқтисодиётига эга бўлган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт йўлида тўсиқ ролини ўйнайдиган самарали институтсионал механизм шаклланган. Бунда давлат марказий бўғин бўлиб ҳисобланади.

Лекин ривожланган мамлакатлар иқтисодиёти субъектларининг маълум бир қисми учун Хуфёна фаолият олиб бориш характерли бўлиб, Европа Иттифоқининг махсус масалалар бўйича комиссиясининг 1998-йил Брюссел шаҳрида еълон қилинган маърузасида таъкидланганидек, Хуфёна иқтисодиёт ушбу ташкилотга аъзо мамлакатлар умумий ЯИМнинг 16 фоизини ташкил этади¹⁰⁶. Маърузада Хуфёна иқтисодиёт ишлаб чиқарувчилар томонидан ҳукумат органларидан яшириладиган қонуний фаолият, деб баҳоланган.

Ривожланган мамлакатлардаги ижтимоий – иқтисодий ва сиёсий барқарорлик бозор хўжалигининг самарали ишлашини таъминловчи ва Хуфёна иқтисодиётни фаоллашувини бирмунча чеклаб турувчи муҳим шартлардан бири бўлиб ҳисобланади. Мана шу мувозанатнинг бузилиши иқтисодий жиноятчиликни кучайишига олиб келади. Бунга АҚШда 1930 – йилларда содир бўлган буюк депрессия даврида жиноятчиликни авж олиб кетганлиги мисол бўлади.

Ривожланаётган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт миқёслари ривожланган мамлакатлардагига нисбатан анча юқори бўлиб, бунинг сабаблари тубдан фарқ қилади. Ривожланаётган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт мажбурий характерга эга бўлиб, аҳолининг ўта камбағал қатламларини қандай қилиб бўлса ҳам кун кўриш масаласини ҳал етиш билан белгиланади.

Таъкидланганидек, ривожланаётган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт улуши жуда катта бўлиб, Нигерияда расмий ЯИМнинг 76 фоизини ташкил этади. Мана шундай юқори кўрсаткичлар Таиланд (71%), Миср (68%), Боливия (66%) ва Панама (62%) каби мамлакатларда кузатилади. Лотин Америкаси мамлакатларида эса 60 – 65 фоиз атрофида қайд қилинади.

¹⁰⁵ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.64

¹⁰⁶ Экономическая безопасность России. Учебник. / Под общ. ред. акад. Сенчагова В.К. 2005, с. 771

Хуфёна иқтисодиёт ўтиш иқтисодиётидаги мамлакатларда ўзига хос хусусиятларига эга. Масалан, Марказий ва Шарқий Европа мамлакатлари ичида Хуфёна иқтисодиёт, айниқса, Болқон мамлакатларида кенг миқёс ёйиб кетди. Македония, Хорватия ва Болгарияда ЯИМнинг 40 фоиз атрофида бўлди. Шундай қилиб, Хуфёна иқтисодиёт дунёвий характерга эга бўлиб, турли мамлакатларда унинг келиб чиқиш сабаблари ҳам турличадир.

7.2 Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдид сифатида

Хуфёна иқтисодиёт билан боғлиқ бўлган муаммолар ўтган асрнинг 70 – йилларидан бошлаб тадқиқотчиларнинг эътиборларини тортиб бошлаган.

Академик Г.Сенчагов таҳрири остида нашр етилган “Экономическая безопасность России”, деб номланган дарсликда ёзилишича, Хуфёна иқтисодиёт муаммоларини ўрганиш борасидаги салмоқли ишлардан бири П. Гутманнинг (АҚШ) “Яширин иқтисодиёт” деб номланган мақоласи бўлди. Унда ҳисобга олинмаган ёки яширин фаолиятни писанд қилмаслик мумкин эмаслиги таъкидланган¹⁰⁷.

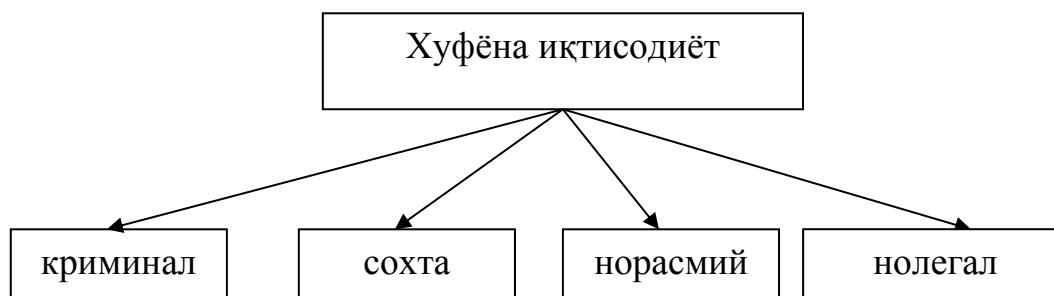
«Хуфёна иқтисодиёт» – бу жамият томонидан назорат қилинмайдиган товар моддий бойликлар ва хизматларнинг харажати. Бошқа сўз билан айтганда, алоҳида фуқаролар ва ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги давлат бошқарув органларидан яширинадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатларни ҳам ифодалайди. Бу муносабаталар иқтисодий фаолиятнинг ҳисобга олинмаган ва регламентланмаган муносабатларини ўз ичига олади.

“Хуфёна иқтисодиёт” ўқув кўлланмасининг муаллифлари Хуфёна иқтисодиётни нафақат иқтисодий - ижтимоий тузилмалар, жамиятдаги иқтисодий муносабатларни ўз ичига олувчи мураккаб ижтимоий – иқтисодий воқелик сифатида талқин қиладилар. Уларнинг фикрича, Хуфёна иқтисодиёт “жамият томонидан назорат қилиб бўлмайдиган, мамлакат аҳолисининг бир қисмини ташкил қилувчиларнинг шахсий ва гуруҳий манфаатларини кондириш, яъни катта миқдорда кўшимча даромад (фойда) олишни кўзлаб давлат органлари бошқаруви ва назоратидан яширган ҳолда, давлат ва нодавлат мулкидан ҳамда иқтисодий бойлик, тадбиркорлик қобилиятидан жинойий йўл билан фойдаланишдир”¹⁰⁸. Хуфёна иқтисодиёт ошкор расмий иқтисодиёт билан чамбарчас боғланган бўлиб, унинг таркибий қисмидир. Хуфёна иқтисодиёт тадбиркорлари ўз фаолиятларида иқтисодий муносабатлар, хўжалик юритиш субъекти бўлмасдан туриб, давлатнинг “хизмати”дан, моддий – ашёвий омиллари, ишчи кучидан фойдаланадилар.

Иқтисодий адабиётларда «Хуфёна иқтисодиёт» криминал, сохта, нофармал, нолегаллаштирилган (иккиламчи иқтисодиёт)ларга бўлиб ўрганилади.

¹⁰⁷ Экономическая безопасность России. Под общ. ред. акад. Г.Сенчагова. Москва. «ДЕЛО». 2005, с.764

¹⁰⁸ Ortıqov A.A., Isaxodjaev A.T., Shestakov A.V. ʻufyona iqtisodiyot. Toshkent, 2002. 25 –b.



25 – расм. Хуфёна иқтисодиётнинг шакллари

Криминал иқтисодиёт расмий иқтисодиёт таркибида амалга ошириладиган иқтисодий жиноят шаклида намоён бўлади (масалан, ўғрилик, назоратнинг барча шаклларида бутунлай беркитилган яширин иқтисодий фаолият). Сохта иқтисодиёт ҳаракатдаги ҳисоб ва ҳисобот тизимида ифодаланадиган сохталаштирилган натижаларни берувчи расмий иқтисодиёт сифатида характерланади (қўшиб ёзишлар).

Норасмий иқтисодиёт иқтисодий алоқаларни амалга оширишни расмий ўрнатилган тартибини тўлдирувчи ёки алмаштирувчи шахсий муносабатларга ва бевосита бўладиган алоқаларга асосланган ўзаро норасмий муносабатлар тизимини ифода этади.

Нолегал (иккиламчи иқтисодиёт) назоратдан беркитилган индивидуал ва кооператив фаолият турларини, яъни ўрнатилган тартибда рўйхатга олинмаган фаолият турларини қамраб олади¹⁰⁹.

Хуфёна иқтисодиётга бўлган комплекс ёндашув уни қуйидагича таърифлаш имконини беради. Хуфёна иқтисодиёт бозор хўжалигининг объектив ва доимо мавжуд бўлувчи тизими бўлиб, унинг доирасида хўжалик юритувчи субъектлар ноҳалол рақобат усуллари орқали иқтисодий манфаат олишга ҳаракат қиладилар, яъни, ўз ташаббуслари ёки ташқи шарт-шароитлар таъсирида қонунга, иш юритиш етикасига, бизнес билан ҳокимият ўртасидаги ўйин қоидаларига, жамиятнинг маънавий – ахлоқий меъёрларига зид бўлган хатти – ҳаракатларни амалга оширадилар¹¹⁰.

Бундан келиб чиқадики, Хуфёна ва норасмий фаолият олиб боришдан охир-оқибат тадбиркор ўзига ҳам, давлатга ҳам зарар келтиради. Биринчидан, «Хуфёна иқтисодиётда» фаолият кўрсатаётган корхона (фирма) бозорни қўллаб-қувватловчи институтлардан фойдалана олмайди. Иккинчидан, корхона ўз фаолиятини фoш бўлиб қолиш ва жазо олишнинг доимий хавфи остида олиб боради ва бу унинг хўжалик фаолиятига таъсир кўрсатади. Ўз ресурсларини яшириб корхона улардан самарали фойдалана олмайди. Учинчидан, норасмий тарзда фаолият кўрсатаётган корхона ишлаб

¹⁰⁹ Вводный курс по экономической теории. – М.: ИНФРА-М, 1997, 233-234 – бетлар.

¹¹⁰ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.50

чиқаришга катта капитал сарфлай олмайди, яъни фош бўлиб қолишдан чўчиб фаолиятни кенгайтира олмайди. Ва ниҳоят, тўртинчидан, давлат олиши мумкин бўлган солиқ тушумларини ололмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг «Ўзбекистон ХХИ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарининг Коррупция ва жинойтчилик муаммоларига бағишланган қисмида “Ўтиш даврида янги иқтисодий механизмлар шакллантирилаётган бир пайтда аҳолининг асосий кўпчилиги бозор шароитида яшашни ендигина ўрганаётганлигидан ва унинг объектив қонунларини пайқай бошлаганлигидан фойдаланиб, амалга оширилаётган иқтисодий жинойтлар тоифаси”¹¹¹ мамлакат иқтисодиётга катта таҳдид солиши мумкинлиги таъкидлаб ўтилган. Унда “Хуфёна” деб аталаётган иқтисодиёт воқелик сифатида қандай шароитда вужудга келганлигига ҳам тўхталиб ўтилган. Асарда ёзилишича, бундай иқтисодиёт “ишлаб чиқариш соҳасидаги қонунларни қўпол равишда бузиб, ўзига хон – ўзига бек бўлиб олган еди. Чунки унга энг яқин рақобатчи бўлган давлатнинг иқтисодий тузилмалари қотиб ҳолган кўрсатмалар ва тақиқлар билан чеклаб қўйилган еди. Совет даврида бу ҳодиса ҳаддан ташқари кучайди, хунук ҳолга келди ва Ўзбекистонга мерос бўлиб қолди”¹¹².

«Хуфёна» иқтисодиётнинг собиқ Иттифоқда шаклланиш шарт-шароитларини кузатиш шуни кўрсатдики, у 80-йилларнинг ўрталарига келиб, кенг кўлам ёзди (яширин хизмат соҳаси, товарларни давлат чакана тармоқини четлаб сотиб олиш, давлат моддий техник таъминоти тизимини четлаб, корхоналарни таъминлаш) Хуфёна сектор ишлаб чиқаришда ҳам шакллана бошлади.

Худди шунга ўхшаш Хуфёна иқтисодиёт Шарқий Йеуропа мамлакатларида ҳам мавжуд еди. Лекин уларда очик майда тадбиркорлик (чекланган даражада бўлса ҳам) каналлари мавжудлиги туфайли, «Хуфёна» иқтисодиётнинг кўлами жуда ҳам катта емас еди.

Собиқ Иттифоқда кооперация тўғрисидаги қонуннинг қабул қилиниши ва нодавлат тадбиркорлигининг шаклланиши учун ҳуқуқий асоснинг яратилиши тадбиркорликни очик-ойдин олиб бориш учун шароит яратди. Бироқ бу жараён Шарқий Йеуропадагига нисбатан бошқачароқ кечди. Асосий фарқ шундан иборат едики, Шарқий Европа мамлакатларида давлат ва нодавлат секторлари орасида озми- кўпми аниқ чегаралар бўлган бўлса, собиқ Иттифоқда эса бу чегаралар «ювилиб» кетган еди ва бу давлат корхоналари учун ўз маблағлари билан кооперативларни ва бошқа нодавлат корхоналарини (кичик корхоналар, тижорат банклари, биржалар) ташкил этиш имконини берди. Шу сабабли, давлат корхоналарининг мулки ва пул маблағлари нодавлат корхоналарнинг капиталига айланди ва бу корхоналар

¹¹¹ Karimov I.A. «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari». – T.: “O'zbekiston”, 1997, 16-b

¹¹²Shu manba, 87-b.

давлат режали хўжалик тизимида фойдаланиш учун мўлжалланган ресурсларидан катта-катта даромадлар олдилар. Бироқ бу йўлда давлат секторидан нодавлат секторига ресурсларни эркин оқиб ўтишига маълум ташкилий-ҳуқуқий тўсиқлар бўлганлигини ҳам таъкидлаб ўтиш ҳақиқатга яқинроқ бўлар еди. Ушбу тўсиқлар мавжуд бўлганлиги сабабли, уларни четлаб ўтиш йўллари излаб топиш зарур эди ва коррупция бундай услуб бўлиб хизмат қилди. Бундай ишлар кооператив ва давлат корхоналарининг ишлаб чиқариш – савдо фаолиятларида давлат корхоналарининг хомашё ва материаллари, молиявий ресурслари ва ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланишдан иборат бўлмади. Давлат мулки нафақат кичик кооператив ва кичик корхоналарнинг, балки катта-катта биржа ва банкларнинг устав капиталларини шакллантириш учун фойдаланила бошланди. Давлат капитални дабдурустдан, тартибсиз хусусийлаштириш бошланди. Шу билан бирга, тижоратнинг криминаллашуви тез суръатлар билан ривожлана бошлади¹¹³.

Республика Президенти И.Каримовнинг «Ўзбекистон ХХИ аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида таъкидланганидек, “Хуфёна иқтисодиёт”нинг мавжуд бўлиши уюшган жинойтчиликни келтириб чиқаради. Давлат ҳокимияти тузилмаларининг турли бўғинлари ва турли даражалари вакиллари ҳам унинг йўлдан оздирувчи таъсирига тушиб қолади”¹¹⁴.

Аксарият ҳолларда инсонга кам куч сарфлаб, кўпроқ манфаат олишга интилиш хосдир. Ю.Н.Попов, М.Е.Тарасовларнинг фикрича, бундай рационализм ички тўсиқларнинг етарли эмаслиги ва баъзида уларнинг умуман йўқлиги шароитида инсонни Хуфёна фаолият олиб боришга ундайди. Инсон табиатини ўзгартириб бўлмайди, лекин инсоннинг хулқ-атворини у яшаётган муҳит, тарбияси, маданияти ва маънавияти белгилайди. Инсон табиатидаги езгулик ва ёвузлик ўртасидаги зиддият мавжуд ижтимоий муносабатлар тизимида, яъни тарихий анъаналар, қонунчилик, жамиятнинг маънавий-ахлоқий меъёрларига боғлиқ равишда ҳал етилади. Умуман, Хуфёна фаолият инсоннинг хўжалик фаолияти давомида у ёки бу даражада доимо мавжуд бўлади.

Хуфёна фаолиятнинг келиб чиқишига сабаб бўладиган омиллар орасида бозор хўжалигига хос бўлган иқтисодий омиллар алоҳида ўрин тутди.

Институционализм тарафдорларининг қарашларича, хўжалик субъектларининг фаолиятлари қонун доирасида олиб борилган тақдирда трансаксион харажатларининг юқорилиги яширин иқтисодий фаолиятни амалга оширишга ундайди. Бундай харажатларга қуйидагилар киритилади:

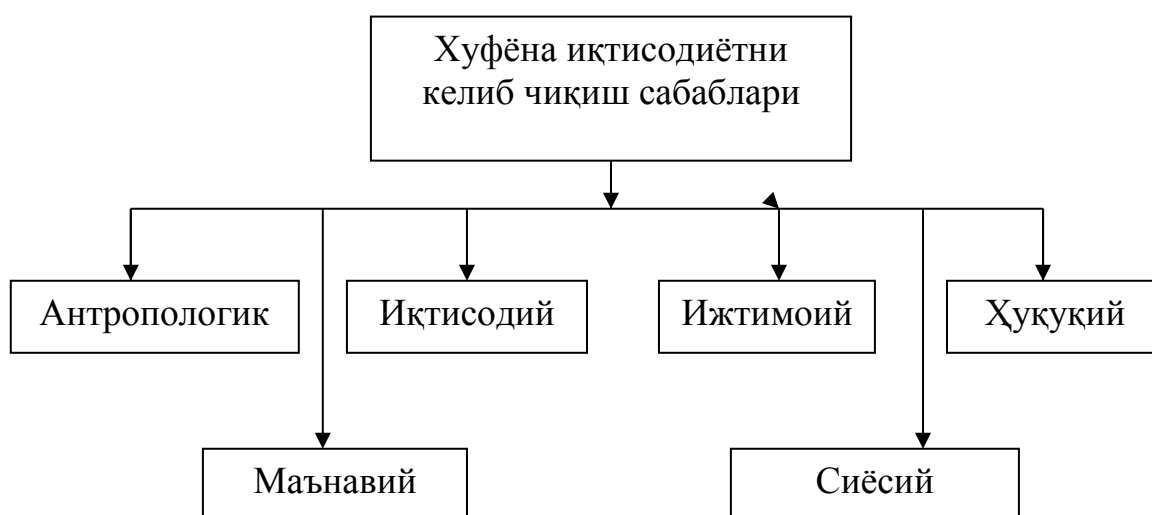
¹¹³ Колганов М. Особенности предпринимательства в переходной экономике. №1, 1999, 77-78-б.

¹¹⁴ Karimov I.A. «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari». – T.: “O'zbekiston”, 1997, 87-b

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

- қонун доирасида фаолият олиб бориш учун қилинадиган харажатлар (юридик шахс сифатида рўйхатдан ўтиш, литсензия олиш, юридик адрес олиш ва бошқа расмийликларни амалга ошириш учун қилинадиган сарф-харажатлар);

- қонун доирасида фаолиятни давом эттириш (солиқлар тўлаш, меҳнат муносабатлари соҳасида қонуний талабларни бажариш, зарур бўлганда низоларни суд орқали ҳал этиш учун сарфланадиган харажатлар).



26- расм. Хуфёна иқтисодиётнинг келиб чиқиш сабабларининг гуруҳланиши

Умумий қабул қилинган трансакция харажатлари нуқтаи назаридан Хуфёна иқтисодиётнинг фаолият кўрсатиши ҳуқуқий базанинг такомиллашмаганлиги, давлат томонидан ўзига хос функцияларнинг самарасиз бажарилиши, хўжалик фаолиятида икки хил стандартларнинг кэнг тарқалиши каби товламачиликларнинг ўсиши билан боғлиқ катта миқдордаги трансакция харажатлари билан кузатилади.

Трансакция харажатлари ўсишининг сабаби Хуфёна сектори иқтисодиёти эмас, балки расмий иқтисодиётда юқори трансакция харажатларининг мавжудлиги Хуфёна сектор фаолият кўрсатишининг сабабларидан бири бўлиб ҳисобланади.

Хуфёна бизнес иштирокчилари ўзини солиқлардан, литсензиялашдан, шартномалар тузишдан, қонунларга амал қилишдан озод қилади ва “ўйин қоидаларига” кўра мулкчилик ҳуқуқини мустақил равишда муҳофаза қилади ҳамда уни бузган хатти-ҳаракат учун жазолайди ва бу билан расмий фаолият кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектларга қараганда рақобат жихатдан устунликка эга. Жадвалда иқтисодиётнинг расмий ва норасмий секторларида тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш юзасидан трансакция харажатлари таққосланади(12-жадвал).

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

15-жадвал

Трансакция харажатлари: иқтисодиёт секторлари бўйича қиёсий таҳлил

трансакция харажатлари тури	Расмий сектор	Хуфёна сектор	Изоҳ
1. Тадбиркорлик фаолияти учун литсензия олиш	+	-	Норасмий ишлаб чиқариш
2. Ерга эгалик қилиш ёки уни ижарага олиш ҳуқуқини қўлга киритиш	+	-	Ноқонуний қурилиш
3. Тегишли қонунлар ва нормативларни билиш ва уларга амал қилиш	+	-	Хуфёна иқтисодиётнинг ўйин қоидаларига амал қилиш
4. Солиқларни тўлаш	+	-	
5. Кредит олиш	+	+	Кредит имтиёзли шартларда берилади
6. Шартномалар шартларининг бажарилишини назорат қилиш тизими	+	+	Битимларни ноиқтисодий зорат қилиш
Жами	6+	2+	

Мазкур жадвал шуни яққол кўрсатиб турибдики, иқтисодиётнинг Хуфёна секториди аксарият позитсиялар бўйича фақат тадбиркорлик фаолиятини ташкил этишда трансакция харажатлари расмий иқтисодиётга қараганда анча паст(6+/2+). Масалан, йерга эгалик қилиш ёки уни ижарага олиш ҳуқуқларининг ноқонуний қўлга киритилиши иморат солувчилар учун бепулга тушмайди, лекин барча расмий тартиб-қоидалар ва ушбу трансакцияни амалга оширувчи инстансиялар, сарфланган вақт ва бошқа сарф-харажатларни ҳисобга олган ҳолда нолегитим йўл айрим субъектлар учун анча осон ва фойдали бўлиб чиқади. Чунки Хуфёна иқтисодиёт расмий иқтисодиётдан ўтиб бўлинмас тўсиқ билан ажралмаган, кўпчилик хўжалик юритувчи субъектлар трансакцияларни Хуфёна сектор ёрдамида амалга ошириш мумкин.

Шуларни инобатга олганда норасмий сектор фаолиятини чеклаш нафақат қонунчиликни такомиллаштириш, балки тадбиркорлик фаолияти юритиш учун сарфланадиган трансакция харажатларини ҳам қисқартириб бериш муҳим аҳамиятга эга.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, қонунларга итоат этиш “баҳоси” тўғридан- тўғри пул харажатларинигина емас, балки у ёки бу процедураларни амалга ошириш учун кетадиган вақтни ҳам ўз ичига олади. Айнан шу ҳолат кўп ҳолларда Хуфёна фаолият юритиш учун асосий сабаб бўлади. Бу йерда муқобил қарорни излаш натижасида иқтисодиёт субъектлари давлат иштирокисиз, яъни Хуфёна фаолият олиб бориш йўлини танлайдилар.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Демак, олимларнинг фикрича, қонунга итоат этишнинг юқори баҳоси билан Хуфёна иқтисодиёт ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд. Лекин яширин тарзда фаолият олиб бориш ҳам катта сарф-харажатлар билан боғлиқ. Хуфёна фаолият олиб борадиган хўжалик субъектлари харажатларнинг баъзи турларини тежаган ҳолларида, бошқа, баъзи ҳолатларда кўпроқ харажатларни қилишга мажбур бўладилар. Жумладан:

- ҳуқуқий санксиялардан бош тортиш билан боғлиқ бўлган харажатлар (солиқ ва бошқа молиявий соҳаларда маслаҳатчилар хизматига ҳақ тўлаш, реклама қилиш имкониятлари чегараланганлиги натижасида йўқотилган фойда, “икки хил” бухгалтерия ҳисобини юритиш билан боғлиқ харажатлар);

- солиқ ва иш ҳақиға кўшимчалар тўлашдан қочиш. Даромад солиғи, ижтимоий суғурта ва пенсия фондларига мажбурий тўловлардан қочиш корхонаға иш ҳақиға сарфланадиган маблағларни тежаб қолиш имконини беради, лекин меҳнатни капитал билан қоплаш, техник жиҳатдан қайта қуриш, меҳнат унумдорлигини оширишға бўлган рағбатни пасайтиради.

- қонун томонидан мустаҳкамланган мулк ҳуқуқининг йўқлиги билан боғлиқ харажатлар. Одатда мулкка эғалик қилиш ҳуқуқи анъанавий ижтимоий келишув асосида белгиланади ва мустаҳкамланади. Хуфёна фаолиятда эса келишувлар, одатда, оғзаки тузилади. Юқоридагилардан шундай хулоса келиб чиқадики, давлат иқтисодиётнинг очиқ секторида трансакцион харажатларни пасайтириш орқали хўжалик юритувчи субъектларнинг манфаатларини амалға оширган тақдирда, уларда қонунға бўйсунушға рағбат уйғонади.

Иқтисодчилар Хуфёна иқтисодиёт келиб чиқишининг иқтисодий сабабларини бозор хўжалиги доирасида рақобат муаммоси билан боғлаш мумкин, деган фикрни билдирадилар. Улар Хуфёна иқтисодиётни номукамал рақобатнинг бир шакли сифатида кўриш керак, деб ҳисоблайдилар. Мукамал бозор муносабатлари шаклланиб ва ривожланиб боргани сари соғлом рақобат Хуфёна иқтисодиётни сиқиб чиқаради. Бунинг исботини ривожланган мамлакатлар иқтисодиётида кўриш мумкин. Уларда Хуфёна иқтисодиётнинг улуши ривожланаётган ва бозор иқтисодиётиға ўтаётган мамлакатлардагига қараганда анча паст.

Давлат иқтисодиётни самарали бошқара олмас экан, тадбиркорликни амалға ошириш учун етарли шароитлар яратмас экан, Хуфёна иқтисодиёт хунук кўринишларға эға бўлиб, миқёслари кенгайиб бораверади. Хуфёна иқтисодиёт миқёслари, айниқса, инқирозлар даврида, юқори инфляция ва валюта курсларининг кескин ўзгариб туриши, бозор хўжалигида мувозанат бузилган шароитда шиддат билан кенгайиб боради.

Хуфёна иқтисодиётни келиб чиқиш сабабларининг кейинги гуруҳиға ижтимоий омиллар қиради. Ҳозирги кундаги жамиятда бир қатор ижтимоий муаммолар мавжуд бўлиб, улардан бири жамиятнинг ижтимоий табақаланишидир. Бу бозор иқтисодиётиға хос бўлган жараён бўлиб, муаммони ҳал этишға бўлган уринишлар аксарият жамиятларда

муваффақиятсиз бўлмоқда. Жамиятнинг таркибий тузилиши Хуфёна иқтисодиёт иштирокчиларининг потенциал сонини белгилайди. Чунки, аҳолининг кам таъминланган ва бошқа гуруҳлари Хуфёна сектор доирасига кўпроқ тортилади.

Хуфёна иқтисодиётни келиб чиқиш сабабларининг яна бир гуруҳига ҳуқуқий омиллар киради. Бу тадбиркорликнинг ҳуқуқий базасини такомиллашмаганлиги билан боғлиқдир. Мутахассисларнинг таъкидлашича, ҳатто энг ривожланган мамлакатларда ҳам тадбиркорликнинг ҳуқуқий базасини ривожланиши иқтисодий жараёнлардан орқада қолади. Бозор хўжалигидаги ўзгаришлар билан мавжуд ҳуқуқий база ўртасидаги зиддиятлар Хуфёна иқтисодиёт субъектлари учун ҳуқуқий соҳадаги камчиликлардан фойдаланиш имкониятини яратади.

Уй хўжаликлари муҳим сектор сифатида ҳуқуқий меъёрлар билан эмас, асосан амалиётда шаклланган урф-одатлар ва анъаналар билан тартибга солинади. Давлат ушбу секторда амалга ошириладиган иқтисодий муносабатларни назорат қилиши имкониятига эга бўла олмайди.

Қонунлар ҳам Хуфёна фаолият турларига нисбатан турлича бўлиши мумкин. Баъзи ҳолатларда йирик корпорациялар ўзларининг молиявий имкониятларидан фойдаланган ҳолда қонун чиқарувчиларга тазйик ўтказишлари ва маълум ижтимоий гуруҳлар манфаатларига мос келадиган қонунларни қабул қилинишига ҳаракат қилишлари мумкин.

Хуфёна иқтисодиётни келиб чиқиш сабабларининг бошқа бир гуруҳига маънавий омиллар киради. “Теневая экономика в системе рыночного хозяйства”, деб номланган дарслик муаллифларининг фикрича, ушбу омиллар тадбиркорлик фаолиятининг маънавий асосларини заифлиги билан белгиланади. Уларнинг таъкидлашларича, қонунлар маълум даврнинг маънавий-ахлоқий қадриятларини ўзида акс эттиради. Лекин айнан қонунлар орқали амалга ошириладиган давлат манфаатлари кўп ҳолларда жамиятнинг кўпчилиги манфаатларига мос келавермайди, айрим ҳолатларда эса уларга зид бўлиши мумкин.

Тадбиркорликнинг маънавий асоси кенг бўлиб, кўп ҳолларда хўжалик ҳуқуқидан ҳам муҳимроқдир. Юқорида номи келтирилган дарслик муаллифлари мисол тариқасида Иккинчи жаҳон уруши даврида Германиянинг натсистлар режими билан Хуфёна операциялар ўтказган швейтсар банклари фаолиятини келтирадилар. Расмий томондан олиб қараганда бундай фаолият қонунга зид бўлмаган, лекин жаҳон ҳамжамияти олдида бу банклар оддий маънавий-ахлоқий тамойилларни оёқ ости қилганлар. Мана шундай баҳони Германиянинг йирик корпорациялари фаолиятига ҳам бэриш мумкин. Улар ҳам Иккинчи жаҳон уруши даврида натсистлар томонидан босиб олинган ҳудудлардаги минглаб кишиларнинг меҳнатидан фойдаланганлар. Айни пайтда, деб ёзадилар дарслик муаллифлари, ҳозирга келиб мана шу корпорациялар, бир пайтда

жамиятнинг маънавий – ахлоқий тамойилларни бузганликларини тан олган ҳолда, кишиларга компенсатсия тўламоқдалар¹¹⁵.

Дарслик муаллифлари ушбу гуруҳ сабаблари доирасида фуқаролик жамияти институтларининг ролига алоҳида тўхталиб ўтганлар. Бозор хўжалиги тизимининг мураккаблашуви натижасида давлатнинг бир ўзи Хуфёна иқтисодиётга қарши кураша олмайди. Оммавий ахборот воситалари томонидан иқтисодий жиноятларни текшириш ва фош этиш давлатга Хуфёна иқтисодиётга қарши курашда катта ёрдам бўлиши мумкин.

Айнан фуқаролик жамияти институтлари давлат ҳокимиятини очиқ ва шаффоф фаолият олиб боришга ундайдилар. Фуқаролик жамияти институтлари ривожланган мамлакатлар тажрибасидан маълумки, давлатнинг ижтимоий – иқтисодий сиёсатининг очиқлиги Коррупция ҳамда ҳукумат органлари билан бизнес ўртасидаги Хуфёна операцияларни олдини олишнинг муҳим кафолати бўлиб ҳисобланади.

Ва ниҳоят, Хуфёна иқтисодиётни келиб чиқиш сабабларининг охири гуруҳига сиёсий омиллар киритилади. Ушбу омиллар сиёсий тизимдаги зиддиятлар оқибатида юзага келади. Бунда энг муҳим, принциплар масалалардан бири ҳокимият билан йирик капитал ўртасидаги муносабатлар масаласидир. Маълумки, уларнинг бирлашиши ҳар нарсага қодир бўлган олигархияни шакллантиради. Бу Хуфёна иқтисодиётга сифат жиҳатдан янги белгилар беради¹¹⁶.

Иқтисодиёт ривожланишининг объектив эҳтиёжлари билан олиб борилаётган давлат сиёсати ўртасидаги қарама-қаршиликлар ҳам Хуфёна иқтисодиётнинг шаклланиш жараёнига жиддий таъсир кўрсатади. Ўтган асрнинг 20-йилларида АҚШда спиртли ичимликларни истеъмол қилиш қонун йўли билан тақиқлаб қўйилганлиги натижасида Хуфёна алкоголь бизнеси ривожланиб кетган. 80-йилларда шундай ҳолат СССРда ҳам такрорланган. 1960-йилларда Ҳиндистонда ҳукумат қарори билан паст пробали тилла билагузуклар ишлаб чиқариш тақиқланганлиги боис, қисқа вақт ичида Хуфёна иқтисодиётнинг мамлакат ялпи ички маҳсулотдаги улуши 60 фоизга етган. Ҳиндистон ҳукумати ўйламасдан қабул қилинган қарорни бекор қилганидан сўнг иқтисодиёт нормал ҳолатига қайта бошлаган¹¹⁷.

Юқоридагиларга хулоса қилиб, таъкидлаш керакки, Хуфёна иқтисодиёт товар- пул муносабатлари пайдо бўлган даврдан бошлаб шаклланиб ва ривожланиб, очиқ иқтисодиёт билан параллел фаолият кўрсатиб келган. Айни пайтда унинг миқёслари турлича бўлган. Шундан келиб чиқиб уни ўрганишга бўлган ёндашувлар ҳам хилма-хил бўлган.

Тадқиқотчиларнинг катта бир қисми Хуфёна фаолият ва Хуфёна иқтисодиётни ўрганишга ҳуқуқий жиҳатдан ёндашадилар (27 – расм). Ушбу

¹¹⁵ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.24

¹¹⁶ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.24

¹¹⁷ Shu manba 26 –b.

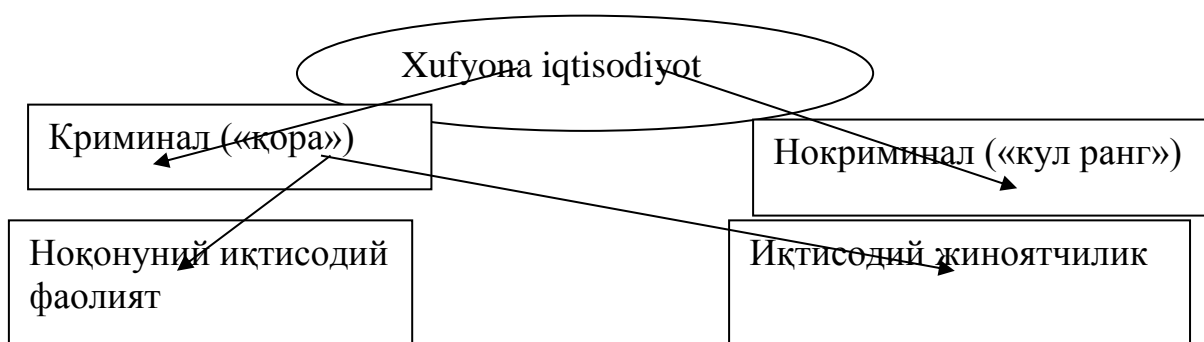
ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

ёндашув тарафдорлари Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишда қонуннинг бузилишини асосий мезон қилиб оладилар. Хуфёна иқтисодиётни иккига ажратадилар: криминал («қора») ва ноқриминал («кул ранг»). Бунда бирор бир фаолиятни давлатдан яшириш фактини икки турдаги мотив билан боғлиқ, деб ҳисоблайдилар. Биринчиси, хўжалик субъектларининг ўз харажатларини камайтириш (биринчи навбатда солиқ тўлашдан бош тортиш ҳисобига) билан боғлиқ бўлса, иккинчиси фаолиятнинг ноқонуний эканлиги боис уни тўхтатиб қўйилишидан ҳадиксираш билан боғлиқ.

Шундай қилиб ноқриминал («кул ранг») иқтисодиётда даромадлар (ёки харажатлар) яширилади, криминал («қора») иқтисодиётда фаолиятнинг ўзи яширилади. Ўз навбатида криминал иқтисодиёт доирасида иккита таркибий қисм ажратилади: ноқонуний (яширин) ишлаб чиқариш фаолияти ва иқтисодий жиноятчилик.

Ноқонуний (яширин) ишлаб чиқариш фаолиятига бизнес кўринишида ташкил етилган, қонун йўли билан тақиқланган фаолият турларини киритиш мумкин. Ноқонуний (яширин) ишлаб чиқариш фаолиятига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- қурол ишлаб чиқариш ва сотиш;
- нарқобизнес;
- қимор ўйинлари;
- контрабанда;
- фоҳишабозлик ва б.



27 – расм. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган ҳуқуқий ёндашув¹¹⁸

Иқтисодий жиноятлар — иқтисодий соҳадаги жиноятлар бўлиб, улар ишлаб чиқаришга бевосита алоқаси бўлмаган ва ғаразли мақсадларни кўзлаб

¹¹⁸ Манба: Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.28

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

килинган иқтисодий жиноятлардир (улар яратилган қийматни қайта тақсимлаш соҳасида амалга ошади):

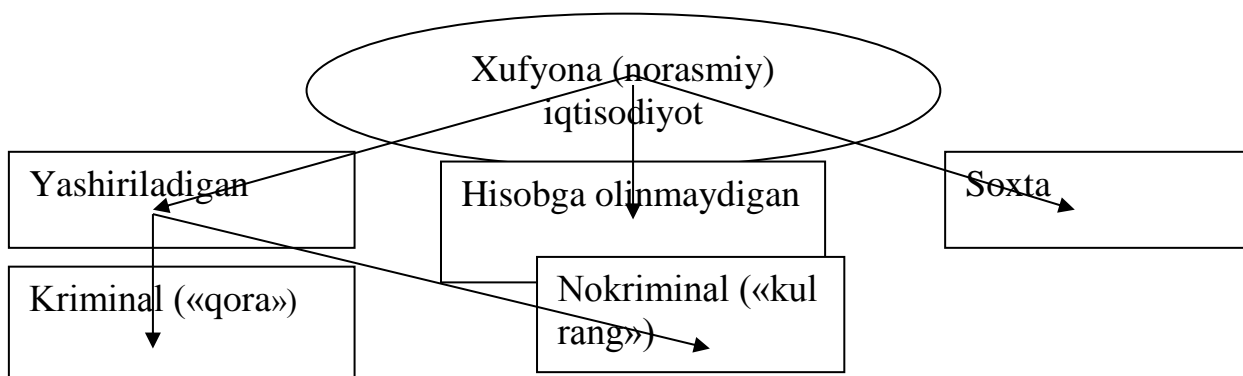
-ғаразли мақсадларда хизмат мансабини суистеъмол қилиш (порахўрлик);

- фирибгарлик

- ўғирлик

- таъмагирлик (рекет) ва б.

Ю.Н.Попов ва М.Е.Тарасовларнинг ёзишича, криминал иқтисодиётнинг ушбу тури иқтисодиётга бевосита тегишли бўлмай, жиноятчиликнинг бир тури ҳисобланади. Лекин шу билан бирга иқтисодий жиноятчилик катта иқтисодий зарар келтиради ва айнан шунинг учун ҳам криминал иқтисодиётнинг бир қисми сифатида қаралади.



28 – расм. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган статистик ёндашув¹¹⁹

Бундан ташқари, Хуфёна иқтисодиёт соҳаси ўзининг юқори даромадлилиги ва субъектларининг ҳуқуқни ҳимоя қилиш органларига мурожаат қила олмасликлари боис, иқтисодий жиноятчилик учун яхши муҳит бўлиб ҳисобланади. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган статистик ёндашув Хуфёна иқтисодиётни расмий статистикадан яшрилган фаолият сифатида тавсифлайди (9-расм). Расмий иқтисодиёт – бу давлат томонидан кузатиладиган ва назорат қилиниши мумкин бўлган иқтисодиёт бўлса, яширин ёки норасмий иқтисодиёт – расмий ҳисоботларда ва расмий шартномаларда акс эттирилмайдиган хўжалик муносабатлари йиғиндиси бўлиб ҳисобланади.

Реал хўжалик фаолияти тўғрисидаги маълумотлар давлат органларидан онгли равишда, атайлаб яширилиши ёки миллий статистика тизимида қамраб

¹¹⁹ Манба: Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.28

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

олинмаслиги мумкин. Бундан ташқари сохта иқтисодиёт ҳам мавжуд бўлиб, унда фаолият фақат қоғозда амалга оширилади.

Статистик ҳисоб-китоблардан тадбиркорлик фаолиятининг турли элементлари тўғрисидаги маълумотлар яширилиши ёки онгли равишда маълумотларни бузиб кўрсатилиши мумкин:

- корхонани яшириш (рўйхатдан ўтказмасдан ёки лицензия олмасдан хўжалик фаолиятини амалга ошириш);

- хўжалик операцияларини яшириш (уларни шартнома ва ҳисоботларда акс эттирмаслик);

- ишчи кучини яширин равишда ёллаш (ишчи кучини меҳнат шартномаларини расмийлаштирмасдан ёллаш); меҳнат шароитлари тўғрисидаги маълумотларни (иш ҳақи, пенсия ва суғурта тўловлари, техника хавфсизлиги, иш вақти ва б.) бузиб кўрсатиш;

- даромадларни яшириш (солиқ тўлашдан қочиш).

Юқорида келтирилган ёндашувларни муҳим еканлигини тан олган ҳолда, “Теневая экономика в системе рыночного хозяйства” дарслигининг муаллифлари Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишда комплекс ижтимоий-иқтисодий ёндашувдан фойдаланиш зарур, деган фикрни билдирадилар.

Мана шундай ёндашув зарурлигини асослаган ҳолда, дарслик муаллифлари расмий-ҳуқуқий ёндашув Хуфёна иқтисодиётнинг ижтимоий-иқтисодий мазмунини очиб бера олмайди ва бу ўз навбатида давлат ва жамиятнинг унга таъсир кўрсатишда қўлланиладиган воситаларини чегараланишига олиб келади, деган фикрни билдирадилар¹²⁰.

¹²⁰ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.33



29 – расм. Хуфёна иқтисодиётнинг иқтисодий фаолият соҳалари бўйича таснифланиши

Уларнинг фикрича, бундай ёндашув, юқорида келтирилган ёндашувларга хос бўлган белгиларга эга бўлиш билан бирга, улардан муҳим хусусиятлари билан ҳам фарқ қилади. Ушбу ёндашув қуйидаги мезонлар гуруҳини ўз ичига олади:

- ҳуқуқий;
- статистик;
- иқтисодий;
- ижтимоий;
- маънавий.

Хуфёна иқтисодиётни таснифлаш учун яна бир нечта аниқ мезонлар таклиф этадилар. Хуфёна иқтисодиётнинг субъектлари бўйича, фаолиятнинг мақсад ва мотивлари бўйича, оқибатлари ва зарар миқёслари бўйича, давлатнинг жавобгарлик даражаси бўйича, аҳолининг муносабати бўйича мезонлар орқали таснифлашни таклиф этадилар.

Мутахассисларнинг таъкидлашларича, тадбиркорликнинг таркибидан, мулк шаклларида, келтирадиган зарар миқёсларидан келиб чиққан ҳолда Хуфёна иқтисодиётни таснифлаш ҳам аҳамиятга эга бўлиб ҳисобланади.

Уларнинг фикрича, Хуфёна иқтисодиёт агентлари (қатнашчилари) орасида энг кўп сонлиги кичик бизнес бўлса, ижтимоий ва иқтисодий зарар келтириши бўйича шубҳасиз йирик капитал (олигархлар) биринчи ўринга чиқади.

Демак, Хуфёна фаолиятни олдини олиш ва уни очиқ фаолиятга айлантириш мамлакат иқтисодиётининг хавфсизлигини таъминлайди, барқарор иқтисодий ўсиш учун имконият яратади.

Қисқача хулосалар

1. Жаҳон хўжалиги ривожланишининг ҳозирги босқичида Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммога айланиб бормоқда. Хуфёна иқтисодиёт бозор хўжалигининг объектив ва доимо мавжуд бўлувчи тизими бўлиб ҳисобланади. Бундай тизим доирасида фаолият олиб борувчи хўжалик субъектлари рақобатнинг умумқабул қилинган қоидаларидан ташқарида ўз манфаатларидан келиб чиққан ҳолда қонунга, иш юритиш етикасига, бизнес ва ҳокимият ўртасидаги ўйин қоидаларига, жамиятнинг маънавий-ахлоқий меъёрларига зид бўлган хатти-ҳаракатларни амалга оширадilar.

2. Хуфёна иқтисодиёт турли, жумладан, антропологик, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, маънавий сиёсий омиллар таъсирида вужудга келади. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини баҳолашга бўлган турли ёндашувлар мавжуд.

3. Хуфёна иқтисодиёт ривожланган ва ривожланиш босқичида бўлган мамлакатлар учун характерли бўлиб, ўзининг миқёслари жиҳатдан фарқ қилади. Тараққий етган мамлакатларда Хуфёна иқтисодиёт йўлида тўсик ролини ўйнайдиган самарали институтсионал механизм шаклланган. Бунда давлат марказий бўғин бўлиб ҳисобланади. Дунё тажрибасидан маълумки, қайси мамлакатда аҳоли жон бошига тўғри келадиган даромадлар юқори бўлса, шу мамлакатда Хуфёна иқтисодиёт миқёслари кам бўлади.

8-МАВЗУ. ИҚТИСОДИЁТНИНГ КРИМИНАЛЛАШУВИ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ ЗАРУРИЯТИ ВА УНДА ДАВЛАТНИНГ РОЛИ

Режа:

8.1. Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

8.2. Хуфёна иқтисодиёт ва коррупция микёсларини камайтиришда давлатнинг роли

8.3. Ўзбекистонда Коррупцияга қарши курашнинг қонуний ва меъёрий асослари

Таянч тушунча ва иборалар: коррупция, коррупцияни келтириб чиқарувчи сабаблар, коррупцияга қарши курашнинг меъёрий ва ҳуқуқий асослари, лоббизм.

8.1. Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

“Коррупция” латинча (*corruptio*) сўздан олинган бўлиб, бузилиш деган маънони англатади. Коррупция фақат бир кўринишда намоён бўладиган ҳодиса бўлмай, у жамият ҳаётининг турли сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларини қамраб олади. Ўз табиатига кўра турлича бўлган юзага келиш ва қайта тикланиш механизмлари билан характерланади.

Коррупция ҳодисасини тадқиқ қилган барча тадқиқотчи ҳамда сиёсатчилар унинг ахлоқсизлик еканлиги ва ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий ва демократик тараққиётига зиён етказишини тан оладилар. Лекин, ижтимоий-иқтисодий фанларда ушбу ҳодиса жамият ва иқтисодиёт институтлари тизимидан ташқаридаги “маънавий жиноят” сифатида ўрганилади. Унинг табиати, функциялари, жамият ва иқтисодиётга етказадиган зарарлари тўғрисидаги тасаввурлар ва фикрлар чекланиб қолмоқда деган фикрлар мавжуд.

“Теневая экономика в системе рыночного хозяйства”, деб номланган дарсликнинг Коррупция масаласига бағишланган қисмида муаллифлар Н. Макиавеллининг Коррупцияга берган таърифини келтирадилар, яъни, коррупция “оммавий имкониятлардан шахсий манфаатлар йўлида фойдаланиш”ни англатади¹²¹. Ҳозирги давр халқаро меъёрий ҳужжатларида Коррупциянинг турлича талқинлари келтирилган. БМТнинг Коррупцияга қарши халқаро кураш тўғрисидаги ҳужжатларида, Коррупцияга шахсий манфаат учун давлат ҳокимиятини суистеъмол қилиш, деб таъриф берилди.

Коррупция тушунчаси порахўрлик тушунчасидан кенгроқ маънони англатади. Ушбу тушунча порахўрликни (бирор-бир шахснинг касби тақозо қиладиган мажбуриятдан чекинганлиги учун мукофот бериш) ва непотизм (шахсий муносабатлар асосида ҳомийлик қилиш) ҳамда шахсий манфаатлар учун фойдаланиш мақсадида жамоат маблағларини ноқонуний ўзлаштиришни англатади.

¹²¹ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.76

Шулардан келиб чиқиб, юқорида номи келтирилган дарслик муаллифлари Коррупцияга қуйидагича таъриф берадилар: ўзи ёки шахсий муносабатлар йўлга қўйилган бошқа шахслар учун қандайдир устунликларга эга бўлиш мақсадида томонларнинг мустақиллик тамойилларига атайин риоя қилмаслик. Бундай таъриф Коррупция Хуфёна иқтисодиётнинг бир кўриниши сифатида намоён бўлади, деган фикрни тасдиқлайди.

“Коррупция ва хавфсизлик”, деб номланган рисола¹²² муаллифларининг фикрларича, Коррупция – хавфсизликка таҳдид солувчи ҳодиса ва Хуфёна иқтисодиётнинг кўринишидир. Шунинг учун Коррупцияни иқтисодий ҳодиса сифатида талқин етишда деярли баҳс-мунозаралар йўқ. Унинг давлат амалдорларининг порахўрлик фаолиятдан иборатлиги ва жамиятга катта зарар етказишини кўпчилик тадқиқотчилар ётироф этадилар.

Муаллифлар порахўрликни уч субъектлик муносабатлар, деб айтадилар ва уларга пора олувчилар, пора берувчилар ва улар ўртасидаги воситачилар киради, деган фикрни билдирадилар. Пора олувчилар давлат амалдорлари бўлса, уни берувчилар амалдорлар марҳаматига мухтожлардир. Воситачилик вазифасини эса айрим шахслар ва яширин ташкилотлар амалга оширадилар.

Коррупциянинг иқтисодий моҳияти ва ҳуқуқий баҳоланишида фарқлар мавжуд бўлиб, иқтисодий жиҳатдан, бу эркин бозор қонун-қоидаларига мос келмаганидан яширинча юз беради. Бу муносабатда барча Коррупциялашган гуруҳнинг манфаати уйғунлашади. Амалдор хизматида талаб бўлганидан, у сотади. Бу йерда пора яширин хизмат ҳақи шаклига киради. Порахўрликда ҳам бозор муносабати бор, лекин бу тор еғоистик манфаатга бўйсунувчи муносабат бўлганлиги сабабли уни жамият тан олмайди, чунки бу йерда айрим шахслар ёхуд гуруҳлар манфаатининг амалга ошиши бошқалар манфаати ҳисобидан бўлади. Шунинг учун буни жамият қабул қилмайди ва натижада у яширин тус олади.

Юридик қонунларда акс етган қоидаларнигина жамият қабул қилади. Шунини назарда тутиб, Коррупцияни ҳуқуқий жиҳатдан ғайриқонуний, қонунлар ман этадиган иқтисодий фаолият деб айтиш мумкин¹²³. Коррупция – глобал ҳодиса, ундан зарар кўрмаган мамлакат йўқ, лекин бу мамлакатларда Коррупциялашув даражаси турлича бўлиб, бундай ҳолат унинг илдизлари чуқурлигидан далолат беради.

Ўрганилаётган муаммога бағишланган адабиётларда Коррупциянинг сабаблари турлича талқин этилади.

¹²² Qobilov Sh.R. , Abdullaev N.B. Korruptsiya va xavfsizlik. T.: O'zbekiston, 2006. 6 – b.

¹²³ Shu manba, 6 – b.



30 – расм. Коррупциянинг сабаблари

Уларнинг объектив ва субъектив бўлишига эътибор берилиб, улар орасида қонунчиликнинг номукамаллиги, демократик тамойиллар ва институтларнинг ривожланмаганлиги, давлатнинг кучсизлиги ажратилади. Мутахассисларнинг фикрича, Коррупциянинг мавжудлигини иқтисодий тизимнинг ўзидан қидириш керак. Коррупция иқтисодий ҳодиса сифатида намоён бўлар экан, демак унинг иқтисодий илдизларини топиш керак бўлади. Бу илдизлар пул муносабатларининг ўзидадир. Пул универсал тўлов воситаси, уни ҳамма операциялар учун қабул қилинади, пул бойликнинг тимсоли, бойлик тўплашнинг энг қулай шакли. Пулни сақлаш хавфсиз, уни хоҳлаганча жамғариш мумкин. Пул ликвидлиги энг юқори бўлган активдир. Ликвидликни эса пулнинг кадр-қиммати таъминлайди. У кўзга кўринмас молиявий алоқалар ўрнатиш имконини беради. Пулнинг ликвидлиги муҳим бўлганидан, пора бэришда қаттиқ валюталар ишлатилади, чунки уларнинг кадри барқарор бўлгани учун жамғариш воситаси бўла олади. Пул - бозор муносабатларининг маҳсули, шу сабабли пул муносабатларининг ривожланиши Коррупцияни озиклантиради.

Натурал ишлаб чиқариш шароитида порахўрлик моддий шаклда бўлиши мумкин, уни кўздан яшириб бўлмайди. Пул муносабатлари эса яширин муносабат ўрнатиш имконини беради. Шундай қилиб, Коррупциянинг объектив сабаби пулнинг юксак ликвидлик хусусиятидадир. Бундай хусусият пул фетишизмни, яъни уни илоҳийлаштиришни, унга сиғинишни юзага келтиради, пул ҳамма нарсани ҳал қилувчи кучга эга, деган тасаввурни пайдо қилади. Бу эса очкўзликни келтириб чиқаради, уни ғайриқонуний йўл билан топа олиш имконияти бор кишиларни Коррупциялашган кишиларга айлантиради.

Бозор тизимининг мукамал емаслиги, унинг механизмларида узилишлар бўлиб туриши Коррупциянинг кенг ёйилиши учун қулай шароит ҳозирлайди. Демак, бозор муносабатларининг такомиллаштирилиши Коррупцияга қарши курашнинг энг маъқул йўли бўлиб ҳисобланади. Бозор муносабатлари ривожланган мамлакатларда Коррупциялашиш

даражасининг бошқа гуруҳ мамлакатларидагига нисбатан анча пастлиги мана шу тезиснинг тўғрилигидан далолат беради.

Коррупциянинг объектив сабабларидан бири давлатнинг иқтисодиётга аралашуви ва шунга боғлиқ ҳолда бизнесни ривожлантириш муаммоларини ҳал қилиш давлат амалдорларига боғлиқ бўлишидир. Давлатнинг иқтисодиётга таъсири иқтисодий, ҳуқуқий ва маъмурий усуллар орқали юз беради. Бу усулларнинг қўлланилиши амалдорлар фаолиятига боғлиқ.

Давлатнинг руҳсат бэриш функцияси ҳаддан ташқари кенг доирада сақланиб қолиши ҳам Коррупциянинг илдизларидан биридир. Давлат қўлидаги субсидиялар, солиқлар, имтиёзли литсензиялар, квоталар, преферентсиялар ва буюртмалар каби воситалар бизнесни тартибга солиб туришда қўлланилади. Улардан кимнинг баҳраманд бўлиши амалдорларнинг муносабатига боғлиқ бўлади. Иқтисодий фаолиятдан яхши натижага еришиш учун тадбиркорлар пора бэриш йўли билан амалдорларни сотиб олиш ва шу орқали имтиёзларга эга бўлишга интиладилар. Давлатнинг иқтисодиётга аралашуви зарур еканлиги ва айни вақтда Коррупцияни юзага келтириши иқтисодиётдаги зиддиятли ҳолатдир.

Коррупциянинг келиб чиқиш сабабларини аниқлашда кўпчилик тадқиқотчилар давлат қонунларининг номукамаллигига урғу берадилар. Қонунлар одатда реал ҳаётдаги ўзгаришлардан орқада қолади, шу сабабли улар тез-тез ўзгартирилиб, тўлдирилиб турилади. Мукамал ҳисобланган қонунлар вақт ўтиши билан номукамал бўлиб қолади, чунки реал ҳаёт илгарилаб кетади. Номукамал қонун реал ҳаёт талабидан ортда қолган ва келажакни тўлиқ акс эттирмайдиган қонундир. Бундай қонунлар яхши ишламайди, натижада Коррупцияга йўл очилади.

Коррупцияни лоббизм ҳам келтириб чиқаради, бироқ, ҳар қандай лоббизм ҳам бунга олиб келмайди. Руҳсат берилган, жамият тан оладиган лоббизм борки, у очик бозор алоқаларига таянади. Бунда у ёки бу гуруҳ шахслар ёхуд фирмалар манфаатига мос келадиган, жамият учун зарарсиз бўлган қарорларни давлат идоралари томонидан қабул қилиш зарурлигини асослаш ва бунга қўмаклашиш билан боғлиқ лоббизм Коррупцияни келтириб чиқармайди. Аммо, шу билан бирга, Хуфёна лоббистик хизматлар борки, улар индивидуал ва корпоратив манфаатларни ҳимоя қилган ҳолда бошқалар манфаатига зид ишларнинг амалга оширилишини билдиради. Шундай бўлганда ғайриқонуний лоббизм пайдо бўлади.

Юксак ликвидли активларнинг мавжудлиги ва давлатнинг иқтисодиётга аралашуви, демократия даражасининг пастлиги Коррупциянинг объектив сабаблари бўлса, аҳоли маънавиятининг даражаси ва ахлоқ-одоб, демократия қоидаларига содиқлигидаги нуқсонлар Коррупциянинг субъектив сабабларига киради. Субъектив муносабат Коррупцияни кучайтириши ёки заифлаштириши мумкин, бироқ Коррупцияни тағ-томири билан йўқота олмайди. Чунки унинг илдизлари иқтисодий муносабатларнинг ривожланиш даражасига бориб тақалади.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Коррупциянинг салбий ҳодиса сифатида хавфсизликка таҳдид солиши ҳеч кимда шубҳа туғдирмайди, шу сабабли давлат идоралари ва жамоатчилик ташкилотлари унга қарши курашиб келади. Бироқ дунёнинг ҳеч бир мамлакатада, ҳатто ҳар томонлама юксак ривожланган мамлакатларда ҳам Коррупция тугатилмаган. Жамият Коррупцияни чеклаб туриши, катта хавф туғдирмайдиган даражага келтириши мумкин. Унга қарши курашиш тадбирларини ишлаб чиқиш ва қўллаш учун қайси соҳа қай даражада Коррупцияланганини билиш талаб қилинади.

Коррупция шуниси билан хавфлики, у ижтимоий тенгсизликни келтириб чиқаради, бизнес юритиш харажатларини оширади, демак миллий иқтисодиётни рақобатбардошлигини пасайтиради, муайян даражада сиёсий беқарорликни келтириб чиқаради. Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, ўтган асрнинг 80 – йиллари бошида Коррупция, иқтисодиётни укувсиз бошқариш билан қўшилиб, Венесуеладек нефтга бой мамлакатнинг тўловга қобилиятсиз бўлишига олиб келди.

Коррупция ва жинойтчиликнинг хавфсизликка соладиган таҳдидлари, Республика Президенти И.Каримовнинг кўрсатишича, қуйидагилардан иборат:

амалга оширилаётган ислоҳотларга қаршилик кўрсатиш;
давлатнинг конституциявий асосларини йемириш;
жамиятнинг маънавий-ахлоқий асосларини йемириш;
жамият аъзоларининг фуқаролик мавқеини йўққа чиқариш, ислоҳотлар ғоясини обрўсизлантириш;

пул орқали ҳокимиятни қўлга олишга интилиш;
нопок йўллар билан бойлик орттириш. Бундай кимсалар адолатли жазодан кўрқиб, ҳамма ишни қилишга, ҳатто вазиятни беқарорлаштиришга, оммавий тартибсизликларни келтириб чиқаришга шай турадилар;

жинойий усуллар билан бойлик орттирган кимсаларни "демократия" учун жафо чеккан курашчилар деб кўрсатиш. Бундай шахслар аввалига ўз халқини алдаб, капитал тўплайди, кейин демократия ва адолатни рўқач қилган ҳолда сиёсий обрў орттиради. Сир емаски, бундай шахслар ўз манфаатлари йўлида республикадаги вазиятга таъсир кўрсатишга уринаётган ташқи кучларга хизмат қилишга ҳамиша тайёр турадилар.

Жаҳон хўжалик алоқаларига фаол интегратсиялашув, чет ел инвестициялари ва тадбиркорларини иқтисодий ўзгаришлар жараёнига тортишга қаршилик кўрсатиш. Бу ҳолат чет еллик шерикларда ишончсизлик уйғотиши натижасида мамлакат ғоят муҳим капитал маблағлар манбаидан, технологиялар ва тажрибалардан, жаҳон иқтисодий тизимининг соғлом, "соф" қисмига қўшилиш имкониятидан маҳрум бўлади¹²⁴.

Ўзбекистонда Коррупциянинг кучайиб кетишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш давлатнинг муҳим вазифаларидан бири сифатида белгиламоқда. Масалан, "2005-йилда

¹²⁴Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт yo'lida. Т. : 1998. 88-95 – б.

иқтисодиётимизни ислоҳ қилишнинг энг муҳим йўналишлари сифатида давлат ва назорат тузилмаларининг корхоналар, молия-хўжалик субъектлари ҳамда тадбиркорликнинг иқтисодий эркинлиги ва ҳуқуқларини сезиларли даражада кенгайтириш бўйича салмоқли ишлар амалга оширилди. Текширувлар сони 2001 йилдагига нисбатан 2,5 баравардан кўпроқ камайди. Рухсат бэриш билан боғлиқ 12 та процедура (таомил) бекор қилинди. Ҳисобот маълумотларини ноқонуний талаб қилганлик учун жавобгарлик кучайтирилди"¹²⁵.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш керакки, республикада қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурида 2009-йилнинг 1-январидан саноат соҳасида фаолият кўрсатаётган кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлов ставкаси 8 фоиздан 7 фоизга камайтирилди, молиявий, маиший ва бошқа хизматларни кўрсатаётган микрофирмалар ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловидан 3 йил муддатга озод етилди. Бунда микрофирмалар ва кичик корхоналар, нодавлат хўжалик юритувчи субъектларни оладиган дивидендларининг инвестицияларга, аввал олинган кредитлар учун ҳисобкитоб қилишга йўналтириладиган қисми 5 йил муддатга солиқдан озод етилди.

Шунингдек, Инқирозга қарши чоралар дастурида 2009-йилда хўжалик юритувчи субъектларни текширишлар сонини камида яна 30 фоизга камайтириш кўзда тутилди.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф етишнинг йўллари ва чоралари” асаридан куйидагиларни келтириб ўтиш керак бўлади: “Айни пайтда жойларда вазифада ўтирган амалдорлар хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ўрнига, кичик бўлса-да, ўз иши, ўз бизнесини ташкил етишга интилаётган одамларга турли йўллар билан тўсқинлик қилаётганига мутлақо тоқат қилиб бўлмайди.

Ўз бизнесини ташкил етиш ёки кенгайтиришни истаган тадбиркорлар қурилишга руҳсат олиш, кадастр орқали расмийлаштириш учун ойлаб югураётганига, лойиҳаларни ишлаб чиқиш, ҳужжатларни расмийлаштириш, бинолар ижараси учун асоссиз равишда катта миқдорда пул тўлаётганига қандай чидаш мумкин. Бундай ҳолатларга прокуратура органлари қандай қараяпти”. Шундан келиб чиқиб Вазирлар Маҳкамасига бир ой муддатда кичик бизнесни янада қўллаб-қувватлаш бўйича меъморий-лойиҳалаштириш вазифаларини ишлаб чиқиш, лойиҳа ҳужжатларининг экспертиза қийматини камайтириш, кичик бизнес учун экологик экспертизанинг соддалаштирилган тартибини жорий етиш ва уни амалга ошириш учун тарифларни пасайтириш юзасидан тегишли чора-тадбирлар кўзда тутилган қарор лойиҳасини тақдим етиш топширилди¹²⁶.

¹²⁵ Karimov I.A. Erişilgan yutuqlarni mustahkamlab, yangi marralar sari izchil harakat qilishimiz lozim. Г Xalq so'zi. 2006, 11 fevral

¹²⁶ Karimov I.A. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. T.: O'zbekiston, 2009, 53 – b.

Бундан ташқари кадастр ҳужжатларини расмийлаштириш, шунингдек, давлат мулки бўлган иншоотлар учун ижара ҳақи тўлаш бўйича тарифларни камайтириш масаласини ҳам кўриб чиқиш зарурлиги таъкидланди.

Коррупциянинг глобал муаммога айлана бошлаганлиги жаҳон ҳамжамиятини унга қарши курашда ҳамкорлик қилишга ундади. 2003-йилнинг 31- декабрида Австриянинг Вена шаҳрида Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош ассамблеяси томонидан БМТнинг Коррупцияга қарши Халқаро конвенсияси маъқулланди. Шу йилнинг декабр ойининг бошларида Мексиканинг Мерида шаҳрида жаҳоннинг 100 дан ортиқ мамлакатлари ушбу конвенсияни имзоладилар. Ушбу ҳужжатнинг муқаддимасида айтилганидек, "Коррупция ендиликда чекланган доирадаги (локал) муаммо эмас, балки барча мамлакатлар жамияти ва иқтисодиётига дахлдор бўлган трансмиллий муаммога айланди. Бу эса Коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорликнинг ниҳоятда катта аҳамиятга эга эканлигини белгилайди"¹²⁷.

Жаҳон банки ва Халқаро валюта фондининг ҳужжатларида Коррупциянинг иккита тури кўрсатиб ўтилган: "маъмурий" ва "давлатни эгаллаб олиш".

Коррупционерлар гуруҳи "давлатни эгаллаб олганда" миллий хавфсизликка ички таҳдид кучаяди, чунки бунда давлат сиёсатини тор доирадаги худбин манфаатларга бўйсундириш келиб чиқади.

"Давлатни эгаллаб олиш" деганда, давлат ёки хусусий сектор вакиллари бўлган айрим шахслар, гуруҳлар ёки компанияларнинг ўз манфаатлари йўлида қонунлар, низомлар, фармонлар ҳамда давлат сиёсатининг бошқа воситалари шаклланишига таъсир кўрсатиш мақсадида амалга оширадиган ҳаракатларидир.

Бундай хатти-ҳаракатларнинг ўлчови сифатида "давлатнинг сотилиш индекси" қўлланилади. Мазкур кўрсаткич парламент қабул қилган қонунлар, ҳукумат қарорлари, давлат раҳбарининг фармонлари, ҳукумат тузган дастурларнинг айрим шахслар ва ижтимоий гуруҳларнинг худбин корпоратив манфаатига қанчалик қаратганлигини билдиради. Бу кўрсаткич қанчалик паст бўлса, давлат шунчалик "тоза" ҳисобланади.

Халқаро экспертлар олиб борган тадқиқотлар натижаларига кўра, МДҲ мамлакатлари орасида Ўзбекистон энг "тоза" ҳисобланади. Бу йерда 2000-йилга келиб, давлатнинг сотилиш индекси 1,0 га тенг бўлиб, бу энг паст, яъни энг яхши кўрсаткич ҳисобланади, чунки бошқа бир қатор мамлакатларда бу индекс 5,5 га тенг бўлган.

Коррупцияни жиловлаш учун қонунлар яхши ишлаши талаб етилади. Қонунларнинг яхши ишлаши уларнинг юридик самарадорлигини белгилайди. Ушбу кўрсаткич Ўзбекистонда 2001-йилда 2,0 га тенг бўлиб, бошқа мамлакатлар билан қиёсланганида ўртача кўрсаткич ҳисобланади. Бу

¹²⁷ Ахмеджонов А. Коррупция и ее влияние на экономику. // Экономическое обозрение. №7. 2004. с. 32

8.2. Хуфёна иқтисодиёт ва коррупция миқёсларини камайтиришда давлатнинг роли

Тарихий тажрибалардан маълумки Хуфёна иқтисодиёт хўжалик механизмининг таркибий қисми бўлиб ҳисобланади. Лекин, унинг миқёсларини ҳаддан ташқари кенгайиб кетишини олдини олиш вазифаси айнан давлатнинг зиммасига тушади. Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир етиш масаласи, айниқса, жамиятнинг бир форматсиядан бошқасига ўтиш давларида, инқирозлар пайтида долзарб бўлиб боради.

Чунки айнан шундай давларда унинг миқёсларини кенгайиб кетишига сабаб бўладиган омиллар таъсири кучайиб боради. Масалан, бозор иқтисодиётига ўтиш даврида амалга ошириладиган иқтисодий ислохотлар натижасида катта корхоналар бозорда ўз ўрнини топа олмай ёпилиб кетиши ёки майда корхоналарга бўлиниб кетиши мумкин. Булардан ташқари янги корхоналар ҳам вужудга келиши мумкин.

Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган, очиқ бозор муносабатларига ўтишнинг машҳур беш тамойилининг бири бўлган давлатнинг бош ислохотчи еканлиги тўғрисидаги тамойилга асосланганлиги республикада Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини ҳаддан ташқари кенгайиб кетишини олдини олишда муҳим омил бўлди.

Республика Президенти И. Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф етишнинг йўллари ва чоралари” асарида таъкидланганидек машҳур беш тамойилга асосланган ижтимоий йўналтирилган эркин бозор иқтисодиётига ўтиш модели йилдан-йилга илгарилаб борганимиз сари ўзини амалда оқлаб, нақадар тўғри ва пухта еканини исботлади. “Биринчи навбатда иқтисодиётнинг мафкурадан холи бўлиши, иқтисодиётнинг сиёсатдан устунлигида ўз ифодасини топган прагматик иқтисодий сиёсат, давлатнинг бош ислохотчи вазифасини ўз зиммасига олиши, қонун устуворлигини таъминлаш, кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш, ислохотларни босқичма-босқич ва вазминлик билан амалга ошириш каби тамойиллар, айниқса, дунёда авж олиб бораётган молиявий ва иқтисодий инқироз шароитида ўзининг долзарблиги ва ҳаётийлигини яна бир бор кўрсатмоқда. Бугунги кунда мамлакатимизни, аввало, иқтисодиётимизни ислох етиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш, унинг таркибий тузилишини диверсификатсия қилиш борасида амалга ошириладиган, ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган сиёсат бизни инқирозлар ва бошқа таҳдидларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қиладиган кучли тўсиқ, айтиш мумкинки, мустаҳкам ва ишончли ҳимоя воситасини яратди”¹³⁰.

Лекин, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози у ёки бу даражада республика иқтисодиётига ҳам таъсир кўрсатиши мумкин. Шунинг учун ҳам давлат иқтисодиётда кечадиган барча жараёнларни назардан қочирмаслиги

¹³⁰ Karimov I. A. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. T.: O'zbekiston, 2009, 31 – b.

керак бўлади. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини кенгайтиб кетишини олдини олиш чора- тадбирларини амалга ошириш давлат томонидан тартибга солиш борасидаги бир йўналиш сифатида эътиборда бўлиши керак.

Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир етиш усуллари турлича бўлиб, адабиётларда қуйидаги усуллар ажратиб кўрсатилади:

- монетар усул. Бунда Хуфёна ҳисоб-китобларда фақат нақд пул маблағларидан фойдаланиш тўғрисидаги гипотезага асосланилади (нақд пул массасининг ҳаракати динамикаси Хуфёна иқтисодиёт ҳажмлари тўғрисида фикр юритишга имкон беради);

- даромад ва харажатлар баланси усули. Бунда декларатсия қилинадиган даромадлар харажатлар суммаси ҳамда товар ва хизматлар истеъмолнинг реал ҳажмлари билан таққосланади;

- иш билан бандликнинг таҳлили. ҳисобга олинмаган ишсизлик даражасининг узоқ вақт сақланиб қолиши Хуфёна секторда банд бўлиш имкониятларининг мавжудлигидан далолат беради. (рўйхатга олинмаган ишсизларнинг сони Хуфёна иқтисодиёт ҳажмларидан далолат беради);

- технологик коеффитсиентлар усули. Бу усул харажатларнинг технологик коеффитсиентлари асосида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг реал ҳажмлари тўғрисида маълумотлар олиш имконини беради;

- уй хўжаликлари ва корхоналар раҳбарлари орасида сўровлар ўтказиш. Бу Хуфёна сектор ҳажмини эксперт баҳолаш имконини беради¹³¹.

Адабиётларда Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир етишнинг бир нечта йўналишлари мавжудлиги таъкидланади. Булардан биринчиси мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш давлат стратегияси бўлиб, у миллий хўжалик моделининг асосий параметрларини белгилайди. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини кенгайтиб кетишини олдини олиш борасидаги стратегиянинг муҳим элементлари қуйидагилардан иборат:

- Хуфёна иқтисодиётни минимумга етказиш – энг асосий стратегик мақсад;

- ҳалол рақобат асосида миллий иқтисодиётни асосий макроиқтисодий параметрларини шакллантириш;

- монополияга қарши самарали сиёсат олиб бориш;

- Хуфёна иқтисодиётнинг йўл қўйилиши мумкин бўлган миқёсларини белгилаш.

Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир етишнинг бошқа йўналишлари ҳам мавжуд бўлиб, уларга қуйидагилар киради.

Мукамал хўжалик ҳуқуқини шакллантириш ҳалол фаолият олиб бориш учун маълум рағбатларни яратади.

Мамлакатда аҳоли турмуш даражасини оширишга ва кам таъминланганларни муҳофаза қилишга қаратилган ижтимоий сиёсат олиб

¹³¹ Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства . «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА». М., 2005, с.45

бориш.

Бизнес билан бўладиган муносабатлар. Бунда давлат ҳокимиятини хусусий бизнес билан ўзаро муносабатларида асосий тамойилларга риоя қилиш кўзда тутилади.

Давлатнинг жазолаш функцияларидан фойдаланиш. Бундай функция давлатнинг криминал иқтисодиётга қарши кураши билан боғлиқ.

Давлатнинг тарбиявий функциясини қўллаш. Бу таълим тизими ва оммавий ахборот воситалари орқали амалга оширилади. Унинг муҳим элементларига қуйидагилар киради: қонунларга итоат етиш маданиятини шакллантириш, зўравонлик, наркобизнес, фоҳишабозлик, порнографияни қоралаш, жамиятнинг маънавий-ахлоқий тамойиллари асосида миллий ғояни шакллантириш.

Фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни амалга ошириш. Бунда оила, диний ташкилотлар, ўз-ўзини бошқариш органлари, меҳнат жамоалари, турли ижтимоий ташкилотлар, оммавий ахборот воситалари, ижодий уюшмалар каби ижтимоий институтлар билан ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамлаш кўзда тутилади.

Халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш ҳам Хуфёна иқтисодиётга таъсир кўрсатишнинг бир йўналиши ҳисобланади.

Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир етишнинг мана шу йўналишларини самарали амалга ошириш мамлакатда бундай иқтисодиётнинг миқёсларини камайтиришга хизмат қилади.

8.3. Ўзбекистонда Коррупцияга қарши курашнинг қонуний ва меъёрий асослари

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг иккинчи йўналиши “Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари”га бағишланган бўлиб, унинг 2.4-бандида “Жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизимини такомиллаштириш” масаласи назарда тутилган. Унда қуйидаги устувор вазифалар белгилаб берилган:

жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш;

диний экстремизм ва терроризмга, уюшган жиноятчиликнинг бошқа шаклларига қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий чораларни кучайтириш;

коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш тадбирларининг самарадорлигини ошириш;

аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва онгини юксалтириш, бу борада давлат тузилмаларининг фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари билан ўзаро самарали ҳамкорлигини ташкил этиш.

Жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини ошириш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрдаги “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ–4850-сонли Фармонига кўра, фаолиятни иш якунларининг комплекс таҳлили асосида режалаштириш ва ташкил этиш, бунда эътиборни аввало ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва амалдаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш орқали тизимли ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини аниқлаш ҳамда бартараф этишга қаратиш масаласи белгилаб берилган эди.

Ўзбекистон Республикасида жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга масъул органлар ўз ваколатларини ҳар қандай давлат органлари, жамоат бирлашмалари ва мансабдор шахслардан мустақил ҳолда, фақат қонунга бўйсиниб амалга оширадilar.

Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар жиноятчиликка қарши кураш чораларини самарали бажариш ва асосий фаолият йўналишларини келишиш асосида таъминлаш мақсадида ўз фаолиятларини мувофиқлаштиради.

Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг жиноятчиликка қарши кураш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш деганда тезкор-қидирув фаолиятни, суриштирувни, дастлабки терговни амалга оширадиган органларнинг жиноятчиликка қарши кураш борасидаги фаолиятини мувофиқлаштириш назарда тутилади.

Шу маънода, мазкур вазифани бажариш учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори лойиҳаси ва жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар фаолиятини мувофиқлаштиришнинг тартиби ва механизмлари аниқ белгилаб берилди.

Жиноятчиликка қарши кураш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг моҳияти, мақсади нималардан иборат? Унинг қандай шакллари мавжуд? Мувофиқлаштириш билан ҳамкорликнинг фарқи борми?

• **Мувофиқлаштиришнинг моҳияти.** Умумий мақсадга эришиш йўлида жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар фаолиятини тартибга солиш, самарадорлигини янада ошириш йўлида ўзаро келишиб ҳаракат қилиш мувофиқлаштиришнинг моҳиятини белгилайди. Модомики, мақсад умумий, яъни жиноятчиликка қарши курашиш экан, демак, шу фаолиятни амалга оширадиган органлар ишини мувофиқлаштириш шартми? Ҳаммаси ҳам ягона ва умумий мақсадга хизмат қилади-ку? Тўғри, лекин уларнинг ҳар бири мустақил ҳолда ўз ваколати доирасидагина ўзларига хос шакл ва усуллар билан жиноятчиликка қарши

курашади. Афсуски, жиноят турлари шу даражада хилма-хилки, уларга қарши самарали курашиш, олдини олиш ва йўл қўймаслик мавжуд бутун имкониятни бевосита ишга солишни, барча кучларни бирлаштиришни талаб қилади. Айнан ана шу талабни жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар фаолиятини мувофиқлаштириш орқалигина амалга ошириш мумкин.

Ана шу таъминларга ва асосий йўналишларга риоя қилган ҳолда, жиноятчиликка қарши кураш самарадорлигини таъминлаш мақсадида тезкор-қидирув фаолиятни, суриштирув ҳамда дастлабки терговни амалга ошириш органларининг фаолияти мувофиқлаштирилиб, ҳуқуқни ҳимоя қилувчи ва назорат органлари ҳамкорлиги йўлга қўйилади, даврий ҳамда узоқ муддатга мўлжалланган ҳамкорликдаги чора-тадбирлар дастурлари, аниқ йўналтирилган режалар тизими ишлаб чиқилади, уларнинг тўлиқ ва сифатли ижро этилишини таъминлашга қаратилган мувофиқлаштирувчи кенгаш қабул қилган қарорлар ижросига жиддий эътибор қаратилади ва ижроси таъминланади. Ҳар олти ойда тезкор-қидирув ва излов ишларининг аҳволи, натижалари мувофиқлаштириш кенгашларида муҳокама қилиниб, фаолиятнинг самарадорлигини оширишга қаратилган аниқ чора-тадбирлар белгиланиб, ижроси таъминлаб борилади.

• **Мувофиқлаштиришнинг мақсади** – жиноятчиликка қарши кураш самарадорлигини оширишдир. Бу умумий мақсад, табиий равишда, барча кучларни бирлаштиришни, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг жиноятчиликка қарши кураш фаолиятида бир-бирини такрорламасликни, бири бошқасининг функциясини бажармаслигини, муайян аниқ мақсад йўлида куч ҳамда имкониятларни бирлаштиришни, айни пайтда ҳар бири қонунчиликка қаттиқ риоя этгани ҳолда қонун доирасида ўз вазифасини малакали бажаришини тақозо этади.

Шундан келиб чиқиб, **мувофиқлаштиришнинг асосий мақсади** жиноятчиликка қарши курашувчи тузилмаларнинг ўзаро боғлиқ ва ҳамкорликда ҳаракат қилишини таъминлаш, жиноятларни тез, тўла ва ҳар томонлама аниқлаш, тергов олиб бориш, жиноятни очиш ҳамда ваколатли органларга унинг юзага келиш сабаб ва шароитларининг олдини олишга қаратилган чораларни ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Мувофиқлаштириш, ўз навбатида, жиноятчиликка қарши ҳамкорликка киришган ҳар бир органдан, унинг раҳбари ва ходимларидан (ҳамкорлик иштирокчиларидан) юксак касбий-профессional малакани ва амалий теран тажрибани талаб қилади. Бу, аввало, содир этилган жиноятнинг, унинг сабаблари ва бошқа ҳолатларни муфассал ўрганиш, таҳлил қила билишда, содир этилиши мумкин жиноятларни олдиндан билиш, қайси жиноят қай даражада содир этилиши мумкинлигини башорат қилиш, бу борада тўпланган барча тажрибаларни ишга солиш, жиноятларни аниқлаш, тергов қилиш, очиш, улар ҳақида огоҳлантириш, уларнинг олдини олиш билан боғлиқ ташкилий жараёнлар механизмини пухта ўзлаштириш, уларни тергов-

кидирув амалиётида самарали қўллаш маҳоратига боғлиқ, албатта. Ана шундагина жиноятчиликка қарши кураш кутилган натижани беради. Агар мазкур фаолият бошқа давлат органлари, илмий-тадқиқот муассасалари билан ҳамкорликда олиб борилса, шубҳасиз, жиноятларнинг олди тез олинади, огоҳлантириш кутилган натижани беради, энг муҳими, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ишини, шунингдек, жинойий хатти-ҳаракатларга қарши кураш фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш механизмини янада такомиллаштиришга қаратилган янги-янги таклифлар юзага келади. Уларнинг тергов-кидирув фаолиятида ижодий қўллаш, ҳеч шубҳасиз, умумий мақсадга хизмат қилади.

• жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини оширишда қуйидагиларга алоҳида эътибор бэриш мақсадга мувофиқ:

1. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва улар раҳбарларининг биргаликда мувофиқлаштирув кенгашларини ташкил этишлари;

2. Қайд этилган органларнинг жиноятчиликка ва айрим турдаги жиноятларга қарши кураш масалалари бўйича ўзаро ахборотлар алмашинуви;

3. Ўзаро келишилган ҳаракатларни амалга ошириш мақсадида ҳамкорликда минтақаларга чиқиш, қуйи бўғиндаги ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига жиноятчиликка қарши курашда ёрдам бэриш, мавжуд ижобий тажрибаларни ўрганиш ва бошқа ҳудудларда амалиётга тадбиқ этиш;

4. Кўп эпизодли ва жамоатчилик эътиборида бўлган аниқ жиноятларни тергов қилиш учун тергов-тезкор гуруҳлар тузиш ва терговни ташкил этиш;

5. Жиноятларни аниқлаш ва олдини олиш мақсадида ҳамкорликдаги мақсадли тадбирлар ўтказиш, шунингдек, уларнинг содир этилиш сабаблари ва шароитларини бартараф этиш чораларини кўриш;

6. Ходимларнинг малакасини оширишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг имкониятларидан фойдаланиш, ҳамкорликда семинарлар, конференциялар ўтказиш;

7. Жиноятчиликка қарши кураш фаолияти жараёнида иштирок этаётган ходимлар хавфсизлигини таъминлаш учун ўзаро ёрдам кўрсатиш;

8. Ҳамкорликда буйруқлар, қўшма кўрсатмалар чиқариш, ахборот хатларини ва бошқа ташкилий-фармойиш ҳужжатларини тайёрлаш, ҳамкорликда қўлланмалар, бюллетенлар (тўпламлар) ҳамда бошқа ахборот нашрларини чиқариш;

9. Мувофиқлаштирув фаолиятининг ўзаро келишилган режаларини ишлаб чиқиш, тасдиқлаш ва ижросини таъминлаш;

10. Мамлакатда амалда бўлган жиноятчиликка қарши курашни ташкил этишга оид қонунлар ва норматив ҳужжатларнинг ижро этилиш аҳволи бўйича ҳамкорликда ҳудудларга чиқиб текширишлар ташкил этиш;

11. Минтақаларда жиноятчиликка қарши кураш дастурларига киритиш учун ҳамкорликда таклифлар ишлаб чиқиш.

12. Жиноятчилик ва судланганлик ҳолати ҳақида ўзаро ахборот алмашув;

13. Жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш чора-тадбирларини ишлаб чиқишда суд статистикаси маълумотларидан ва суд амалиёти материалларидан фойдаланиш;

14. Жиноятчиликка қарши кураш тўғрисидаги қонун лойиҳаларини ҳамкорликда тайёрлаш;

15. Ҳамкорликда семинарлар, конференциялар ўтказиш, тегишли мутахассисларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг малакасини оширишдаги иштироки;

16. Ҳамкорликда ахборот хатларини, маълумотномаларни, шарҳларни жўнатиш ва бошқалар.

Суд раислари, судьялар жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар раҳбарларининг мувофиқлаштирув кенгашларида кузатувчи сифатида ва ёки кенгаш иштирокчиларини ўз органи фаолияти билан таништириш мақсадида қатнашиши мумкин.

Албатта, мувофиқлаштиришнинг ушбу шакллари тўлиқ эмас. Амалиётда ходимларнинг иш тажрибаси, ташаббуси ва изланувчилигидан келиб чиқиб, ҳамкорликда жиноятчиликка қарши курашни ташкил этишнинг яна бошқа қатор усулларидан фойдаланиш мумкин.

- Мувофиқлаштиришнинг қайд этилган шакллари жиноятчиликка қарши ҳамкорликда курашишнинг бошқа шакллари каби бевосита ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ўзаро ҳамкорликдаги фаолиятини янада чуқурлаштиришга, мувофиқлаштириш шаклларини такомиллаштиришга, жиноятчиликка қарши курашда тегишли органларнинг ҳуқуқий мақомини ривожлантиришга йўналтирилган. Буларнинг ҳаммаси, ўз навбатида, жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича профилактика ишлари ҳамда жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятни мувофиқлаштиришнинг самарадорлигини оширишга қаратилгандир.

Диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шаклларига қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий чора-тадбирларни кучайтириш.

Ҳозирги кунда терроризм ва диний экстремизм хавфидан ҳеч қайси давлат, жумладан, энг ривожланган давлатлар ҳам қафолатланмаган. Жаҳонда юз бераётган турли кўнгилсиз воқеалар, қон тўкишлар, жумладан, Ироқ ва Сурияда фаолият юритаётган террорчи гуруҳ 2014 йилда ўзини ИШИД (Ироқ ва Шом ислом давлати) деб атаб, ислом динидан никоб сифатида фойдаланиб, сиёсий ва бошқа тажовузкор мақсадларда турли оғир ва ўта оғир жиноятларни содир этмоқда. Сир эмаски, ИШИД терроризм ва диний экстремизм билан боғлиқ бир қанча жиноятлар содир этаётган диний экстремистик, террористик жиноий уюшмадир. ИШИД Марказий Осиё мамлакатларига ҳам ўз таъсирини ўтказишга уринмоқда. Африка, Ўрта Шарқ

ва Марказий Осиёдаги 15 дан ортиқ диний экстремистик ва террорчилик ташкилотлари ИШИДнинг хатти-ҳаракатларини қўллаб-қувватлаб, уларга ёрдам бериб келмоқда.

Сўнгги йилларда дунёнинг турли мамлакатларида, хусусан, Франция, Бельгия, Германия, Туркия, Покистонда юз берган террорчилик ҳаракатлари диний экстремизм, терроризм каби таҳдидларнинг кучайиб бораётганидан далолат беради. Марказий Осиё минтақасида диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариға қарши курашиш, бу турдаги жиноятлар содир этилишиға сабаб бўлган шарт-шароитларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш, уларнинг олдини олиш тобора долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Айниқса бизға кўшни бўлган Афғонистонда террорчи гуруҳларнинг тинчлик ва хавфсизликка реал таҳдид туғдириб келаётгани масаланинг нақадар жиддий эканини англатади.

Бугунги кунда мамлакатимизда диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариға қарши курашиш борасида етарли тажриба ва ҳуқуқий база шаклланган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабрдаги “Терроризмға қарши кураш тўғрисида” ги қонуни, 2004 йил 26 августдаги 660-II-сонли “Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришға ва терроризмни молиялаштиришға қарши курашиш тўғрисида” ги қонуни қабул қилинди, шунингдек, мамлакатимизда БМТнинг трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши конвенцияси ратификация қилинди. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва қатор хорижий давлатлар ҳукуматлари ўртасида имзоланган уюшган жиноятчилик ва терроризмға қарши курашиш тўғрисидаги қатор ҳамкорлик меморандумлари диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариға қарши курашишда мустаҳкам ҳуқуқий асос вазифасини ўтамоқда.

2017 йил мобайнида Ўзбекистон Республикасининг ИИБ, МХХ, ДБҚ, Бош прокуратура, Мудофаа вазирлиги ва бошқа мутасадди идоралар иштирокида диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариға қарши курашиш амалиётини ўрганиб, ушбу йўналишда ташкилий-амалий тадбирларни янада кучайтириш юзасидан тақлифлар тайёрлаш назарда тутилган.

Диний экстремизм, терроризм ва уюшган жиноятчиликнинг бошқа шакллариға қарши курашишға оид чора-тадбирларнинг амалға оширилиши ушбу соҳадаги жиноятчиликка қарши кураш бўйича самарали усулларни ишлаб чиқиш имконини беради. Давлат органлари ходимлари, таълим муассасалари ўқувчилари ва жамоатчилик ўртасида терроризм, экстремизм ва бошқа жиноий фаолиятнинг олдини олишға қаратилган комплекс профилактик-тушунтириш тадбирларини ўтказиш ҳам кўзда тутилган. Комплекс профилактик-тушунтириш тадбирлари бир қатор радио ва теледастурлар ташкил этиш орқали аҳолининг барча қатламларини қамраб олиш, жамиятда терроризм, экстремизм ва жиноий фаолиятнинг олдини

олишга қаратилган бошқа ишларнинг самарали тизими яратилишига, ушбу соҳада давлат органлари ва жамоатчиликнинг ўзаро ҳамкорлиги механизмини янада такомиллаштиришга имкон беради.

Юқорида келтирилган чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида кучли жамоатчилик назоратини ўрнатиш, аҳоли, айниқса, ёшлар ўртасида терроризм ва диний экстремизм билан боғлиқ ёт ва зарарли ғоялар таъсиридан огоҳлантириш мақсадида маҳалла фуқаролар йиғинлари, корхона, муассаса ва ташкилотлар, шу жумладан, таълим муассасалари доирасида тарғибот-ташвиқот ишлари янада такомиллаштирилади;

терроризм ва диний экстремизм билан боғлиқ жиноятлар аксарият ҳолларда Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилаётганини эътиборга олиб, терроризм ва диний экстремизмга қарши самарали курашиш мақсадида миллий интернет сегментини муҳофаза қилиш, интернет орқали террористик ва диний экстремистик ташвиқот олиб боришни чеклашни назарда тутувчи қонун ҳужжати ишлаб чиқилади.

Коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш ва коррупцияга қарши курашиш тадбирларининг самарадорлигини ошириш.

Жиноятчиликка қарши кураш тизимини ва инсон ҳуқуқларининг ишончли ҳимоясини янада такомиллаштириш, халқнинг давлат ҳокимиятига бўлган ишончини янада мустаҳкамлаш қонунийликни таъминлашнинг институционал ва ҳуқуқий асосларни шакллантириш, коррупцияга қарши курашиш самарали тизимини ташкил этиш заруриятини намоён этади.

Мазкур соҳадаги ислохотларнинг амалга оширилишида миллий қонунчиликка халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган нормалари тадбиқ этилиши муҳим аҳамият касб этади, буни биз 2008 йили “Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Коррупцияга қарши кураш конвенциясига (Нью-Йорк, 2003 йил 31 октябрь) Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилинишида яққол кўришимиз мумкин.

Мазкур Конвенциянинг асосий мақсади коррупцияга қарши курашда унинг олдини олиш бўйича янада самарали ва таъсирчан чора-тадбирларни қабул қилиш ва мустаҳкамлаш, ушбу соҳада халқаро ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш ҳисобланади.

2010 йили Ўзбекистон Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ОЭСР) Коррупцияга қарши курашиш бўйича тизимининг Истамбул ҳаракат дастурига қўшилди. ОЭСР халқаро экспертлари ўзининг бир неча бор амалга оширган ташрифлари натижасидаги ҳисоботларида охириги йилларда юртимизда ушбу соҳада амалга оширилган ва тадбиқ этилган ислохотларга ижобий баҳо бэришди.

Ўзбекистон томонидан ташланган яна бир муҳим қадам – бу 2016-2017 йилларга мўлжалланган Коррупцияга қарши курашиш чора-тадбирларини амалга ошириш бўйича амалий ҳаракатлар комплекс режаси тасдиқланганидир.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Ушбу Комплекс дастур турли давлат идоралари ва ташкилотлари, фуқаролик жамияти институтлари вакиллари ва илмий соҳа мутахассислари иштирокида ишлаб чиқилган. Режа коррупцияга қарши курашиш сиёсат ва коррупциянинг олдини олиш бўйича масалаларнинг айрим жиҳатларини ўз ичига олади.

Комплекс режа стратегик ҳужжат ҳисобланиб, ушбу масалада манфаатдор бўлган барча тарафларнинг мажбуриятлари ва бу борадаги вазифаларни ижро этиш босқичлари аниқ кўрсатиб ўтилган.

Халқаро стандартларни ҳисобга олган ҳолда, коррупцияга қарши кураш бўйича ҳуқуқий ва институционал асосларнинг келгусида такомиллаштириш мақсадида 2017 йилнинг 4 январь санасида Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди.

Ушбу қонунда коррупцияга қарши курашишнинг асосий принциплари, коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий йўналишлари, ваколатли давлат органлари тизими, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотажорат ташкилотларининг, фуқаролар ва оммавий ахборот воситаларининг коррупцияга қарши курашишда иштирок этиши, шунингдек, ушбу соҳадаги халқаро ҳамкорлик масалалари акс этган.

Қонун билан қамраб олинган чора-тадбирлар доираси Ўзбекистоннинг сиёсий хоҳиш-иродаси ва коррупцияга қарши курашиш сиёсатининг жиддийлигини тасдиқлайди. Қонун ягона бир бутунлигича барча коррупцияга қарши курашиш элементларини ўзида қамраб олган.

Қонунга кўра коррупцияга қарши курашишнинг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

қонунийлик;

фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларининг устуворлиги;

очиклик ва шаффофлик;

тизимлилик;

давлат ва фуқаролик жамиятининг ҳамкорлиги;

коррупциянинг олдини олишга доир чора-тадбирлар устуворлиги;

жавобгарликнинг муқаррарлиги.

Коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда ташкилотларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш учун Коррупцияга қарши курашиш бўйича республика идоралараро комиссияси ташкил этилади. Идоралараро комиссияни шакллантириш ва унинг фаолияти тартиби Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан белгиланади.

Қорақалпоғистон Республикасида, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида коррупцияга қарши курашиш бўйича ҳудудий идоралараро комиссиялар қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ташкил этилади.

Идоралараро комиссиянинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲАМДА АМАЛГА ОШИРИЛИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги давлат дастурларининг ва бошқа дастурларнинг ишлаб чиқиши ҳамда амалга оширилишини ташкил этиш;

коррупцияга қарши курашиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи органлар ҳамда ташкилотларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва ҳамкорлигини таъминлаш;

аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, жамиятда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантиришга доир чора-тадбирларнинг ишлаб чиқиши ҳамда амалга оширилишини ташкил этиш;

коррупцияга оид ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга, уларни аниқлашга, уларга чек қўйишга, уларнинг оқибатларини, шунингдек уларга имкон берувчи сабаблар ва шарт-шароитларни бартараф этишга доир чора-тадбирлар самарадорлиги оширилишини таъминлаш;

коррупциянинг ҳолати ва тенденциялари тўғрисидаги ахборотни йиғиш ҳамда таҳлил этиш;

коррупцияга қарши курашиш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилиши юзасидан мониторингни амалга ошириш, ушбу соҳадаги мавжуд ташкилий-амалий ва ҳуқуқий механизмларнинг самарадорлигини баҳолаш;

коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини такомиллаштириш ва ушбу соҳадаги ишларни яхшилаш юзасидан тақлифлар тайёрлаш;

худудий идоралараро комиссиялар фаолиятини мувофиқлаштириш.

Идоралараро комиссиянинг асосий вазифаларининг амалга оширилишига эришиш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш назарда тутилмоқда:

коррупцияга қарши курашиш бўйича ташкилий-амалий ва норматив-ҳуқуқий асосларни такомиллаштиришда иштирок этувчи органлар ҳамда ташкилотларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва ҳамкорлигини доимий ва самарали таъминлаш;

унинг зарурий мустақиллигини таъминлаш;

уни тегишли моддий ресурслар билан таъминлаш.

“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қоидаларининг самарали ижросини таъминлаш, жамият ва давлат ҳаётининг барча соҳаларида коррупциянинг олдини олишга доир чора-тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш мақсадида 2017-2018 йилларга мўлжалланган коррупцияга қарши курашиш бўйича давлат дастури тасдиқланди¹³².

Шундай қилиб, Ўзбекистон антикоррупцион сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, шунингдек, коррупциянинг олдини олиш учун

¹³² Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 5-сон, 62-модда.

институционал базани мустаҳкамлаш мақсадида муҳим қадамларни ташлаган, десак, адашмаймиз.

Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш натижасида:

қонунийлик ва ҳуқуқтартиботни таъминлаш;

давлат хизмати органлирининг фаолиятида ошкоралик ва шаффофликни таъминлаш;

жамиятда коррупцияга нисбатан мутлақ муросасизлик маданиятига эришиш;

халқнинг давлат ҳокимияти органларига бўлган ишончини мустаҳкамлашга эришилади.

Аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий онгини ошириш, бу борадаги чора-тадбирларни амалга оширишда давлат тузилмаларининг фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари билан ўзаро самарали ҳамкорлигини ташкил этиш.

Жамиятда аҳоли ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти даражасининг юксаклиги – демократик ҳуқуқий давлат ва эркин фуқаролик жамиятининг муҳим мезонларидан бири ҳисобланади. Бугунги кунда аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш масалалари давлат сиёсатининг устувор йўналишига айланди. Мамлакатимизнинг ривожланиши ва ислохотларнинг муваффақияти кўп жиҳатдан аҳолининг ҳуқуқий онги ҳамда ҳуқуқий маданияти даражасига боғлиқдир. Шахснинг сиёсий-ҳуқуқий фаоллиги, унинг чинакам фуқаровий муносабати, демократик ислохотларга нисбатан дахлдорлик ҳисси давлатимиз ўз олдига қўйган буюк мақсадларга эришишининг муҳим омилдир.

Ҳуқуқий маданият савияси қабул қилинган қонунлар сони билан эмас, балки ушбу қонунларнинг барча даражаларда ижро этилиши билан белгиланади. Ушбу муҳим ишда одамларда қонунларга ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан чуқур ҳурмат ҳиссини тарбиялаш алоҳида аҳамиятга эгадир.

Бунда ғоят муҳим жиҳат – жамоатчиликка давлат ҳокимияти ва бошқарув идоралари фаолияти ҳақида маълумот бэриш, давлат ҳокимияти органлари томонидан қабул қилинадиган қарорлардан, биринчи навбатда, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, фуқароларнинг қонуний манфаатларига доир қарорлардан аҳолини кенг хабардор қилиб бориш механизмларини янада такомиллаштириш билан боғлиқ.

Бугунги глобаллашув замонида жаҳон жамоатчилигини, халқимизни ҳаётимизнинг барча соҳаларида амалга оширилаётган янгилик ва ўзгаришлардан ўз вақтида хабардор қилиш, айниқса, фуқароларнинг ҳуқуқий ахборотлар олишини кенг таъминлаш, шу йўл билан давлат ва жамиятга бўлган ўзаро муносабатларини холис ва ҳаққоний акс эттириш талаб этилади.

Айниқса, ёшларнинг ҳуқуқий ахборотга бўлган эҳтиёжини қондиришда замонавий ахборот воситалари имкониятидан кенг фойдаланиш зарурлигини

инобатга олган ҳолда, ҳуқуқий йўналишдаги ахборот тизимлари сони ва сифатини ошириш, уларнинг фойдаланиш учун қулайлиги масалалари муҳим аҳамиятга эга.

Таълим ва тарбия тизими, маънавият ва маърифат билан боғлиқ барча муассасалар ўз фаолиятларини соф ахлоқий, юксак маънавий қадриятларни қарор топтириш ва омма онгига сингдириш ва энг муҳими фуқароларнинг жамият ҳаётининг барча соҳалари, хусусан, ҳуқуқий масалалар доирасида ҳам фаоллигини ошириш вазифасига сафарбар этишлари лозим.

Шу боис Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан илгари сурилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича ҳаракатлар стратегиясини жорий “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” да ва кейинги йилларда амалга оширишга оид давлат дастурида аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ҳуқуқий онгини ошириш, бу борадаги чоратadbирларни амалга оширишда давлат тузилмаларининг фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситалари билан ўзаро самарали ҳамкорлигини ташкил этиш борасида қуйидаги вазифалар белгиланган:

Биринчидан, қабул қилинган қонун ҳужжатларини аҳоли ва ижрочиларга ўз вақтида етказишнинг самарали тизимини яратиш мақсадида “**Ҳуқуқий ахборотни тарқатиш ва ундан фойдаланишни таъминлаш тўғрисида**”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси ишлаб чиқилади. Унда қуйидаги муносабатларни тартибга солиш назарда тутилади:

норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тарқатишнинг амалий ташкилий-ҳуқуқий механизмлари;

ҳуқуқий ахборотни тарқатишга масъул бўлган давлат органлари ва уларнинг ваколатлари;

норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинганидан сўнг уларни фойдаланувчигача етказиш босқичлари;

қабул қилинган қонун ва қонуности ҳужжатларининг концепциялари, тушунтириш хатларини эълон қилиш тартиби ва бошқалар.

Иккинчидан, фуқаро, жамият ва давлатнинг ўзаро муносабатларида аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий фаоллигини янада юксалтириш, давлат органлари ходимлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш самарадорлигини таъминловчи механизмларни такомиллаштириш ва бу борадаги муносабатларни тартибга солиш имконини бэришга қаратилган **Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Миллий дастури** лойиҳаси тайёрланади ва қабул қилинади.

Учинчидан, ҳуқуқий ахборотни ўз вақтида ҳамда сифатли етказиш мазкур вазифа юклатилган давлат органлари ахборот хизматларининг ҳамкорликда фаолият юритишлари билан чамбарчас боғлиқдир. Бунда ушбу фаолиятни режа асосида, мувофиқлаштирилган тарзда амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Аҳолининг фаол фуқаролик позициясини кучайтириш, жамиятда ҳуқуқий маданият ва ҳуқуқий онгини янада

юксалтириш мақсадида давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг ахборот хизматлари ҳамкорлигини таъминлашга қаратилган комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқилади ва амалга оширилади.

Тўртинчидан, тарғибот тадбирларининг самарадор шакли бўлиб, бевосита жойларга чиққан ҳолда аҳолининг турли қатламлари билан ўтказиладиган жонли мулоқот ҳисобланади. Шу сабабли давлат органлари ОАВдан қилинадиган чиқишлардан ташқари асосий эътиборни мазкур турдаги тарғибот тадбирларига қаратишлари мақсадга мувофиқдир. Барча давлат органлари томонидан маҳаллаларда, ўқув муассасаларида, корхона, ташкилот ва идораларда жамият ҳаётидаги долзарб муаммолар муҳокамаси, қабул қилинаётган қонунларнинг мазмун-моҳиятини тушунтириш мақсадида тизимли равишда учрашувлар ўтказиш амалиёти жорий этилади.

Бешинчидан, қонун ҳужжатларини тарқатиш тизимини такомиллаштириш нуқтаи назаридан Адлия вазирлиги тузилмаси қайта кўриб чиқилади, қонун ҳужжатлари миллий электрон базасини кўшимча маълумотлар билан тўлдириш ва аҳолига эркин фойдаланиши учун кенг имкониятлар яратиш масаларини назарда тутадиган **“Қонун ҳужжатларини тарқатиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”**ги Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори лойиҳасини ишлаб чиқиш назарда тутилган. Шу асосда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 февралдаги “Қонун ҳужжатларини тарқатиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2761-сонли қарори қабул қилинди. Унда қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни, уларга киритилган ўзгартириш ва кўшимчаларни ижрочиларга ўз вақтида етказишни таъминлаш, уларнинг моҳияти ва аҳамиятини тушунтириш, шунингдек, тегишли қонун ҳужжатлари матнидан монеликсиз фойдаланиш имконини яратиш ва ўз таркибий ва ҳудудий бўлинмаларида қонун ҳужжатлари нормаларининг бир хилда қўлланилиши устидан доимий назоратни амалга ошириш вазирлик, давлат қўмиталари, идоралар, хўжалик бошқаруви органлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг муҳим вазифалари белгилаб берилди.

Олтинчидан, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашни амалга оширадиган органлар фаолиятини мувофиқлаштиришнинг тартиби ва механизмларини белгилаб беришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори лойиҳаси ишлаб чиқилади.

Еттинчидан, ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбия тизимини такомиллаштириш ва кучайтириш механизмини ўз ичига олган давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларининг ишлаб чиқилишини назарда тутувчи Вазирлар Маҳкамаси қарори лойиҳаси тайёрланади. Қарор асосида ҳуқуқий таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурлари қайта кўриб чиқилади; узлуксизлик ва узвийлик тамойиллари асосида ҳуқуқий таълим модели ишлаб чиқилади; оила, мактабгача таълимдан бошлаб

ҳуқуқий таълим-тарбия тизимининг сифати яхшиланади.

Сакқизинчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан аҳолининг ҳуқуқий фаоллигини, ҳуқуқбузарликларга нисбатан муросасиз муносабатда бўлиш даражасини оширишга қаратилган “Мен ҳар қандай ҳуқуқбузарлик ҳолатларига қарши курашда фаол иштирок этаман”, “Маҳалламиз жиноятчиликка қарши туради” акциялари ўтказилади. Бунда, биринчи навбатда, маҳаллаларда ҳуқуқбузарлик ва жиноят содир этган фуқароларнинг ҳатти-ҳаракатларини муҳокама қилиш амалиётини кенг жорий этиш кўзда тутилган. Бунинг натижасида жамиятда қонунларга ҳурмат, ҳуқуқбузарлик ҳолатларига муросасиз муносабатда бўлиш борасида фуқаролик позициясининг кучайишига ҳамда ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга эришилади.

Тўққизинчидан, аҳолини, айниқса, ёшларни диний экстремизм, ақидапарастлик каби бузғунчи ҳаракатлар таъсиридан асраш мақсадида маҳаллаларда ва таълим муассасаларида **“Ислом маърифати ақидапарастликни қоралайди”**, **“Диний экстремизм ва терроризм – ёшлар келажигига таҳдид”** мавзуларида учрашув ва давра суҳбатларини ташкил этиш бўйича махсус дастур ишлаб чиқилади. Ушбу дастурнинг жорий этилиши асосида ёшларда динлар бўйича тўғри ва ҳаққоний маълумотлар шаклланишига, уларнинг саволларига мутахассислар томонидан ҳаққоний фактларга асосидаги жавоблар берилишига, миллий анъаналарга, бой маданий меросига таянган ҳолда маънавий ва маърифий ишларни тизимли олиб боришга эришилади.

Ўнинчидан, кўрик танловларини ўтказиш режаси асосида таълим муассасалари ўқувчи ва талабаларининг ҳуқуқий билимлари ва саводхонлигини янада ошириш ва мустаҳкамлашга қаратилган “Ҳуқуқ билимдонлари”, “Сиз қонунни биласизми?”, “Тафаккур синовлари”, “Конституция – бахтимиз пойдевори” республика кўрик танловлари ўтказилади. Танловлар орқали ўқувчи ва талабаларда ҳуқуқий билимларни янада ошириш ва мустаҳкамлашга эришилади ҳамда бу соҳада иқтидорли ёшлар аниқланади. Шунингдек, танлов ва иштирок этган жамоалар билан бирга, тингловчи сифатида жалб қилинган кенг ёшлар қатламининг ҳуқуқий онгини оширишга ҳам эришилади.

Ўн биринчидан, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга қаратилган ҳаётий мисолларга асосланган, ҳуқуқий-маърифий йўналишдаги **“Жиноятдан сақланинг!”** рукнида оммабоп рисоалар тайёрланади ва нашр этилади, уларнинг тақдимотлари ўтказилади. Мазкур адабиётлар “Камолот” ЁИХ орқали ёшларга, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари орқали эса кенг аҳоли оmmasига етказилади. Жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича профилактика ишлари самарадорлигини оширишга эришилади.

Ўн иккинчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимлари ҳамда аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини

юксалтириш, уларга қабул қилинган янги қонун ҳужжатларининг мазмун-моҳиятини тушунтириш мақсадида маҳаллаларда ҳафтада бир марта “**Ҳуқуқий билимлар**” ўқув машғулотини жорий этилади ва доимий ўтказиб борилади. Бунинг натижасида аҳолига амалдаги қонун ҳужжатларининг, айниқса янги қабул қилинаётган қонун ҳужжатларининг мақсади, мазмун-моҳиятини ўз вақтида етказишга эришилади.

Қабул қилиниши кўзда тутилаётган ҳужжатлар ва чора-тадбирлар, авваламбор, олдимизда турган буюк мақсадларимизга босқичма-босқич эришиш, бу йўлда дуч келадиган барча ғов ва тўсиқларни енгиш жараёнида ҳар бир ўзбекистонлик учун энг таъсирчан қуролга айланадиган куч – бу халқимизнинг ҳуқуқий онгини, тафаккурини тарбиялаш, ҳуқуқий маданиятини ошириш, одамлар қалбида эркинлик ва масъулият туйғуларини қарор топтиришга хизмат қилади.

Ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш бош мақсадимиз экан, ҳуқуқий саводхонликнинг мукамал замонавий тизимини яратиш биринчи даражали вазифаларимиздан бири бўлмоғи лозим. Дарҳақиқат ушбу тадбирлар пировард натижада, жамоат тартиби ва интизомини мустаҳкамлашга, миллий ҳуқуқий давлатчиликни, юқори даражадаги ҳуқуқий маданиятни шакллантиришга хизмат қилиши муқаррар. Умуман олганда, ушбу давлат дастури мамлакатимиздаги барча давлат органлари ва жамоат бирлашмаларининг жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтиришни янада такомиллаштириш, аҳоли ўртасида ҳуқуқий билимлар тарғиботини кучайтириш борасидаги ишларини янада жадал, кенг миқёсда ва тартибли ташкил этишлари учун асос бўлади.

Қисқача хулосалар

1. Коррупция фақат бир кўринишда намоён бўладиган ҳодиса бўлмай, у жамият ҳаётининг турли сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий жиҳатларини қамраб олади. Коррупция шакллари хилма-хил бўлиб, уларга пора олишдан тортиб амалдор хизмат вазифасини суиистеъмол қилиб, жамият маблағларини ноқонуний ўзлаштиришигача киради.

2. Коррупция амалга оширилаётган ислоҳотларга қаршилик кўрсатиш ифодаси бўлиб, унинг авж олиши давлатнинг конституциявий асосларини йемиради, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилишига олиб келади, жамиятнинг маънавий-ахлоқий асосларини емиради.

3. Мустақиллик йилларида Ўзбекистон Республикасида Коррупцияга қарши кураш борасида бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди. Республикада қисқа давр ичида Коррупцияни олдини олиш, унга қарши кураш учун қонуний ва меъёрий асослар яратилди. Қонун ва меъёрий ҳужжатлар халқаро меъёрлардан келиб чиқиб ишланди.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

“ИҚТИСОДИЁТ” кафедраси

“ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК”

фанидан

АМАЛИЙ МАНБУЛАТЛАР УЧУН МАТЕРИАЛЛАР

Гулистон -2017

Иқтисодий хавфсизлик индикаторлари мавзусига

Анвар Ғаниев ва Анвар Санаев синфдошлар. Улар шаҳарнинг коқ марказидаги кўп қаватли уйда туришади, бир мактабда ва бир синфда ўқишади, бир ҳил устозлардан таълим-тарбия олишади. Иккисининг орзуси бир: космонавт бўлиш.

Анвар Ғаниевнинг ота-онаси шаҳардаги машҳур “Доктор-Х” шифохонасининг врачлари. Улар кўпинча хавфни турли воситалар, масалан пул билан қайтаришга одатланишган.

Анвар Санаевнинг ота-онаси эса шаҳардаги 13-ўрта мактабда бошланғич синф ўқитувчилари. Улар камтарин ва кам харж одамлар. Улар хавфни доимо олдини олишга ҳаракат қилиб яшайдилар.

Сизнингча, Ғаниевлар оиласининг Санаевлар оиласидан нима фарқли томонлари бор ва бу нималарда кўринади. Фарзандларнинг келажак ҳаётига ҳозирги муҳит қай даражада таъсир кўрсатади.

Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар мавзусига

“Самандар сарбон” хусусий корхонаси директори Самандар Шарипов жияни Султон Жўраевни корхонада хисобчиси лавозимига олишга мажбур бўлган. Корхона раҳбарининг бундай қарор қабул қилишига корхона бош менеджери Сурайё Шарипованинг ўз турмуш ўртоғига “тазийқ”и сабаб бўлган. Бош менеджер бу борада корхонага хом ашё етказиб берувчи бош пудратчи ташкилот раҳбари Темур Жўраевнинг илтимосига қулоқ тутган.

Шу ҳолатда корхона иқтисодий хавфсизлигига ички ва ташқи таҳдирларни айтинг ва уларни олдини олиш йўллари кўрсатинг.

Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири мавзусига

Таъсаввур қилинг қишлоқдасиз. Бугун хафтанинг Пайшанба куни. Одатга кўра кечки овқат – ош. Лекин, уйингизда сабзи йўқлиги учун ён қўшнингиздан олиб турдингиз. Сабаби, уни ўн тонналик сабзи ўраси борлигини билардингиз. Қарабсизки, уйда пиёз ҳам қолмаган. Хечқиси йўқ, иккинчи ён қўшнингиз ҳар йили гектарлаб пиёз экади, ундан қайтариб бериш шарти билан олиб турасиз. У ҳам Сизга беради, сабаби Сиз унга куни кеча бир килограмм гуруч бергансиз.

Кечка бориб ош тайёр, бугун ҳам ўтди...

Ҳозир кўп иқтисодчилар бутун дунёни кичик бир қишлоққа айланиб қолганлигини айтмоқдалар. Шу фикрни изоҳлаб бера оласизми?

Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири мавзусига

Террористик ташкилотлар ва улар фаолиятининг оқибатлари ҳозир ҳаммага аён. Бугун улар дунёнинг барча ҳудудида ўз филиалларига, ўз кўринишларига эга. Улар фаолиятининг асосий мақсади ғараз ниятли кишилар жамоасини шакллантириш ва уларни жангвор ҳолатда тарбиялаш билан кўпуровчилик ишларини амалга оширишдан иборат. Барча мамлакатлар уларнинг фаолиятига қарши курашишга қарамасдан террористик ташкилотлар барибир ғаразли мақсадларини амалга оширишга эришмоқдалар.

Бирор террористик ташкилот мисолида уларнинг бундай “ютуқ”лари сабабини тушунтириб бера оласизми? Сизнингча, бундай ташкилий тузилмага асосланиб иш юритувчи фаолиятни инсоният тараққиёти учун йўналтириш мумкинми?

7-мавзу. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли

1. Сизларнинг гуруҳингизни Осиё қитъаси деб, ҳар бир талабани эса қитъадаги бир мамлакат раҳбари, деб тасаввур қилсак. Қитъадаги мамлакатлар ўз хоҳишларига, имкониятларига ва миллий манфаатларига кўра Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти таркибига киришга ҳақли.

Айтингчи мамлакатлар нега ўз бюджети маблағларининг маълум улушича компенсация тўлаш шарти билан бўлса ҳам ҳалқаро ташкилотлар аъзолигига қирадилар? Бундан мамлакат қандай манфаат кўради?

2. Ҳар қандай катта ёки кичик дарё бир қанча мамлакатлар ҳудудидан оқиб ўтади. Ҳозирги пайтда сув ресурслари кескин қарама-қаршилиқларнинг объектига айланмоқда.

Покистон ҳудудидан оқиб ўтадиган кўпчилик дарё сувлари, шу жумладан асосий сув ҳавзаси бўлган Ҳинд дарёси Ҳиндистон назорати остидадир. Мазкур мамлакатлар мустақиллиги эълон қилинган 1948 йилдан бир йил ўтгач, Ҳиндистон Покистоннинг Панжоб провинцияси далаларини суғоришда фойдаланиладиган каналларни сув билан таъминлашни тўхтатиб қўйди.

Лекин, 1960 йилда Деҳли ва Исломобод Ҳинд дарёси ҳавзасини ривожлантириш борасида келишувга эришдилар. Унга кўра Ҳинд дарёсига келиб қуйилувчи 3 та ғарбий дарёлар сувидан фойдаланиш ҳуқуқи Покистонга, 3 та шарқий дарёлардан фойдланиш ҳуқуқи Ҳиндистонга берилди. Деҳли томонининг 2005 йил Чиноб дарёсида гидроиншоот курилиши тўғрисида қабул қилинган қарори сув муаммосини яна кескинлашувига сабаб бўлди. Покистон томони бунда 60-йилдаги келишувни

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

бузилганлигини кўрди. Бу муаммони ҳал қилиш учун иш халқаро воситачи ташкилотга берилди ва у ўз қарорини чиқарди. Қарорнинг мазмуни сир сақланди, лекин айни пайтда иккала томон ҳам бу қарорни ўзининг ғалабаси деб баҳолади. Айтиш керакки, ушбу мамлакатлар алоқаларида сув муаммоси ҳалигача долзарб бўлиб қолмоқда. Мустақил тараққиёт йилларида Ҳиндистонда аҳоли жон бошига чучук сув миқдори деярли уч марта, яъни 5 минг куб метрдан 1,8 минг куб метрга, Покистонда эса деярли 4 баробарга камайиб, 5,6 минг куб метрдан 1,2 минг куб метрга тушиб қолди. Ушбу кўрсаткичнинг хавfli чегараси 1 минг куб метр.

Ушбу кўрсаткич хавfli чегарадан тушиб кетмаслиги учун қандай чора - тадбирлар кўриш керак деб ҳисоблайсиз?

Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили мавзусига

Япониянинг автомобил ишлаб чиқарувчи “ТОУОТА” компанияси ўз автомобиллари тормоз тизимидаги техник носозлик учун 2010 йилда дунё автомобил бозоридан минглаб автомашиналарни қайтариб олди ва қўшимча сервис хизмат турларини мижозларга таклиф этишга мажбур бўлди.

Айтингчи бу ҳолат Япония иқтисодиётининг рақобатбардошлигини оширишга ва “ТОУОТА”нинг имиджига қандай таъсир қилди?

Иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги мавзусига

Мамлакатимизга Криешки (қотирилган нон) маҳсулотлари Россиядан импорт қилинишини билсангиз керак. Хитойдан қандай товарлар, хусусан озиқ-овқат маҳсулотлари импорт қилинишини эслатишни ҳожати йўқ бўлса керак.

Айтингчи, иқтисодиётнинг реал секторига киритилаётган инвестицияларни озиқ-овқат саноатига йўналтиришга ва кўпроқ моддий неъматлар ишлаб чиқаришни ташкил этишга реал секторда мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг омили сифатида қараладиган бўлса, юқоридаги ҳолатларни ижобий ва салбий томонлари нималарда кўринади.

Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори мавзусига

Минтақанинг меҳнат ресурслари сони 2000 йилда 1224 минг кишини ташкил этди. 2008 йилда эса уларнинг сони 1425 кишига етди. Шу йилларда

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

минтақа иқтисодиётида банд бўлган меҳнат ресурслари сони мувофиқ равишда 976 минг ва 1025 минг кишини ташкил этди.

1. Иш билан бандлик даражасини аниқланг.
2. Меҳнат ресурслари ва иш билан банд бўлганлар сонининг ўсиш суръатларини ҳисобланг.

Юзага келган вазият минтақа иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлигига қандай таъсир кўрсатишини баҳоланг.

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги мавзусига

Корхона юқори технологияли (масалан, МТС карточкалари) маҳсулот ишлаб чиқаради. Корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотининг технологиясини сир сақланиши учун қандай йўл тутиши керак бўлади.

Биринчидан,
Иккинчидан,
Учинчидан,

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш зарурияти мавзусига

Малтус назариясига биноан аҳоли ўсиш даражаси геометрик прогрессия шаклида, озиқ-овқат ишлаб чиқариш эса арифметик прогрессия шаклида намоён бўлади. Яъни:

Аҳоли ўсиш даражаси (*2)	2	4	8	16	32	64
Озиқ-овқат ишлаб чиқаришнинг ўсиши (+2)	2	4	6	8	10	12

Юқоридаги жадвалдан кўриниб турибдики, мамлакатда озиқ-овқат танқислиги муаммосини ҳал этиш мумкин бўлмагандек туюлади. Лекин ҳар бир мамлакат ўзининг махсус дастурлари билан бу муаммони ҳал қилишга ўринади. Сиз бир мамлакат миқёсида бу муаммони қандай ҳал қилиш мумкинлиги юзасидан бирор тавсия келтира оласизми?

Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммо сифатида мавзусига

Анджон-Тошкент йўналишида қатнайдиغان хусусий автомашиналарда йўл кира нархи 15 минг сўм. Махсус транспорт уюшмалари вакиллари баъзи қўшимча хизмат турларини таклиф қилиш йўли билан кира нархини 25 минг сўм қилиб белгилашган. Йўловчилар одатда арзон автомашиналар хизматидан фойдаланишни маъқул кўришади. Ўз-ўзидан ҳукуматнинг махсус автоуюшмалари автомашиналарига талаб камаяди ва пулнинг ноқонуний айланиши юзага келиб, хуфёна иқтисодиётнинг энг содда шакли намоён

бўлади. Шу ҳолатдан келиб чиқиб, ҳулоса қилинг: ҳуфёна иқтисодиётнинг ижобий ва салбий томонлари қандай?

Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдид сифатида мавзусига

1. N корхона мамлакатга хом ашё олиб кирмоқда. Хом ашёни корхонага етказиб беришни хорижий ҳамкор ўз зиммасига олган. Олиб кириладиган хом ашёнинг 1 тоннаси нархи 5000 долл. (транспорт харажатлари билан қўшиб ҳисоблаганда). Ушбу хом ашё турига божхона божи 10% қилиб белгиланган, ҚҚС эса - 20%.

Божхона хом ашё нарҳини божхона тизимида ташкил этилган нархлар базаси бўйича белгилаш амалиётидан келиб чиқиб, 7000 долл. қилиб белгилаши мумкинлигини ҳисобга олган ҳолда, корхона хорижий ҳамкори билан келишган ҳолда хом ашёнинг реал нарҳини фактурада камайтириб ёзди, яъни 5000 долл. ўрнига 3000 долл.

Агар корхона 7000 долл ҳисобидан хом ашё оладиган бўлса, қандай ҳолат юзага келиши мумкин?

Агар 3000 долл. ҳисобидан 221 тонна, 340 тонна ёки 850 тонна миқдорида хом ашё олиб кириладиган бўлса қандай вазият юзага келади ва иқтисодий хавфсизлик нуқтаи назаридан бундай ҳолат қандай оқибатларга олиб келади?

2. Мамлакатнинг ноқонуний секторига нималар кириши ва улар асосан солиқдан қочишга уринишлари ҳақида билсангиз керак. “Санъат” фирмаси санъаткорлар концерт дастурларини ташкил қилиш билан шуғулланади ва улар одатда негадир концерт дастурлари учун билетларни белгиланган нархдан 1,5-2 баробарга қимматроққа қора бозорда сотади. Бу ҳолат қандай салбий оқибатларга олиб келиши мумкин?

Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири мавзусига

Ота-оналар мактаб ёшига етган фарзандларини мактабга беришлари учун кимга, қаерга ва “қандай” мурожаат қилишлари мумкинлиги ҳақида кўплар кўп нарсалар ҳақида гапириб юришади. Олий таълим муассасаларига кириш учун ҳам кимгадир ёки қаергадир уларнинг учрашлари кераклиги ҳақида кўплаб миш-мишлар эшитгансиз. Тўғри, бу гаплар шунчаки миш-мишдир, лекин аслида шундай деб қабул қилинг ва бир иқтисодчи мутахассис тайёр бўлиш “харажати”ни ҳисоблаб чиқинг. Бу ҳолат мамлакат учун, унинг ривожини учун қандай салбий оқибатлар келтириб чиқариши мумкинлиги ҳақида фикрингизни билдиринг.

Хуфёна иқтисодиёт ва коррупция миқёсларини камайтиришда давлатнинг роли мавзусига

АҚШ Парламенти, Германия Бундестаги, Россия Думаси ва Ўзбекистон Олий Мажлиси ўртасида фарқ борлиги ҳаммага аён. Уларни қонун ижодкорлиги фаолияти билан шуғулланишлари, мамлакатда амал қиладиган норматив-ҳуқуқий асосларини яратиш масъулияти берилганлиги улар сўзини ўз макони учун устунлиги кафолатидир. Ҳар бир конституцион тузум маъмурий вакиллари ўзига хос ваколат доирасига эга ва бу ҳолат бундай вакилларнинг виждонан иш юритишлари, халқ, мамлакат олдида жавобгарликларини доимо эслатиб туриши муқаррар.

Лекин Қадимги Римдан ҳам қадимроққа бориб тақаладиган Коррупция тушунчаси негача оддий фуқаро, деҳқон, хунарманд учун эмас, айнан ҳукумат доирлари вакилларига, улар фаолиятига даҳлдор тушунча.

Сизнингча негача шундай? Оддий деҳқон коррупция иштирокчиси бўлиши мумкинми? Жавобингизни мисоллар билан изоҳлаб беринг.

Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашнинг қонуний ва меъёрий асослари мавзусига

Турмуш қурмоқчисиз. Бўлажак турмуш ўртоғингиз билан учрашувга чиқасиз. У Сизга ёқди, Сизга нисбатан У ҳам ўзида ниманидир сезганлигини Сиз билдингиз. Тўй куни белгиланди. Тўй икки томон келишуви билан “камхарж” гина ўтди. Тўй харажатлари икки томонни ҳам тинкасини қуритди. Сабаби бошқалардан кам бўлиш ўзлимиздан эмас. Қиз томоннинг нимадир исташи ва куёв томоннинг ҳам ўзига яраша талаблари кеча ёки бугун пайдо бўлган эмас. Бу анъана йиллар давомида шаклланган ва сайқалланган.

Келгуси йил укангиз уйланади. Ўз таъсурутларингизни у билан ўртоқлашинг ва олдини олиш мумкин бўлмаган, чеклаш ҳам мумкин бўлмаган масала устида укангизга гарчи бефойда бўлса ҳам маслаҳат беришга ҳаракат қилиб кўринг. Сизнингча “Битта мулла, уч сўм пул, бир калла қант” билан тўй қилиш замонини келтириш мумкинми?

ОРАЛИҚ ВА ЖОРИЙ НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ

1 – вариант

1. “Иқтисодий хавфсизлик” фанини ўрганишдан мақсад нима? Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Барқарорлик. Хавфлар. Оқибатлар. Глобаллаштириш.
2. Иқтисодий хавфсизлик тушунчасининг мазмуни. Таянч иборалар. Олдини олиш. Институтлар. Фуқоролар. Жамият.
3. Иқтисодий хавфсизлик борасида давлат қандай вазифаларни бажаради? Таянч иборалар. Ислохотлар. Бош ислохотчи. Ҳимоя. Барқарорлаштириш. Мониторинг. Иқтисодий сиёсат.

2 – вариант

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

1. Ўзбекистон харбий доктринасининг мазмуни нимадан иборат?
Таянч иборалар. Куролли кучлар. Мудофаа. Олий Мажлис. Тинчликни сақлаш. Фуқоролар. Хал этиш. Урушсиз.
2. Минтақавий хавфсизликни таъминлаш зарурияти нимадан келиб чиқади?
Таянч иборалар. Минтақа. глобализация. Минтақавий хавфсизлик. Барқарорлик. Геостратегик ҳолат.
3. Миллий хавфсизликнинг қандай турларини биласиз?
Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Барқарорлик. Миллий хавфсизлик. Сиёсий. Харбий. Ахборот. Ижтимоий – иқтисодий.

7 – вариант

1. Иқтисодий хавфсизлик тушунчаси.
Таянч иборалар. Хавфлар. Олдини олиш. Институтлар. Фуқоролар. Жамият.
2. Иқтисодий хавфсизлик борасида давлат қандай вазифаларни бажаради?
Таянч иборалар. Ислоҳатлар. Бош ислоҳатчи. Ҳимоя. Барқарорлаштириш. Мониторинг. Иқтисодий сиёсат.
3. Ўзбекистон Республикасининг иқтисодиётига хавф солувчи ички ва ташқи таҳдидлар.
Таянч иборалар. Ривожланиш даражаси. Хусусиятлар. Менталитет. Хом ашё. Бозорга айлантириш. Интеграцияга тўсқинлик. Ривожланмаган коммуникациялар. Номутаносибликлар. Эскича фикрлаш. Жиноятчилик. Коррупция.

8 – вариант

1. Хавфсизлик тушунчасининг мазмуни ва моҳияти.
Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Барқарорлик. Хавфлар. Оқибатлар. Глобаллаштириш.
2. Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун нималар қилинмоқда?
Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Ташқи сиёсат. Божхона. Тадбиркорлик.
3. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг Россия модели.
Таянч иборалар. Миллий манфаатлар. Кризисни енгиш. Иқтисодий ўсиш. Тараққиёт. Турмуш даражаси. Рақобатбардошлик. Кескинликнинг юмшаши. Асосий вазифа.

9 – вариант

1. Миллий хавфсизлик тушунчаси ва унинг турлари.
Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Барқарорлик. Миллий хавфсизлик. Сиёсий. Харбий. Ахборот. Ижтимоий – иқтисодий.
2. Божхона сиёсатини ташкил этувчи иқтисодий асослар.
Таянч иборалар. Манфаатлар. Рақобат. Истеъмолчилар. Иқтисодий сиёсат. Божхона сиёсати. Протекционизм. Импорт. Экспорт.
3. Иқтисодий хавфсизликни таъминлаш борасидаги ягона давлат сиёсатининг моҳияти.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Таянч иборалар. Миллий манфаатлар. Барқарор тараққиёт. Тараққиёт шартлари. Иқтисодий манфаатлар. Ташқи, ички таҳдидлар.

10 – вариант

1. Иқтисодий соҳадаги жиноятларни олдини олиш учун қандай чора-тадбирларни амалга ошириш керак?

Таянч иборалар: қонуний асослар, ҳуқуқий саводхонлик, рақобат муҳити

2. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги деганда нимани тушунасиз?

Таянч иборалар: рақобат муҳити, юқори технологиялар, ишлаб чиқариш

3. Нима учун реал секторда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш зарур?

Таянч иборалар: асосий тармоқ, иқтисодий ўсиш, рақобатбардошлик

11 – вариант

1. Реал секторда хавфсизликни таъминлаш учун қандай чора – тадбирлар амалга оширилиши керак?

Таянч иборалар: ривожланишни таъминлаш, самарадорликни ошириш, рақобатбардошликни таъминлаш, экспорт солоҳияти

2. Мустақиллик йилларида мамлакатда амалга оширилган ижтимоий сиёсатнинг мазмуни нимадан иборат бўлди?

Таянч иборалар: ижтимоий ҳимоя, манзилли ҳимоя, аҳоли фаровонлиги, турмуш даражаси

3. Нима учун хуфёна иқтисодиёт глобал муаммога айланди?

Таянч иборалар: глобаллашув, уюшган жиноятчилик, трансмиллий компаниялар

12 – вариант

1. Реал секторни қўллаб – қувватлаш борасидаги Президент Фармонларининг мазмуни нимадан иборат?

Таянч иборалар: модернизация, диверсификация, экспорт солоҳияти

2. Аҳоли турмуш даражаси қандай кўрсаткичлар ёрдамида ифодалангани?

Таянч иборалар: аҳоли даромадлари, ҳаражатлар, истеъмол, иш ҳақи, тадбиркорлик, жамғармалар

3. Рақобатбардошликни ошириш учун қандай чора – тадбирларни амалга ошириш керак?

Таянч иборалар: рақобат муҳити, тадбиркорлик, қонуний асос.

13 – вариант

1. Мустақиллик йилларида аҳоли турмуш даражасида қандай ўзгаришлар амалга ошди?

Таянч иборалар: ижтимоий ҳимоя, истеъмол, иш ҳақи улуши, тадбиркорлик даромадлари

2. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларининг кенгайишига нималар сабаб бўлади?

Таянч иборалар: ижтимоий тенсизлик, даромадлар пастлиги, ноқонуний фаолият

3. Реал секторда хавфсизликни таъминлаш учун қандай чора – тадбирлар амалга оширилиши керак?

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Таянч иборалар: ривожланишни таъминлаш, самарадорликни ошириш, рақобатбардошликни таъминлаш, экспорт солоҳияти

14 – вариант

1. Хуфёна иқтисодиёт деганда нимани тушунасиз?

Таянч иборалар: солиқдан бош тортиш, яширин муносабатлар, шахсий манфаатлар

2. Республикада озиқ – овқат хавфсизлиги таъминлаш борасида қандай сиёсат олиб борилмоқда?

Таянч иборалар: ислохотла, аграр соҳа, истеъмол товарлари, озиқ – овқат маҳсулотлари, маҳсулот ишлаб чиқариш

3. Реал секторнинг иқтисодиётда тутган ўрни қандай?

Таянч иборалар: етакчи тармоқ, моддий ишлаб чиқариш, рақобатбардошлик

15 – вариант

1. Мустақиллик йилларида мамлакатда амалга оширилган ижтимоий сиёсатнинг мазмуни нимадан иборат бўлди?

Таянч иборалар: ижтимоий ҳимоя, манзилли ҳимоя, аҳоли фаровонлиги, турмуш даражаси

2. Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун нималар қилинмоқда?

Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Ташқи сиёсат. Божхона. Тадбиркорлик.

3. Хуфёна иқтисодиётнинг шаклланишига қандай сабаблар таъсир кўрсатади?

Таянч иборалар: антропологик, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, маънавий, сиёсий

16 – вариант

1. Минтақавий хавфсизликни таъминлаш зарурияти нимадан келиб чиқади?

Таянч иборалар. Минтақа. Глобализация. Минтақавий хавфсизлик. Барқарорлик. Геостратегик ҳолат.

2. Миллий хавфсизликни қандай турларини биласиз?

Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Барқарорлик. Миллий хавфсизлик. Сиёсий. Харбий. Ижтимоий – иқтисодий.

3. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози ижтимоий хавфсизликка қандай таъсир кўрсатди?

Таянч иборалар: ижтимоий муаммолар, ишсизлик, даромадларнинг пасайиши

17-вариант

1. Ўзбекистоннинг иқтисодий хавфсизлик конценцияси.

Таянч иборалар. Миллий хавфсизлик. Иқтисодиёт. Ички хавф. Ташқи хавф. Жамият. Шахс. Давлат. Иқтисодиёт тараққиёти.

2. Мустақиллик йилларида реал секторни ривожлантириш учун қандай чора – тадбирлар амалга оширилмоқда?

Таянч иборалар: меъёрий асослар, технологик янгилаш, модернизация

3. Коррупциянинг келиб чиқиш сабаблари нимада?

Таянч иборалар: номукамал қонунчилик, эгоистик манфаатлар, ноқонуний бойлик орттириш.

18 – вариант

1. Хавфсизлик тушунчасининг мазмуни ва моҳияти.

Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Барқарорлик. Хавфлар. Оқибатлар. Глобаллаштириш.

2. Коррупция ва жиноятчиликнинг хавфсизликка соладиган таҳдидлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: иқтисодий зарар, ижтимоий муаммолар, ишончсизлик, кўрқув, жиноятчилик

3. Шахс, жамиятнинг ҳаётий муҳим манфаатлари нималардан иборат?

Таянч иборалар. Ҳуқуқ ва эркинликлар. Ҳаёт кечириш. Демократик институтлар. Қадриятлар. Тотувлик. Ижтимоий йўналтирилган.

19 – вариант

1. Миллий хавфсизлик тушунчаси ва унинг турлари.

Таянч иборалар. Хавфсизлик. Иқтисодиёт. Тараққиёт. Барқарорлик. Миллий хавфсизлик. Сиёсий. Харбий. Ахборот. Ижтимоий – иқтисодий.

2. Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашда қандай тамойилларга асосланилди?

Таянч иборалар: жамоат хавфсизлигини таъминлаш, тартибни сақлаш, жиноятчиликка қарши кураш, бошқарувда прогрессив шаклларни қўллаш;

3. Аҳоли турмуш даражасидаги ўзгаришлар ижтимоий хавфсизликни таъминлашда қандай роль ўйнади?

Таянч иборалар: ижтимоий барқарорлик, фаровонлик, даромадлар ошиши

20 – вариант

1. Ўзбекистон учун унинг миллий хавфсизлиги нимани билдиради?

Таянч иборалар: хавфсизлик, иқтисодиёт, тамойиллар, қарама – қаршилиқлар, манфаатлар, минтақавий хавфсизлик.

2. Коррупция ва жиноятчиликнинг хавфсизликка соладиган таҳдидлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: иқтисодий зарар, ижтимоий муаммолар, ишончсизлик, кўрқув, жиноятчилик

3. Реал секторни қўллаб – қувватлаш борасидаги Президент Фармонларининг мазмуни нимадан иборат?

Таянч иборалар: модернизация, диверсификация, экспорт солоҳияти

“Иқтисодий хавфсизлик” фанидан оралиқ назорат саволлари

1-вариант

1. Миллий хавфсизлик ва унинг турлари
2. Иқтисодий инқирозлар даврида мамлакат иқтисодиётига бўладиган таҳдидлар.
3. Глобаллашувнинг ижобий ва салбий томонлари

2-вариант

1. Иқтисодий хавфсизлик – иқтисодий категория сифатида
2. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар
3. Глобаллашув – байналмилаллашувнинг энг янги босқичи

3-вариант

1. Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизлик тизимида тутган ўрни
2. Терроризм тушунчасининг мазмуни
3. Иқтисодий хавфсизлик индикаторларининг гуруҳланиши

4-вариант

1. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасининг мазмуни
2. Глобаллашув тушунчасининг мазмуни
3. Жаҳон ҳамжамиятининг терроризмга қарши кураш борасидаги тажрибаси

5-вариант

1. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасининг таърифлари
2. Иқтисодий хавфсизликни ифодаловчи макроиқтисодий кўрсаткичлар
3. Терроризмнинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

6-вариант

1. Иқтисодий хавфсизлик даражалари
2. Ўзбекистонда мамлакат иқтисодиётига таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидларни олдини олиш борасидаги чора - тадбирлар
3. Терроризмнинг келиб чиқиш сабаблари

7-вариант

1. Мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги ҳолати мезон ва кўрсаткичлар
2. Терроризмнинг иқтисодий хавфсизликка таъсири
3. Иқтисодий глобаллашувнинг ҳусусиятлари

8-вариант

1. Иқтисодий хавфсизликнинг қуйи чегара кўрсаткичлари
2. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири
3. Терроризмнинг турлари

9-вариант

1. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи таҳдидлар ва уларнинг турланиши

2. Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятида тутган ўрни
3. Миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини мустаҳкамлашда давлатнинг роли

10-вариант

1. Иқтисодий хавфсизлик даражалари
2. Ўзбекистоннинг регионал ташкилотлардаги иштироки
3. Глобаллашув тушунчасининг мазмуни

11-вариант

1. Ўзбекистонда мамлакат иқтисодиётига таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидларни олдини олиш борасидаги чора - тадбирлар
2. ШХТнинг Марказий Осиё минтақасида иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги роли
3. Ўзбекистонда иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш борасидаги чора – тадбирлар

12-вариант

1. Терроризмнинг келиб чиқиш сабаблари
2. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасининг таърифлари
3. Рақобатбардошлик – иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг энг асосий механизми

13-вариант

1. Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантиришда амал қиладиган асосий тамойиллар
2. Иқтисодий хавфсизликнинг куйи чегара кўрсаткичлари
3. Республикада қабул қилинган инқирозга қарши чоралар Дастурида иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш чора – тадбирлари

14-вариант

1. Ўзбекистоннинг Маказий Осиё минтақасида тинчлик ва барқарорликни сақлашдаги роли
2. Глобаллашув тушунчасининг мазмуни
3. Иқтисодий хавфсизликни ифодаловчи макроиқтисодий кўрсаткичлар

15-вариант

1. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш омиллари
2. Мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги ҳолати мезон ва кўрсаткичлар
3. Иқтисодий глобаллашувнинг хусусиятлари

16-вариант

1. Терроризмнинг иқтисодий хавфсизликка таъсири
2. Глобаллашув жараёнлари кучайиб бораётган шароитларда мамлакат иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш зарурияти
3. Ўзбекистоннинг регионал ташкилотлардаги иштироки

17-вариант

1. Иқтисодий глобаллашувнинг хусусиятлари
2. Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизлик тизимида тутган ўрни
3. Терроризм тушунчасининг мазмуни

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

13. Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун нималар қилинмоқда?

Таянч иборалар: иқтисодий ислохотлар, ижтимоий барқарорлик

14. Миллий манфаатларга хавф солувчи иқтисодий таҳдидлар нималардан иборат?

Таянч иборалар: иқтисодиёт, бир ёклама ривожланиш,

15. Иқтисодий манфаатларни ҳимоялаш шакллари.

Таянч иборалар: иқтисодий сиёсат, ислохотлар

16. Хавфсизлик тушунчасининг мазмуни ва моҳияти.

Таянч иборалар: мустақиллик, барқарорлик

17. Минтақавий хавфсизликни таъминлаш зарурияти нимадан келиб чиқади?

Таянч иборалар: очиқ иқтисодиёт, терроризм, экстремизм

18. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички омиллар.

Таянч иборалар: иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий

19. Иқтисодий хавфсизликнинг ташқи омиллари.

Таянч иборалар: рақобатбардошлик, экспорт, импорт

20. Ўзбекистоннинг халқаро хавфсизлик тизимига киришидан мақсад.

Таянч иборалар: манфаатлар ҳимояси, терроризм, қарши кураш

21. Ўзбекистоннинг иқтисодий хавфсизлик концепцияси.

Таянч иборалар: миллий манфаатлар, давлат, жамият, шахс

22. Божхона сиёсати асослари.

Таянч иборалар: очиқ иқтисодиёт, иқтисодий ҳудуд, ҳимоя

23. Миллий иқтисодий манфаатларнинг асоси.

Таянч иборалар: миллий манфаатлар, барқарорлик, тараққиёт

24. Миллий манфаатларни ҳимоясини таъминловчи органлар.

Таянч иборалар: давлат идоралари, ташкилотлар, шахслар

25. Ўзбекистон Республикасининг миллий устуворликлари.

Таянч иборалар: барқарор ривожланиш, мамлакат рақобатбардошлиги

26. Минтақавий низоларнинг кучайиши нималарга олиб келиши мумкин?

Таянч иборалар: уруш, парокандалик, иқтисодий йўқотишлар

27. Ўзбекистоннинг халқаро тузилмаларда иштирок этиши.

Таянч иборалар: интеграция, глобализация, миллий манфаатлар

28. Ўзбекистон Республикаси қуроли кучларини ислоҳ қилиш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар.

Таянч иборалар: ислохотлар, ҳаракатчан армия

29. Америка Қўшма Штатлари модели ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Таянч иборалар: мамлакат рақобатбардошлиги, миллий манфаатлар

30. Иқтисодий хавфсизлик тушунчасининг жамият тараққиётининг маданий ва тарихий илдизлари билан боғлиқлиги.

Таянч иборалар: миллий кадриятлар, ўз-ўзини англаш,

31. АҚШ иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш механизми. АҚШ олдидаги учта бош мақсад ва уларнинг мазмуни.

Таянч иборалар: иқтисодий хавфсизлик, демократия, эркинлик

32. Россиянинг иқтисодий хавфсизлиги. Иқтисодий хавфсизлик борасидаги концептуал ёндашув ва унинг мазмуни.

Таянч иборалар: миллий манфаатлар, давлат, шахс, жамият

33. Иқтисодий хавфсизликнинг чегаравий кўрсаткичлари.

Таянч иборалар: таҳдид, хавф, параметр

34. Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини таснифлаш. Кўрсаткичлар гуруҳларини тавсифлаш.

Таянч иборалар: умумий, ижтимоий, базавий

35. Умумий макроиқтисодий кўрсаткичлар.

Таянч иборалар: асосий кўрсаткичлар, иқтисодий ўсиш

36. Базавий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва хусусий кўрсаткичлар. Хусусий ижтимоий кўрсаткичлар.

Таянч иборалар: турмуш даражаси, даромадлар, бандлик

37. Мамлакат иқтисодий хавфсизлигини баҳолаш усуллари.

Таянч иборалар: мониторинг, кўрсаткичлар, таҳлил

38. Ҳаёт даражаси ва сифати.

Таянч иборалар: даромадлар, иш ҳақи, камбағаллик

39. Инфляция даражаси ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири.

Таянч иборалар: пул қадрсизланиши, даромадларнинг пасайиши

40. Ишсизлик даражасини ошишининг иқтисодий хавфсизликка таъсири.

Таянч иборалар: ишлаб чиқариш, суръатлар, пасайиш

41. Иқтисодий ўсишни таъминлаш иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг омили.

Таянч иборалар: ривожланиш, талаб, тақлиф

42. Миллий иқтисодий манфаатлар ва мақсадлар.

Таянч иборалар: иқтисодий ўсиш, фаровонлик, барқарорлик

43. Шахснинг муҳим иқтисодий манфаатлари.

Таянч иборалар: турмуш даражаси, фаровонлик, тенглик

44. Давлат ва жамиятнинг муҳим иқтисодий манфаатлари.

Таянч иборалар: конституцион тузум, суверинитет, толерантлик

45. Шахс, жамият ва давлат манфаатларининг уй\унлиги.

Таянч иборалар: тенглик, турмуш даражаси, конституцион тузум, суверинитет

46. Шахсий ва миллий манфаатлар ҳамда мақсадлар иқтисодий хавфсизликни таъминлаш сиёсати ва стратегиясининг асосидир.

Таянч иборалар: манфаатлар, иқтисодий ва ижтимоий барқарорлик

47. Манфаатларни ҳимоялаш давлатнинг асосий вазифасидир.

Таянч иборалар: бош ислохотчи, суверинитет, ҳудудий яхлитлик

48. Шахснинг иқтисодий жиҳатдан ҳимояланишини давлат қандай таъминлайди?

Таянч иборалар: қонуний асослар, иқтисодий шароит, ижтимоий муҳофаза

49. Иқтисодий хавфсизлик омиллари таснифи.

Таянч иборалар: ички омиллар, ташқи омиллар

Таянч иборалар: импорт, боʻлиқлик, экспорт

67. Ташқи иқтисодий фаолиятни боғхона сиёсати орқали тартибга солиш – иқтисодий хавфсизлик асосидир.

Таянч иборалар: протекционизм, ички бозор, ҳимоя

68. Стратегик ҳамкорлик – минтақавий хавфсизлик гаровидир.

Таянч иборалар: глобализация, терроризм, таҳдидлар

69. Стратегик ҳамкорликнинг амалий аҳамияти.

Таянч иборалар: хавфсизлик, тинчлик, барқарорлик

70. Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги стратегик ҳамкорлик. Икки мамлакат ҳамкорлигининг босқичлари.

Таянч иборалар: миллий манфаатлар, иқтисодий интеграция, иқтисодий манфаатлар

71. Ўзбекистон ва Россия ўртасидаги ҳамкорликнинг амалий аҳамияти.

Таянч иборалар: иқтисодий ҳамкорлик, товар айрибошлаш, барқарорлик

72. Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотининг жаҳон хавфсизлик тизимидаги ўрни ва Ўзбекистоннинг ундаги роли

Таянч иборалар: хавфсизлик, барқарорлик, терроризм, кураш

73. Минтақа иқтисодий хавфсизлиги объектлари ва минтақавий иқтисодий сиёсат вазифалари.

Таянч иборалар: минтақа иқтисодиёти, ривожланиш, тенглаштириш

74. Минтақанинг иқтисодий манфаатларига таҳдид солувчи хавфларнинг турлари.

Таянч иборалар: иқлим шароити, ишсизлик, даромадлар пастлиги

75. Минтақа иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ижтимоий жиҳатлари.

Таянч иборалар: барқарорлик, иқтисодий ўсиш, ижтимоий ҳимоя

76. Минтақа иқтисодий хавфсизлигини баҳолаш мезонлари ва кўрсаткичлари

Таянч иборалар: ҳудудий даражада, иқтисодий ўсиш, ислохотлар

77. Республикада амалга оширилаётган минтақавий сиёсатнинг мазмуни.

Таянч иборалар: ривожланиш даражаси, маҳаллийлаштириш

78. Минтақалар иқтисодий хавфсизлигининг замонавий ҳолати.

Таянч иборалар: ривожланиш, тенглаштириш, эркинлик

79. Мамлакат иқтисодий хавфсизлигига қандай ижтимоий таҳдидлар мавжуд?

Таянч иборалар: ишсизлик, даромадларнинг пасайиши

80. Ижтимоий таҳдидларни олдини олиш учун қандай чора-тадбирлар қўлланиши мумкин?

Таянч иборалар: ижтимоий сиёсат, аҳоли даромадлари

81. Хуфёна иқтисодиётга қарши қандай чора-тадбирлар қўлланиши мумкин?

Таянч иборалар: қонуний асослар, солиқ сиёсати

82. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш ҳолатларининг олдини олиш учун нималар қилиш керак?

Таянч иборалар: солиқ ставкалари, қонуний асослар

83. Пул муомаласи соҳасидаги хавфсизликни қандай таъминлаш лозим?

Таянч иборалар: пул-кредит сиёсати, банкдан ташқари операциялар

84. Валюта сиёсатининг мазмуни ва мақсадлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: пулнинг қадрини ошириш, иқтисодий ўсиш

85. Мамлакатдан капитал қочиши сабаблари нималарда ифодаланади?

Таянч иборалар: ишончсизлик, солиқдан қочиш,

86. Капитал қочишининг олдини олиш ва иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун қандай ишларни амалга ошириш керак?

Таянч иборалар: инвестицион муҳит, ислохотлар, тадбиркорлик учун шарт-шароит

87. Иқтисодий хавфсизликнинг институционал шароитлари деганда нималар тушунилади?

Таянч иборалар: хавфсизлик органлари, бозор инфратузилмаси

88. Иқтисодий бошқаришнинг хавфсизликни таъминлашдаги ўрни қандай?

Таянч иборалар: иқтисодий сиёсат, ислохотлар

89. Иқтисодий жинойтчилик ва ҳуқуқбузарликларга қарши қандай курашмоқ керак?

Таянч иборалар: қонуний асослар, манфаатлар ҳимояси

90. Шахснинг ҳаётини манфаатларини қандай иқтисодий таҳдидлар хавф солади?

Таянч иборалар: ишсизлик, камбағаллик, ижтимоий сиёсат

91. Шахс билан давлат ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ва алоқадорлик нималарда намоён бўлади?

Таянч иборалар: шахс эркинликлари, ишсизлик, ижтимоий сиёсат.

92. Халқаро меҳнат тақсимооти ва савдода миллий манфаатлар нималарда намоён бўлади?

Таянч иборалар: жаҳон хўжалик тизими, ташқи савдо, иқтисодий манфаатлар

93. Қулай савдо ва иқтисодий алоқалар режими нимани англатади?

Таянч иборалар: иқтисодий манфаатлар, экспорт салоҳияти, рақобатбардошлик

94. Ташқи иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун нималар қилиш керак?

Таянч иборалар: божхона сиёсати, иқтисодий контрабанда

95. Ўзбекистоннинг Халқаро савдо ташкилотига аъзо бўлиб кириши қандай салбий ва ижобий оқибатларга олиб келиши мумкин?

Таянч иборалар: қулай режим, инвестициялар, таҳдидлар, рақобатбардошлик

96. Мамлакат рақобатбардошлигини таъминлаш учун қандай чора-тадбирларни амалга ошириш керак бўлади?

Таянч иборалар: иқтисодий ўсиш, юқори технологиялар, ишлаб чиқариш

97. Геоиқтисодий макон нима?

Таянч иборалар: иқтисодий алоқалар, интеграция, глобаллашув

98. Иқтисодий хавфсизликнинг институционал шароитлари деганда нимани тушунасиз?

Таянч иборалар: тизимлар, муассасалар, алоқадорлик

99. Иқтисодий соҳадаги жинойтларни олдини олиш учун қандай чора-тадбирларни амалга ошириш керак?

Таянч иборалар: қонуний асослар, ҳуқуқий саводхонлик, рақобат муҳити

100. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги деганда нимани тушунаси?

Таянч иборалар: рақобат муҳити, юқори технологиялар, ишлаб чиқариш

101. Нима учун рақобатбардошликни ошириш иқтисодий хавфсизлик омили бўлиб ҳисобланади?

Таянч иборалар: рақобат, иқтисодий ўсиш, барқарорлик.

102. Рақобатбардошликни ошириш учун қандай чора – тадбирларни амалга ошириш керак?

Таянч иборалар: рақобат муҳити, тадбиркорлик, қонуний асос.

103. Инқирозга қарши чоралар Дастурида иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш учун қандай чора – тадбирлар белгиланган.

Таянч иборалар: модернизация, диверсификация, инновацион технологиялар

104. Реал секторнинг иқтисодиётда тутган ўрни қандай?

Таянч иборалар: етакчи тармоқ, моддий ишлаб чиқариш, рақобатбардошлик

105. Нима учун реал секторда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш зарур?

Таянч иборалар: асосий тармоқ, иқтисодий ўсиш, рақобатбардошлик

106. Мустақиллик йилларида реал секторни ривожлантириш учун қандай чора – тадбирлар амалга оширилмоқда?

Таянч иборалар: меъёрий асослар, технологик янгилаш, модернизация

107. Реал секторни қўллаб – қувватлаш борасидаги Президент Фармонларининг мазмуни нимадан иборат?

Таянч иборалар: модернизация, диверсификация, экспорт солоҳияти

108. Реал секторда хавфсизликни таъминлаш учун қандай чора – тадбирлар амалга оширилиши керак?

Таянч иборалар: ривожланишни таъминлаш, самарадорликни ошириш, рақобатбардошликни таъминлаш, экспорт солоҳияти

109. Мустақиллик йилларида мамлакатда амалга оширилган ижтимоий сиёсатнинг мазмуни нимадан иборат бўлди?

Таянч иборалар: ижтимоий ҳимоя, манзилли ҳимоя, аҳоли фаровонлиги, турмуш даражаси

110. Аҳоли турмуш даражаси қандай кўрсаткичлар ёрдамида ифодаланади?

Таянч иборалар: аҳоли даромадлари, ҳаражатлар, истеъмол, иш ҳақи, тадбиркорлик, жамғармалар

111. Республикада аҳоли турмуш даражасини ошириш қайси йўналишларда олиб борилди?

Таянч иборалар: даромадларни ошириш, иш ҳақи миқдори, тадбиркорликни қўллаб қувватлаш, бандликни таъминлаш

112. Мустақиллик йилларида аҳоли турмуш даражасида қандай ўзгаришлар амалга ошди?

Таянч иборалар: ижтимоий ҳимоя, истеъмол, иш ҳақи улуши, тадбиркорлик даромадлари

113. Аҳоли турмуш даражасидаги ўзгаришлар ижтимоий хавфсизликни таъминлашда қандай роль ўйнади?

Таянч иборалар: ижтимоий барқарорлик, фаровонлик, даромадлар ошиши

114. Республикада озиқ – овқат хавфсизлиги таъминлаш борасида қандай сиёсат олиб борилмоқда?

Таянч иборалар: ислохотлар, аграр соҳа, истеъмол товарлари, озиқ – овқат маҳсулотлари, маҳсулот ишлаб чиқариш

115. Нима учун хуфёна иқтисодиёт глобал муаммога айланди?

Таянч иборалар: глобаллашув, уюшган жиноятчилик, трансмиллий компаниялар

116. Қайси мамлакатларда хуфёна иқтисодиёт миқёслари катта бўлади?

Таянч иборалар: конуний асослар, ривожланаётган мамлакатлар, коррупция

117. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларининг кенгайишига нималар сабаб бўлади?

Таянч иборалар: ижтимоий тенгсизлик, даромадлар пастлиги, ноқонуний фаолият

118. Ўзбекистонда хуфёна иқтисодиёт миқёслари қандай?

Таянч иборалар: ислохотлар, ижтимоий барқарорлик, солиқ имтиёзлари

119. Хуфёна иқтисодиёт деганда нимани тушунаси?

Таянч иборалар: солиқдан бош тортиш, яширин муносабатлар, шахсий манфаатлар

120. Хуфёна иқтисодиётнинг қандай шакллари мавжуд?

Таянч иборалар: криминал, сохта, нофармал, нолегал

121. Хуфёна иқтисодиётнинг шаклланишига қандай сабаблар таъсир кўрсатади?

Таянч иборалар: антропологик, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, маънавий, сиёсий

122. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини баҳолашга бўлган ёндашувлар тўғрисида гапириб беринг.

Таянч иборалар: ҳуқуқий, статистик

123. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган ёндашувлар

Таянч иборалар: криминал («қора»), ноқриминал, ноқонуний иқтисодий фаолият

124. «Коррупция» ибораси нимани англатади?

Таянч иборалар: жиноятчилик, бузғунлик, уюшган жиноятчилик, ахлоқсизлик

125. Коррупциянинг келиб чиқиш сабаблари нимада?

Таянч иборалар: номукамал қонунчилик, эгоистик манфаатлар, ноқонуний бойлик орттириш.

126. Коррупция ва жиноятчиликнинг хавфсизликка соладиган таҳдидлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: иқтисодий зарар, ижтимоий муаммолар, ишончсизлик, кўрқув, жиноятчилик

127. Республика Президенти И.А. Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» асарида коррупция ва жиноятчи тўғрисида қандай фикр билдирилган?

Таянч иборалар: ислохотларга қаршилик кўрсатиш, ҳуқуқ ва эркинликларнинг бузилиши, маънавий – ахлоқий асосларининг емирилиши

128. Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашда қандай тамойилларга асосланган?

Таянч иборалар: жамоат хавфсизлигини таъминлаш, тартибни сақлаш, жиноятчиликка қарши кураш, бошқарувда прогрессив шаклларни қўллаш;

129. Республикада коррупцияга қарши кураш борасида қандай ҳужжатлар қабул қилинди?

Таянч иборалар: қонуний ва меъёрий ҳужжатлар, фармон ва қарорлар

130. Коррупцияга қарши курашда солиқ органларининг роли ва ўрни қандай?

Таянч иборалар: иқтисодий жиноятлар, солиққа тортиш, солиқдан бош тортиш, даромадларни яшириш.

131. Солиқ органларидан ташқари яна қандай ташкилот коррупцияга қарши кураш олиб боради?

Таянч иборалар: давлат ташкилотлари, жамоат ташкилотлари, департамент

132. Инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлиги ҳамда уларнинг ўзаро боғлиқлиги нималарда намоён бўлади?

Таянч иборалар: ҳуқуқ ва эркинликлар, ижтимоий ҳимоя, шахс эркинлиги, фаолият эркинлиги

133. Жаҳон молиявий – иқтисодий инқирози ижтимоий хавфсизликка қандай таъсир кўрсатди?

Таянч иборалар: ижтимоий муаммолар, ишсизлик, даромадларнинг пасайиши

134. Нима учун ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида ўрганилади?

Таянч иборалар: иш билан бандлик, турмуш даражаси, даромадларнинг пасайиши, иш ҳақи миқдори

135. Ишсизлик тушунчаси ва унинг турлари.

Таянч иборалар: ишчи кучи, даромад, иқтисодий фаоллик, фриксион, таркибий, яширин

136. Ўзбекистонда ишсизликни олдини олиш барасида қандай чора – тадбирлар амалга оширилмоқда?

Таянч иборалар: фаол сиёсат, янги иш ўринлари, тадбиркорлик, касаначилик

137. Глобаллашув деганда нимани тушунасан?

Таянч иборалар: иқтисодий макон, интеграция, трансмиллий корпорациялар, халқаро савдо

138. Қандай омиллар таъсирида глобаллашув жараёнлари кучайиб бормоқда?

Таянч иборалар: халқаро савдо, инвестиция ҳажмларининг ўсиши, жаҳон молия ва ишчи кучи бозорлари, трансмиллий корпорациялар, глобал рақобат

139. “Иқтисодий глобаллашув”нинг хусусиятлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: жаҳон ҳўжалигининг универсаллашуви, капитал харакатининг эркинлашуви

140. Глобаллашув жараёнлари мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига қандай таъсир кўрсатади?

Таянч иборалар: дунё мамлакатлари, ривожланган давлатлар, қолоқ давлатлар, глобал муҳитнинг шаклланишини, миллий ва минтақавий муаммолар, даромадлардаги тенгсизлик

141. Глобаллашув шароитида қандай қилиб иқтисодий хавфсизликни таъминлаш керак бўлади.

Таянч иборалар: миллий манфаатлар, тенг ҳамкорлик, иқтисодий мустақиллик, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги

142. Терроризм қачон пайдо бўлган?

Таянч иборалар: тарихий илдизлар, ўрта асрлар, барча мамлакатлар, глобаллашув

143. Терроризмнинг ижтимоий ва иқтисодий оқибатлари нималардан иборат?

Таянч иборалар: ижтимоий муаммолар, ишончсизлик, кўркув, моддий зарар

144. Терроризм иқтисодий хавфсизликка қандай таъсир кўрсатади?

Таянч иборалар: давлатнинг иқтисодий манфаатлари, жамият манфаатлари, иқтисодий зарар, тараққиёт ва ривожланиш

145. Жаҳон ҳамжамияти терроризмга қарши қандай кураш олиб боради.

Таянч иборалар: минтақавий ҳамкорлик, ҳамжиҳатлик, халқаро тузилмала, аксилтеррор харакатлари

146. Ўзбекистон ташқи сиёсат олиб боришда қандай мақсадлардан келиб чиқади?

Таянч иборалар: миллий манфаатлар устунлиги, тенг ҳуқуқлилик, ўзаро манфаатдорлик, тинчлик ва хавфсизликни сақлаш

147. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё минтақасидаги ўрни қандай?

Таянч иборалар: етакчи давлат, минтақавий хавфсизлик, тинчлик, ўзаро манфаатдорлик

148. Шанхай Ҳамкорлик Ташкилот қачон ва нима мақсадларда ташкил этилган?

Таянч иборалар: минтақавий ҳамкорлик, самарали иқтисодий ҳамкорлик тинчлик, хавфсизлик, барқарорликни сақлаш, халқаро тартиботни

149. Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотининг минтақавий аксилтеррор тузилмасининг вазифалари нимадан иборат?

Таянч иборалар: минтақавий ҳамкорлик, тинчликни сақлаш, барқарорликни таъминлаш, терроризмга қарши кураш

150. Геоиқтисодий макон нима?

Таянч иборалар: иқтисодий алоқалар, интеграция, глобаллашув

“Иқтисодий хавфсизлик” фанидан тест саволлари

1. Қуйидаги таърифлардан қайси бири “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасини тўлароқ тавсифлаб беради?

- А) Иқтисодий хавфсизлик – бу иқтисодиётнинг ижтимоий эҳтиёжларни самарали қондиришга қодирлигидир
- В) Иқтисодий хавфсизлик – бу шахс, жамият ва давлатнинг мавжудлиги ва уларнинг талаб-эҳтиёжларининг қондирилишидир
- С) Иқтисодий хавфсизлик – бу миллий иқтисодиёт мустақиллигининг, унинг барқарорлиги, мустаҳкамлиги, доимо янгиланишга ва такомиллашиб боришга қодирлигини таъминловчи шарт-шароит ва омиллар йиғиндиси
- Д) Иқтисодий хавфсизлик – бу турли беқарорликни, тангликни келтириб чиқарувчи ички ва ташқи таҳдидлар таъсиридан ҳимоя қилувчи ички имокониятлар йиғиндиси

2. Иқтисодий хавфсизликнинг умумий кўрсаткичлари қуйидагилардан иборат:

- А) турмуш даражаси ва сифати, инфляция суръати, иқтисодий ўсиш, бюджет дефицити, давлат қарзи
- В) мулк таркиби, солиқ тизими, “хуфёна иқтисодиёт” фаолияти, инфляция
- С) инфляция, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашув даражаси, турмуш даражаси ва сифати, иқтисодий ўсиш
- Д) А ва В жавоблар

3. _____ анланган ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжларнинг намоён бўлиш шаклидир.

- А) иқтисодий манфаат
- В) давлат манфаати
- С) жамият манфаати
- Д) шахсий манфаат

4. Иқтисодий таҳдидлар қандай шаклларда намоён бўлади?

- А) глобал экологик таҳдидлар
- В) геосиёсий ва ташқи иқтисодий таҳдидлар
- С) мамлакат ичидаги таҳдидлар
- Д) ички ва ташқи таҳдидлар

5. Мамлакатда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш концепцияси _____ асосланган ҳолда ишлаб чиқилади.

- А) иқтисодий ҳолатни объектив баҳолашга
- В) иқтисодий ҳолатни объектив баҳолашга ҳамда иқтисодий ҳолатнинг

- A) ахборотни патентлаштириш
- B) бозор конъюнктурасини билиш
- C) муаллиф ҳуқуқини олиш
- D) тижорат ахборотини ҳисобга олиш.

11. Мамлакат хавфсизлигини таъминлашни бошқариш тизими ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади:

- A) ички ва ташқи бозорларни ҳимоялаш, коммуникация ва ўзаро алоқа тизими
- B) ахборотлар, ташлилий тузилмалар, ички ва ташқи бозорларни ҳимоялаш
- C) ташлилий тузилмалар, коммуникация ва ўзаро алоқа тизими, ахборотлар
- D) ҳар томонлама тайёрланган кадрлар, ташлилий тузилмалар

12. Хуфёна иқтисодиётга қарши қандай чора– тадбирлар қўлланилиши мумкин?

- I. Корхоналар хўжалик молиявий фаолияти тўғрисида ҳаққоний маълумотларни тўплаш;
 - II. Жисмоний шахсларнинг даромад олиши ва харажатлари тўғрисида ҳаққоний маълумотларни тўплаш;
 - III. Таҳлил қилиш асосида иқтисодий-ижтимоий жараёнларни кенг қамровли назорат қилиш тизимини шакллантириш;
- A) I, II
 - B) II, III
 - C) I, II, III
 - D) I, III

13. Солиқ юкининг оғирлиги қандай натижаларга олиб келади?

- A) иқтисодий хавфсизликнинг таъминланишига
- B) солиқ объектларининг камайишига
- C) бюджет даромадларининг ошишига
- D) турли ҳуқуқбузарликларнинг келиб чиқишига

14. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ижтимоий муаммоларнинг кескинлашуви сабабларини нима билан изоҳлаш мумкин?

- A) аҳолининг камбағал ва бойлигида
- B) икки табақа ўртасидаги ҳаддан ташқари катта фарқнинг юзага келиши
- C) амалдорларнинг ислоҳотларнинг моҳиятини тушуниб етмаслигида
- D) норасмий яширин ишсизлик даражасининг ўсиб боришида

15. Ўзбекистоннинг Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиб кириши қандай ижобий оқибатларга олиб келади?

- I. ЖСТнинг бошқа аъзолари билан савдо қилишда мумкин қадар қулай режимга эга мамлакат мақомини олиши;

- II.Экспорт, импорт хорижий ва маҳаллий сармоялар салмоғининг ортиши натижасида давлатнинг фискал даромадлари ошади;
- III.Иқтисодиётнинг айрим стратегик тармоқларини тўғридан-тўғри қўллаб-қувватлаш бўйича ҳукумат имкониятларининг камайиши;
- IV.Ички бозор нархлари, монополия тарифлари, техник нормалари ва срандартлар, интеллектуал мулкдан фойдаланиш қоидалари каби амалиётда мавжуд бўлган тартибга солиш усулларини ўзгармаган ҳолда сақлаб қолиш имконияти камаяди;
- V.Хорижий сармоядорларнинг ишончи мустаҳкамланади, республика иқтисодиётига хорижий сармояларнинг оқими ортади.

- A) I, II, V
B) I, II, III
C) II, III, IV, V
D) I, II, III, IV, V

16.Иқтисодий хавфсизлик иншоотлари – бу _____.

- A) маҳсулот, иш ва хизматлар ишлаб чиқарувчилари ва сотувчилари
B) координациялашган иқтисодий муносабатлар
C) хавфсизлик сиёсатининг асосий мазмуни ва стратегик мақсадини ташкил этувчи, реал мавжуд бўлган ходиса, жараён ва муносабатлар
D) банклар, биржалар, жамғармалар ва суғурта компаниялари

17.Ўзбекистоннинг ҳарбий доктринаси Олий мажлиснинг нечанчи сессиясида кўриб чиқилди?

- A)1995 йил 14-Сессиясида
B)1996 йил 14-Сессиясида
C)1995 йил 11-Сессиясида
D)1996 йил 11-Сессиясида

18.Ўзбекистон Республикаси «Мудофаа тўғрисида»ги қонуни Олий мажлиснинг нечанчи сессиясида янги таҳрирда қабул қилинди?

- A)11май 2001 йил 2-чақириқ 7- сессиясида
B)12май 2001 йил 3-чақириқ 7- сессиясида
C)15май 2000 йил 2-чақириқ 8- сессиясида
D)11май 2001 йил 2-чақириқ 8- сессиясида

19. _____ Қуролли Кучларнинг олий бошқарувини амалга оширади ва Олий Бош қўмондонни ҳисобланади.

- A)Ўзбекистон Республикаси ИИБ Вазири
B)Ўзбекистон Республикаси Молия вазири
C)Ўзбекистон Республикаси Мудофаа Вазири

Д)Ўзбекистон Республикаси Президенти

20. Ўзбекистонда қайси органлар мамлакат мудофааси ва хавфсизлигини таъминлайди?

- А)Ички Ишлар Вазирлиги
- В)Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари
- С)Ўзбекистон Республикаси Миллий Хавфсизлик Кучлари
- Д)Ўзбекистон Республикаси Қуролли ва Миллий Хавфсизлик Кучлари

21. Қуйидагилардан қайси бири ташқи хавф таркибига киради?

- А) иқтисодиётга, айниқса баъзи регионларда, юкори демографик босим
- В)тоталитар тузумдан колган иқтисодиётдаги чуқур қайта ишлаш, соҳа ва худудий диспропорциялар
- С)Ўзбекистонни Жаҳон иқтисодий тизимига ва Марказий Осиё региониди иқтисодий интеграциясига тускинлик қилиш
- Д)бозор инфратузилмасининг ривожланмаганлиги

22.Иқтисодий хавфсизлик мезонлари деганда нимани тушунаси?

- А)иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини баҳолаш
- В)иқтисодий хавфсизликнинг моҳиятини ифодаловчи, муҳим жараёнлар нуқтаи назаридан иқтисодий холатни баҳолаш
- С)ижтимоий зиддиятларнинг олдини олиш ва хал этиш имкониятларини баҳолаш
- Д)ресурс салоҳияти ва уни ривожлантириш имкониятларини баҳолаш

23. Иқтисодий хавфсизлик объекти даражаси бўйича қуйидагиларга ажратилади:

- А)макроиқтисодий даража, мезо даража, микро даража, оила ва шахс даражаси
- В)макроиқтисодий даража, мезо даража, микро даража
- С)мезо даража, микро даража, оила ва шахс даражаси
- Д)макроиқтисодий даража, микро даража

24. Аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати кўрсаткичлари ичида энг муҳимларидан бири – бу:

- А)меҳнатга ҳақ тўлаш даражаси ва иш билан таъминлаш кўрсаткичидир
- В)меҳнатга ҳақ тўлаш даражаси ва аҳолининг пул даромадлари кўрсаткичидир
- С)меҳнатга ҳақ тўлаш даражаси кўрсаткичидир
- Д)иш билан таъминлаш кўрсаткичидир

25. Барқарорлик – бу _____ дир.

А) жамиятнинг фавқулодда ҳолатларда ўз манфаатларини қониқтириш қобилияти

В) жамиятнинг фавқулодда ҳолатларда ҳам ўз манфаатларини қониқтириш қобилияти,

ҳолатни тиклаш имконияти

С) жамиятнинг иқтисодий беқарор ҳолатларида ўз манфаатларини қониқтириш

қобилияти, ҳолатни тиклаш имконияти

Д) жамиятнинг ижтимоий беқарор ҳолатларида ўз манфаатларини қониқтириш

қобилияти, ҳолатни тиклаш имконияти

26. Қуйидаги омиллардан қайси бири ички хавф таркибига киради?

А) ташқи транспорт, ахборот ва илмий-техника коммуникациялар тизимининг

ривожланмаганлиги

В) Ўзбекистон Республикасини хом ашё базаси ва паст сифатли, рақобатбардош бўлмаган

маҳсулот ўтказиш бозори сифатида сақлаб қолиш

С) Ўзбекистоннинг Жаҳон иқтисодий тизимига ва Марказий Осиё регионидан иқтисодий

интеграциясига тўсқинлик қилиш

Д) иқтисодий соҳада жиноятнинг тарқалиши, хўжалик субъектларини ҳуқуқий ҳимоя

қилиш механизмнинг мукамал эмаслиги

27. Қайси органлар иқтисодий хавфсизликни таъминлашда фаол иштирок этади?

А) қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият

В) қонун чиқарувчи ва суд ҳокимияти

С) қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти

Д) ижро этувчи ва суд ҳокимияти

28. Миллий иқтисодий манфаатларни ҳимоя қилиш шакл ва воситаларни танлаш давлатнинг сиёсати стратегияси ва _____ асосида амалга оширилади.

А) иқтисодий хавфсизлик концепцияси

В) иқтисодий хавфсизлик дастури

С) конституцион қонун

Д) ҳуқуқат қарорлари

34. Қуйидагилардан қайси бири хавфсизликка таъсир кўрсатувчи инфор­мацион ва инфор­мацион-психологик омиллар қаторига киради?

- A) туғилиш ва ўлим кўрсаткичи
- B) ахборотни қайта ишлаш тизими
- C) ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма
- D) ёқилғи энергетика ресурслари ва маҳсулотлари

35. Қуйидагилардан қайси бири хавфсизликка таъсир кўрсатувчи иқтисодий ва табиий шароитлар таъсирини синтезловчи омиллар қаторига киради?

- A) табиий ресурсларни ишлаб чиқариш ва улардан оқилона фойдаланиш
- B) ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма
- C) ўрмон, сув, ер, биологик ресурслар
- D) соғлиқни сақлаш тизими ривожланиши даражаси

36. Иқтисодий инкироздан чиқиш мақсадида 1934 йилда қайси мамлакатда иқтисодий хавфсизлик бўйича махсус Федерал Қўмита ташкил этилган?

- A) Франция
- B) Швеция
- C) АҚШ
- D) Россия

37. Қайси мамлакатнинг иқтисодий модели бошқа моделларга нисбатан инсонпарварроқ?

- A) Франция модели
- B) АҚШ модели
- C) Япон модели
- D) Швеция модели

38. Ким геосиёсий хавфсизлик субъекти бўлиб ҳисобланади?

- A) давлат
- B) жаҳон ҳамжамияти
- C) халқ
- D) ҳукумат

39. Ўзбекистон Республикаси ишлаб чиқариш хавфсизлиги соҳасидаги давлат бошқарувини ким амалга оширади?

- A) Олий Мажлис
- B) Вазирлар Маҳкамаси
- C) Иқтисодиёт Вазирлиги
- D) Адлия Вазирлиги

40. АҚШда иқтисодий хавфсизлик бўйича Федерал Қўмита қачон ташкил топган?

- A)19 июн 1924 йил
- B)29 июл 1934 йил
- C)29 июн 1934 йил
- D)19 июл 1934 йил

41. “Қачонки Франция биринчилар қаторида турар экан, шундагина у хақиқий Франция бўлади” ибораси қайси давлат арбобига тегишли?

- A)Миттеран
- B)Шарль де Голь
- C)Жак Ширак
- D)Наполеон Бонапарт

42. Ўзбекистон Республикаси Сенати “Хавфли саноат объектларининг ишлаб чиқариш хавфсизлиги тўғрисида”ги Қонунни қачон қабул қилди?

- A)25 август 2006 йил
- B)3 октябр 2006 йил
- C)3 октябр 2005 йил
- D) 25 август 2005 йил

43. Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичлари бўйича ижтимоий меҳнат самарадорлигининг барқарор ўсиши қандай бўлиши керак?

- A)5 %дан ошмаслиги керак
- B)7%дан кам бўлмаслиги керак
- C) 5 %дан кам бўлмаслиги керак
- D)11 %дан кам бўлмаслиги керак

44. Швеция иқтисодий модели қандай мақсадга йўналтирилган?

- A)даромадларни назорат қилиш
- B)ижтимоий мақсадларга эришиш
- C)капиталдан фойдаланиш
- D)антимонопол қонунлар

45. Мамлакатда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун илмий тадқиқот ишларига ажратиладиган харажатлар ЯИМга насбатан неча фоиздан кам бўлмаслиги керак?

- A)2 %
- B)2.5 %
- C)1.5 %
- D)4 %

46. Хавфсизлик тушунчаси биринчи бор қачондан бошлаб қўлланила бошланди?

- A)1980 йилдан
- B)1288 йилдан
- C)1880 йилдан
- D)1190 йилдан

47.ЕВРАзЭС ташкилотини тшкил қилиш бўйича шартнома қачон ва қаерда имзоланган?

- A)17 июн 2002 йил, Остонада
- B)10 ноябр 2000 йил, Тошкентда
- C) 10 октябр 2000 йил, Остонада
- D) 21 декабр 1999 йил, Москвада

48. 100 минг кишилик аҳолига тўғри келадиган жиноятлар сони қанча бўлса хавфсизлик чегараси бузилади?

- A)4000
- B)5000
- C)4500
- D)3000

49.МДХ мамлакатларида иқтисодий хавфсизлик ғоялари ва у билан боғлиқ бўлган иқтисодий хавфсизлик тушунчалари тўғрисидаги китоб биринчи марта қачон чоп этилган?

- A)1989
- B)1988
- C)1987
- D)1986

50.2009 йилда ЯИМнинг ўсиш суръатлари неча фоизни ташкил этди?

- A)107.4%
- B)107.2%
- C)108.1%
- D)109,7.%

51. Аҳоли турмуш даражаси қайси мамлакатда энг юқори?;

- A)АҚШ;
- B)Япония;
- C)Хитой;
- D)Канада

52. АҚШдаги Буюк Депрессия қайси йилларда содир бўлган?;

- A)1911-1913 йилларда;
- B)1925-1928 йилларда;
- C)1929-1933 йилларда;

D)1941-1945 йилларда

53. Иқтисодиётни тартибга солиш ва бошқариш самарадорлиги бўлиши учун қайси омил мавжуд бўлиши керак?;

A)мақсадга йўналтирилган омил;

B)бошқарувчанлик омили;

C)самарадорлик омили;

D)Мақсадга йўналтирилган бошқарувчанлик ва самарадорлик омиллари

54.Мамлакатни иқтисодий ривожланишидаги асосий омилларни белгиланг;

A)Моддий ва ташкилий характердаги омиллар;

B)Моддий, маъна-вий, иқтисодий омиллар;

C)Иқтисодий ва ижтимоий омиллар;

D)Талаб ва таклиф омиллар

55.Аҳолининг турмуш даражаси қайси мамлакатда энг юқори курсаткични ташкил этади?

A)АҚШ;

B)Канада;

C)Япония;

D)Хитой

56. 90 йилларда рўйхатга олинган потентларнинг сони бўйича дунёда етакчи бўлган давлатни аниқланг?;

A)АҚШ;

B)Япония;

C)Германия;

D)Буюк Британия

57. Энг кўп энергия сарф қиладиган давлат?;

A)АҚШ;

B)Хитой;

C)Канада;

D)Япония

58. Фан – техника сиёсатининг муҳим йўналиши бу - ...;

A)Интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш;

B)Миллий хавфсизликни ҳимоя қилиш;

C)Янги технология яратиш;

D)Лойиҳаларни ишлаб чиқиш

59. 2000 йилда дунё бўйича киши бошига ўртача энергия истеъмолли неча тонна бўлган?;

- А) инфляция ҳолатларини юзага келтиради;
- В) ўртача меҳнат унумдорлигининг пасайишига олиб келади;
- С) аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ ҳажмининг пасайишига олиб келади;
- Д) ўртача меҳнат унумдорлигининг ўсишига олиб келади

66. Экспорт божларининг киритилиши қуйидагиларнинг қайси бирига олиб келмайди?

- А) ишлаб чиқарувчилар даромадларининг камайишига;
- В) мамлакат истеъмолчиларининг баҳоларнинг пасайиши ҳамда ушбу товарни истеъмол қилиш қисқариши натижасида йўқотишларига;;
- С) ушбу товарнинг ички баҳоларини пасайишига;
- Д) (бошқа шарт-шароитлар ўзгармаган ҳолатда) давлат даромадларининг ўсишига.

67.Импорт тарифларининг киритилиши олиб келиши мумкин:

- А) давлат бюджетига тушумларнинг ва истеъмол ҳажмининг ортишига;
- В) ички ресурслардан оқилона (рационал) фойдаланишга;
- С) импортига тариф киритилган товарни мамлакатда ишлаб чиқариш ҳажми ўсишига, бу товар импортининг ва ички истеъмолининг қисқаришига;
- Д) мамлакатда импортига тариф киритилган товарни ишлаб чиқариш қисқаришига ва унинг импорт билан алиштирилишига.

68.Қуйида санаб ўтилганларнинг қайсиси потециал ЯИМ ўсишининг омили ҳисобланади?

- А) ишчи кучи сонининг ўсиши;
- В) иқтисодиётда капитал захираларининг кўпайиши;
- С) иқтисодиётда меҳнат унумдорлигининг ўсиши;;
- Д) келтирилган барча жавоблар тўғри;

69. Марказий Банк пул таклифини камайитиришга қарор қилса, у ҳолда:

- А) депозитларни мажбурий захиралаш нормасини пасайтиради;
- В) очик бозорда облигацияларни сотади;
- С) қайта молиялаш ставкасини кўтаради;
- Д) пул-кредит сиёсатини юмшатади.

70. Давлат харажатларининг ўсиши реал ЯИМни кўпайишига олиб келади, қачонки:

- А) давлат харажатлари ва пул таклифи бир вақтда ўсса;
- В) давлат харажатларининг ортиши нодавлат сеторининг шунга тенг миқдордаги харажатлари камайишига олиб келмаса;
- С) бу харажатлари давлат хизматчилари иш ҳақи оширилишига эмас, балки товарлар ва хизматлар сотиб олишга сарфланса;

D) бу харажатлари давлат облигациялари чиқарилиши ҳисобига молиялаштирилса

71. Қуйидагиларнинг қайси бири ялпи ички маҳсулот таркибига киради?

- A) уй бекасининг хизматлари;
- B) қўшнidan сотиб олинган эски машина баҳоси;
- C) брокердан сотиб олинган янги акция қиймати;
- D) кондаги янги китобларнинг нархи.

72. Тарифлар қисқарса, унда...;

- A) экспорт соҳасида ишлайдиганлар учун иш жойини йўқотиш ҳавфи кучаяди;
- B) импорт маҳсулотларининг нархи ошади
- C) яшаш даражаси мамлакатда пасаяди
- D) импорт муҳофазасига доир соҳаларда ишлайдиган ишчиларнинг бир қисми ишсиз қолиши мумкин

73. Халқаро меҳнат тақсимоти дастлаб қайси омиллар таъсирида шаклланган ?

- A) табиий омиллар;
- B) демографик омиллар;
- C) геосиёсий омиллар;
- D) ижтимоий сиёсий омиллар;

74. Жаҳон хўжалиги учун мулкчиликнинг қайси тури хос?;

- A) хусусий
- B) аралаш;
- C) давлат мулки
- D) акционер мулки

75. Ҳозирги даврда халқаро меҳнат тақсимоти қайси омиллар таъсирида шаклланади ?;

- A) демографик омил
- B) фан-техник тараққиёти;
- C) ижтимоий –сиёсий омил
- D) геосиёсий омил

76. Ташқи иқтисодий ҳамкорликнинг замонавий шакллари ;

- A) ташқи савдо
- B) қўшма корхоналар, халқаро бирлашмалар
- C) хизматлар экспорти ва импорти
- D) ташқи савдо, қўшма корхоналар, халқаро бирлашмалар, хизматлар экспорти ва импорти

77. Дунёдаги энергия ресурсларини асосий қисмини қайси мамлакатлар истъмол қилади;

- A) ривожланган мамлакатлар;
- B) ривожланаётган мамлакатлар;
- C) паст даромадли мамлакатлар ;
- D) барча мамлакатлар.

78. Қайси жавобда иқтисодиёт биносининг таркибий қавати тўғри келтирилган?

- A) микроиқтисодиёт, макроиқтисодиёт, уй хўжалиги, глобал иқтисодиёт
- B) уй хўжалиги микроиқтисодиёт, макроиқтисодиёт, глобал иқтисодиёт
- C) микроиқтисодиёт, макроиқтисодиёт, глобал иқтисодиёт, уй хўжалиги,
- D) микроиқтисодиёт, , глобал иқтисодиёт, макроиқтисодиёт, уй хўжалиги

79. АҚШнинг ташқи сиёсати учта наханг устида туриши керак, деган ибора қайси давлат арбобига тегишли?;

- A) Ж.Буш;
- B) У.Кристофер;
- C) М.Олбрайт;
- D) Р.Рейган

80. Ишсизлик даражасининг неча фоизи иқтисодий хавфсизликнинг чегаравий кўрсаткичи бўлиб ҳисобланади?

- A) 2-3%;
- B) 10-11%;
- C) 6-7%;
- D) 5-6%

81. Қайси мамлакатлар НАФТА аъзоси бўлиб ҳисобланади?;

- A) Германия, АҚШ, Буюк Британия;
- B) Канада, Мексика, Австралия;
- C) АҚШ, Канада, Мексика;
- D) Канада, Германия, Англия

82. Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармаси Президентнинг қайси Фармони асосида ташкил этилди?;

- A) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 й. 15 майдаги “Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони асосида ;
- B) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 й. 11 майдаги “Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони асосида;

С)Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2000 й. 18 майдаги “Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони асосида;

Д)Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2002 й. 20 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармасини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони асосида

83. Қайси йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси тараққиёт ва тикланиш Жамғармасинининг активлари шакллантирилади?;

А)2006-2009 йиллар давомида;

В)2007 йил давомида;

С)2008 йил давомида;

Д) 2006-2010 йиллар давомида

84. Жаҳон Савдо ташкилоти қайси йили ташкил этилган?;

А) 1990 й.;

В)1995 й.;

С)2000 й.;

Д) 1993 й.

85.Мамлакатдан товарлар олиб чиқиш(экспорт) ва олиб кириш (импорт)дан иборат бўлган алоқалар нима деб аталади?;

А)эркин савдо зонаси;

В)валюта бозори;

С)ташқи савдо;

Д)интеграция

86.Европа иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига қачон асос солинган?;

А)1948 йил 16 апрел;

В)1946 йил 21 апрел;

С)1945 йил 5 май;

Д)1951 йил 27 июн

87. Мамлакада иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш учун қайта ишлаш саноатининг саноат ишлаб чиқаришдаги улуши неча фоиздан кам бўлмаслиги керак?;

А) 50%дан ;

В)70%дан;

С)60%дан;

Д)30%дан

88. Мамлакатда иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш учун машинасозликнинг машина ишлаб чиқаришдаги улуши неча фоиздан кам бўлмаслиги керак?

- A) 20 %дан;
- B) 25 %дан;
- C) 40 %дан;
- D) 15 %дан

90. Инфляция даражаси неча фоиздан ошмаганда мамлакат иқтисодий хавфсизлигига тахдид бўлмайди?;

- A) 10 %;
- B) 20%;
- C) 30% ;
- D) 15%

91. Яшаш минимуми бўйича мамлакат минтақаларининг дифференциацияси неча мартадан ошганда хавфсизлик чегараси бузилади?;

- A) 2 мартадан;
- B) 3 мартадан;
- C) 1,5 мартадан;
- D) 5 мартадан

92. Мамлакат ривожланишининг асосий кўрсаткичлари ?;

- A) аҳоли жон бошига ўртача даромад;
- B) аҳоли жон бошига ЯИМ ҳажми;
- C) мамлакат ЯМД ҳажми;
- D) соф маҳсулот

93. Ўзбекистон иқтисодий сиёсати нечта тамойилга асосланади?;

- A) учта;
- B) бешта;
- C) иккита;
- D) тўртта.

94. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида саноатнинг қайси тармоқлари устунлик қилади?;

- A) энергетика;
- B) газ саноати;
- C) нефт;
- D) тоғ-кон саноати.

95. Қайси кўрсаткич умр кўриш узунлиги бўйича хавфсизлик чегарасини билдиради?

- A) 60 йил ;
- B) 50 йил;
- C) 70 йил;
- D) 75 йил

96. Интеграция субъектлари;

- A) давлат;
- B) жисмоний шахслар;
- C) юридик шахслар;
- D) барча жавоблар тўғри

97. Хавфсизлик чегараси сақланиши учун ички истъмолда импорт улуши неча фоизни ташкил қилиши керак?

- A) 20% дан ошмаслиги керак;
- B) 40%;
- C) 30% дан ошмаслиги керак;
- D) 10%

98. Яширин иқтисодиёт-бу?

- A) солиқларни кўпайиши ёки тақчилликнинг ортиши ;
- B) даромадларни яширин кўриниши ёки солиқларни тўламаслик;
- C) жамғарилган маблағлар ёки инвестиция ;
- D) корхоналар ихтиёридаги даромад ёки мулклари .

99. Мамлакатда иқтисодий хавфсизлик чегараси сақланиши учун бюджет танқислиги неча фоиздан ошмаслиги керак?

- A) 7%дан;
- B) 3%дан;
- C) 4%дан;
- D) 5%дан

100. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар хажмида маҳсулотларнинг янги турларининг улуши неча фоиздан кам бўлмаганда хавфсизлик чегараси бузилмайди?

- A) 3 %дан;
- B) 10 %дан;
- C) 6 %дан;
- D) 5 %дан

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

31. Аҳоли турмуш даражаси иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида.
32. Республикада аҳоли турмуш даражасини ошириш йўналишлари.
33. Аҳоли турмуш даражасидаги ўзгаришларнинг ижтимоий хавфсизликка таъсири.
34. Озиқ-овқат хавфсизлиги.
35. Хуфёна иқтисодиётнинг шаклланишига таъсир кўрсатувчи омиллар.
36. Коррупциянинг келиб чиқиш сабаблари.
37. Коррупция ва жиноятчиликнинг хавфсизликка соладиган таҳдидлар.
38. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг ижтимоий хавфсизликка таъсири.
39. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири.
40. Терроризм ва унинг ижтимоий-иқтисодий оқибатлари.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

“Ижтимоий-иқтисодий” факультет

“Иқтисодиёт” кафедраси

«Тасдиқлайман»

Ўқув ишлар бўйича проректор

_____ **Н.Р. Баракаев**

«___» _____ 2017 йил.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК

фани бўйича

ишчи ўқув дастури

5230100 - иқтисодиёт

Умумий ўқув соати – 66

Шу жумладан:

Маъруза – 18

Амалиёт машғулоти – 22

Мустақил таълим соати – 26

ГУЛИСТОН – 2017

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Фаннинг ишчи ўқув дастури намунавий ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилди.

Тузувчи: **Абдувоҳидов А.А.** “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси _____

Такризчи: Т.Сатторкулов “Иқтисодиёт” кафедраси мудири _____

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Иқтисодиёт” кафедрасининг 2017 йил " ____ " _____ даги _____ - сонли мажлисида кўриб чиқилиб, факультет Илмий-услубий Кенгашида кўриб чиқиш учун тавсия қилинди.

Кафедра мудири: _____ доц. О.Т.Сатторкулов

Фаннинг ишчи ўқув дастури Ижтимоий-иқтисодий факультети Илмий-услубий Кенгашининг 2017 йил " ____ " _____ даги _ - сонли йиғилишида тасдиқланди.

Факультет Илмий-услубий

Кенгаши раиси: _____ т.ф.н. Б.Тўйчибоев

(имзо)

Кириш

Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг энг мухим элементи бўлиб ҳисобланади. Инсонларнинг ҳаётий фаолиятларидаги барқарорлик кўп жиҳатдан иқтисодиётдаги барқарорликка боғлиқ бўлади. Демак, макро даражада иқтисодий хавфсизликни таъминлаш хавфсизликнинг барча тизимини асосий элементи сифатида юзага чиқади.

Иқтисодий хавфсизликни таъминлаш айниқса инқирозлар даврида мухим вазифалардан бўлиб ҳисобланади. 2008 йилда бошланган молиявий инқироз кўплаб мамлакатларда ишлаб чиқариш ва иқтисодий ўсиш суръатларининг кескин пасайиб кетиши билан боғлиқ ишсизлик ва бошқа сапбий оқибатларни келтириб чиқарди.

Мамлакатимизда қабул қилинган тнқирозга қарши чоралар дастурини амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини янада жадаллаштириш натижасида мамлакатимизда барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари сақданиб қолмоқда. Мамлакат иқтисодиётини турли таҳдидлардан ҳимоя қилиш, жамият ҳаёт фаолиятининг бир қанча соҳаларида кечадиган жараёнларни, шу жумладан коррупция ва хуфёна иқтисодиёт билан боғлиқ бўлган масалаларни ўрганиш ва уларни бартараф этиш бўйича тавсиялари ишлаб чиқиш, чора — тадбирларни амалга ошириш орқали хавфсизликни таъминлаш ҳозирги шароитларда мухим аҳамият касб этади. Бундай шароитда мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш, унга бўладиган турли таҳдидларни олдини олиш масаласи юзага келади.

Бундай вазифаларни амалга ошириш йўллари ўрганишда “Иқтисодий хавфсизлик” фани доирасида бериладиган мавзулар ҳамда назарий-амалий масалапар мухим аҳамият касб этади.

Фанининг мақсад ва вазифалари

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲУҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Фанни ўқитишдан мақсад - давлат, жамият ва шахснинг муҳим ҳаётий манфаатларини тан олган ҳолда мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари бўйича назарий ва амалий билимлар бериш.

Фаннинг вазифаси - миллий хавфсизлик асослари ва устуворликларини тушунтириш; иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг асосий йўналишлари ва йўллари кўрсатиб бериш; Ўзбекистоннинг иқтисодий манфаатларига бўладиган таҳдидларни ҳисоблаш ва таҳлил қилиш имконини берадиган билимларни шакллантириш; глобаллашув шароитида хавфсизлик гарови нималардан иборат эканлигини тушунтириб бериш; регионал ташкилотларнинг минтақавий хавфсизликни таъминлашдаги ўрнини кўрсатиб бериш; терроризмга қарши курашишда стратегик ҳамкорликни ривожлантириш муаммоларини кўрсатиб бериш; аҳоли турмуш даражасини ошириш ва ишсизликни олдини олиш иқтисодий хавфсизликни асосий омили эканлигини асослаб бериш; хуфёна иқтисодиёт ва коррупциянинг миллий иқтисодиётга таҳдид эканлигини кўрсатиб бериш.

Фан бўйича талабаларнинг билимига, кўникма ва малакаларига кўйиладиган талаблар

“Иқтисодий хавфсизлик” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида бакалавр:

- фаннинг предмети ва объектини; иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини;
- иқтисодий хавфсизликка таъсир этадиган ички ва ташқи таҳдидларни;
 - глобаллашув жараёнларини; давлатнинг макроиқтисодий функцияларини; иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш йўллари;
- бозор иқтисодиётига ўтишнинг умумий стратегиясининг назарий ва услубий асосларини **ҳақида тасаввурга эга бўлиши;**
- иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг хорижий тажрибасини

кўллаш олиши;

- мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таъсир этувчи асосий омилларни тахлилини амалга оширишни;

- хуфиёна иқтисодиёт ва коррупция натижасида вужудга келадиган тахдидларни иқтисодиётга таъсирини ҳисоб-китоб қилиш;

- аҳолининг турмуш даражасига бевосита таъсир этувчи ижтимоий жараёнларни башорат қилиш ва зарур чора — тадбирларни амалга ошириш

билиши ва улардан фойдалана олиши;

- иқтисодий хавфсизликни таъминлашнинг тамойиллари ва усуллари;

- республика иқтисодиёти тараққиётининг характерли хусусиятлари;

- мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммолар ва уларни хал этиш механизмлари;

- хуфиёна иқтисодиёт ва коррупцияга қарши курашиш йўллари тўғрисида **кўникмаларига эга бўлиши керак.**

- иқтисодий хавфсизликни таъминлаш, иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларни тахдил қилиш, хавфсизликни таъминлашга баҳо бериш, иқтисодий хавфсизликда божхона сиёсатининг натижаларини прогноз қилиш **малакаларига эга бўлиши керак.**

Фаннинг ўқув режасидаги бошқа фанлар билли ўзаро боғликлиги ва услубий жihatдан узвийлиги

“Иқтисодий хавфсизлик” фани асосий ихтисослик фани бўлиб, у II - семестрда ўқитилади. Ушбу фан ўқув режасида кўзда тутилган бошқа фанлар, жумладан “Макроиқтисодиёт”, “Иқтисодий ўсиш моделлари”, “Макроиқтисодий сиёсат”, “Иқтисодиётда баланс тизимлари” ва бошқа фанларни ўрганишда асос бўлиб хизмат қилади.

Фаннинг ишлаб чиқаришдаги ўрни

Иқтисодий хавфсизликни таъминлаш айниқса жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида муҳим вазифалардан бўлиб ҳисобланади. Чунки, молиявий инқироз ўз навбатида кўплаб мамлакатларда ишлаб

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

чиқариш ва иқтисодий ўсиш суръатларининг кескин пасайиб кетиши билан боғлиқ ишсизлик ва бошқа салбий оқибатларни келтириб чиқарди.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

“Иқтисодий хавфсизлик” фанини ўқитиш мавзуларнинг аксарияти илғор педагогик технологиялар асосида ўтилади. Мавзуларнинг мазмуни ва ҳажмига қараб уларда илғор педагогик технологияларнинг айрим усул ва техникаларидан фойдаланилади. Мавзуларни ўқишда “инсерт”, “блиц-сўров”, “кластер”, “ақлий хужум” каби усул ва техникалардан кенг фойдаланилади. Семинар дарсларида “зиг-заг”, “гуруҳ бўлиб ишлаш”, “инсерт” каби техникаларидан устун даражада фойдаланилади.

Фандан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот турларига ажратилган соатларнинг тақсимооти

Т/р	Фаннинг бўлими ва мавзуси	Соатлар			
		Жами	Маъруза	Амалий машғулот	ТМИ
1.	“Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси: унинг таърифи ва мазмуни	2	2		
2.	Хавфсизлик индикаторлари	4		2	2
3.	Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар	2	2		
4.	Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири	2		2	
5.	Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири	2	2		
6.	Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли	2		2	
7.	Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили	6	2	2	2
8.	Иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги	2			2

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

9.	Аҳоли турмуш даражаси иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида	4	2	2	
10	Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори	2			2
11	Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги	4		2	2
12	Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш зарурияти	4	2	2	
13	Молиявий хавфсизлик	4		2	2
14	Ташки иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш	4	2		2
15	Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда божхона органларининг роли	2		2	
16	Фавқулотда ҳолатлар ва уларнинг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири	2			2
17	Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммо сифатида	4	2		2
18	Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдид сифатида	4		2	2
19	Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири	4		2	2
20	Хуфёна иқтисодиёт ва коррупция микёсларини камайтиришда давлатнинг роли	4	2		2
21	Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашнинг қонуний ва меъёрий асослари	2			2
Жами		66	18	22	26

Фаннинг назарий машгулотлари мазмуни

1. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси: унинг таърифи ва мазмуни (2-соат)

“Иқтисодий хавфсизлик” фанининг предмети. Иқтисодий хавфсизлик” фанининг объекти. Иқтисодий хавфсизлик” фанининг мақсади ва вазифалари ҳамда иқтисодий фанлар тизимида тутган ўрни. Республиканинг жаҳон ва минтақавий хавфсизлик тизимига кириши.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Миллий хавфсизлик ва унинг турлари. Иқтисодий хавфсизлик - иқтисодий категория сифатида. Иқтисодий хавфсизликнинг миллий хавфсизлик тизимида тутган ўрни. Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг муҳим таркибий қисми, унинг моддий асоси. Иқтисодий хавфсизлик давлат хавфсизлиги тизимидаги муҳим йўналиш. Иқтисодий хавфсизликнинг объект ва субъектлари. Иқтисодий хавфсизлик индикаторлари “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасининг мазмуни. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчасининг таърифлари.

2. Хавфсизлик индикаторлари

Асосий тушунчалар. Кўрсаткичлар тизими. Иқтисодий хавфсизлик кўрсаткичларини таснифлаш. Кўрсаткичлар гуруҳларини тавсифлаш. Умумий макроиқтисодий кўрсаткичлар. Базавий макроиқтисодий кўрсаткичлар. Хусусий кўрсаткичлар. Хусусий ижтимоий кўрсаткичлар. Иқтисодий хавфсизликнинг энг асосий кўрсаткичларини аниқлаш ва уларнинг мазмуни. Иқтисодий хавфсизлик индикаторлари мониторингини ташкил этиш. Ҳаёт даражаси ва сифати. Инфляция даражаси. Ишсизлик даражаси. Иқтисодий ўсиш. Иқтисодий хавфсизликнинг қуйи чегара кўрсаткичлари.

3. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар (2-соат)

Таҳдидларнинг турланиши. Уларнинг оқибатлари. Миллий манфаатлар ва уларни гуруҳданиши. Давлат, жамият ва шахе манфаатларини ҳимоя қилишнинг зарурлиги. Республикада иқтисодий манфаатларни ҳимоя қилиш ва хавфсизликни таъминлаш тизими. Миллий иқтисодий манфаатларга таҳдид солувчи хавфлар. Уларнинг келиб чиқиш сабаблари. Миллий ва иқтисодий манфаатларга таҳдид солувчи омиллар ва шароитлар. Хавфларнинг миқёси. Мамлакатнинг миллий иқтисодий манфаатларига таҳдид солувчи ташқи ва ички таҳдидлар. Уларнинг таснифи. Хавфларни олдини олиш чора-тадбирлари.

4. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири

Глобаллашув тушунчаси: унинг мазмуни ва моҳияти. Миллий хавфсизлик борасида ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантириш. Миллий қадриятлар. Глобаллашув - байналмилаллашувнинг энг янги босқичи. Глобаллашувнинг хусусиятлари. Иқтисодий глобаллашув ва унинг хусусиятлари. Глобаллашувнинг ижобий ва сапбий томонлари. Глобаллашувнинг даромаддар тақсимланишига таъсири. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири.

5. Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири (2-соат)

Терроризм ва унинг оқибатлари. Терроризм энг хавfli ижтимоий - сиёсий ва маънавий -муаммолардан бири сифатида. Халқаро терроризм хавфсизликка тахдид сифатида. Терроризмнинг турлари. Халқаро терроризмнинг келиб чиқиш шарт-шароитлари.. Халқаро терроризм билан кураш. Ўзбекистоннинг халқаро терроризм билан курашдаги иштироки. Халқаро террористок ташкилотлар томонидан бўладиган тахдидларни олдини олишда жаҳон ва минтақалар миқёсида кучларни бирлаштириш зарурлиги. Дунё ҳамжамиятида терроризмга қарши кураш борасидаги тажрибалар.

6. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли

Ўзбекистоннинг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқапари ва уларни ривожлантиришда амал қилинаётган асосий тамойиллар. Дунё иқтисодиёти ва сиёсатида Марказий Осиё ролининг ортиб бориши. Марказий Осиёнинг фаол геосиёсий рақобат минтақаси га айланиб бориши. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё минтақасида тутган ўрни. Марказий Осиё минтақасида мавжуд бўлган тахдидлар Шанхай ҳамкорлик ташкилотини тузишнинг зарурияти ва шарт- шароитлари. ШХТнинг тузилиши. Шанхай

мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришдаги роли. Инқирозга қарши чоралар дастурида реал сектор ва унинг корхоналари ва компанияларини қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирлар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 18 ноябрдаги «Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2008 йил 28 ноябрдаги «Иқтисодиёт реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш, уларнинг барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш бўйича чора-тадбирлар дастури тўғрисида»ги, 2008 йил 2 декабрдаги «Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида»ги Фармонлари ва уларнинг мазмуни.

9. Аҳоли турмуш даражаси иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида (2-соат)

Ижтимоий соҳадаги манфаатлар миллий манфаатларнинг энг асосийларидан бири. Республика аҳолисини ижтимоий муҳофаза қилиш маҳаними. Мустақиллик даврида амалга оширилган ижтимоий ислохотларнинг босқичлари. Ўзбекистонда кучли ижтимоий сиёсатни амалга оширишда қўлланилган усуллар ва услублар. Аҳоли турмуш шароитини яхшилашга дойр чора-тадбирлар тизими. Республикада аҳоли турмуш фаровонлигини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар ва уларнинг ижтимоий хавфсизликни таъминлашдаги роли. Аҳоли турмуш даражасини характерловчи кўрсаткичлар тизими. Республикада аҳоли даромадлари ва харажатлари таркибини ўзгариши.

10. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори

Инсоннинг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизлиги ҳамда уларнинг ўзаро боғлиқлиги Жаҳон молиявий - иқтисодий инқирози ва унинг ижтимоий хавфсизликка таъсири. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида. Ишсизлик тушунчаси ва унинг

турлари. Ишсизлик даражаси ва чегаравий миққори. «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Ишсизлик кўрсаткичлари ва уларнинг таҳлили. Узок ва яқин хорижий мамлакатларда ишсизлик кўрсаткичлари. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ишга жойлаштиришга муҳтож иш билан банд бўлмаган аҳолини ҳисобга олиш методикасини такомиллаштириш тўғрисида”ги 106 - сонли Қарори ва унинг ишсизликнинг реал кўрсаткичларини аниқлашдаги роли. Ўзбекистонда ишсизликни олдини олиш барасида амалга оширилаётган чора - тадбирлар.

11. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги

Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги тушунчасининг мазмун ва моҳияти. Корхона миллий иқтисодиёт ривожланишининг муҳим дастаги ва унинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш зарурияти. Корхона иқтисодий хавфсизлигининг асосий мақсади. Барқарор ва максимал даражада самарали фаолият олиб бориш. Келажакда корхонанинг юқори ўсиш ва ривожланиш салоҳиятини яратиш. Корхона иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш стратегияси турлари. Иқтисодий хавфсизликка таҳдид солаётган хавфларни м* йўқотиш ёки вужудга келиши мумкин бўлган хавф - хатарлар йўл қўймаслик . Иқтисодий хавфсизликка таҳдид солаётган хавфларни йўқотиш ёки вужудга келиши мумкин бўлган хавф - хатарлардан келадиган зарарларга йўл қўймаслик. Иқтисодий хавфсизликка бўлган хавф- хатарлар натижасида вужудга келган зарарларни қоплаш. Корхона хавфсизлигини таъминлаш учун хўжалик фаолиятининг сифат ва миқдор кўрсаткичларини таҳдил қилиш.

12. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш зарурияти (2-соат)

Озиқ - овқат хавфсизлиги миллий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик тизимининг таркибий қисми сифатида. Озиқ-овқат хавфсизлиги - мураккаб тизимли ва кўп погнали муаммо. Озиқ-овқат

хавфсизлиги муаммосининг даражалари: халқаро, ички иқтисодий даража, алоҳида инсон, оила, аҳолининг ижтимоий гуруҳдари даражаси. Аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотлари билан узлуксиз таъминланиши масаласи. Озиқ-овқат хавфсизлигини ифода этувчи параметрлар. Озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган асосий эҳтиёжларни ўз ҳисобига каноатлантириш мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг муҳим шартларидан бири сифатида. Ўзбекистонда озиқ - овқат хавфсизлигини таъминлаш борасидаги чора - тадбирлар.

13. Молиявий хавфсизлик

Молия ва молиявий тизим. Молия бозори ва унинг таркиби. Молиявий ресурслар. Молиявий хавфсизлик. Унинг мазмуни ва моҳияти. Молиявий барқарорлик мамлакат иқтисодий хавфсизлигининг асосий омили. Мамлакатнинг банк тизими ва унинг иқтисодиётда тутган ўрни. Ўзбекистонда мустақиллик йилларида банк тизимининг шаклланиши ва ривожланиши. Банк тизимида Марказий банкнинг тутган ўрни. Банк тизимининг барқарорлиги. Мамлакат молиявий хавфсизлигини таъминлашда банк тизимининг ўрни ва роли. Жаҳон молиявий иқтисодий инкирози шароитида банк тизимини мустаҳкамлашга қаратилган чора - тадбирлар мазмуни ва уларнинг аҳамияти.

14.Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш (2-соат)

Ташқи иқтисодий фаолият тушунчаси. Мамлакатнинг халқаро меҳнат тақсимотида иштирок этиши. Мамлакат иқтисодиётининг жаҳон бозорига интеграциялашувида ташқи иқтисодий фаолиятнинг ўрни ва роли. Тўлов бапанси. Ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солиш. Ташқи савдони давлат томонидан тартибга солиш усуллари. Тариф ва нотариф усуллар. Уларнинг мазмуни. Миллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб - қувватлаш механизмлари. Ташқи савдони эркинлаштириш ва диверсификация қилиш. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий

пасайишига таъсир кўрсатадиган омил сифатида. Ривожланган бозор иқтисодиётига эга бўлган мамлакатларда хуфёна иқтисодиёт йўлида тўсиқ ролини ўйнайдиган самарали институционал механизм.

18.Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига тахдид сифатида

“Хуфёна иқтисодиёт” тушунчаси, унинг белгилари ва турлари. Хуфёна иқтисодиёт иқтисодий хавфсизликка тахдид. Иқтисодий хавфсизликни вужудга келиш сабаблари ва унинг микёсларини кенгайтишига олиб келадиган шарт- шароитлар. “Иқтисодий жиноятлар” тушунчаси. Ўзаро ҳисоб-китобларда конун ва коидаларни бузиш - хуфёна иқтисоддаги янги йўналиш. Хуфёна иқтисодиётни келиб чиқиш сабабларининг гурухланиши. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган ҳуқуқий ёндашув. Хуфёна иқтисодиётни турларга ажратишга бўлган статистик ёндашув.Хуфёна иқтисодиётнинг иқтисодий фаолият сохалари бўйича таснифланиши. Хорижий мамлакатларда иқтисодий соҳадаги жиноятлар. Хорижий мамлакатларда иқтисодий жиноятларни олдини олиш муаммолари.

19.Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири

Ўтиш иқтисодиётига бўладиган тахдидлар. Коррупцияга қарши курашга. Ўтиш иқтисодиётидаги мамлакатлар сиёсий дастурларининг зарурий элементи. Коррупциянинг иқтисодий моҳияти. Коррупциянинг сабаблари. Қонунчиликнинг номукамаллиги. Демократик тамойиллар ва институтларнинг ривожланмаганлиги. Давлатнинг кучсизлиги. Коррупция ва жиноятчиликнинг хавфсизликка соладиган тахдидлари.Коррупциянинг инвестицион фаолликка таъсири. Коррупциянинг бизнес учун хавфлилиги. Коррупция билан курашнинг самарадорлиги. Коррупцияга қарши ҳуқуқий тўсиқлар. Эркинлаштириш - коррупция билан курашда стратегик қурол. Рақобатни ривожлантириш ва рақобат муҳитини яратиш коррупция йўлидаги тўсиқ. Ўзбекистонда

коррупциянинг кучайиб кетишини олдини олишга қаратилган чора - тадбирлар.

20. Хуфёна иқтисодиёт ва коррупция миқёсларини камайтиришда давлатнинг роли (2-соат)

Хуфёна иқтисодиётнинг кенгайиб кетишини олдини олишда давлатнинг вазифаси. Хуфёна фаолиятга давлат томонидан таъсир этиш усуллари. Монетар усул. Даромад ва харажатлар баланси усули. Иш билан бандликни тахдили. Технологик коэффициентлар усули. Уй хўжаликлари ва корхоналар раҳбарлари орасида сўровлар ўтказиш. Хуфёна иқтисодиёт миқёсларини кенгайиб кетишини олдини олиш борасидаги стратегиянинг муҳим элементлари. Давлатнинг жазолаш функцияларидан фойдаланиш, давлатнинг тарбиявий функциясини қўллаш, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни амалга ошириш, халқаро ташкилотлар билан қамкорликни йўлга қўйиш хуфёна иқтисодиётга таъсир кўрсатишнинг йўналишлари сифатида.

21. Ўзбекистонда коррупцияга қарши курашнинг қонуний ва меъёрий асослари

Республикасининг “Бирлашган миллатлар ташкилотининг коррупцияга қарши конвенциясига Ўзбекистон Республикасининг қўшилиши тўғрисида”ги Қонуни. Конвенциянинг мақсадлари. Республикада коррупцияга қарши курашда тегишли давлат органларининг вазифаларини белгиловчи ҳуқуқий ҳужжатлар. 2006 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молия - иқтисодий, солиқ соҳасидаги жиноятларга, жиноий фаолиятдан олинган даромаддарни легаллаштиришга қарши курашишни кучайтириш чора- тадбирлар тўғрисида”ги Қарорининг Республикада коррупцияга қарши кураш орқали иқтисодий хавфсизликни таъминлашни амалга ошириш, иқтисодий жиноятларни олдини олишдаги аҳамияти.

Амалий машгулотларнинг тахминий рўйхати

1. “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг предмети ва мазмуни
2. “Иқтисодий хавфсизлик” тушунчаси: унинг таърифи ва мазмуни
3. Иқтисодий хавфсизлик индикаторлари
4. Иқтисодий хавфсизликка таъсир этувчи ички ва ташқи таҳдидлар
5. Глобаллашув жараёнларининг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири
6. Терроризм ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири
7. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ташкилотларнинг ўрни ва роли
8. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили
9. Иқтисодиётнинг реал секторида мамлакатнинг иқтисодий хавфсизлиги
10. Аҳоли турмуш даражаси иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори сифатида
11. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори
12. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги
13. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш зарурияти
14. Молиявий хавфсизлик
15. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш
16. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда божхона органларининг роли
17. Фавқулотда ҳолатлар ва уларнинг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири
18. Хуфёна иқтисодиёт глобал муаммо сифатида
19. Хуфёна иқтисодиёт мамлакат иқтисодий хавфсизлигига таҳдид сифатида
20. Коррупция ва унинг иқтисодий хавфсизликка таъсири '

21. Хуфёна иктисодиёт ва коррупция микёсларини камайтиришда давлатнинг роли

22. Ўзбекистонда коррупцияга карши курашнинг конуний ва меъёрий асослари

Лаборатория ишларини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Фан бўйича лаборатория ишлари намунавий ўқув режада кўзда тутилмаган.

Курс иши лойихасини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Фан бўйича курс иши намунавий ўқув режада режалаштирилмаган

Мустақил таълимни ташкил этишининг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишининг асосий мақсади - ўқитувчининг раҳбарлиги ва назоратида муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун билим ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантириш. Талаба мустақил ишини ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланади:

- айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида мустақил ўзлаштириш;
- берилган мавзулар бўйича ахборот (реферат, такдимот) тайёрлаш;
- назарий билимларни амалиётда қўллаш;
- махсус адабиётлар бўйича фаннинг бўлим ёки мавзулари устида ишлаш;
- талабаларнинг ўқув-илмий тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фаннинг бўлим ва мавзуларини чуқур ўрганиш;
- кейс-стадилар ва ўқув лойиҳаларини мустақил бажара олиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубидан фойдаланиладиган ўқув машгулотларини ўзлаштириш;
- илмий мақола, тезислар, турли илмий анжуманларга маъруза тайёрлаш ва ҳ.к.

Мустақил ишни ташкил этиш бўйича услубий кўрсатма ва тавсиялар, кейс-стади, вазиятли масалалар тўплами ишлаб чиқилади. Унда

тапабаларга асосий маъруза мавзулари бўйича амалий топшириқ, кейс-стадилар ечиш услуги ва мустақил ишлаш учун вазифалар белгиланади

Тавсия этилаётган мустақил таълимнинг рўйхати

1. Ҳуқуқ ва илмий адабиётларда иқтисодий хавфсизлик масалаларининг ёритилиши.
2. Инвестицион сиёсатнинг мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашдаги роли.
3. Иқтисодий хавфсизлик индикаторлари ва уларнинг таҳдили
4. Иқтисодиётнинг реал секторини ривожлантирилишининг иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти.
5. Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири масалалари.
6. Иқтисодий хавфсизлик стратегиясида ижтимоий сиёсатнинг ўрни.
7. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш масалалари.
8. Иқтисодий хавфсизлик ва иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш
9. Ишсизлик иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий индикатори.
10. Кичик бизнес ва тадбиркорлик фаолиятини ривожлантирилишининг иқтисодий ва ижтимоий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти.
11. Жаҳон молиявий иқтисодий инкирозидан кейинги даврда молиявий хавфсизликни таъминлаш масалалари.
12. Инсон тараққиётини таъминлаш ва ижтимоий хавфсизлик ўртасидаги боғлиқлик масалалари.
13. Ўзбекистон Республикасида озик-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг асосий йўналишлари.
14. Иқтисодий хавфсизлик тизимида экологик хавфсизликнинг тутган ўрни.
15. Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида иқтисодий хавфсизликни таъминлаш

16. Корхонанинг иқтисодий хавфсизлиги.
17. Аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини оширишнинг ижтимоий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти.
18. Иқтисодий хавфсизликни таъминлаш тизимида шахе хавфсизлиги масалалари.
19. Инновацияларнинг иқтисодий хавфсизлик тизимида тутган ўрни.
20. Хуфёна иқтисодиётнинг мамлакатлар иқтисодий хавфсизлигига таъсири.
21. Коррупция ва унинг иқтисодий - ижтимоий хавфсизликка соладиган таҳдидлари.
22. Иқтисодий хавфсизликни таъминлашда регионал ва глобал ташкилотларнинг ўрни
23. Мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишнинг аҳамияти
24. Иқтисодиётни модернизация қилиш ва таркибий ўзгаришларни амалга ошириш мамлакатда иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омил
25. Аҳоли даромаддарини ошириш ва иқтисодий хавфсизлик ўртасидаги боғлиқлик масалалари
26. Иқтисодий хавфсизликнинг ижтимоий жиҳатлари
27. Озиқ-овқат хавфсизлиги масалапарининг глобал муаммога айланиши
28. Демографик хавфсизлик ва унинг иқтисодий хавфсизлик тизимида тутган ўрни
29. Ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш сиёсатининг мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашдаги аҳамияти
30. Мамлакат аҳолисини иш билан бандлигини оширишнинг ижтимоий - иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти
31. Молиявий хавфсизликни таъминлаш масалалари
32. Иқтисодий инқирозлар даврида ижтимоий — иқтисодий хавфсизликни таъминлаш масалалари
33. Коррупцияга қарши курашда хорижий мамлакатлар тажрибаси

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

34 Инсон капиталидан самарапи фойдаланиш иқтисодий хавфсизликни таъминлаш омили

35 Билимларга асосланган иқтисодиётни шакллантиришнинг ижтимоий — иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти

36 Барқарор иқтисодий ўсишнинг иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти

37 Энергетик хавфсизликни таъминлашнинг мамлакат хавфсизлигини таъминлашдаги аҳамияти

38 Глобаллашув шароитида ахборот хавфсизлигини таъминлаш масалалари

39 Ташки иқтисодий муносабатларда мамлакат иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш масалалари

40 Мамлакат ҳудудларининг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масалалари

41 Қишлоқдаги иқтисодий ислоҳотларнинг ижтимоий - иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти

42 Одам савдосига қарши курашнинг ижтимоий ва иқтисодий хавфсизликни таъминлашдаги аҳамияти

Баҳолаш тизими

4.1. Баҳолаш назорати жадвали

БАҲОРГИ СЕМЕСТР

№	Феврал				Март					Апрел				Май				Июн									
	5-10	12-17	19-24	26-3	5-10	12-17	19-24	26-31	2-7	9-14	16-21	23-28	30-5	7-12	14-19	21-26	28-2	4-9	11-16	18-23	25-30						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	0	1	1	2	1	4	1	5	1	6	7	8	9	2	0	2	1
1	ОН	амалий									5													5		5	
		тест										5													5		5
		Оғзаки сўров										5													5		5
2	ЯН																							5		5	

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

4.2. ЖНни баҳолаш мезонлари

“Иқтисодий хавфсизлик” фани бўйича жорий баҳолаш талабанинг семинар машғулотларидаги ўзлаштиришини аниқлаш учун қўлланилади. ЖН ҳар бир семинар машғулотларида сўров ўтказиш, савол ва жавоб, тақдимот ишлари топшириқларини бажариш ва ҳимоя қилиш каби шаклларда амалга оширилади. Талабага ЖН да бутун баллар қўйилади.

Талабанинг амалий машғулотларни ўзлаштириш даражаси қуйидаги мезон асосида аниқланади

Баҳолаш кўрсаткичи	Баҳолаш мезонлари	баҳо
Аъло, “5”	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни мустақил бажарган. Берилган саволларга тўлиқ жавоб беради. Саволнинг моҳиятига тўлиқ тушунади. Аудиторияда фаол. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади. Топшириқларни намунали расмийлаштирган.	5
Яхши, “4”	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни бажарган. Берилган саволларга етарли жавоб беради. Масаланинг моҳиятини тушунади. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади.	4
Қониқарли “3”	Топшириқларни ечишга ҳаракат қилади. Берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади. Саволнинг моҳиятини чала тушунган. Ўқув тартиб интизомига риоя қилади.	3
Қониқарсиз “2”	Талаба амалий машғулот дарси мавзусига назарий тайёрланиб келмаса, мавзу бўйича масала, мисол ва саволларига жавоб бера олмаса, дарсга суст қатнашса билим даражаси қониқарсиз баҳоланади.	2

4.3. ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат “Милий иқтисодиёт” фанининг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўқув йилининг 2-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 5 баҳодан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва оғзаки усилида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва оғзаки саволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га ажратилган баллдан 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирамаган ҳисобланади. ОН ни ўзлаштирамаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинган тестлар кафедра мудири раҳбарлигида ташкил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади.

4.4. ЯНни баҳолаш

Яқуний назорат “Иқтисодий хавфсизлик” фанининг барча мавзуларини қамраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш

кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН га ажратилган 3 баҳодан паст баҳо олган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга киритилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинadиган ёзма иш вариантлари кафедра мудири раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

Дастурнинг ахборот-услубий таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий илгор интерфаол усулларидан, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларининг презентация (такдимот), мултимедиа ва электро-дидактик технологиялардан фойдаланилади. Амалий машгулотларда акдий хужум, кластер, блиц-сўров, гуруҳ билан ишлаш, инсерт, такдимот, кейс-стади каби усул ва техникалардан кенг фойдаланилади.

Фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар

1. Абулқосимов Х.П. Иқтисодий хавфсизлик. - Т.: Академия, 2006. -305 бет.
2. Богомолов В.А. и др. Экономическая безопасность: учеб. пособие для студентов экономических вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления. - М. ЮНИТИ ДАНА, 2009. -248 стр.
3. Гончаренко Л.П.. Экономическая и национальная безопасность. Учебник. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. -285 стр.
- Ортикова Д. Иқтисодий хавфсизлик: (ўқув қўлланма). Т.: Иқтисодиёт, 2011. 144 б. (лотин графикасида)

Қўшимча адабиётлар

1. Попов Ю.Н., Тарасов М.Е. Теневая экономика в системе рыночного хозяйства. М.: «ДЕЛО», «ЭКОНОМИКА», 2005. -220 стр.
2. Расулев А., Исаходжаев А. Хуфёна иқтисодиёт ва иқтисодий хавфсизлик. Тошкент, 2006. -283 стр.

Интернет сайтлари

www.economics.ru . www.ved.ru . www.ser.uz . www.uza.uz . www.ifmr.uz .

ГЛОССАРИЙ

Ўзбекча	Русча	Инглизча	Мазмуни
Иқтисодий хавфсизлик	Экономическая безопасность	Economic security	иқтисодий категория бўлиб, иқтисодиётнинг барқарор иқтисодий ўсиш таъминланган, ижтимоий эҳтиёжлар оптимал даражада кондирилган, рационал бошқариш амалга оширилган, миллий ва халқаро даражаларда иқтисодий манфаатларнинг ҳимоялангандаги ҳолатини ифодалайди.
Миллий хавфсизлик	Национальная безопасность	Security of Innovation	манфаатларни ҳимоялашнинг умумий шакли сифатида манфаат ва эҳтиёжларни кондириш, моддий, маънавий, умуминсоний кадриятлардан баҳраманд бўлиш ва фаровонликка интилиш тўғрисидаги барча тасаввурларни ифодалайди.
Халқаро иқтисодий хавфсизлик	Международная экономическая безопасность	Foring economical security	ҳар бир давлат, яъни дунё ҳамжамияти аъзосининг ўз ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти стратегиясини эркин танлаш ва амалга ошириш имкониятларининг таъминлангандаги ҳолати.
Корхона (фирма)нинг иқтисодий хавфсизлиги	Экономическая безопасность предприятия (фирмы)	Economical security of company	маъмурият ва персонал томонидан амалга ошириладиган ҳуқуқий, ташкилий-

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

			иқтисодий ва инженер – техник чора – тадбирлар тизими туфайли вужудга келтирилган ҳаётий муҳим иқтисодий манфаатларнинг ички ва ташқи хавф – хатарлардан ҳимояланганлик ҳолати.
Иқтисодий хавфсизликнинг мезони	Критерии экономической безопасности	Parameters of economic security	иқтисодий хавфсизликнинг моҳиятини ифодаловчи муҳим жараёнлар нуктаи назаридан иқтисодий ҳолатни баҳолаш.
Иқтисодий хавфсизликнинг чегаравий кўрсаткичлари	Пороговые показатели экономической безопасности	Threshold indicators of economic security	иқтисодиёт соҳасидаги миллий манфаатларнинг миқдор жиҳатдан ифодаланиши.
Таҳдид	Угроза	A threat	жамият, давлат ва уларнинг субъектлари, алоҳида шахснинг нормал ҳаёт фаолиятига, улар манфаатларини рўйбга чиқаришга тўсқинлик қиладиган, зиён – захмат келтирадиган, хавф – хатар туғдирадиган омиллар ва шарт – шароитлар
Ички таҳдидлар	Внутренние угрозы	Internal threats	мамлакат ичида вужудга келадиган таҳдидлар
Глобаллашув	Глобализация	Globalization	иқтисодий тараққиётнинг индустриал босқичидан постиндустриал босқичига ўтиш даврининг маҳсули бўлиб, жаҳон ҳамжамиятининг бугунги кундаги тараққиёти босқичини ифодаловчи жараён.

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Террор	Террор	Terror	(лотинча “terror”) “қўрқинч”, “дахшат” маъносини англатади.
Терроризм	Терроризм	Terrorism	террорни амалга ошириш
Сиёсий терроризм	Политический террор	Political terror	сиёсий арбобларга, улар ўтказаетган сиёсатга, ҳукуматларга таъсир ўтказиш мақсадида амалга ошириладиган ҳаракатлар.
Ахборот хуружи	Информационная угроза	Information threat	жамият аъзоларининг руҳиятига, ҳулқ – атворига таъсир кўрсатиш.
Иқтисодий соҳадаги терроризм	Терроризм в сфере экономики	Terrorism in the sphere of economy	террористларнинг иқтисодий манфаатга эришиш мақсадида рақибларига, аҳолининг турли қатламлари ва гуруҳларига, давлатлар ва уларнинг бошлиқларига таъсир ўтказиши
Ижтимоий терроризм	террор в социальной сфере	Terrorism in social sphere	1 жинойтчилик миқёсларининг кенгайиши, криминал вазиятнинг кескинлашуви, умумий ижтимоий беқарорликнинг вужудга келиши.
Озиқ-овқат хавфсизлиги	Продовольственная безопасность	Food security	давлатнинг мамлакат ва унинг минтақаларини озиқ-овқат билан таъминлаш тизимида турли табиий офатлар ва фавқулотда ҳолатлар натижасида юзага келадиган бузилишларни олдини олишга бўлган қодирлигини кўзда тутди.
«Хуфёна иқтисодиёт»	Теневая экономика	Shadow economy	бу жамият томонидан назорат қилинмайдиган товар

ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИК ҲЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

			моддий бойликлар ва хизматларнинг ҳаражати. Алоҳида фуқаролар ва ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги давлат бошқарув органларидан яширинадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатларни ҳам ифодалайди.
Расмий иқтисодиёт	Легальная экономика	Legal economy	бу давлат томонидан кузатиладиган ва назорат қилиниши мумкин бўлган иқтисодиёт.
Яширин ёки норасмий иқтисодиёт	Нелегальная экономика	Шlegal economy	расмий ҳисоботларда ва расмий шартномаларда акс эттирилмайдиган хўжалик муносабатлари йиғиндиси.
“Коррупция”	Коррупция	Corruption	лотинча (corruptio) сўзидан олинган бўлиб, бузилиш деган маънони англатади. коррупция – хавфсизликка таҳдид солувчи ҳодиса ва хуфёна иқтисодиётнинг кўринишидир.